DEN

ANTWERPSCHEN LEYDSMAN

DER

GESONDHEYD,

OFTE

DEN SCHAT DES MENSCHDOMS.

EERSTE DEEL.

Den Prys van de twee deelen ingenaeyd, is twee-en-veertig Stuyvers, en tot gerief van een ieder, kan men het Eerste Deel separaet bekomen à een-en-twintig Stuyvers, Brabands Courant-geld.

DEN ANTWERPSCHEN LEYDSMAN DER GESONDHEYD, OFTE DEN SCHAT DES MENSCHDOMS,

AENWYSENDE

I. Hoe men ſyne Geſondheyd zal onderhouden, en de ſelve bewaeren zal. II. De Naemen van veelderley Siekten met de oorſaeke en kenniſſe der ſelve. III. Den middel om de kenniſſe van menigerley Siekten en Krankheden te bekomen door beproefde ondervindingen. IV. Verſcheyde ligte en ſouvereyne Genees-middelen om diverſche Siekten, Quaelen ofte Gebreken, Wonden, Geſwellen en andere Accidenten des Lichaems van den Menſch, met kleyne koſten ſeer ligtelyk te geneeſen, door de ondervindinge goed gekeurd, tot grooten dienſt en trooſt van veele behoeftige Menſchen. V. De Gemeene huyſelyke Medecynen, die de Gebueren en Vrienden malkanderen plegen te geven in verſcheyde Steden en Dorpen van Braband, dienende om elendige Menſchen mede te helpen. VI. Negen rykſinnige Voorwerpſels tot verquikkinge der droefgeeſtige Lieden, ende ſeer nuttig tot behoudeniſſe der Geſondheyd, &c.

Door HEYM. JACOBI, *medelydend Hert van menſchlievendheyd.*

AD HONOREM DEI.

Derden Druk, aenmerkelyk vermeerderd, en in 't licht gegeven door *G. S.*, uyt liefde van ſynen Even-Menſch.

Seer dienſtelyk en noodſaekelyk voor alle Menſchen.

EERSTE DEEL.

Men heeft'er bygevoegd eene Verhandelinge over het Sober Leven.

T'ANTWERPEN,
Men vind-ſe te koopen tot Gend by PH. en P. GIMBLET, Boekdrukkers en Boekverkoop. op de Koornmerkt 1796.

MET APPROBATIE.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOOR-REDEN
AEN DEN GOEDGUNSTIGEN
LESER.

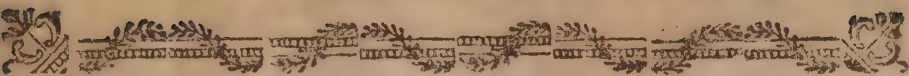
NUTTIG te zyn aen het Menschelyk geslacht; de smerten der elendige te verlichten, hun geheel daer van te ontheffen, het Leven van synen even-mensch aengenaem te maeken, en syne dagen te verlengen, zyn de algemeene oogmerken van dit Werk.

Soo zal ik hier uyt Broederlyke Liefde te kennen geven door welke middelen en manieren een ieder syne gesondheyd langen tyd zal konnen onderhouden, ende veel Siekten ontgaen met Godts gratie, het welke geen kleyne saeke is; maer eene treffelyke saeke die boven maeten seer te prysen ende te loven is: Want wat is'er ter weireld beter dan gesondheyd, de welke eenen onbekenden Schat des Menschdoms is; en wat is'er verdrietiger als ongesondheyd, de welke eene gestaedige elendigheyd is? Het welke, hoe wel dat het waer is, soo zyn'er nochtans weynige Menschen die, als sy gesond zyn, het selve weten, ende Godt den Heere voor haere gesondheyd Loven en Danken, soo als het wel recht is, er behoorde te geschieden; maer zyn geheel ondankbaer, en slachten de Gedierten,

die ergens in eenen Boomgaerd ge-eeten hebben, sien niet eens om hoog naer den Boom daer de vruchten aen gewassen zyn, soo en weet nochtans niemand beter wat eenen onbekenden Schat des Menschdoms de gesondheyd is, dan eenen die van beyde geproeft heeft, gesondheyd en ongesondheyd: Zulks dat veel gelukkiger te achten is eenen schamelen Bedelaer die kloek en gesond is, dan eenen grooten Monarch ofte Vorst die siek of krank is; want men bevind dat'er veel menschen haere goede gestelteniſſe en gesonheyd verroekeloosen door quaede Levens-wyse, het welke sy hun dikwils beklaegen als het te laet is.

Soo zal ik hier leeren hoe men best de Siekten zal ontgaen, en syne Gesondheyd onderhouden (soo het den Heere believen zal); als mede de naemen van veelderley Siekten met de oorsaeke der selve; als ook den Middel om de kenniſſe van menigerley Siekten en Krankheden te bekomen, door beproefde ondervindingen; insgelyks de opmerkinge over de Gesondheyd in verscheyde maenden des jaers: Mitsgaeders hoe wonderlyk schoon den Mensch van Godt den Heere geschaepen is, het welke Gy-lieden zult vinden in de *Anatomie* van de inwendige Lenden des Mensch; als mede de seven Regelen die tot de maet behooren van het Sober Leven het welke eene schoone wetenschap is; wa

gelykerwys het niet min konſt en is het goed te winnen, als het gewonnen te bewaeren, ſoo is het niet minder konſt ſyne Geſondheyd te onderhouden, als het is ſyne Geſondheyd verlooren hebbende, die door Genees-middelen wederom te krygen: Daerom zal men ſyn beſte doen om ſyne Geſondheyd te onderhouden, ſoo veel als het mogelyk is; want gelyk men ſegt, het is beter vrede te houden, dan vrede te maeken, ſoo mede is het beter ſyne Geſondheyd te onderhouden met eenen goeden regel van leven, dan die met lap-ſalve wederom te krygen.

In dit Werk, genaemd den *Antwerpſchen Leydsman der Geſondheyd*, of *den Schat des Menſchdoms*, het welke ik door langduerige jaeren en grooten arbeyd by een verſaemeld hebbe, met een medelydend hert, uyt liefde van mynen even-menſch, hebbe ik aengehaeld verſcheyde ligte en ſouvereyne Genees-middels om diverſche Siekten, Quaelen, Gebreeken, Wonden, Geſwellen, en andere Accidenten des Lichaems van den Menſch, met kleyne koſten ſeer ligtelyk te geneeſen, en door de ondervindinge goed gekeurd, tot grooten dienſt en trooſt van veel behoeftige menſchen, het welke (ſoo ik betrouwe) ook alle die zullen ondervinden, de gene die verſcheyde Hulp- en Genees-middelen zullen gebruyken.

De reden de welke my aengemoedigt heeft

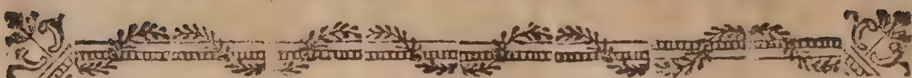
om myne ondervindingen aen een ieder kenbaer te maeken, ende mede te deelen, en is geen andere als het medelydend hert, het welke ik hebbe met veel elendige menschen, de welke met groote pynen en kosten seer dikwils niet geneesen en worden.

Ik hebbe ook in dit eerste Deel van dees Werk, uyt liefde van mynen even-naesten, aengehaeld tot troost van de elendige en behoeftige, de gemeene huyselyke Medecynen, die de gebueren en vrienden malkanderen plegen te geven in verscheyde Steden en Dorpen van Braband, dienende om elendige Menschen mede te helpen, en de ongemakken des lichaems weg te nemen, en om de verlooren gesondheyd wederom te krygen.

Ik hebbe geraedig gevonden de Hulp- en Genees-middelen besloten in het Xde. en in het XIste. Hoofd-stuk, van het eerste deel, te beschikken volgens de order van den A. B. C., om den Leser in het bereyk te stellen van sonder moeyte het Artikel te vinden het gene hy wilt raed-plegen; met het selve insicht hebbe ik hier insgelyks eene Tafel bygevoegd, aenwysende alle de pointen de welke ik behandeld hebbe, aengaende de boven gemelde twee Hoofd-stukken, &c.

Hier by hebbe ik in den derden Druk van dit eerste Deel aengehaeld de negen Ryksinnige voorwerpsels tot verquikkinge der

droefgeeſtige Lieden, en tot behoudeniſſe der geſondheyd, welke objecten zyn aentoonende hoe dat eenen ſterveling zal moeten trachten ſyne Paſſien en ongeregelde driften te dwingen, ende de ſelve te overwinnen, te weten: De eerſte de ongeregelde beweginge des Gemoeds, de tweede de Droefheyd, de derde den Nyd, de vierde de Liefde, de vyfde d'Eer-gierigheyd, de ſesde de Gierigheyd, de ſevenſte de Blydſchap, de achtſte de Gramſchap, en de negenſte de Vreeſe: Deſe negen Paſſien ofte Herts-tochten brengen grootelyks de ziele van den menſch in eene geſtaedige ongeruſtheyd, ende benemen de geſondheyd van den Menſch weg, ja ſoodaenig dat hy van de Siekten deſer Paſſien ofte driften ſoo grouwelyk aengetaſt word, waer door hy dikwils ſyn weirdig leven komt te verlieſen; maer den genen die wilt ontlaſt weſen (met Godts gratie) van deſe Herts-tochten, raede ik hem van ſomwylen de ſelve voorwerpſels te doorleſen, ſoo dat hy daer naer zal moeten bekennen, dat hy eenen hulp-middel gevonden heeft tot geneeſinge deſer ſiekten, daer-en-boven dat hy gevoeld heeft eenen trooſt en blydſchap in ſyn gemoed, die hem geheel veranderd heeft van ſinnen, en hem by-gebracht heeft eene verquikkinge nuttig om ſyne droef-geeſtigheyd tot ruſte te brengen, en om ſyne paſſien ofte driften te doen ſtillen, ja bekomen heeft de ontlaſtingen deſer

genegentheyd, die hem zullen dienen tot behoudenisse van syne gesondheyd, ende dese driften weg-geworpen zynde uyt syn gemoed, zal hy genieten eene vreugd en vergenoeginge in synen levens loop, daer by onderhoudende eenen regel van levens-wyse, den welken aengetoond word in het Byvoegsel van dees eerste Deel, zynde eene verhandelinge van het Sober Leven des Mensch (*siet blad-zyde* 225) betrekkelyk tot het welvaeren van mynen evenmensch, ende om lange jaeren te bereyken.

Dit is het gene dat in dit Werk versaemeld is en geleerd word tot nut en gerief van een ieder, die het selve begeerende is, hopende dat den goedgunstigen Leser het selve van my in dank zal ontfangen, wenschende dat hy hier door lange jaeren mag bereyken, en dat alle de gene die door myne Hulp en Genees-middelen voordeel en profyt zullen vinden, voor loon myns arbeyds geven mynder gedachtenisse in hunne Gebeden.

Soli Deo Gloria.

VAERT WEL.

APPROBATIE.

In desen Schat des Menschdoms *is niet, waer door iemand zoude mogen ontsticht worden: Zal daerom mogen herdrukt worden. Actum Antwerp.* 19. *Octob. M. D. C. XXV.*

P. COENS, S. T. L. C. A.

BERIGT VOOR HET TWEEDE DEEL

Goedgunstigen Leser, ik hebbe hier gesteld een berigt aengaende het tweede Deel van dit Werk, om dat Gy-lieden gemakkelyker zoude onderricht wesen van de Artikelen, de welke het selve is behelsende, soo dat ik ten eersten ben aenwysende de bequaeme en beproefde Remedien om twee honderd en twaelf verscheyde Siekten, Quaelen, ofte Gebreken, ses-en-twintig Wonden, ofte Quetsueren, vyf-en-veertig Geswellen, Versweeringen, en vier-en-festig Accidenten, door gemeene en bekende Recepten en Medicamenten, of Genees middelen met kleyne kosten seer ligtelyk te geneesen: Mitsgaeders de sekere Hulp-middels om spoediglyk bystand te doen voor verscheyde droevige Toevallen, die het Menschelyk Leven bedrygen, als de gene die veroorsaekt worden door venynige Vervliegingen, Uytdampingen, Vergift, en voor eene menigte van Quaelen en Ongemakken, door welke wy dagelyks aengetast worden.

Ik hebbe ook in het selve Deel aengehaeld de Naemen en Natuer der verscheyde Kruyden die in de twee Deelen van dit Werk begrepen zyn; als mede de Medecynen die men in den Apotheek gereed vind, haere naemen, kracht en operatie; insgelyks de Tafel om de Genees-middelen te bepaelen: Voorders hebbe ik ook aengehaeld eene nuttige Aenmerkinge over de Siekten van den Mensch, en over de vier Temperamenten ofte Lichaems-gesteltenissen, en haere Complexien: I. De *Sanguinische*, Bloed-ryke II. De *Colerieke*, Galagtige. III. De *Phlegmatieke*, Slymagtige. IV. De *Melancolieke*, Droef-geestige, met hunne Caracteren of kenteekens, haere Passien ofte Driften, en Siekten: De voornoemde Aenmerkinge kan beschouwt worden als eenen middel om de Caracter en den Aerd van den Mensch te leeren onderscheyden, en hunne Siekten te kennen, ende om de Complexien, Passien ofte Driften te doorgronden, nuttig aen verscheyde Lieden die sig willen bemoeyen om tot de kennisse van de Temperamenten te geraeken, dienende tot voordeel van den Mensch; niet twyffelende ofte het zal den Leser aengenaem wesen van de selve te konnen bekomen.

Voor het overige hebbe ik getracht ende myn uytterste beste gedaen om voor het tweede Deel een Byvoegsel te besorgen; behelsende eene nuttige Toe-gifte van een Antwerpsch, Liefde-ryk en medelydend Moeders-Hert tot haere kleyne en teere Kinderkens, gevende eene Verhandelinge over de Opvoedinge der Jonge Kinderen, van haere geboorte af tot de seven jaeren toe, ende meerder bejaerde; als ook de noodige Hulp-middelen om der selver swakheyd ter hulpe te komen, en de voordere Siekten te herstellen, zynde van de uytterste noodsaekelykheyd voor eene Christelyke Huys-Moeder, &c.

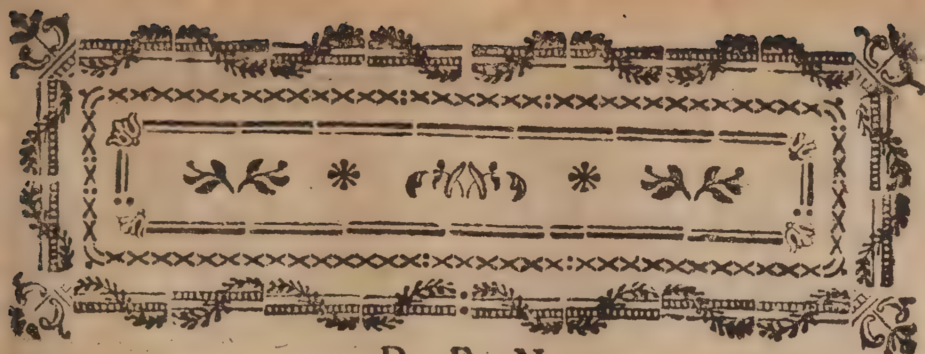
SLOT-REDEN.

DEn Schat des Menschdoms word hier open gedaen,
Die langen tyd heeft gesloten gestaen,
Want hier worden ontdekt veel Secreten,
Die weirdig zyn om te weten,
Eerst hoe men de Gesondheyd zal onderhouden best,
Of verloren hebbende men zal wederom krygen in 't lest.
De Anatomie word hier ook beschreven,
Hoe eenen mensch gesteld is naer 't leven,
Met de Naemen der Siekten ende oorsaeke van dien,
Ende hoe men de Siekten zal kennen, 't Water besien:
De krachten der Kruyden met haer naemen,
Apotheekers Medicamenten daer by te saemen,
Dienende voor jonge Barbiers en Herbaristen,
Dat sy 't mogen leeren, of sy 't niet en wisten:
Hoe men ook de Sieke Menschen zal visiteeren
En helpen met'er daed, mag men hier leeren,
Natuerlyke Wetenschap zult gy leesen,
Want die siek is, waer geerne geneesen,
En die gesond is zoude geerne soo lange blyven,
Dus zoude ik geerne een iegelyk geryven:
Dit is dan een Fondament om verder te geraeken,
Die de kerne wilt eeten, moet de noote kraeken,
In 't leste zal men hier leeren van Godt verwerven,
Een eerlyk leven, en daer naer een zalig sterven.

NOTA.

De Remedien of Hulp en Genees-middelen de welke men in dit eerste Deel van dit Werk heeft voorgeschreven, zal men doorgaens onder den selven naem en op de selve wyse bereyd konnen bekomen in alle de Apotheeken en Drogist-winkels van het Nederland: De Kruyden, Wortels, Bloemen, en veele andere Artikels, als men de selve kend, zal men het meesten-deel buyten op het Land, en in verscheyde Hoven vinden, de welke men ten meerderen deele volgens den eysch der omstandigheden selve zal konnen bereyden, soo dat men weynig moeyte zal vinden om sig de aengewesene Genees-middelen te besorgen.

DEN

DEN
ANTWERPSCHEN LEYDSMAN
DER
GESONDHEYD,
OF
DEN SCHAT DES MENSCHDOMS.

I. HOOFD-STUK.
Wyſe hoe men ſyne Geſondheyd zal onderhouden, ende de ſelve zal bewaeren.

In den eerſten wilt gy ſterk zyn ende geſond,
En ſonder ſiekten, ſoo maek ik U kond,
Zyt vrolyk, en wilt zyn ſonder ſorgen,
Groote ſorge laet die niet by U tot morgen.

DIe ſyne geſondheyd begeerd te onderhouden, die moet hem neerſtig wachten voor al te groote ſorge; want onnutte ſorge maekt de menſchen oud en grys voor hunnen tyd, verdroogd en verkleynd het lichaem, het belet het ſlaepen, en beneemt den menſch

ſyne krachten, brengt aen teeringe, koortſen en meer andere ſiekten: Daerom wilt gy we doen ſoo wacht U voor al te groote ſorge doet U beſte om wel en eerlyk te leven. Rechtveirdig en eerlyk U brood te winnen den Heere zal voor U ſorgen die alle dinge ſchikken zal ſoo het beſt en zaligſt is; wan onſe ſorge en arbeyd mag daer niet in helpen als Godt den Heere ons niet helpen en wilt maer al ons welvaeren moet van den Heer komen, die wy om gratie behooren te bid den, en ons uyterſte neerſtigheyd doen om wel te leven, bevelende voort alle ſorge e ſwaerigheyd aen Godt den Heere, die all dingen ten beſten voegen en ſchikken zal.

Een bedroeft herte doet den menſch pyne ſwaer,
En brengt den menſch ter dood, dat is waer,
Maer een vlytig herte wel gemoet,
Is dat den jongen geeſt bloeyen doet.

Deſgelyks langduerige droefheyd beneem den menſch ſyne geſondheyd, en maekt he dom ende plomp van verſtand, krenkt de me morie, bederft het bloed, maekt eenen menſc ongeſond, doet hem ſyn lieffelyk couleur ve gaen, verteerd hem ſyne krachten, helpt de menſch in teeringe, en ten leſten tot'er doo Daerom ſoo raed ons den Wyſen-man ſe wel, ſeggende: *Soone ſet de droefheyd ver van U, want eenen droevigen geeſt verdroog*

het gebeente, en een vrolyk herte maekt een bloeyende jeugd.

Een bevreeſt menſch en dagelykſchen tooren,
Ook ſinnen dier haer vrede hebben verlooren,
Deſe dry verteeren lyf en bloet,
En korten het leven dat hem quaed doet.

Ook zult gy U wachten van vreeſe, want ſy verteerd den geeſt en het bloed, maekt eenen menſch krank en onſterk, doet hem alle ſyne krachten vergaen, ſoo dat men van langduerige vreeſe ende benauwtheyd des herten, wel dood zoude blyven, als de vreeſe de kranke nature zoude overvallen.

Het ſelve is te verſtaen van gramſchap, de welke het lichaem uytdroogt, en doet eenen menſch ſchudden ende beven, maekt hem geheel verbaeſt, ſoo dat men door gramſchap ende toornigheyd wel lichtelyk de Apoplexie, ofte een ſterke Koortſe zoude krygen.

Die dan ſyne geſondheyd bemind, moet duſdaenige Paſſien, ſoo veel als 't mogelyk is, tegenſtaen, alle benauwtheyd, ſwaerigheyd, en vreeſe, van hem verdryven, ſchikken deugdelyk en vrolyk te leven in het Heylig Chriſten Catholyk Geloove, met een geruſtig gemoed en conſcientie, bevelende Godt den Heere alle ſwaerigheyd.

Tot onderhoudinge van geſondheyd goed,
Zal men gebruyken een vrolyk gemoed.

Voor eerſt om de geſondheyd wel te onderhouden, ſoo zal men ſchikken te hebben een vrolyk gemoed, 't welke men verkrygt van Godt den Heere door een deugdelyk leven, dat men 't quaed laet en 't goed doet: Want de vrolykheyd maekt naturelyke hitte, verſterkt de krachten, maekt een bloeyende en welvaerende lichaem, verlengt het leven, ſcherpt het verſtand, en maekt den menſch bequaem tot alle hanteringe: Maer nochtans behoort deſe vreugd maetig te weſen, en niet te ſeer uytgeſtort: Want in dier voegen zoude-ſe ſchaedelyk weſen. Beſonder behooren hun ſelven zulke menſchen tot vreugde aen te porren, die hun ſeer genegen vinden tot droefheyd, waer toe ſeer helpen zal lieffelyke ſpyſe en drank, ſoeten reuk, vermaekelyk diſcoureren en kouten, ook vriendelyke en vrolyke by-een-komſten met de vrienden en maegſchap, die de fantaiſien uyt het hoofd konnen verdryven.

Met genoegelyke vrienden wilt U verblyen,
En wacht U voor druk en quaede fantaiſyen,
En gaet gins en weer met luſte ſpaceren,
En wilt vrolyk met malkander diviſeren,
Een Liedeken geſongen uyt goeder herten,
Verheugd de ſinnen, en verdryft de ſmerten,
Muſiek en ſnaer-ſpel word ſeer gepreſen,
Dat melancolye en droefheyd kan geneſen.

Soo leeſt men van den Philoſoph *Pytaghoras*,

dat hy door het geluyd van de muſicaele Inſtrumenten, hem ſelven plag te vermaeken als hy vermoeyd was van ſwaere occupatien. Deſgelyks ſoo leeſt men in de heylige Schrifture: Dat den Koning *Saul* verlicht wierd van ſyne quaede paſſie des booſen geeſts, daer hy mede beſeten was: Soo wanneer als den Propheet *David* geeſtelyke Liedekens ſong, ende Pſalmen voor hem op ſyn Harpe ſpeelde.

Dus ſoo wilt alle droefheyd van U ſetten,
Ook ſorge en vreeſe beletten
Aen U geſondheyd, dus wilt-ſe verjaegen,
Ook gramſchap, nydigheyd en ander plaegen:
Met lieffelyke ſpys en drank wilt U geneeren,
En loft met vreugden den Heere der Heeren:
Wilt U ook ſomtyds buyten gaen vermeyen,
Wandeld by beekskens, bergen en groene valleyen,
Hoort de vogelkens fluyten, muſiek ſingen,
En ſiet de konyntjens en haeſen loopen en ſpringen,
Verblyd U in den ſchoonen ſonne-ſchyn aen te kyken,
Daer geen peerlen noch juweelen by zyn te gelyken,
Want als hem eenen menſch vermoeyd heeft in veel ſaeken,
Soo behoort hy hem ook ſomtyds wat te vermaeken.

Van den Arbeyd en Ruſte.

OM geſondheyd te onderhouden, ſoo behoort men by veranderinge te arbeyden en ook te ruſten; want getemperden arbeyd en ruſte is een ſonderlinge remedie om de geſondheyd te onderhouden: Want boven ſyne macht of vermogen te arbeyden of te werken

en is niet goed; want het bederft den menſch, en maekt hem kreupel en lam voor ſynen tyd, ſoo wy dagelyks voor onſe oogen ſien: En in tegendeel ledige ruſte ſonder ſomtyds eenigen arbeyd te doen, is eenen grooten vyand van de geſondheyd: Want gelyk als roeſt het yſer verteerd dat ſtil ligt, en niet gebruykt en word, deſgelyks maekt de ledigheyd 's menſchen lichaem onbequaem, onnut, ſwaer, onluſtig en ongeſond: Want door ledigheyd vergaet en verminderd de naturelyke hitte: Den geeſt en het verſtand worden mits dien vergroft en verduyſterd: En in 't kort geſeyd de ledigheyd veranderd des menſchen goede complexie in bederffeniſſe, en bereyd den weg tot menigerley ſiekten; maer arbeyd en onledigheyd maekt de leden bequaem om goed voedſel te maeken, ſy maekt de leden wakker en raſch, en doet den menſch in goede geſondheyd leven: Maer boven ſyne macht te arbeyden is ongeſond, en ook al te lang leeg te zyn bederft den menſch, men behoort by beurten te arbeyden en te ruſten, doende ſyne werken by veranderinge, het welke den menſch ververſcht, en brengt eene vermaekelykheyd aen, ſoo eenen Poët ſeyde:

Veranderinge van ſaeken,
Kan eenen menſch vermaeken.

Men ſegt dat'er in Italien eenen ryken man geweeſt is die door luyigheyd en quaede leven

wyſe tot armoede quam, en wierd geheel lam en ongeſond, maer doen hem den nood dwòng met de meers-korf achter 't land te loopen, wierd door deſe exercitie geheel friſch, ende geſonder als hy oyt te vooren geweeſt hadde.

Van Eeten en Drinken.

GUlſigheyd van eeten en drinken is by-nae eene moeder van alle ſiekten, maer natuerlyk voedſel genomen, houd den menſch in goede geſondheyd : Die hoofd-ſiek of kelder ſiek geworden is, die zal het ſelve uytvaſten. Om ſyne geſondheyd te onderhouden ſoo behoort men op ſynen geſetten tyd te gaen eeten, 's middags ontrent den twaelf uren, en 's avonds ontrent na den acht uren : Men behoort eerſt wat gevrocht of gewandeld te hebben eer men gaet eeten; want het helpt tot den appetyt en maekt de ſpyſe ſmaekelyk. Men behoort ook nimmermeer ſoo veel t'eeten dat de ſpyſe eenen menſch beſwaerd; want die hun te ſeer beladen met ſpyſe ofte drank, beſonder tegen den nacht, die ſlaepen onruſtig, worden ſwaermoedig, krygen eenen ſtinkenden aeſſem en mond, worden koortsachtig, en diergelyk meer ander quaed komt'er af, ook veelderhande gerechten op een mael te eeten, is ongeſond; want het maekt quaed bloed. 'T is geſond een weynig kaes of een korſtjen brood te eeten naer de maeltyd om de maege toe te ſluyten, om

te beletten de dampen en opſtyginge naer het hoofd daer de catharris af komen. Soo het brood het principaelſte is daer eenen menſch by gevoed en onderhouden word, ſoo zal men hem wachten verduſtig brood en ongeſonden koſt te eeten, en ſchikken verſch en ſoet brood te hebben, dat ſoet van reuk is, dat licht en van verſch koorn gebakken is; want brood dat van bedorven koorn gebakken is, bederft den menſch, ende brengt veel ſiekten aen.

Naer den eeten zal men wat exercitie doen met gaen, ſtaen of arbeyden, tot dat de ſpyſe wat geſonken is; want de ſpyſe te beter verteeren zal, en min beſwaeren. Men zal ſchikken ſober avond-mael te houden, want dat is geſond: Men behoort ten minſten een ure te wachten nae den eeten eer men gaet ſlaepen, op welken tyd het zoude bequaem weſen den geeſt wat te vermaeken, met ſang en op muſicaele inſtrumenten te hooren, of te ſpelen, genoegelyke hiſtorien te leſen, vrolyke ſaemen-ſpraeken te houden tot'er tyd toe dat de ſpyſe wat in de maege geſonken is.

Van Slaepen en Waeken.

DOor den Slaep word den menſch ververſcht, de ſinnen worden verlicht, het gemoed word verſterkt, de naturelyke hitte word vermeerderd, de humeuren worden getemperd, de ſpyſe en drank word verteerd

en het herte word verlicht. Gelyk naturelyken ſlaep geſond is, ſoo is te veel ſlaepen ende buyten tyds quaed; want het brengt aen Apoplexie, Vallende Siekte, Jicht, doet dikwils Apoſtumen en Koortſen groeyen : Ook ongemaniert waeken verdroogt het lichaem, het verminderd de verdouwinge, en is oorſaeke van ſiekten; terſtond naer den eeten zal men niet ſlaepen, maer men zal wat exercitie doen met gaen, ſtaen of arbeyden tot dat de ſpyſe wat geſonken is, want de ſpyſe zal te beter verteerd worden, en minder beſwaeren.

Men mag ook muſiek, of ſang, of genoegelyke hiſtorien aenhooren, of wat andere oeffeningen doen, elk naer ſyne gelegentheyd, want terſtond naer den eeten te ſlaepen, maekt pyne in het hoofd, veroorſaekt Catharris, en bederft de nature : Beter waer 't voor den eeten te ſlaepen, nochtans dat eenen menſch gewent is dat is hem beſt, ongewoonte is quaed. Den ſlaep begint men op de rechte zyde, ſoo word de ſpyſe te beter verteerd; daer naer op de ſlinke zyde, en de handen kruys-wys, als 't koud weder is, op de maege geleyd. Men zal geenſints met den buyk opwaerts ſlaepen, want dat maekt verſchriktheyd, raeſernye en Apoplexie. By dage te ſlaepen is ongeſond; want den dag is verleent om te werken, en den nacht om te ſlaepen : Latouwe dient de menſchen wel om te ſlaepen.

Van ſchoone en quaede Locht.

GEtemperd en ſchoon weder houd eenen menſch getemperd in geſondheyd, maer ongetemperd weder en quaede lochten brengen ſiekten aen, maer lieffelyke locht, dun en ſuyver, zynde wel gemaetigd dat verheugd het herte, maekt het bloed ſubtiel, maekt ook appetyt en goede verteeringe in de maege. Maer ter contrarie ſtinkende goten, en ander vuyle ſtanken bederven den geeſt, en de ingeboren hitte, en die ſtinkende vuyle lochten trekken door geheel 't lichaem, waer af dan dikwils ſiekten als Peſte en Peſt-koortſen zyn komende in den menſch: Daerom ſoo moet men van ſoodaenige quaede lochten hem wachten, ende als 't ſchoon en getemperd weder is, ſoo zal men hem wat vermaeken en wandelen met goed en vrolyk geſelſchap.

Van Gewoonte en Ongewoonte.

EEnen menſch die ſyne geſondheyd bemind, aenmerkende door wat maniere van leven hy beſt in goede geſondheyd zal mogen leven, aenmerkende ſyne nature ende geſondheyd, en het beſte verkoren hebbende naer dat ſyne nature uytwyſt, zal daer geſtadig by blyven, niet loopende van d'een op

d'ander, van den os op den ezel; want ongewoonte is lede-breken. Alle nieuwigheyd maekt ſwaerigheyd, waer door ſiekten in den menſch zyn komende: Daerom zal men hem voorſigtiglyk wachten van haeſtige ongewoonten, 't ſy van arbeyden of veranderinge van leven en van plaetſen, beſonder uyt geſonde in erger en ongeſonde, 't welke ſeer quaed is, als verre reyſen en verhuyſen daer menig menſch door in groote krankheyd valt, en ook wel ſyn leven door verlieſt.

Van Vet en Mager.

EEnen menſch die te vet is en geern mager zoude willen zyn, zal ſchikken ſober te leven, gebruykende veel zoute en ſuere dingen, verſlagen bier en wyn, 's morgens vroeg op ſtaen, ſig wachten van in den dag te ſlaepen, en 's avonds laet te bedde gaen; want ſober eeten, weynig ſlaepen, groote ſorge, ſwaeren arbeyd, die zullen eenen menſch die vet is, mager maeken: Maer ſoete-melk, nieuw-bakken brood, goed ſchaepe en rundvleeſch, verſchen kaes en boter, deſe dingen maeken eenen menſch vet, als men daer by bly ende vrolyk leeft.

Ook dik bier, verſche eyeren, en goeden wyn,
Dienen daer ook wel by te zyn.

Wat men 's morgens doen zal om de Geſondheyd te onderhouden.

NAer uwen ſlaep 's morgens opgeſtaen zynde, ſoo zult gy den Heere loven en danken, dat hy U dien voorleden nacht bewaerd en beſchermt heeft; gy zult hem bidden dat hy U dien aenſtaenden dag gratie wilt verleenen om beter te leven als gy tot noch toe gedaen hebt, en beveelt U voorts in ſyne vaderlyke bewaerniſſe ten beſten dat gy mogt. Dit gedaen hebbende ſoo zult gy U handen en aenſicht waſſchen in ſchoon put-water, uwen mond ſpoelen, U hoofd kammen, dikwils ſachtelyk uwen neus ſnuyten, den nekke vryven, en de handen en voeten nederwaerts ſtryken: Dit is een ſchoone hulpe tegen veelderhande ſiekten, dienende om de geſondheyd te onderhouden.

Van het Hair.

ALs men 't hair dikwils afſcheert, dat is goed voor 't uytvallen des hairs, maekt eenen dichten grond, en als men den baerd ſomtyds waſcht met koud water, dat vertraegt ſyn grouwigheyd, en belet de uytvallinge van het hair: Het hair verkeert op gekamt verlicht de memorie, en ſterkt de ſinnen.

Van de Herſſens.

WEl-riekende Specery-kruyden, als zyn fyne Marjolyn, Aloë, Rooſen, Spicea, Wierook, deſe geroken zynde, verſterken de herſſens : Nieſen ontſtopt de herſſens en ſterkt de ſinnen, als men eens nieſt ſoo zal men twee-mael den neus ſnuyten, want dat is geſond, en belet het druypen van de Catharris. Blydſchap des herten en ſtilheyd verſcherpen het verſtand.

Van de Oogen.

DE geſondheyd der Oogen word onderhouden met ſober avond-mael te eeten, want geen ding en hinderd ſoo ſeer het geſicht als den ſlaep met een overlaeden maege, beſonder in den dag : Alle groene dingen, als Boomen, Bladeren, Velden en andere groenigheyd vermaeken en verſterken het geſicht, desgelyke heeft het geſicht vermaek in ſchoon water te beſchouwen, of in ſpiegelen. Koud water in eenen groenen aerden pot gedaen met wat Wyn-ruyt, en daer ſomtyds de oogen mede gewaſſchen, verſterkt het geſicht. Maer ſterke winden, ſtof en vuyligheyd, tegen wit geſtadig te ſien krenkt het geſicht : Oogen-troost, Wyn-ruyt en Venkel, zyn dry ſonderlinge goede dingen voor de oogen, inwendig of uytwendig gebeſigd.

Van de Ooren.

'T Gehoor word gekrenkt door verkoud-heyd, of vervuyltheyd in de ooren, of verſtoptheyd van grove humeuren van het breyn: Maer Olie van bitter Amandelen en Olie van Perſik-kernen met wat Catoen in de ooren gedaen, opend de conduiten, en is goed voor het verloren gehoor. Ook is het ſeer goed dat men Hyſſop, Alſem en Poley in water kookt, en dat men over dien damp de ooren houd, dat is goed voor 't gehoor, en om de wormkens daer uyt te verdryven. 'T gehoor heeft zyn vermaekelykheyd in vrolyk kouten, luſtige heerlyke Liedekens te ſingen, en ſnaeren-ſpel te hooren ſpelen.

Van 't Rieken.

DIe ſyne geſondheyd bemind zal hem wachten van vuylen ſtank te rieken, als van keirſſen eerſt uyt gedaen, of in de pyp brandende, of ſtank in 't vuer, of vuyle lampen: Dat is al quaed, en daer zoude eenen menſch lichtelyk een ſiekte van krygen, als Koortſe of Peſte: Maer lieffelyke wel-riekende dingen te rieken verheugen des menſchen hert en ſinnen, als zyn Rooſen, Nagel-bloemen, Lavendel-bloemen, en Mey-bloemen. Tegen verloren reuk is goed geſtampt Nighei-zaet daer aen geroken.

Van de Longe en Borſt.

DE Longe is lekker en heeft geerne ſoete en verſachtende dingen, als ſoete-melk gemengeld met ſuyker, witten Maegden-honing om te ſlikken, geſuykerde Amandelen, Stok-ſuyker, blouwe Roſynen, Dodikſche Vygen, en Soet-hout; maer gezouten Vleeſch, Pekel-haring, en alle ſcherpe ſuere dingen, als ook den rook zyn de Longe contrarie. Nieuwen ſoeten Wyn opgewelt met Corinten en Stok-ſuyker en daer ſomtyds wat af gebeſigd helpt den Krop en de Longe : Hyſſope is een ſonderling goed Longe-kruyd.

Van 't Herte.

'T Herte zal men geſond en welvaerende houden door een vrolyk gemoed, luſtige exercitie, vrede en blydſchap, daerom zal men ſchouwen alle quaede paſſien en verſtoorniſſen, ook quaede luchten en ſtanken die de goede geſtelteniſſen des herten bederven, en ſig ſelven ſtellen tot een goed genoegen, vrolykheyd des herten, tot blydſchap, vrede, en luſtige exercitien, ſchouwen alle quaede paſſien, vuyle ſtanken en nevelachtige luchten. Klaeren wel-riekenden Wyn gedronken verfraeyd en verheugd het herte boven maeten ſeer, desgelyks luſtige fraeye hoven, boomgaerden, en groene plaetſen verheugen het herte ſeer wel, ook veranderinge van wer-

ken te doen brengt blydschap aen : Musiek, snaeren-spel en lustige liedekens verdryven uyt'er herten de droefheyd en verschrikkingen.

Pimpernel geleyd in rooden Wyn, en dien gedronken, verfraeyt het herte wel maetig gedronken zynde, versche hoender-eyers geëten genereren versch bloed in het herte. Goud, Silver, Peerlen, Corael, Muscus, Bernage-bloemekens, en Confilie de greyn, versterken het herte wonderlyk wel; maer boven al een geruste conscientie, sonder de welke niemand vrolyk leven kan, want den Wysen-man segt: *Een geruste conscientie is een gestadige blydschap, maer een ongeruste conscientie, brengt aen een gestadig lyden en benauwtheyd.*

Van de Maege.

DE gesondheyd der Maege word onderhouden door maetigheyd van spyse en drank te nutten, en dat men op synen gesetten tyd eet en drinkt, want als men buyten tyd veel eet ofte drinkt, dat belet het teeren der Maege, gelyk eenen pot die aen 't vuer staet en kookt, als'er koud water in gegoten word terstond het kooken of het sieden belet, soo is het mede met de Maege als men buyten tyd dikwils eet of drinkt: Als de spyse in de Maege niet te recht verteerd en word, dat beschaedigt het geheel lichaem : Gelyk als den wortel van den boom geen voedsel ontfangt, soo begint

de

den geheelen boom te verdroogen, soo is het ook als de Maege ontstelt is, soo ontstelt het al dat'er aen het lichaem is, daerom groote sorge, bekomerde sinnen, en verholen winden krenken de maege seer; maer boven al overvloedigheyd van spys en drank. Alsem-bier, of Alsem-wyn is goed gedronken voor eene quaede Maege.

Van de Lever.

DE Lever heeft somtyds gebrek van verstoptheyd in haere dunne aderkens, daer van komt groote, sterke en ontallyke pyne in de rechte zyde daer de Lever ligt, waer tegen goed zyn gebesigd Vygen, Corinten en Granaet-wyn. Wyn verwarmt de Lever, ontstopt-se en versterkt-se: Maer Endivi-water is goed gedronken voor een heete Lever.

Van de Milte.

DE Milte heeft somtyds gebrek van swellinge, komende van quaed bloed, daer veel ongemak uyt ryst, waer toe goed is dat men-se uytwendig smeert met Mey-boter, of Salve, en dat men vet Bier en Brood eet met Note-muscaet, of Conserf van Alsem gebesigd.

Van het Ingewand.

HEt Ingewand word somtyds gequeld met Wormen, Winden of koude Jicht, en

verſtoptheyd van kamer-gang, waer van di menſchen onlydelyke pyne krygen in hunne buyk. Hier toe diend Camille-bier warm ge dronken, of Ajuyn ge-eeten, of Look, het wel ke is den Boeren Triakel.

Van de Nieren.

DE Nieren worden dikwils gequeld me den Steen, en haer pynen voeld men achter in de lenden, waer toe men inneme mag Note-muſcaet met wat Olie van ſoet Amandelen in Bier of Wyn, warm ingedron ken, of met nat van Hamelen-vleeſch, 't welk ſeer goed is.

Van de Blaeſe.

DE Blaeſe heeft ook haere gebreken e ſomtyds groote pyne, 't welke wel ka komen als men ſyn water ophoud, waer uy den Steen en het Graveel aengroeyd: Tot ver ſachtinge van de pyne der Nieren kokt me Patietaire en Camillen met Wyn of Bier, doo gedaen zynde drinkt men het, en men bin het Kruyd op de Blaeſe.

II. HOOFD-STUK.

Naemen van veelderley Siekten, met de oorſaeke ende kenniſſe der ſelve.

ANGINA. Beteekent een ſeere Keele als eenen menſch heeſch ſpreekt, die komt van verhitheyd des bloeds, waer af de oogen ſomtyds rood zyn, het aenſicht en den hals is mede rood.

APOPLEXIA, of Geraektheyd, is een Paſſie der Herſſens, die het verſtand en ſinnen met het gevoelen benemen door verſtoptheyd en loopinge van Cathernen, die haeren oorſprong hebben van koude grove fluymen. Dit gebrek krygen meeſt oude lieden die traeg zyn, en gulſige dronkaerts die veel ſlaepen.

ARTHRITIS. Is het Flerecyn, is een ſlapheyd der Zenuwen, komende van overvloedige en fluymachtige vochtigheyd en ledigheyd, en veel Wyn en koſtelyken drank te drinken, &c.

ASTHMA. Is ſwaerigheyd om te aeſſemen ſonder geluyd of aemborſtigheyd, komende meeſt van grove ſlymachtige fluymen die in de arterien der Longe door de groote ſlymigheyd blyven hangen.

BULLA. Verheven Sweeringen, komende van verhittende quaed bloed.

Calculus. Is den Steen die in de Nieren ofte Blaeſe groeyd, waer af ſy groote pyne krygen als dien verſchiet, maer die pyne houd plaetſe. Sy hebben walginge van haer ſpyſe, ſy laeten winden en hebben groote ſteekten in hunne lenden, beſonder als ſy bukken.

Carbunculus. Is een vuerige Sweeringe, komende van ſwartachtig grof bloed.

Cardialgia sive dolor Stomachi. Is een pyne ofte ontſtelteniſſe der Maege, komende van eenige venynige vochtigheyd die het ſweet doet uytbreken, het herte benouwt maekt, en ook ſwyminge aenbrengt met eene koortſe.

Cataracta seu suffusio. Is een gebrek in de Oogen als daer eenige donkerheyd voor komt van een vliesken, waer door de Ooge duyſter word, 't welke komt van eenige dikke humeuren die in het geſichte verſtyft zyn, ſoo dat eenen menſch daer door blind, of qualyk ſiende word.

Catarrhus. Is een druypinge van Herſſenen, komende ſomtyds van koude, of van groote hitte, ſomtyds van overvloedigheyd van eeten en drinken : Hier tegen is 't goed het laeten van den Hoofd-ader.

Cephalalgia. Beteekent Hoofd-pyne, of Hoofd-ſweer : Komende van een vervuylde Maege, of quaede dampen in 't hoofd, of van ongetemperde hitte of koude, of van te veel bloed, of windigheyd der geeſten.

CHOLERA. Is een onmaetige ontsteltenisse der Maege en des Buyks, komende van onlydelyke pyne en stekingen: Soo dat eenen mensch gedwongen word over te geven, 't welke komt van overvloedigheyd der Galle.

CONGELATIO. Is een bevriesinge of verstyvinge des verstands, maekt den mensch sonder verstand, in zulken schyn sittende, staende, of liggende, als hem de siekte bevangt, en komt van koude drooge Herssens.

CORDIS PULSATIO VEL PALPITATIO CORDIS. Is een bevinge en kloppinge des herten, komende van eenige opstygende dampen, die haeren oorsprong hebben van toornigheyd, overvloedig brassen, spyse die wind aenbrengt, of dat men arbeyd doet boven syn macht. Dese siekte gevoeld men als men een hand op het Herte legt, soo gevoeld men bevinge en kloppinge.

COSICOMPAS. Is eenen wind gesloten in de darmen, genaemd *Colon*: Dese pyne is soo scherp als of-se met eenen priem gesteken wierd, houd ook geen blyvende plaetse, maer verschiet van de eene plaetse tot de andere, want het zyn besloten winden.

DYSENTERIA. Het rood Melisioen en den Buyk-loop komen van scherpe, bytende, stinkende humeuren, gegroeyd in de darmen, komt ook van onverteertheyd in de Maege, en van bedorven spysen, waer af komt pyne en steekinge in 't ingewand, en versweeringe,

waer af ſy loſſen etterige en bloedige materie, en ook ſchaefsel of ſchrapſel der darmen.

ERYSIPELAS. Beteekent de Vallende Siekte, ofte een Quael komende van eenige venynige dampen opſtygende in 't breyn: Die oorſpronk hebben van groote vochtigheyd en fluymen, want den Lyder neder valt en begint te ſchuym-bekken aen den mond, en is buyten ſig ſelven.

ERISPILA. Is de Rooſe: Deſe komt den menſch eerſt aen met koude, en daer naer met hitte, gelyk als eene koortſe.

FASTIDIUM CIBI. Een Walginge of Qualyk-heyd, komt van een koude vervuylde Maege, en overvloedigen drank.

FEBRIS. Beteekent de Koortſe, 't welke is een onnaturelyke hitte, daer zyn veelder-hande Koortſen.

FEBRIS CONTINUA. Eene geduerige Koortſe, komt van vuyle dikke fluymen.

FEBRIS QUOTIDIANA. Is de dagelykſche Koortſe: De welke aenkomt met ſchudden, beven en huyveringe.

FEBRIS TERTIANA. Is de derden-daegſche Koortſe: Deſe komt van de Galle die vervuld en bedorven is.

FEBRIS QUARTANA. Is de vierden-daegſche Koortſe, en dees zyn twee dagen vry, maer is langduerig en ſeer vaſt houdende.

FEBRIS HECTICA. Is een uytdroogende en teeringachtige Koortſe.

Febris Pestilentialis. Is een Peſt-koortſe: Deſe komt van een bedorven lucht.

Fætororis. Is eenen Stank des Monds, komende van vervuyltheyd des monds, ofte uyt vervuyltheyd der darmen, 't welke maekt eenen ſtinkenden aeſſem.

Fluxus Immodicus. Komt van dun verhittende bloed.

Graviter audientes. Beteekent hardhoorendheyd, als 't gehoor gekrenkt is door verkoudheyd en dikke humeuren die in de herſſens vergaederd zyn, of komt van eenige vervuyltheyd, die opſtygt nae 't gehoor toe, of van eenige cathernen.

Hæmorrhois. Is Aembeyen, of het Speen, 't welke komt van overvloedigheyd van bloed, dat de nature ſelfs uytdryft, en ſoo hem ſelven helpt om uyt te dryven het ſwaermoedig bloed; en dat is ſeer goed als 't niet te lang en duert.

Hemicrania. Is een ſwaere Hoofd-pyne, weſende alleen aen de rechte of ſlinke zyde des hoofds, de welke men noemd *Scheele-Hoofd-pyne*.

Hæmorhagia. Beteekent Bloeden uyt den Neuſe, het welke de nature uyt dryft, overmids groote overvloedigheyd van het Bloed, waer door ſomtyds de bloed-aderkens berſten, en maekt den Neuſe ſeer bloedende.

Hepatis debilitas. Dat is een krankheyd der Lever, komende van ongetempertheyd

der Lever, die het bloed waterig maekt, en de couleuren des aensichts groen en bleek maekt.

Hydrops. Is Water-sucht, de welke komt van een quaede Lever die verkoud is met de Aderen van de Lever, de water-suchtige lieden zyn meestendeel koortsig en dorstig.

Icterus. Geel-sucht komt van overvloedigheyd der Galle, waer van het wit der oogen, het aensichte, de urine of pisse, en de kamergang geel worden, den appetyt vergaet, den dorst wast aen, den mond word bitter, het hoofd heeft pyne, en de leden zyn slap.

Impetigo. Schurft of onreynigheyd, komende van grove humeuren.

Incubus. Is een Passie van swaere Droomen, als eenen mensch meent dat hy van de Nachtmerrie versmoort word, maer ten is niet anders dan swaer en swart melancolyk bloed.

Insania seu Mania. Beteekent een dulle siekte, welke passie komt uyt de geelheyd der Galle, die boven maete door hitte verbrand zynde, veranderd in swarte materie, van beneden opstygende tot het Breyn of Herssens, veroorsaektuytsinnigheyd of raesernye, aen dese siekte zyn meest onderworpen de jonge lieden.

Lethargus. Is een Slaep-siekte waer door den mensch, in eenen diepen slaep versmoort wesende, seer weynig, of geen gevoelen en roeringe heeft, en daer by met eene kleyne koortse overvallen is.

Lepra. Melaetsheyd komt van melancolyke

humeuren en materie door geheel het lichaem verſpreyd.

Lienteria. Is eenen Doorloop, komende van een quaede Maege en onverteerde ſpyſe.

Lues Venerea. Zyn de Pokken, de welke van onſuyverheyd plegen haeren oorſprong te nemen.

Melancholia, of Swaermoedigheyd, komt van de Galle, als daer veel quaede en ſwaere waterachtige vochtigheden in zyn, of als de Milte bedorven is, waer van quaede opſtygingen geſchieden in de herſſens: Of komt ook van al te groote bekomerniſſe en quellinge, die met deſe ſiekte gequeld zyn die zyn vael van aenſicht, treurig van weſen, kleyn van pols, ſtilſwygende en bevreeſt.

Mensium suppressio. Komt van dik ſlymagtig bloed dat de aderen verſtopt.

Ophthalmia. Is een groote pyne in de Oogen, de welke komt van vollyvigheyd en overvloedigheyd van bloed, waer van de Oogen ſeer rood worden, en overvloeyen van traenen.

Oppilatio hepatis sive obstructio. Dat is verſtoptheyd van de Lever, komende van dikke traege humeuren, die ſig verborgen houden in de dunne aderkens van de Lever, waer uyt veel ſiekten komen in den menſch: Die hier aen onderworpen zyn hebben groote pyne terſtond nae den eeten.

Paralysis. Is een Beroerte waer door eenen

menſch Lam word aen d'eene zyde van ſyn lichaem, welke ſiekte eerſt haeren oorſprong heeft uyt het merg van het rugge-been komende, van ongetemperde koude, vochtigheyd en loopinge van humeuren, die verſtoptheyd maeken in de Zenuwen of Atterien, waer door de levende maekende geeſten hunnen doorgang en werkinge belet worden.

Pestis. Beteekent de Peſte. Deſe komt principaelyk van een vuerige bedorven lucht, ook van vuylen ſtank van moeraſſen, goten, en onbegraven lichaemen, doode Walviſſchen, en diergelyke vuyligheyd, plagt de Peſte af te groeyen.

Phrenitis. Is een raeſende Koortſe in de Herſſens, of een heete ſweeringe, komende van overvloedig bloed, dat in de Herſſens ontſteken en verhittende is.

Pleuritis. Is een Sweeringe by de korte ribbe, veroorſaekt onlydelyke pyne en ſtekinge, als of het met eenen priem geſchiedde, komt aen met kortheyd van aeſſem, hoeſt en heete koortſe.

Præfocatio uterina. Komt van eene quaede opſtyginge uyt quaed woelende bloed.

Singultus. Is den Hik, die by pooſen den menſch opbreekt, komt van te veel vervoltheyd en overvloedige vochtigheyd der Maege.

Spasmus. Is een ſpanninge der Zenuwen, als die tegen haere behoorlyke nature en

gewoonte getrokken worden, komt meeſt van overvloedigheyd van ſpys en drank, of van ledigheyd, als eenen menſch geen exercitie heeft daer hy hem by verwarmen kan, of ook van veelheyd van fluymen.

SPLENIS TUMOR. Is ſwellinge van de Milte, de welke in de ſlinke zyde ſeer wyd uytwaſt, door welke quael eenen menſch nouwelyks ſyn werk kan doen, is dorſtig, aemborſtig, in den mond is veel ſpeekſel, den buyk ſtaet ſterk geſpannen van winden, den mond riekt vuyl, de tanden worden hol, 't aenſicht krygt ſwarte plekken, deſe quael komt van melancolyk bloed, 't welk in de aderen van den menſch verborgen ligt, en deſe lieden zyn dikwils toornig.

SPUTUM SANGUINIS. Is bloed overgeven, het welke meeſt komt van overvloedigheyd van bloed, ſoo dat eenige aderen berſten van de veelheyd van het bloed, het welke komt van gulſig eeten en drinken. Of het komt ook dat'er iet in het lyf gebroken of geborſten is.

SYNCOPE. Is een haeſtige Hertvang, of Beſwyminge, komende van te veel te waeken, gramſchap, droefheyd, groote ſorge, ſwaere vreeſe, pyne, honger, en arbeyden boven ſyne macht.

TORSIO VENTRIS. Steekinge en Pyne in den Buyk, komt meeſt van verholen winden.

TUSSIS. Beteekent den Hoeſt, het welke is

een krachtige uytblaeſinge der nature, die haer ſelve ſoekt te helpen, om alſoo te ruymen en te ſuyveren de verſtoptheyd van fluymen, die in de pypen der Longe verborgen zyn.

VERMIUM JUDICATIO. Van de Wormen, de teekenen hier van zyn jeukinge in 't eynde en in de neus-gaten, ſy beven, ſweeten, walgen, hoeſten, en geven over, of braeken, zyn vael in 't aenſicht, en kouwelyk, roepen in den ſlaep, knerſſen op de tanden, zyn hongerig en dorſtig, wyd van oogen, hebben ſomtyds eenen ſtyven buyk, en den buyk-loop, hier aen zyn meeſt onderworpen kinderen die veel eeten.

VERTIGO. Is een Duyſelinge in 't Hoofd, ſoo dat alle dingen ſchynt om te draeyen, komt dikwils van verhittinge in het bloed, waer af de dampen in het hoofd omdraeyen als vlammen, ſoo dat eenen menſch dunkt dat hy omdraeyd: Dat geſchied binnen in de Herſſens.

VENTRICULI CRUDITAS. Is een rauwigheyd of onverteerdheyd der Maege, als den menſch geenen appetyt en heeft om te eeten, komt dikwils van uytwendige dikke fluymen, of van de Galle, of van ongetemperde humeuren, aenbrengende walginge, riſpinge, braekinge, als men de Maege ſomtyds overlaedende is.

III. HOOFD-STUK.

Middel om de kenniſſe van menigerley Siekten en Krankheden te bekomen door beproefde Ondervindingen.

EEnen Medecyn-Meeſter behoort tweederley dingen te weten: Dat is dat hy weet hoe men de Geſondheyd onderhouden zal, en hoe men de Siekten geneeſen zal: Aengaende het eerſte, ſoo word de Geſondheyd alderbeſt onderhouden door maetige oeffeninge, arbeyd, en ſoberheyd te gebruyken in ſpyſe en drank. Dat men hem wacht voor koude en verſtooringen, want men ſiet dat menſchen die hun minſt quellen, en te vreden zyn ſoo het den Heere met haer ſchikt, daer beſt aen zyn, en leven de aldergeſondſte; maer aengaende om Siekten te geneeſen, dat en kan men niet doen, of men moet eerſt kenniſſe hebben van de Siekte of Krankheyd die men geneeſen wilt.

Om dan tot de kenniſſe van de krankheyd te komen, ſoo kan men dat weten door het oordeelen van de Urine, Pis, of Piſſe, en den Pols principaelyk, ook door den afgang, door het couleur van 't aenſicht, door vraegen nae de gelegentheyd des perſoons en tyds, en

nae meer andere dingen, ſoo hier naer geſey zal worden.

Maer eerſt moet men aenmerken of di Siekte geneeſelyk is, of niet; want langduerig ſiekten die verkoud zyn, die zyn niet wel te geneeſen, beſonder in oude lieden, die to geen verhael komen konnen, die een quaed borſt hebben, of koortſig zyn, of beroert zyn of die cathernen hebben: Maer van jonge lieden mag men alles ten beſten hopen; want de Koortſe maekt de jonge groot, en de oude dood.

Van den Pols.

POls, noemd men de kloppinge die het bloed veroorſaekt, ieder mael dat het ſelve in de holligheyd der ſlag-aders voortgedreven zynde, het vlies uytgeſet en dan wederom ingetrokken word: Nae maete van de geſteldheyd dier beweginge, word den Pols by de genees-kundige genaemd *validus*, ſterk; *languidus*, ſwak, *celer*, ſnel; *tardus*, langſaem; *duris*, hard; *mollis*, ſacht; *æqualis*, gelyk; *intermittens*, ongelyk, *deficiem*, afnemende; *nuturus*, allengskens verminderende; *mediocris*, middelmaetig; uyt welke onderſcheyden geſteldheyd der beweginge den toeſtand der ſiekte word afgenomen.

Wyſe om den Pols te kennen.

Men moet beginnen met den Pols lichtelyk te voelen, naderhand wat meer en meer by trappen drukkende tot dat men de beweginge daer van ſeer onderſcheydentlyk ontdekt: Soo men hem op de gewoone plaetſe niet en kan vinden, moet men de gantſche voorhand, of het gevricht dat de hand aen den arm hegt, doorloopen, of men moet den Pols aen den anderen arm voelen. Soo haeſt men de kloppinge van den Pols ontdekt, moet men de vingers, geduerende eenige minuten, in de ſelve ſituatie laeten blyven, om de ſterkte of ſwakheyd van den Pols te leeren kennen, en of hy hard of ſacht is, ſnel of langſaem, gelyk of ongelyk, &c.

In eenen menſch die welvaerd ſlaet den Pols gelyk; even-wel is hy meer en minder ſterk, volgens den verſchillenden ouderdom; ſwaer en ſterk in de mannelyke jaeren; ſwak en quynende in den hoogen ouderdom: Den Pols veranderd ook volgens de jaer-getyden, dus ſlaet hy ſnelder des ſomers als des winters: Hy is ook verſchillende volgens de onderſcheyde temperamenten; hard in bloedryke en galachtige menſchen, ſwak en ſacht in phlegmatiquen, ongelyk in melancoliquen; ook veranderd den Pols-ſlag door de onderſcheyde driften, gelyk en vol in de vreugde; ſwak en

quynende in de droefheyd; ſnel en driftig in de gramſchap, ſchrik en vreeſe.

In de koortſen is den Pols veel ſnelder, verhevener en veel harder als in de naturelyke geſteldheyd : Hy is nochtans ſomtyds quynende en t'ſamen getrokken in quaedaerdige, in de Purper-koortſen, de Maſelen en Rood-hond, de Kinder-pokjens, in het begin der verheffingen der afgaende Koortſen. Hoe in 't algemeen de beweginge van den Pols ook zyn mag, kan men daer uyt met geen volkomen ſekerheyd beſluyten dat ſoodanig eenen perſoon de Koorts heeft, ſoo het vel niet ter ſelver tyd droog en brandig is.

De beſchouwinge van de tonge ik ook eenen ſekeren middel om daer van onderricht te worden; want indien-ſe droog is, en dat men den vinger daer op leggende, eene levende en prikkelende warmte gewaer word, valt'er geen twyffel aen of dien perſoon heeft de Koortſen.

In de ontſtekinge der Longe en Aemborſtigheyd is den Pols dikwils flauw en beſet, en dikmaels ſterker als naturelyk : In de Beroerten is hy hard en vol; in de Pleuris quynende en ſwak, in de Scheele Hoofd-pyne, Dampſiekte en Beſwykingen, kleyn en beſloten; in de Hertkloppingen, en wanneer het bloed met vremde ſtoffen beſet is, ongelyk : Eenen kleynen en quynenden Pols, toond aen, dat de vaten te vol zyn, of dat de Longe beſet en niet vry en is.

De

Den Pols geeft te kennen de geſteltenisse des herten.

Als den Pols gelyk ſlaet en ophoud, beteekent getempertheyd en geſondheyd.

Als hem den Pols wel laet voelen, beteekent ſterkte des herten en vroom gemoed.

Als den Pols ſlap en kleyn is, beteekent flouwigheyd en krankhertigheyd.

Als den Pols ſnel is en ſeer jaegt, beteekent de koortſe.

Van de Urine, Pis, of Pisse.

PIsse, is een waterachtig en ziltig vocht, dat in de nieren van het bloed afgeſonderd, door de piſleyders nae de blaeſe geleyd en van daer geloſt word : In de ſelve vind men byna even veel ziltige, ſulpher en aerd-deelen : Wanneer-ſe in haeren naturelyken ſtaet is, is-ſe ſoo vloeybaer als gemeen water, maer veel ſwaerder ; heeft eenen flauwen, doch geenen goeden noch quaeden reuk : Sy veranderd volgens den ouderdom; volgens het gebruyk van voedſel en drank, en na de getyden des jaers.

Kenteekens der Siekten uyt de Pisse.

De Pisse is klaer en doorſchynende in waterſuchtige ſiekten en ſwaere hertkloppingen, wegens de ſcherpe waterachtige vochten en

de verdikkinge van het bloed. Piſſe, die gehe
wit, rauw en ongekokt is, word genom
voor een gevaerlyk teeken in alle herſſe
quaelen, als daer is Geraektheyd, Beroerte
quaedaerdige Koortſen, of voorſeggen de ſelv
Soo de Piſſe rood en brandig is, beteeke
zulks eene inwendige fermentatie, ten wae
ſy dit couleur had aengenomen, door het e
of het ander voedſel, of genees-middel. D
Piſſe is dik en troubel in de Hoofd-qualen
in Buyk-loop, in het begin van de Wat
ſucht; eyndelyk, de verſcheyde veranderin
die de Galle in het bloed veroorſaekt, doen
ook veel toe om verſcheyde couleuren aen
Piſſe te geven.

Men kan te veel of te weynig water loſſ
Het eerſte gebrek is dikmaels vergeſeld v
ſlaepeloosheyd, vermoeydheyd en vermag
ringe. Het tweede gaet verſeld met braekinge
ſnydingen, ſlaeperigheyd, moeyelyke ade
haelinge en andere qualen: Voor het overig
is het beſien van Piſſe, ſchoon van nut, n
alleen genoeg om met ſekerheyd te beſluyte
en onfaelbaer den ſtaet en het gevolg een
ſiekte af te nemen, dies moet men boven die
tot andere teekens den toevlucht nemen.

Andere Kenteekens van de Piſſ

Uyt de Piſſe der menſchen, worden ve
derleye ſiekten en krankheden bekent.

Piſſe die vlammig is, beteekent de Koort

Piſſe die rood en dik is, beteekent hitte en volheyd van bloed.

Piſſe die rood en dun is, beteekent dat den menſch heet en droog is.

Piſſe die wit en dik is als melk, beteekent dat dien menſch koud en vochtig is, in hem komt veel waterig bloed, en heeft een verkoude maege.

Piſſe die wit en dun is, beteekent dat den menſch koud en droog is.

Piſſe die ſeer geel is, beteekent de Geelſucht.

Piſſe die goud-geel is en bleekachtig, beteekent goede geſtelteniſſe.

Piſſe die ſwart is, is ſomtyds doodelyk.

Piſſe zal men 's morgens beſien, en moet naer midder-nacht geloſt zyn.

Opſtoppinge van Water.

Het ſelve kan ontſtaen: 1. Uyt ſlym, zand of ſteen dat ſig in de nieren ſet, en den doorgang verſtopt. 2. Dat men te lang ſyn water heeft opgehouden. 3. Door beroerte die de veſels van de blaeſe verſwakt heeft, dat dikwils aen oude menſchen gebeurd. Soo de hulpmiddelen niet baeten, ſterft den lyder gemeenelyk den achtſten of negenſten dag; maer ten aenſien van de twee laetſte gevallen duerd het gemeenelyk een-en-twintig dagen, en kan ſomtyds tot een-en-veertig dagen dueren.

Van den Afgang of Kamer-gang.

AFgang, ofte Buyks uytdygſelen zyn (naturelyk genomen) de grovere overblyfſelen, van de voor heenen genomene ſpyſen ofte voedſelen, uyt de welke nu bereyds, ſoo door de werkinge van de Maege als Darmen, de voedende kracht uytgetrokken is, ſoo dat niets meerder als het ter voedinge ondienſtige, door den ſtoel-gang naer buyten geworpen word.

Afgang die geſond zal zyn, moet in hoe veelheyd ontrent met de voorhenen genomene voedſelen over-een-komen, moet niet alleen een goed couleur hebben, maer ook eenverwig zyn, van beſtandigheyd niet te hard ofte versteend, noch te week als water van een vloeyende, maer van dikte byna gelyk den honing, van verwe roodachtig, en niet ſeer ſwaer van reuk.

Afgang die wel gebonden is en rasachtig, niet ſeer ſtinkende, is een teeken van goede geſteltenisſe.

Groenen Afgang, beteekent veelheyd der Galle.

Swarten Afgang beteekent ſwaermoedigheyd en verbrandheyd.

Blauwen Afgang, beteekent verkoudheyd.

Al te ſeer ſtinkenden Afgang, beteekent verrottinge der humeuren.

Schuymachtigen Afgang, beteekent wind in de darmen.

Harden Afgang, komt van een verhitte Lever.

Weeken Afgang, komt van verkoudheyd van de Maege en Lever.

Van de Couleuren des Aenſichts.

ALs 't aenſicht geel geworden is als Saffraen, beteekent de Geel-ſucht, overvloedigheyd der Galle, en benouwtheyd voor het herte.

Als de Kaeken en Wangen meer rood geverft zyn als het betaemd, beteekent dat de Longe verhit en verſtopt is: Als 't Aenſicht aertachtig uyt den blauwen ſiet, beteekent Melaetsheyd en onſuyverheyd.

Als het Vel des Aenſichts ſlap en verwelkt is, beteekent dat de Milte of Lever verſtopt is.

Als het Aenſicht bleek en ongedaen is, beteekent Teeringe.

Van het Hoofd.

ALs het Voorhoofd ſeer doet en klopt, beteekent dat het Bloed verhittende is.

Als het Hoofd achter ontſtelt is, komt van Verkoudheyd en Fluymen.

Als de rechte zyde des Hoofds ontſtelt is, beteekent hitte en droogte.

Als de ſlinke zyde des Hoofds ontſtelt is, beteekent koude en droogte.

Van de Oogen.

DE gestelteniſſen des lichaems verſchynen hun meeſt in de Oogen; want ſoo als de Oogen geſtelt zyn, ſoo is gemeenelyk de geſteltenisse des geheelen lichaems en des hertens.

Als de Oogen rood zyn, beteekent groote hitte.

Als het wit van de Oogen geel geworden is, beteekent de Geel-ſucht.

Als de Oogen wyd uyt ſtaen puylen, beteekent Wormen.

Als de Oogen diep invallen, beteekent groote krankheyd.

Als de oogen krank in het hoofd ſtaen, beteekent groote pyne.

Van den Mond en Tonge.

ALs den Mond bitter, de Tonge leelyk en droog, en daer by dorſtig is, beteekent Verhittendheyd en Koortſe.

Als de Tonge wit en vuyl is, beteekent Hitte die uyt het lyf ſlaet.

Als de Tonge rood is, beteekent overvloedigheyd van Bloed.

Als men hol ſpreekt als uyt eenen kelder, beteekent groote Krankheyd.

Als de Tonge ſwart is, beteekent Melancolie, Swaermoedigheyd, en ſwaer Bloed.

Als de Tonge geel is, komt van overvloedigheyd der Galle.

Van het Speekſel.

SPeekſel is eygentlyk een vocht dat den Mond geduerig nat maekt, vloeyende geſtaedig uyt de *Quyl-vaten*, die dit uyt de Maege en Water-vaten ontfangen, de welke na het oordeel der keurigſte Ontleders gelooft worden, gemeenſchap met elkanderen te hebben.

Men zal principaelyk letten op het Speekſel, als'er gebrek is in de Borſt of Longe.

Als het Speekſel geel, rood, ſchuymig, blauw, groen, lymagtig, of ſwart is, dat is een quaed teeken.

Maer als het Speekſel licht en wit is, dat is een goed teeken.

Speekſel dat men lichtelyk uytſpouwd is goed.

Speekſel dat vaſt houdende is, is een quaed teeken.

Als het bitter op breekt in den Mond, dat komt van de Galle.

Van het Sweet.

SWeet is eene dunne en weyachtige vochtigheyd, die ſig om dat ſy overtollig is, uyt de Slag-aderen, Aderen, als andere Vaten, en deelen des Lichaems afſcheyd, en door beweginge, door de Damp-gaten na buyten gedreven word.

Dit *Sweet* verſchild van de *Onſichtbaere Doorwaeſſeminge* hier in: Dat deſe naemelyk,

ongevoelig door dampt; dat-ſe geen nat ofte vochtigheyd op het Lichaem doorgedauwd zynde na laet, dat ſy altyds geſtadig ſoo lange daer leven is voort gaet, en het Lichaem niet vermoeyd ofte afmat: Daer het met het Sweet recht anders toegaet; want dit gaet niet ongevoelig door, bevochtigd ook het Lichaem uytwendig; is ook niet altyd tegenwoordig, ja ten nauwſten genomen komt noyt in eenen eygentlyken geſonden ſtaet, hoe wel in een geſond Lichaem: Brengt ook gemeenelyk den Lyder, ſoo na de Geſteltheyd zyn Lichaems, als na deſſelfs veel ofte weynigheyd, min ofte meer vermoeydheyd aen.

Waer uyt wy dan beſluyten, dat alle Sweet wel een uytdampinge is, doch alle uytdampinge geen Sweet.

Te meer, voor alle Sweet, gaet een uytdampinge, maer ten nauwſten, na het order geſproken, voor alle uytdampinge geen Sweet.

Het Sweet dan in het gemeen aengemerkt, is 1. Geſond, of 2. Siek.

Sweet dat Geſond zyn zal, moet niet naer evenredigheyd van de krachten der Lyders te overvloedig zyn, niet ſterk riekende, licht opdroogende, na volkomene kookinge der genomene voedſelen over het geheele Lichaem, ſonder eenige ofte, ten minſten merkelyke vermoeyinge des Lyders uytbottende zyn: en ſoo wat Sweet in deſen hier min ofte meer

van afwykt, is niet voor recht geſond, maer ongeſond te houden.

Sweet dat naer een volkomene kookinge der ſpyſen over 't *geheele Lichaem* uytſlaet, is goed.

Alwaer ſig ontrent eenig *beſonder deel des Lichaems* Sweet vertoond, aldaer is dan wel voornaementlyk de ſchuyl-plaetſe der ſiekte.

Sweet dat met het overgaen van de Koorts verheffinge overvloedig uytbreekt, ofte tegen de Ram-dagen ſig rykelyk vertoond, verminderd de Koortſen, inſonderheyd ſoo deſſelfs grovere ſtoffe, te vooren door den Afgang reeds uytgeloſt is.

Van de vier Elementen en Humeuren.

OOk zal men letten wat Humeuren den kranken hinderlyk zyn, te weten, van koude, hitte, droogte, en vocht, want als deſe in den menſch niet getemperd en zyn, ſoo brengen-ſe ſiekten aen.

Dat koud is, dat is dik grof, en veroorſaekt verſtyvinge.

Dat van hitte komt, verdroogd en teerd uyt.

Winden maeken geſpannen pyne.

Fluymen maeken traegheyd, treurig en ſlaeperig, ook bleekheyd.

Te veel Bloed maekt roodheyd, en geſpannen pyne.

Walginge van spyse beteekent een slappe Maege.

Bloedigen waterachtigen Afgang, beteekent ongestelteniffe des levens.

Swaer Aessemen, roode Wangen, schuymig Uytspouwen, beteekent dat de Longe ontsteld is.

Pyne in den Buyk, komt van Wormen, Winden of Verkoudheyd.

Pyne in de Lenden of Blaese, komt gemeenelyk van 't Graveel, Steen, of Verkoudheyd.

Siekten veroorsaekt uyt quaede Passien.

ALle quaede Passien, als zyn Verstooringen, lange Droefheden, al te groote Sorge, en Hert-zeer, maeken melancolyk en swaer Bloed, sy Verteeren en Verdroogen den mensch, brengen aen Koortsen en Raesernye in 't Hoofd, en bederven den mensch syne Gesondheyd.

Van den Ouderdom en Gestelteniffe des Persoons.

MEn behoort ook te letten op den Ouderdom van den Kranken, wat Siekten zulke menschen van soo veel jaeren als U ontrent dunken zal gemeenelyk onderworpen zyn; want de jongheyd is veel onderworpen aen Wormen, Koortsen, Hitten, en Vierig-

heyd : Maer den ouderdom is veel genegen tot Jicht, Apoplexie, Flerecyn, Beroertheyd, Koudheyd, en koude Maege : Ook moet men letten hoe den Perſoon geſtelt is, vet of mager, teer of ſterk, oud of jong, om de Medecynen daer na te ordoneren.

Van de Lucht en Weder.

OOk behoort men te letten op de Lucht en Weder; want van Nat en Hitte komt gemeenelyk Peſte en quaede Koortſen : Nevelachtig Weder is quaed voor de Borſt : Heete Sonne-ſchyn maekt Pyne in 't Hoofd, ook onnaturelyke Koude.

Van des Lands gelegentheyd.

SOmmige Landen hebben een ſwaere Locht daer men eenige Siekten uyt raepen kan, als die aen den Zee-kant woonen, en in Waterachtige Plaetſen, die veel koude innemen, zyn onderworpen aen Apoplexie, Beroertenisse, en Lammigheyd.

Tyden des Jaers.

IN de Lente ofte Voor-ſomer breken alle leelyke dingen uyt, als zyn Schurft, Rapigheyd, Leemten en Pokken: Den Somer is verhittende, en brengt aen Raeſernye, en Ydelheyd des Hoofds : Den Herft veroorſaekt Koortſen en Peſte : Den Winter Verkoud, en maekt Kreupel en Lam.

Opmerkingen over de Gesondheyd, in verscheyde Maenden des Jaers.

Hoe men sig in February houden moet voor de Gesondheyd.

VOor al moet hem een ieder in dese Maend warm houden; want de koude in dese maend den mensch veele siekten aenbrengt. Ook moet men hem wachten voor overvloedig eeten, van Melk en Visschen besonder, en ook van overvloedigen drank: Men moet wat Agrimonie in synen drank doen, want daer door word het bloed gereynigt.

Hoe men sig in de Maerte houden zal voor de Gesondheyd.

IN de Maerte zal men het lichaem wel oeffenen, en wat meerder drinken, maer weynig eeten, buyten dat men in den Winter gedaen heeft, gelyk *Polybius* gebied: Men mag ook wel soete spyse gebruyken, als Mee, soeten Wyn, en diergelyke, maer immers geenen kouden drank: Ook is het in dese maend goed ader-laeten, maer niet op de Duymen. Maer *Hippocrates* wilt dat men geen ader zal laeten, om dat in het beginsel van de Maerte de lichaemen noch vol *Pituita* zyn, maer hy wilt dat men de selve met Purgatien zal verdryven: Maer in het midden en in 't laetste der

ſelve maend is het wel geoorloft ader te laeten. Men mag in deſe maend wel koppen laeten ſetten : Men moet in deſe maend twee-mael meer bloed af laeten tappen als in de andere, dewyl het bloed in den menſch ſoo vermeerderd; doch zal men niet in het Hoofd doen laeten. Gebruykt 's morgens vroeg Wyn-ruyt, Salie, Foelie, als ook Peper en Gengber, in den Vaſten zal men ook Alſem-wyn drinken, om dat hy de Galle verteerd, en ſeer geſond is : Ook is hier te merken dat de Sonne den 21 in den Ram komt, en dewyl de ſelve over het hoofd regeert, zal men hem wel voor alle hoofd-medecynen wachten; want laet U dat voor een teeken zyn, dat men het lid met geen medecynen queld, daer eenig teeken over regeert : De Purgatien des Hoofds zyn op deſen tyd ook verboden. Als de Sonne in Aries is, mag men wel in den arm doen laeten, ook maetelyk Wyn drinken.

Hoe men in de Maend Mey de Geſondheyd moet waernemen.

IN de Mey zal men warme ſpyſe gebruyken, en kleyn bier : Ook is de melk en boter geſond, beſonder de melk van Geyten, als ook van Schaepen : Men mag ook wel matelyk Wyn drinken, die klaer is. Het lichaem mag men wel een weynig oeffenen : Den ſlaep zal maetig zyn, ook mag men wel in koud water baden, ſig alderwegen doen ader-

laeten; want nu ſet het bloed aen deelen, ſoo dat de Mey den alder-bequaemſten tyd tot het ader-laeten is: Als de Maene in den *Tweeling* is, mag men dranken en Medecynen gebruyken, die de nature ſterken: Men zal nu ook, gelyk in April, de Lever-ader laeten, dewyl het bloed in den menſch ſeer vermeerdérd word: Wie nu een Mey-ſalve hebben wilt, moet de kruyden daer toe dienſtig zynde vergaederen, want alle dagen by-na daer toe bequaem zyn.

Hoe men des Somers ſyne Geſondheyd zal wachten in de Maend Junius.

MEn zal in den Somer ſpyſe gebruyken welke koel, vochtig, ſoet, welriekende en verdouwelyk is, waer door de ongeſondheyd welke een menſchen lichaem door de hitte en opdrooginge mocht overkomen, geweerd en geſtut mag worden, ſoo zal men ook zulken drank gebruyken die de eygen kracht over hem heeft, gelyk dun Bier, Bronſwykſche Mom, en diergelyke: Maer men moet ook wel voorſien dat men de Maege en het lyf door het ſelve drinken niet verkoud, en hem voor groote dronken wachten, om dat ſommige haer lyf in de hitte ſoo aenſtellen dat ſy geen jaer leven konnen: Daerom kan het niet ſchaeden dat men ſomwylen eenen dronk wyn neemt, op dat den grooten appe

tyt, den welken eenen menſch tot de koelte heeft, een weynig mag belet worden.

Men zal hem ook op deſen tyd van het jaer onthouden van veel baden, om dat dit het lyf ſeer uytdroogen : Men zal hem ſelden doen Ader-laeten, 't en waer het den nood vereyſchte, en men het ſelve om beters wille dede, ſoo lang de Sonne in den *Kreeſt* is; want dan is het beſt geen Medecynen te gebruyken, 't en ſy men het doen moet : Men zal ſig niet te ſeer bewegen, maer ſoo geruſt leven als men kan, want de ruſte maekt vochtigheyd, maer de beweginge droogd uyt : Beſonder moet men maetig in het drinken weſen; want dewyl alle de ſweet-gaten in den menſch open zyn, kan eenen menſch, welken haeſtig ſoo veel kouden drank in het lichaem giet, ſoo haeſtig verkouden, dat hy daer een lammigheyd, vallende ſiekte, of een haeſtige dood van hebben kan.

Om de Geſondheyd in de Honds-dagen waer te nemen.

DE Honds-dagen beginnen den 22 July, en eyndigen den 22 Auguſti; in deſen tyd zal een ieder wel voor hem ſien dat hy geen Santéen en drinkt; want wanneer iemand ſig vermoeyd en verhit heeft, kan hy hem ſelven met drinken ſeer beſchaedigen, en ſig om ſyn Geſondheyd brengen : Soo zal men ook in de Honds-dagen niet baden, noch dranken

in nemen de welke laxeeren, noch ſig doen ader-laeten of koppen, noch te veel slaepen; men moet ſig ook van heete ſpyſe onthouden: In deſe maend is het geſond Bronswykſche Mom met maete te drinken, en diergelyken drank. *Hippocrates* ſeyde, dat het in, voor en ontrent naer de Honds-dagen ſeer quaed te geneſeen is; want op dien tyd is de locht warm en droog, eerſte-lyk van de Sonne, en daer naer van het teeken des Leeuws, en ten derden van de heete bran-dende Honds-ſter, daerom word het menſchen lichaem door de Medecynen geheel verhit en uytgedroogt, ſoo dat daer lichtelyk een Koortſ uyt ontſtaen kan: Want eenen menſch is dan ſwak, en word door de Medecynen noch mee geſwakt, inſonderheyd moet men hem nie ader-laeten als de Sonne in Leo is.

Deſen tyd is ook beſonder ſwaer voor d gene die ſwakke hoofden hebben en Vallend Siekten, of eenige Siekte der Herſſens: D hitte der Honds-dagen ſwakt den Lever de menſchen ſeer, en kan veel ſiekten veroorſae-ken: Daerom zal men ſig in deſe dagen nie ſeer bemoeyen of beſwaeren, ook niet te vee ſtuderen, of al te groote ſorge op hem nemen

Van de Geſondheyd in September, zynde a dan goed Ader-laeten en Purgeren.

IN deſe maend mag men ader-laeten, beſon der de Milt-ader, om der Melancol wille

wille, de welke in dese maend in de menschen wast en toeneemt, en haeren stoel in het midden heeft; men mag sig ook in dese maend purgeren, en goed bier drinken, als ook wyn, geyten en schaepen-melk gebruyken, de welke in dese maend een sonderlinge Medecyne is.

Men mag ook wel alderley goede vruchten en wortelen gebruyken: Maer men moet hem voor al te warmen bad wachten, als ook van overdaedig wyn te drinken, om dat het selve in dese maend seer schaedelyk is: Want nu gaet de hitte niet meer uyt het lichaem, maer de naturelyke warmte word van de koude in de Lever en andere leden te rug gedreven: Wanneer nu warmte by warmte, en hitte by hitte komt, soo word de Lever en andere hoofd-leden ontsteken, waer uyt boose Koortsen, en andere siekten ontstaen.

Hoe men in November op syne Gesondheyd letten zal.

IN November zal men geen sweet-bad gebruyken, geen ader-laeten, want nu neemt het bloed in den mensch weder af. Item de swarte Galle, doch men mag op S. Martinus-dag laeten, soo het van noode is: Maer op S. Andries-dag by lyf en leven niet, dewyl het eenige by den hals verbieden.

Maer ik en geloove niet dat-se eenige oorsaeke hebben, waerom men op dien dag geen ader-laeten zal, insonderheyd in noodsaeke-

lykheyd, daer men alles in te buyten gaet: Want nood breekt alle wetten, men mag ook wel drankjens, geyten-melk, en ouden klaerem wyn gebruyken: Maer men moet de warme ſweet-baden myden: Want ſy in 't geheel jaer ſoo ongeſond niet zyn, als in deſe maend, ſy verwekken den vloed des hoofds, en zulke pyne in 't hoofd, die niet, of ſeer beſwaerlyk te geneeſen is: Item groote pyne in de oogen, en verduyſteringe des geſichts: Doch wanneer de Maene in Sagittario is, is het baden en ader-laeten niet verboden.

Men zal ook in deſe maend warme en verwarmende ſpyſe eeten. Item Moſtaert, Agrimoni en Ajuyn; men zal het lichaem met arbeyd bewegen en verwarmen, men zal medé wyn en geconfytte Gengber gebruyken.

Om ſyne Geſondheyd te onderhouden in December.

IN deſe maend zal eenen menſch ſig warm houden, en ſyn lichaem met goed laken of pelterye tegen de vorſt en koude bewaeren: want die 's winters ſig niet warm houd, zal het ſomwylen in den ſomer beklaegen: Inſonderheyd zal men de borſt, het hoofd, en de beenen wel warm houden: Want gelyk dit versken ſegt:

Houd doch uwe borſten warm,
En vult niet te veel U darm;
Neemt de ſorg niet ſoo nauw,
Langſaem word gy oud en grauw.

Men zal ook geenen kouden drank gebruyken; maer wel Medecynen, en niet ader-laeten als in tyd van nood: Men mag wel kruyden en wortelen gebruyken, die het herte verſterken, als Tammerind, Saffraen, Bertram, Cubeben, Muſcaten, Anys, &c. Maer het is verboden Medecynen te gebruyken in *Solſtitio hiemali*, maer wel wat daer naer als de dagen wat langer geworden zyn; men moet klaeren drank, maer niet ſeer veel gebruyken, als ook drooge ſpyſe, ook moet men meer eeten dan drinken, als in andere maenden, maer met beſcheyd, naer dat eenen menſch grof of ſterk van nature is; want dien mag wel wat meer nemen, als een ſwak, kleyn of ſubſtiel lichaem.

Van Eeten en Drinken.

VAn veel Fruyt te eeten groeyen Wormen in den menſch, overdaedigheyd van ſpyſe en drank bederft de Geſondheyd, ongeſonden koſt, bedorven ſpyſe te eeten, ofte wynen te drinken, verkrenkt den menſch ſyne Geſondheyd, en brengen krankheden aen, ook duftig Brood te eeten, is niet goed.

Hanteringe, of Oeffeninge van den Perſoom.

VAn Koude, Ongemak, Vuyligheyd, Stank, Converſatie met ongeſonde menſchen, die veel ſtank over haer hebben, brengen

verſcheyde Siekten aen. Desgelyks Koud en Naekt loopen, natte Voeten, al te groot Ongemak, te veel Verhit, en dan wederom Verkoud, Verrekt of Verſprongen, Geſtooten of Gevallen, hier van komen verſcheyde Accidenten van Siekten in den menſch.

Op het Klaegen van den Perſoon.

OOk zal men letten op het klaegen van den Perſoon waer ſyn pyne is; want gemeenelyk daer de pyne is, daer is de ſiekte, het klaegen in de Borſt komt van de Longe die overlaeden is met fluymen. Flauwigheyd des Herten komt meeſt van koude en droogte, met eene venynige damp die om het herte ſlaet. Een quaede Maege is bykans oorſaeke van de meeſte Siekten, brengt dikwils aen duyſtere Oogen en pyne in het Hoofd.

Van de Lever.

VErſtoptheyd van de Lever komt van grof bloed dat in de aderen des Levers blyft hangen, 't welke groote pyne aenbrengt, ook komt'er pyne van Verſweeringe in de Lever.

Van de Milte.

DE Milte word ſomtyds overvallen van koude Verſtoppingen, waer door den Perſoon word ſwaermoedig, lyd groote ſteekten in ſyne ſlinke zyde, ende en kan ſynen aeſſem niet wel haelen als hy loopt.

Ingewand.

HEt Ingewand word gequelt met Wormen, Winden, koude Jigt, of Verſtoptheyd van Afgang.

Nieren en Blaeſe.

DE Nieren worden gequelt met den Steen, en de pyne der Nieren openbaerd haer meeſt achter in de lenden. Desgelyks word ook de Blaeſe wel gequelt met den Steen, daer'er meenige van geſneden worden.

Swellinge.

ITem de Beenen, Buyk, en gantſche Lichaem ſwellen, en worden dik van Waterſuchtigheyd.

Siekten die meeſt regneren, en zulken Perſoon onderhevig is.

OOk zal men letten op de Siekten die meeſt regneren op zulken tyd, als zyn Peſte, Koortſen, en Verkoudheyd : Ook letten op de Siekten die zulken perſoon onderhevig is, of meeſt mede gequelt is, of het geſlachte van al zulken perſoon, lettende ook op de levens-wyſe die hy houd, van eeten, en drinken, arbeyden, waeken, klimmen, heffen, op-tillen, officie, ſitten of gaen.

Hoe wonderlyk ſchoon den Menſch van Godt den Heere geſchaepen is.

IN het begin ſchiep Godt den Heere Hemel en Aerde, met al 't gene dat'er is. Als het nu al te mael volbrocht en volmaekt was, ſoo heeft hy willen maeken eenen Overſten en Regent van dit groot Paleys de Weireld, waer toe hy den Menſch geſchaepen en gemaekt heeft met een levende en redelyke Ziele, op dat hy eenen Dominateur zoude weſen over de geſchaepen Creaturen, en dat hy tot een dankbaerheyd van dien Godt den Heere inder eeuwigheyd dienen en lief hebben zoude, die hem zulken edele Creature geſchaepen en gemaekt heeft.

Want den Menſch is al ongelyk anders en beter gemaekt als de onredelyke Beeſten, die van Godt den Heere geen kenniſſe en hebben; want dat zyn vergankelyke Creaturen die 't hoofd hangt nae de aerde, want ſoo ſy van de aerde zyn, als ſy ſterven ſoo gaen-ſe wederom te niet, en veranderen in aerde daer-ſe af gekomen zyn.

Maer eenen Menſch is eeuwig en onververgankelyk nae de Ziele. Daerom is hy recht op gemaekt met het hoofd opwaerts geſtrekt nae den Hemel, waerom hy met recht van ſommige Doctoren vergeleken word by eenen

verkeerden Boom, die zyn voedſel moet trekken uyt den Hemel, gelyk de Boomen uyt de aerde, na de Leeringe van *Paulus*, die ſegt: *Onſe Converſatie is in den Hemel.*

Waer toe den Menſch geſchaepen is na het beeld Gods, want gelyk als wy Chriſtenen gelooven dat'er dry verſcheyde Perſoonen zyn in de Godheyd, en nochtans maer eenen onverſcheyden Godt: Soo mede heeft eenen Menſch dry verſcheyde Krachten der Ziele, te weten, de Memorie om te gedenken, het Verſtand om te oordeelen, den vryen Wille om te verkieſen, welke Krachten der Ziele den Menſch daer toe verleent zyn, dat hy altyd gedenkeniſſe zoude hebben van ſynen Schepper, en met ſyn vernuft en verſtand Gods wonderlyke werken zoude leeren begrypen, en met ſynen vryen wille al zulken machtigen eeuwigen Godt boven alle dingen zoude dienen en lief hebben.

Ten laetſten heeft den Menſch handen, welke de Beeſten niet en hebben, om hem daer mede te behelpen, en om konſtig te maeken het gene dat den Menſch voor hem genomen heeft te doen.

Dit zyn de principaele inſtrumenten die Godt den Heere den Menſch verleent heeft, met welke hy in kloekheyd de andere dieren te boven gaet. In welken getoont word eenderley teeken van de wysheyd, mogentheyd

en goedheyd van onſen Schepper, die ons Menſchen ſoo wonderlyk ſchoon geſchaepen en gemaekt heeft: Soo dat de vernuftige Philoſophen den Menſch noemen te zyn *een kleyne Weireld*, overmits dat men in den Menſch vind alles veel wonderlyker, als het gene dat men in de groote Weireld vind.

Maer mids wy ſondige Menſchen om der ſonden wille, veel ongeval onderworpen zyn, in dit ellendig dal der traenen, ſoo heeft onſen Heere door ſyne bermhertigheyd geordonneert eenige Middelen met de welke den Menſch hem behelpen kan om ſyne Geſondheyd te onderhouden, of die verloren hebbende, door eenige Recepten met Gods gratie wederom te krygen: Alſoo in dit Werk geleerd word.

IV. HOOFD-STUK.

Anatomie van de inwendige Leden.

Van de Compoſitie van het Hoofd.

DE geſtelteniſſe van het Hoofd is deſe: Eerſt van buyten is het hair, daer naer het vel, daer naer muskelachtig vleeſch, daer naer een dik vel, daer naer het bekken ofte pot des hoofds: Het welke meer inhoudende heeft naer advenante van ander dieren, en die forme is rondachtig gelyk een halve weireld,

daer naer komen twee vellen boven malkanderen, het eene genaemd *Dura Mater*, en het ander *Pia Mater*: Daer naer ſoo komen de herſſens: En naer de ſubſtantie der herſſens is wederom *Pia Mater*. Daer naer ſoo komt dat wonderlyk Net genaemd *Rete mirabile*, daer naer komt een been dat het fondament der herſſens is, en daer de zenuwen haer beginſel uyt nemen.

Voorders zal men weten, dat de herſſens of breyn heeft dry huyskens of cellekens, daer de krachten der Ziele in woonen. In de eerſte holligheyd of celle is den gemeenen Sin of de Imaginatie, door den welken wy begrypen en verſtaen, in de middenſte celle woont de Reden, in de leſte celle woont de Onthoudinge of Memorie, en daer zyn gangen van de eene tot de andere, op dat de *Spiritus* door gaen mogen. In het voorſte deel zyn zenuwen die hol zyn, door de welke vloeyen tot de oogen kracht om te ſien, tot de ooren om te hooren, tot de tonge om te ſmaeken, en tot den neuſe om te rieken Voorts ſoo komt van de herſſens of breyn alle beweginge en ſinnen, waer af het merg gereykt word door het geheel ruggebeen.

Van de Zenuwen.

ALle Zenuwen nemen haeren oorſprong van de Herſſens, de welke, als ſy gebrocht worden in de ooren, tonge, vel, mede

deelen, en geven kracht van te sien, rieken, hooren, smaeken en tasten.

Van de Aderen.

DE Aderen hebben hunnen oorsprong van de Lever, en zyn vaten of plaetsen daer het bloed in bewaerd word, waer door de leden gesterkt worden, daer het leven en kracht in ligt.

Van de Arterien.

DE Arterien hebben haer beginsel van het herte, en zyn in haer begrypende het subtielste en levende maekende bloed, 't welke in den grond des herten gesoden word, en word meest de longe toe geschikt, als die naest zynde aen het herte.

Van dese twee (te weten van de Arterien en Zenuwen) worden gedeeld opwaerts en nederwaerts in veel takken tot de uyterste leden des lichaems toe, om de leden te voeden en levendig te maeken.

Van het Herte.

HEt Herte is in het midden van de Borsten, een luttel declinerende na de slinker zyde: De forme of gedaente des Herten is gelyk eenen pyn-appel, boven breed en beneden smal: In het midden van 't Herte is eenen put, in den welken verteerd word, dat grof voedende bloed dat van de Lever

komt, word subtiel en geestryk gemaekt, en dan word het gesonden door de Arterien door het geheel lichaem : Maer tot de principaele leden meest, eerst tot de Herssens, daer ontfangt het een ander nature, word *Animalis* en Verstandig, *& ad Genitalia* daer het Generatif word, en tot alle de andere leden, die voedende en levendig maekende.

Het Herte is een instrument van alle de krachten des lichaems, en eenen volmaekten band der Zielen. In het Herte begint en eyndigd het leven; want het Herte is eenen zetel of wooninge der Ziele, de welke haer van daer uytstort over het geheel lichaem, en blyft hangen in ieder deel.

Van de Longe.

DE Longe is seer licht en spongieachtig, en ligt over het Herte, om dat te verkoelen, en gaet altyd op en neder als eenen ...es-balk, door aessem uyt de longe spreekt den mensch.

Van de Maege.

DE Maege is den pot, daer de drooge spyse in ontfangen en gekokt word, en is aen veelderley siekten onderworpen.

Van de Lever.

DE Lever is een instrument daer het grof bloed gemaekt word : Sy verwarmt de

Maege, en doet de ſpyſe verteeren, van der Lever lacht men.

Van de Milte.

DE Milte komt dweers aen de ſlinken zyde van de Maege met haer vet en aderen, om de melancolie van daer te verdryven, en om appetyt te verwekken.

Van de Darmen.

AEn den onderſten mond of uytgang der Maege beginnen de Darmen, die zyn ſes in het getal.

Van de Galle.

AEn de Lever, in 't midden in de holligheyd is een blaesken, genaemd *de Galle*, geordonneert om de geheele coloryke overvloedigheyd te ontfangen, uyt de Galle word eenen menſch toornig.

Van de Nieren.

DE Nieren zyn geordonneert om het bloed te ſuyveren van de waterachtige overvloedigheyd: De Nieren zyn twee, d'eene aen de rechte zyde, en d'ander aen de ſlinke zyde.

Van de Blaeſe.

DE Blaeſe is de ontfang-plaetſe der Urine, of Piſſe, die dikwils met Graveel en den Steen gequeld is.

V. HOOFD-STUK.

Seven Regelen, die tot de Maet behooren van het Sober Leven.

EERSTEN REGEL. Indien men gewoonelyk ſoo veel neemt, dat men daer na niet bequaem is tot de beſigheden van den geeſt, tot het gebed, tot de bedenkinge, en tot d'oeffeninge der letteren, ſoo is het klaerblykelyk dat men de rechte maete overtreed. Want de nature en reden vereyſſchen dat het voedende deel ſoodanig gevoed en onderhouden word, dat men de dierlyke en redelyke kracht en hoedanigheyd niet beſchaedigt; om dat deſe tot de voorgenoemde dingen dienſtig moet zyn, en als een ſteun tot de werkingen daer af, en geen beletſel weſen. Indien men dan voor het voedende deel ſoo veel inneemt, dat men daer door eene merkelyke verhinderinge aen de werkingen van d'opperſte krachten, naementlyk van de ſinnen, van d'inbeeldinge, van het verſtand, en van de geheugeniſſe veroorſaekt, ſoo is het een teeken dat men de behoorelyke maete te buyten gaet. Deſe verhinderinge komt voort uyt den overvloed der dampen, die voornaementlyk uyt de maege naer het hoofd opſtygen, en die

niet meer dan maetelyk derwaerts optrekken zouden, ſoo de maete niet overgetreden wierd,„ gelyk by ervaerentheyd blykt; want de gene,„ die den middel van een ſober leven navolgen,„ zyn ſoo veerdig tot al de werkingen van den geeſt naer de ſpyſe, als daer te vooren.

Ik hebbe geſeyd dat deſe dampen, die de herſſens benevelen, *voornaementlyk uyt de maege, naer het nuttigen van de ſpyſe, voort-komen;* om dat dit wel de voornaemſte, maer even-wel niet d'eenige oorſaeke is: Want ſy ontſtaen niet alleenelyk uyt de ſpyſe, ſoo terſtond genuttigd, en die alreede begint te kooken en te teeren; maer ook uyt den overvloed van het bloed, en van de vochtigheden die in de lever, de milte, en aderen zyn; die gelykelyk hitſig worden, en grooten overvloed van ſoodanige dampen opwaerts doen ſtygen. Maer het ſober leven verbeterd allengskens deſen overvloed, of ongeſteltenisſe, en brengt ſe wederom tot de behoorelyke maete, ſoo in menigte, als in hoedanigheyd, ja ſoodanig dat, als men geëten heeft, dusdanige dampen niet meer in het hoofd opſtygen. Want als de nature haer vochtigheden volmaektelyk door de voedende krachten en eygenſchappen be-ſtierd, ſoo ſchikt ſy alles ſoodanig, dat'er geen ſiekten te voorſchyn komen, en dat men aen de werkingen van den geeſt geen verhin-deringe geeft.

LOF DER SOBERHEYD.

O Soete vrucht van 't Sober leven!
Voelt gy uw luſt daer toe gedreven,
Soo weegt, als hy, uw drank en ſpys,
Al is 't niet op die ſelve wys,
Met uyterlyk gewicht, en ſchaelen:
Stelt maer uw eet-luſt nauwe paelen;
Soo dat gy die, om lief noch leet,
(Als voor Gods oog) noyt overtreed.
Dit 's *Jeſus* les in 't hert bewaeren:
Laet ſpys en drank U noyt beſwaeren.
Dat maekt het lich aem niet alleen,
Maer ſelfs de ziel geſond met een:
Want die ſyn luſten wilt verwinnen,
Moet van de Gulſigheyd beginnen;
Word deſe niet eerſt t' onderbragt,
Vergeefs word na de Deugd getracht:
Daer Soberheyd (ô ſchat van vreugden!)
De Moeder is van alle Deugden.
De ziel, door haer, van 't aerſch ontlaſt,
En aen geen ſlaefsche ſorgen vaſt,
Verheft ſig hemelwaerts na boven,
Bequaem tot bidden, danken, loven.
Door Soberheyd, en het Gebed
(Welk paer ſy daerom ſaemen ſet)
Kan ſy den Heere ſtaeg genaeken;
Beſchouwen, overdenken, ſmaeken
Het hemelſch; en hoe over ſoet
Den Heer is aen het vroom gemoed!
Tot dat Hy eyndlyk haer verleene,
Dat ſy door Liefd' met hem vereene.

Tweeden Regel. Indien men ſoo vee
ſpys of drank inneemt, dat men daer nae
eenige vaddigheyd, lomigheyd en vermoeyd
heyd des lichaems gevoeld, daer men te vooren
friſch, wakker en geſwind was, ſoo is het een
teeken van dat men de behoorelyke maet
overtreed, het en waer die uyt ſiekte, of uy
d'overblyfselen van ſiekte voortquam. Wan
de ſpyſe en drank behooren de nature, en d
krachten des lichaems te verquikken, en t
verwakkeren, en niet te drukken, of te be
laſten. De gene dan, die ſoodanig geſteld zyn
dat ſy eenige beſwaerniſſe gevoelen, moete
de dagelykſche maete verminderen, en doo
voorgaende neerſtige opmerkinge overwegen
of deſe verhinderinge uyt d'overmaete va
ſpys of van drank, of uyt beyde voortkomt, e
dit gevonden hebbende, dat allengskens ve
beteren, en ſig tot ſoodanig een maete g
wennen, dat hy voortaen geen verhindering
gevoeld.

Veele worden hier bedrogen, die, ſchoo
ſy veel eeten en drinken, en voedſaeme ſpy
nuttigen, even-wel gedueriglyk klaegen, d
ſy ſwak zyn, en achten dat dit uyt gebrek va
voedſel, en der geeſten voortkomt. Sy eyſſch
dieshalven ſpyſe, die meer voedſel geeft, e
ſpoeden ſig naer den vroeg-koſt, op dat
nature niet door gebrek van voedſel beſw
ken zoude. Seker, ſy bedriegen ſig, gelyk
geſe

gefeyd hebbe, en belaften noch meer het el-
endig lichaem, dat door te veel vocht belaft
s: Want dese swakheyd in soodaenig eenen
nensch spruyt niet uyt gebrek, maer uyt over-
vloed der vochtigheden, (gelyk ten meeften-
deel de gesteltenisse des lichaems, en de swel-
inge van den buyk aenwysen, die de spieren,
en de wegen, en doorgangen der geesten, nae-
mentlyk de zenuwen, al te vochtig maeken:
Daer uyt dan spruyt dat den dierelyken geest
(in den welken, als in een algemeen werk-
tuyg, dat naest aen de ziele is, alle kracht
des lichaems, in het gevoel, en in de bewe-
ginge bestaet) sig niet onverhinderd kan ver-
spreyden, en het lichaem bestieren: Dit is
d'oorsaeke van dese swakheyd en belastinge
des lichaems, en vaddigheyd der sinnen, ver-
mits den dierelyken geest, als door overvloed,
grootelyks gestoord en verhinderd word.

De dagelyksche ervaerentheyd leerd dit in
veel menschen, die overvloedige vochtighe-
den hebben, die bedorven zyn: Want dese
lieden, die 's morgens onlustig zyn, en quy-
nen, uyt oorsaeke van de al te groote vochtig-
heden, die sy uyt het voorgaende avond-mael,
en uyt den nacht-slaep over behouden hebben,
worden, als de vochtigheyd door vasten en
door suyver-dranken verteerd is, allengskens
bly-geester en wakkerder; en dese wakkerheyd
neemt toe tot aen den avond, schoon sy des

middags weynig, ja geheel niets, nuttigen maer indien sy, terwyl sy dese vochtighey en swakheyd by sig hebben, wederom eeten voornaementlyk vochtige spyse, en veel da af, soo word de quael erger, en sy blyven hun ellenden. Daerom, indien iemand wa ker, tot alle beweginge en gebruyk der sinn veerdig wilt zyn, die moet door een geset maete van lyftocht, zyn vochtigheden verm deren, op dat de geesten door 't geheel lichae eenen vryen doorgang hebben, en op dat ziele de geesten overal tot alle bewegingen tot alle werkingen des lichaems veerdig zou hebben.

Siet hier den Disch der Soberheyd,
In 't kleyn eenvoudig toebereyd,
Waer aen de Spyse word gewogen;
Maer denkt niet slechts de spys voor d'oogen,
Maer ook de spyse voor 't gemoed:
Men weegt wat voed, of niet en voed;
Men weegt de woorden, en de reden,
Die voordeel doen, of hinder deden;
Op dat men lyf en ziel bewaerd,
Dat geen van beyde qualyk vaerd;
'T lyf quynend', door te veel te eeten,
Leert ook de ziel sig selfs vergeten:
Des toond men U een disch-gerecht,
Het geen genoeg, en goed, en slecht.
Leert met benugterde gedagten
Het nut der Matigheyd betragten:
Van 't smodd'rig der brasseryen,
En leert de ziel haer lust besnyen,

Door 't voordeel dats'er by geniet,
Indien sy op haer behoefte siet:
Men nood U twee-werf dus ten eeten,
Aen *Ekkaarts* (*) Gastmael aengeseten;
De Veelvraet, en de Lekkertand,
Besnoey zyn lust, of ga van kant:
Keelketeling der Lekkernyen,
Die tot verzeeuwertheyd gedyen,
Is hier verboden Tafel-spys,
Den wyn, doorwatert, eyscht geen ys,
Die tot verkoeling word genomen,
Om tintelkilheyd te bekomen:
Maer wyn, en spys, en 't nabanket
Zyn hier eenvoudig voorgeset,
En tot verquikking niet verbooden,
Soo veel de nooddruft heeft van nooden:
Maer *Claudius* (**) verfoeybre veer,
Op dat men sig ontlast', en weer
Vervul, of sakkertjes ten lesten,
Dat houd m'er voor vervloekte pesten:
De Gulsigheyd en d'Overdaed,
Een paer dat veel te saemen gaet,
Word hier te saemen weg gewesen:
Maer Matigheyd U aengepresen.

DERDEN REGEL. Men moet van eenen vanschikkelyken middel van leven niet al te schielyk tot den vereyschten regel voortgaen, maer dit allengskens doen, met de gewoone

(*) Dit heeft zyn opsigt op sekere Verhandelinge van *Joannes Trauleres*.

(**) Siet *Suetonius*, in 't leven van den Keyser *Claudius*, op het 33ste Hoofd-stuk.

hoe-grootheyd door maetelyke onttrekkinge te verminderen, tot dat men aen die mae gekomen is, die voortaen de werkingen va den geeſt niet verhinderd, en het lichaem ni belaſt. Dit is eenen gemeenen regel der Genee Heeren : Want alle ſchielyke veranderinge ſoo ſy groot en aenmerkelyk zyn, quetſen nature, uyt oorſaeke van de gewoonte, d gelyk een tweede nature is, en van de wel men ſig afscheurd, en door geweld het ge dat met haer ſtrydig is, invoert. Gelyk dan gene dat tegen de nature ſtryd, een geweld gevoelen veroorſaekt, en ſwaerlyk drukt; ſ is het ook met het gene dat tegen de gewoon is, als ſy noch macht en vermogen heeft. M moet daerom allengskens en by kleyne tre den daer van afwyken : Want dus word d' gewortelde gewoonte, als by kleyne ſtukk allengskens weg genomen, en krachteloos maekt, gelyk ſy te vooren allengskens aen waſſen was; en daerom word ſoodanig e veranderinge niet meer dan maetelyk gevoe en veroorſaekt kleyne ſwaerigheyd.

Dit leven, door veel ramp beſtreen,
Dat oogenblikken knoopt aen een :
Van duyſend ſorgen aengerant,
Die 't haeſtig rukken uyt zyn ſtant,
Dat hoe ontſachelyk en groot,
Geſtadig worſtelt met de dood,
Word tot den hoogſten trap gebragt.
Door Soberheyd, haer deugd en kracht;

Want deſe ſlyt het ſlym der maeg,
En maekt-ſe tot het voedſel graeg,
Daer geenen damp van overſchiet,
Waer van het lichaem quaed geniet;
Maer houden haer noodig zuer,
Werkt ſy ten dienſte van natuer,
En doet het reeds ontſtelde bloed
Verhuyſen, op gelyken voet.
Dit maekt, die hooge jaeren heeft,
Dat hy noch rad en vrolyk leeft.

VIERDEN REGEL. Hoe wel men geen ſekere naete kan ſtellen die voor alle menſchen nut n dienſtig is, uyt oorſaeke van de verſchey-entheyd der jaeren en krachten, en om het nderſcheyd der ſpyſen, ſoo ſchynen nochtans waelf, derthien, of verthien oncen ſpyſe des aegs in het gemeen genoeg te zyn voor de ene die ſwak zyn, en allengskens tot den uderdom opklimmen, daer het brood, vleeſch, e eyeren, of andere toeſpyſe, die van een ider enuttigd word, ingerekent is, en ook ſoo eel oncen drank, of weynig meer: Dit is het evoelen van eenige die door blykelyke rede-en, en door d'ervarentheyd geleyd worden. 'erſtaet dit van de gene die 't lichaem weynig effenen, en geheel tot de leer-oeffeningen, f tot andere beſigheden van den geeſt over-egeven zyn.

Soo gy uw luſten nu wilt voegen,
Na 't voedſel door haer toebereyd,
Gy zult met haer U vergenoegen,
In haeren Schat der Soberheyd.

Laet dan aen al de weireld blyken,
Dat gy door deſe Moeder-deugd,
U ſelven daegelyks wilt verryken,
Soo lang als gy hier leven meugd.

Leeft niet alleenig om te eeten,
Maer eet op dat gy levend' blyft:
Wilt noyt de Matigheyd vergeeten,
Die alle overdaed verdryft.

Wilt hierom niet veel goed op leggen,
Gelyk die ryke, dwaeſe menſch,
Die tot zyn ziele quam te ſeggen,
Eet, drinkt, zyt vrolyk, na uw wenſch.

Dewyl hem God de Heere ſeyde:
Gy dwaes, in deſe ſelve nacht,
Uw lyf, en Ziel van een zal ſcheyde:
Waer blyft uw goed ſoo onverwacht?

Siet hoe dat zulke buyk-dienaeren,
Gelyk als deſen ryken dwaes,
Ontydig in de aerde vaeren,
En worden ſelfs een wormen aes.

Wilt tegen quaede luſten ſtreven;
Brengt Lyf, en Ziel in geen gevaer,
Soekt gy in beyde lang te leven?
Leeft na het voorbeeld van *Cornaar*. (*)

Uw lichaem wilt de ſpys toe wegen,
En houd ook in het drinken maet;
Al was het ſchoon tot meer genegen,
Volgt deſen wyſen Doctors raed.

Hy was in deſe konſt ervaeren,
Die hy ook ſelver heeft beleeft,

(*) Siet het Leven van *Cornarus*.

By na een tal van hondert jaeren,
Gelyk hy ons geſchreven heeft.

Wel aen, doorleeſt zyn leſſen, ſchrander,
En doet gelyk hy heeft gedaen;
'T was jammer dat een Nederlander,
Moeſt wyken voor een Italiaen.

Elk wachte ſig voor deſe ſchande,
En trachte na de ſelve eer,
Dat ſynen naem in alle landen,
Mag leven, by dien wyſen Heer.

VYFDEN REGEL. Wat de hoedaenigheyd engaet, men behoeft daer voor niet ſeer beorgt te zyn, ſoo men geſond van lichaem is; n ſoodaenig een ſlach van ſpyſe en drank zal we nature niet beſchaedigen; want byna alle pyſe, gewoonelyk gebruykt, is voor een weleſtelde nature dienſtig en aengenaem, ſoo de ehoorelyke maete daer in onderhouden word. Dit is d'oorſaeke dat men ook met brood alleen, net melk, boter, kaes, en bier ſeer lang en eſond kan leven, inſonderheyd de gene, die an hun kindſche jaeren dus gewent zyn. Men noet ſig even-wel van het gene dat hinderlyk s, wachten, ofte ten minſten toeſien dat men iet te veel daer af neemt, ſchoon het voor en mond ſmaekelyk is.

Soodanig zyn de vette dingen, die de maege os maeken, en haer krachten, in de toeſluyinge gelegen, ontbinden, de teeringe der verige ſpyſe verhinderen, en die half gekokt,

en half rauw uyt de maege doen ſchieten, en veel dampen in het hoofd doen opſtygen, daer uyt nevelen, hoeſt, gekuch, en andere quaelen van de longe voortkomen. Voorders, ſy niet wel gekokt zynde, (tot het welke men eene goede maege, en geduerigen tyd behoeft) veranderen in bedorve vochtigheden, en in koortsachtige ſtoffe, terwylen ſy ten deele in galachtige, en ten deele in ſluymachtige vochtigheden verkeeren. De gene dan, die ſig tot de boek-oeffeningen begeven, moeten ſoodanige ſpyſe ſchaerſelyk gebruyken, en veel brood daer by eeten; want dus word het ſchadelyke dat'er in, ten meeſten deel belet.

Des Hemels opper-Majeſteyt
Met geeſt, met ziel, met hert, en ſinnen,
Weldoende door Godsdienſtigheyd
Uyt al ſyn krachten te beminnen;
Is 't eerſt en 't aldergrootſt gebod:
Van God almagtig, ons geboden
Geen grooter Deugd, als Liefd tot God:
Syn gunſt aen ons ſoo hoog van nooden,
Syn hulp, ſyn goedheyd, ſyn gena
En liefd, wil hy voor weerliefd geven,
Ja hier een Hemel, en hier na,
Voor 't Heylige en het Sober leven.
Weeſt ſober dan en waekt met moed,
Spant t'ſaemen al uw macht en krachten;
Want hier door krygt men 't grootſte goed,
Dat meer als welluſt is te achten.
Siet dat U hert noyt word beſwaerd,
Met veel te drinken, of te eeten:

Die hier hem ſelfs niet in bewaerd,
Zal licht den Hemel ook vergeten;
Wyl d'overdaed de voeſter is
Van alle quaed' en ondeugds vreugden;
Daer Soberheyd de Moeder is
Van alle goed, en heyl'ge deugden.
O! waerde heyl'ge Soberheyd!
Gy zyt de dood der quaede luſten,
Het leven van de deugd'lykheyd,
De ruſt van alle ſoete Ruſten,
Geſondheyds aldergrootſte ſchat,
Geneeſter van meeſt alle quaelen,
Geley-ſter op het heylig pad,
Het recht Compas om niet te dwaelen;
Een ſchut voor Duyvel, Hel en Dood,
Een toom voor 't vleeſch en ſlinkſe treken,
Bevryſter van veel laſt en nood,
Der Armen trooſt in haer gebreken,
Den Ryken ſteun in haeren ſtaet,
Der Vromen Burgt met dobb'le wallen,
Welk noyt door liſt of ander quaed
Kan ſchielyk worden overvallen.
Der waere Wyſen vrolykheyd.
De voorſmaek van de rechte vreugden,
Daer d'Heyligheyd, haer grond-ſteen leyd
Van 't ſchoon gebouw van alle deugden,
Van 't koſtelyke ſchoone huys,
Daer Godt den Heere wilt in woonen,
Al ſchynt dit maer een arme kluys;
De weireld kan geen beter toonen:
Vereert door d'hoogſte Majeſteyt,
Den Heer van Hemel en van Aerden,
Met d'heylige Vernoegſaemheyd,
En ſchoon Kleenood ſeer hoog van waerden:

Dit alderrykste puyk Juweel
Gaet alle weeld' en schat te boven;
Vernoegsaemheyd is meer als veel,
Dit vind men noyt in Princen hoven:
Geen Koning soo gelukkig leeft,
Dat hy hem kan uyt d'onrust winden,
Hoe groots wellustig hy 't ook heeft,
Hy kan vernoegen nergens vinden.

Sesden Regel. De gene die de gesondheyd behertigen, moeten voornaementlyk de verscheydentheyd en veranderingen der spyse, en den keursinnelyken middel om die te kooken schouwen: Dit is d'oorsaeke dat den geleerden Genees-Heer Disarius by Macrobus, *l.* 7. *Saturnal. c.* 4. en Socrates vermaenen, dat men soodanige spyse en drank zal schouwen, *die boven de versaedinge van honger en dorst, noch graegheyd voortbrengt.* Dit is eenen gemeenen regel der Genees-Heeren. De reden is, om dat dese verscheydentheyd der gerechten altyd op een nieuwe wyse den lust aenlokt, en den smaek soodanig verwekt, dat het schynt dat men noyt genoeg ge-ëeten heeft: En dit is d'oorsaeke van dat men wanschikkelyk de rechte maete overtreed, en dry of vier maelen meer eet dan de nature vereyscht: Voorders, dewyl de nature van verscheyde spysen en gerechten verscheyden is, soo veroorsaekt dit ook een verscheyde, en dikwils een strydige maetiginge; daer uyt dan

voortkomt, dat eenige ſpyſe vroeger, en andere laeter verteerd word.

Hier uyt ſpruyt een wonderlyke rauwigheyd in de maege, een bedervinge van de geheele teeringe. Hier uyt ſpruyten opſwellingen, buyk-loop, ſnydinge, verſtoppinge, pyne der nieren, en den ſteen Daerom, de grootſte rauwigheyd en ontſteltenisſe van het gyl, of van het vocht, van 't welke het bloed gemaekt word, ſpruyten uyt al te grooten overvloed, en uyt de verſcheydentheyd en veranderinge van gerechten.

De Heyl'ge Soberheyd alleen
Kan ruſt by 't vrome leven voegen,
En maeken ons met Godt, als een;
Wat is'er grooter vergenoegen!
Wat is'er heerelyker ſchat!
Dit is het Paradys van weelden,
Dat alle heyl in ſig bevat,
Wat kan men grooter goed inbeelden!
Dit is een Hemel op der aerd,
En ſoet vertrek van onſe ſinnen,
Waer door de geeſt by d'Engelen vaert,
Om Godt volmaekt'lyk te beminnen.
Hy word Godt aldernaeſt gelyk
Die minſt van 't aerdſche heeft van noden.
Dus dringt men in het Hemelryk,
Tot ſpyt van al de aerdſche Goden.
Dus ſterft men ſonder ſiekt of pyn;
Dus gaet men door in 't eeuwig leven,
Om by Godt onſen Heer te zyn,
Die ons het leven heeft gegeven.

Sevensten Regel. Dewyl al de ſwaerigheyd in het ſtellen en onderhouden van een rechte maete uyt den gevoelyken luſt voort komt, ſoo moet ieder ſig inbeelden dat den ſmaek van ſpyſe en drank ſeer bedriegelyk is, en dat men geenſints de maete naer den ſmaek moet ſtellen. Men kan dry oorſaeken bybrengen waerom den ſmaek bedriegelyk is.

D'eerſte is, om dat hy naturelyk niet alleenelyk ſoo veel begeert, als noodwendig is tot onderhoudinge van het lichaem, maer ook ſoo veel, als tot voortteelinge dienſtig is; want tot deſe beyde gemerken is den menſch, en de andere dieren den luſt van 't eeten en te drinken ingeplant, naementlyk tot onderhoudinge en bewaeringe van het ondeellyke, en tot vermeerderinge van ſyns gelyken: Daerom de gene die kuyſſchelyk willen leven, en door te veel vochtigheyd, die ſiekten veroorſaekt, niet overrompeld worden, moeten toeſien dat ſy hunne luſten niet volgen, maer die nauwelyks ten halven vernoegen, met wegneminge van het gene dat niet noodig is tot enkele onderhoudinge des lichaems.

De tweede oorſaeke is, om dat 't dikwils gebeurd dat eenig quaed vocht of bedorven geſtelteniſſe in de maege is, het welke veroorſaekt dat ſy veel meer begeert, dan voor de geſondheyd dienſtig is, gelyk in de gene gebeurd die van honds-honger beſeten zyn; en als

eenig zuer of droef vocht, ſchoon maetelyk, in de vouwen van de maege verborgen is: In welk geval men geenſins den luſt moet volgen. Maer indien den honger of dorſt, uyt ſoodaenige oorſaeke ſpruytende, groot en geweldig is, ſoo moet men de Genees-konſt daer toe gebruyken, en indien hy maetelyk is, ſoo moet men dien verachten, en door voorſichtigheyd verwinnen.

De derde oorſaeke is de verſcheydentheyd der ſpyſe, en der gerechten, die door den nieuwen ſmaek, en nieuwe ſoppen en ſauſſen, den luſt en graegheyd aenhitſen: Om welke oorſaeke ſoodaenig een verſcheydentheyd, en uytgeſochte opdiſſchinge der gerechten van al de gene die voor hun geſondheyd beſorgt zyn, voornaementlyk geſchouwt moeten worden, gelyk de Genees-Heeren doorgaens ſeggen. Want hier uyt kan geen goed en gelykſtaltig gyl gemaekt worden, dewyl deſe ſpyſe en gerechten ſoo verſcheyden van maetiginge zyn, te weten, heet, koud, droog, vochtig, galachtig, fluymig, licht en ſwaer om te verteeren, en ſoo voort.

De Soberheyd,

Behoud, verſterkt, vermeerd, verquikt
't verſtand, 't Lichaem, Rykdom, de ziele.
Beneemt, verderſt, verteerd, beſmet.
De Gulſigheyd.

Die 't leven en 't wel leven kend,
Sig ook tot Soberheyd gewend,
Geſond, en wel geſteld van geeſt:
Als was 't alleen, om lang te blyven,
Want die daer in op 't aldermeeſt,
Den ſwakken menſche doet beklyven.

Laet imand zyn geſond van lyf,
Kloekgeeſtig in al zyn bedryf,
Maer traeg in ſoberheyd te plegen;
Sig laetende in tot gulſigheyd,
Onmaet en overdaedigheyd;
Zynde om ſyn ſterkte noyt verlegen.

't Kan ſekerlyk niet dueren lang,
Of 't ſoete leven word hem bang,
Door ſiekte en veelderleye plaegen;
Die de onmaet hem brengt op de baen,
Waer door hy dan ſig vind verraen,
In haer bedekte en booſe laegen.

Siet hier 't geen Soberheyd wel kan,
En ſelf een ſwak en teder man.
Wat meenje, is dan niet wel te wachten
Dat zou geſchien, in zulken menſch,
Wiens geeſt dat vaerdig is na wenſch,
En 't lichaem mede ſterk van krachten.

Is 't wonder! want daer word belooft
(Aen zulken menſch die dit gelooft,
En handhaeft nevens andere deugden,)
Een leven, niet alleen van tyd,
Maer ook als dat ons gantſch ontglyd,
Een eeuwig leven vol van vreugden.

Wel aen dan die Beminnaers zyt
Van de eeuwigheyd en van den tyd:

Laet Soberheyd U wel behaegen :
Behoud-ſe als een teer groot kleynood
En artz'ny tegen zonde en dood,
Gy zult 't U nimmermeer beklaegen.

ZEDE-LESSE.

Over de Geſondheyd.

DE Menſchen zyn dwaes van te handelen tot het uyterſte met de meeſte onverſchilligheyd, en de minſte hoogachtinge voor de Geſondheyd : De twee dingen voor de welke ſy ſtiptelyk ſorge zouden moeten hebben, zyn de Geluk-zaligheyd en de Geſondheyd waer van ik wil ſpreeken, terwylen den prys en weirdigheyd van het eerſte in ſig ſelve beſluyt eene gelukkige of ongelukkige eeuwigheyd, en het tweede een Leven vry van ſmerten en ſiekten : *Sine ſanitate nullæ felicitates.* De Grootheden, de Rykdommen, de Eere van de Weireld worden onſmaekelyk en ongezouten voor allen Menſch die beroofd is van ſoo ryken Schat van de Geſondheyd.

Niet en kan'er eenen Sieken vermaeken, en niet eenen Menſch vertrooſten die treuriglyk lyd : Het ſchynt alles bitter in den mond van eenen Perſoon die onpaſſelyk is, en niet en is'er van ſmaek voor eenen Sieken, met al dat, als wanneer men wel bemerkt de maniere van leven van het meeſten deel der Menſchen, men zoude ſeggen dat ſy klaerelyk quellen om

hun ſiek te maeken : Sy eeten ſonder honger te hebben, ſy drinken ſonder dorſt, ſy waeken ſonder noodſaekelykheyd, ſy warmen hun ſonder koude te hebben; en doen eyndelyk al het gene mogelyk is om hun te berooven van het onſchattelyk Goed van de Geſondheyd.

Naer ſoo een qualyk gereguleerd leven, den ouderdom komt vervolgens dapperlyk, vergeſelſchapt door de gemeynelyke ſwakke siekelykheden, die de vrucht zyn van een ongereguleerd leven van de Jonkheyd; die naer het achter-ſaiſoen van het Leven de ſmerten beginnen hun te doen gevoelen; het is alsdan, maer te laet, dat men verſmaed de buytenſpoorigheden door de welke de ongeſondheyd is veroorſaekt; dat men hem beklaegt van dat eene dwaeſen hem ſoo weynig heeft geſpaerd, en ſoo qualyk heeft bewaerd, wie alleenelyk zoude bequaem geweeſt hebben van de andere onaengenaemheden van den Ouderdom te verſoeten.

De Jongheyd ſiet alle dagen de waerheyd van dit ongemak in alle de Perſoonen die gevoorderd zyn in ouderdom, niet tegenſtaende de levende voorbeelden, den geeſt is ſoo verblind door de Paſſien dat'er hy geen voordeel van en trekt : O onvoorſichtige Jongheyd!

VI. HOOFD

VI. HOOFD-STUK.

Aenmerkinge over de Tisanen, en om de selve te maeken.

T*Isane*, is eenen luchtigen drank, te saemen gesteld uyt wortels, blaederen en bloemen, waer by men somtyds eenige zouten voegt: De gemeene *Tisane* word gemaekt van kookende Water, Honds-tand en Soet-hout; doch sy moet niet te dik gemaekt worden, om de maege van den sieken niet te overlaeden. In eene pinte water moet men eene hand-vol wortels, twee handen vol blaederen, twee handen vol bloemen, en een halve hand-vol vruchten of zaed van dit kruyd, of eenig ander kruyd, dat best voor den sieken geoordeeld word: Sy moeten in 't algemeen niet lang kooken.

Tisane om het Bloed te suyveren, en de overtollige Humeuren uyt het lichaem te dryven.

NEemt een hand-vol Patig of Patientie-kruyd, soo veel gepelde Gerst, twintig oude gedroogde Pruymen, thien of twaelf Borst-besiën, en een hand-vol Lentiles; doet dit alles te saemen kooken in eenen hoogen aerden pot, in dry half pinten water, tot dat het op eene pinte verkokt is; dan vringt men alles door eenen witten linwaeden doek: Dit verdeeld men in ses deelen, en men drinkt iederen morgen daer van een gedeelte in 't nuchteren; maer men moet twee uren wachten voor dat men iets daer op eet.

Tisane voor alle soorten van Siekten, bequaem om de Krachten te vernieuwen, en de Gesondheyd te onderhouden.

NEemt een half maetjen van de beste Haver, die seer schoon gewasschen is, en een hand-vol wilde Chicory-wortel, die eerst versch versaemeld is, laet dit te saemen kooken in ses pinten Rivier of best Pomp-water, dry uren lang, maer het moet niet te hard kooken; voegt'er dan by een half once Minerael Christal, en dry

of vier lepels vol van den besten Honing, ontrent ee vierde pond swaerte: Laet het dan noch een half u door kooken; doet het dan door eenen doek, en la de *Tisane* in eene kruyke koud staen worden: Neem daer van des morgens in 't nuchteren, twee goede wy glasen vol, doch men moet in geen twee of dry uren da naer eenig eeten gebruyken: Neemt twee of dry ur naer het middag-mael, noch twee glasen daer van, en do dit veerthien dagen naer elkanderen, voor het overi levende gelyk men gewoon is. Die gesloten van lichae of wat hardlyvig zyn, moeten alvooren eene sachte Purg tie van Manna gebruyken: Dese Purgatie suyverd volmae de Nieren, ontlast de Herssens, suyverd de Longe, L ver en Milte; dryft uyt het Graveel, de Koorts-stoff vermoeydheyd en verdoovinge der lede-maeten; verwa kert de sinnen, maekt goede eet-lust, en geeft wakkerhe en kracht: Als men gesond is, moet men, om gesond blyven, dry-mael in 't jaer, veerthien dagen lang, voo naementlyk des somers geduerende de hitte, dese *Tisa* gebruyken, dat den gunstigsten tyd daer toe is, en ve verouderde quaelen zyn daer door alleen geneesen worden.

Tisane, die verfrischt en versacht.

WAscht eene hand-vol Gerst en laet-se schoon uyt ken, kokt-se in dry half pintjens water tot op e derde; doet dit afkooksel in eenen aerden pot, waer gy gedaen hebt een half once gemaelen Soet-hout; l het staen trekken tot dat het volkomen koud is, en d het dan door eenen lynwaeden doek, dit zal de sche heyd der humeuren weg-nemen, als mede den Hoest, de Koortsen doen slyten.

Tisane, die den Hoest stild, die uyt verkou heyd voort komt.

SNyd Soet-hout in kleyne stukjens, en voegt daer eene genoegsaeme quantiteyt Vygen en Hoefbla doet dit in twee pinten water, en laet het tot op de h verkooken; men drinkt het door den dag als den Ho ons lastig valt: Men neemt best van ieder even veel.

Tisane de welke Purgeert.

NEemt twee dragmas wel verlesene Zene-blaederen, eene half once Coriander, eene half once Soet-hout, en eene half once wilde Roosen: Laet dit te saemen eenen nacht lang, in eene pinte koud Water staen trekken, en wringt het des anderendaegs in eenen lynwaeden doek schoon uyt: Neemt daer van een glaesjen des morgens als gy opstaet, en vast twee uren daer naer; noch eens, twee uren naet het middag-mael, en ten derde mael, des avonds, naer het bedde gaende.

Tisane voor de Gesondheyd, om de Herssens te ontlasten, de Lever, Milte, &c. te suyveren, te verfrisschen, en kracht by te setten.

NEemt een half maetjen van de beste suyvere schoone Haver, een hand-vol Wortels van de wilde Chicory, eene half once Minerael Christal, een vierde pond Honing, vier pinten Rivier of Put-water; de Haver en de Chicory laet men dry quartieren in dit Water kooken, dan doet men'er den Honing en het Christal by, en men laet het te saemen noch een half ure lang kooken, en dan door eenen doek gedaen; hier van gebruykt men twee glaesjens vol des morgens in 't nuchteren, veerthien dagen achter een: Hier by moeten wy eenige waernemingen voegen: Dewyl dese *Tisane* van veel nut ten tyde van siekten is, soo moet de quantiteyt die men daer van gebruykt, evenredig zyn, met het water dat men lost, of met de vochten die men door de uytwaesseminge verliest, dien drank moet verteeren, anders soo men te veel gebruykte zoude het bloed daer door met vremde rauwe deelen vervuld worden, dat de siekte eerder zoude vermeerderen als verminderen; boven dien soo zoude het te veel gebruyken daer van, de Maege en Vaten te veel verswakken, en vervolgens de Zenuwen verslappen.

VII. HOOFD-STUK.

Aenmerkinge over de Nature van de Balsems en de wyse om lichtelyk met kleyne kosten verscheyde uytmuntende soorten van Balsems te maeken.

BAlsem, is eene vloeybaere, weeke, en meest altyd wel-riekende stoffe, door de Nature voort gebracht, of door de Konst gemaekt; den naturelyken vloeyd uyt kleyne boomkens in Egypten, Arabiën, en de Indiën; zynde dese *Balsem-boomkens* gemeenelyk maer twee ellen hoog. De blaederen zyn ligt groen, en veranderen des winters niet: Wanneer dese boomkens in de Maend Maerte, met een dun mesjen opgeschrapt worden, druypt'er het swart sap uyt, en loopt door de boom-wolle in een vat te dien eynde daer onder geset; maer den witten *Balsem* word uyt de blaederen versaemeld. Men krygt selden dien swarten *Balsem* gelyk hy naturelyk voort gebracht word; want als de takjens niet meer druypen willen, snyden zy die gemeenelyk af, en kooken de selve soo lang tot dat het de dikte van *Balsem* heeft, waer mede den rechten *Balsem* vervalscht word: Den *Balsem* is eenen heylsaemen Genees-middel, waerom wy van de voornaemste soorten iets zullen seggen.

I. ARTIKEL.

Van den Balsem van Mecha.

BALSEM VAN MECHA, die ontrent dese Stad in 't gelukkig Arabiën valt, die uyt de boomen vloeyt. Desen is seer goed voor de Longe-siekte, en verwekt den eetens-lust: Maer, om dat hy selden onvervalscht over komt, soo gebruykt men gemeenelyk in de plaetse, de Driakel, vermengeld met Olie van Speceryen; of liever den *Balsem van Tolu*, den welken desen na by komt, en beter als den *Balsem van Peru* is.

Waere maniere om den Balsem van Mecha te beproeven.

DEwyl desen Balsem den dierſten van al, en op ſig ſelven ſeldſaem genoeg is, ſoo is het voor ons van enig belang, niet bedrogen te worden, als men hem te oop vind. Siet hier dan eene maniere om verſekerd te zyn at den Balſem die men heeft, of die men ons aenbied, n waeren en ſonder eenig bymengſel is: Men moet een ordjen over het vuer rood heet maeken, en eenen druppel n den Balſem op het oordjen laeten vallen; den waeren alſem van Mecha ſuyver en oprecht zynde, zal een gat er in maeken dat'er een groote erweete door kan, en het oper verteeren, ſonder dat men kan merken waer het yft. De Venetiaenen zyn, door hunnen Koophandel et de Turken, beter in ſtaet dan wy, om oprechten alſem van Mecha te bekomen.

II. ARTIKEL.

Van den Balſem van Peru.

BALSEM VAN PERU, is eenen Weſt-Indiſchen *Balſem*, die uyt Peru komt; zynde donker rood van uleur, lieffelyk van reuk, ſcherp en bitter van ſmaek, is ſeer goed voor inwendige bezeeringen.

III. ARTIKEL.

Van den Balſem van Tolu.

BALSEM VAN TOLU, komt uyt de Weſt-Indiën, en vloeyd uyt eene ſoorte van Pyn-boom, zynde goud-uleur, en van reuk als den Jaſmin: Deſen *Balſem* droogt verwarmd, en is ſeer goed ter geneeſinge van de borſt-aelen en wonden.

IV. ARTIKEL.

Om den Balſem van Samarie te maeken.

DOet acht oncen Olie van Olyven met even ſoo veel goeden rooden Wyn in eenen verglaesden pot, dekt n wel toe, en ſet hem op een middelmaetig vuer; doet

het kooken tot dat den Wyn geheel verkokt is; doet dan daer in kooken twee oncen bruyn Suyker, waer door hy des te beter tot geneesinge zal worden, voor de borst, alle soorten van sweeren en wonden, en ter versterkinge van de maege, en geeft veel kracht aen de zenuwen.

V. ARTIKEL.

Om Balsem van Saturnus te maeken.

MEn doet twee oncen Suyker van Loot, in poeyer met vier oncen goede Terpentyn-olie ontbinden in een distileer-fles, op heet zand: Het vocht rood ge worden zynde, soo kan men'er eene half once gestampte Campher by voegen: Desen *Balsem* geneest oude wonden en sweeren.

VI. ARTIKEL.

Om Balsem van Sulpher te maeken.

MEn doet in eene kleyne kolf, eene en een half once Bloem van Sulpher, waer op men acht oncen Terpentyn-olie giet; De kolf set men op warm zand met wa vuer daer onder, en laet het soo eene uere staen; maekt he vuer wat sterker, geduerende noch eene uere, wanneer de Olie rood zal beginnen te worden; Doet het vuer weg en laet de kolf van langsaemerhand koud worden; schey dan den klaeren *Balsem* van de Sulpher, die sig niet hee willen ontbinden: Desen *Balsem* is een beproefd genee middel tegen de versweeringe van de longe en borst. Me gebruykt van een tot ses druppels in een weynigjen voch

VII. ARTIKEL.

Om eenen excellenten Balsem te maeken.

O*M alle versche Wonden, en meer andere Gebreke seer haest te geneesen* : Neemt witten Spiegel-har twee dragmen, smelt hem in goeden Wyn, drukt he daer naer door eenen lynwaeden doek, laet het voor kooken, tot dat den Wyn verkokt is: Neemt daer na een pond Olie van Olyven, laet daer onder soetjens sme ten den voorschreven harst, doet'er alsdan by Ammoniac

albanum, Opopanacum, van elks eene once, Gummi emni twee oncen, ende mengeld het al te ſaemen wel nder een.

VIII. ARTIKEL.

Om Balſem van Tarquine Schuellenbergh *te maeken.*

NEemt Galbanum, Ammonacum, Bdellium, van elks eene half once, Mirrhe, Maſtik, Wierook, van elks wee dragmen, Venetiaenſchen Terpentyn, twee oncen, paenſch-groen, een half once; Olie van Olyven, een ond en half; legt de Gommen voor eerſt dry dagen lang n Wyn-azyn, laet-ſe daer naer met de Olie kooken, tot at den Azyn verkokt is, ſygt het alſdan door eenen doek, n drukt het ſterk uyt, mengeld daer naer het Spaenſch-roen ſeer kleyn geſtampt, met Olie van Olyven, en doet at by het gene dat'er doorgedrukt is, als het dan groen-chtig genoeg is, ſoo bewaerd het in eene fleſſche.

IX. ARTIKEL.

Om Balſem voor alle oude Verſweeringen te maeken

NEemt Olie van Terpentyn, Olie van Lynzaed, Olie van ſoete Amandelen, en Olie van Rooſen, laet de lie van Rooſen in een glas kooken, met Spaenſch-groen, oo veel als men op den punt van een mes nemen kan, n als het een weynig gekokt heeft, ſoo giet het door, n mengeld het onder de andere Olien: Deſen *Balſem* is ok goed om alle verſche wonden te geneeſen, hy ſuy-erd en geneeſt.

X. ARTIKEL.

Om een Balſem-Olie te maeken.

D*Eſe Balſem-Olie is ſeer beproeft geweeſt om alle oude Verſweeringen en verſche Wonden te genee-ſen, uytgeſteken de Hoofd-wonden.* Neemt Opium, Rooſemaryn, Gerruwe, Weegbree, Alſem, van elks eene and-vol; Salie, Rute, Wol-blaeders, Gouwe, van elks wee hand-vollen; Schapen-roet eene once en half; Herbe

Laurentie dry hand vollen, Olie van Olyven twee pond, Terpentyn een pond, Galbanum, Sap van Veyle twee oncen en half, Aluyn eene once en half, Spiegel-harst twee pond, Spaensch-groen twee oncen, Wierook, Diachylonis, Triakel, van elks eene once, Gentiaen rouw, den Hol-wortel, van elks eene once en half, Vitriol, Wynsteen, Agaricus, gebrand Zout, van elks twee dragmen, Sap van Pulicarie dry oncen, Ireas eene once, Sarcocolla eene half once, Menie, gebrand Loot, van elks dry dragmen. als het Sap uyt de Kruyden getrokken is, doet men dat in eenen pot, giet daer op de Olie van Roosen, den Terpentyn, en den Galbanum, laet het soo lange kooken tot dat al het sap verkokt is, gestaedig roerende met een spatel, sygt het daer naer door eenen doek, en doet'er dan by het Spaensch-groen seer kleyn gestampt, roert het soo lang tot dat het koud is, bewaerd desen Balsem in eene glasen flessche.

XI. ARTIKEL.

Om eenen besonderen Balsem te maeken.

DEsen besonderen Balsem is goed om alle Wonden sonder dragt te geneesen, voor de Geraektheyd, en voor het Lid-water der Wonden. Neemt Rabarber twee dragmen kleyn gesneden, doet daer by een dragma en half Campher, doet het te saemen in een tinne schotel, giet daer op eenen kroes Olie van Olyven, en laet het alsoo veerthien dagen lang in de Sonne staen.

XII. ARTIKEL.

Om een Balsem-Olie, voor alle ingekrompen Zenuwen te maeken.

NEemt gedistileerden Terpentyn een pond, Galbanum Diptanum, van elks een half pond, mengeld het onder een, en doet'er by Olie van Laurier eene once, maekt hier van eenen Balsem, strykt daer mede alle ingekrompen Leden, eenige maenden achter een: Hier toe is ook goed het Oleum Benedictum met Dassen-smout gemengeld.

XIII. ARTIKEL.

Om Balsem van G. van Klee *te maeken.*

NEemt witten en klaeren Terpentyn een pond, Olie van Laurier twee oncen, mengeld beyde dese dingen te saemen, witten Wierook, Lignie Aloes van elks twee oncen, Mastik eene half once, Mirrhe, Sadaanum, Castoreum, van elks twee dragmen, stampt het al te saemen onder een wel kleyn, mengeld het by het voorgaende, en laet het alsoo dertig dagen lang staen weeken. Neemt voorts Galigaen, Nagelen, Kaneel, Muscaten, Zeduwar, Cubeben, van elks eene half once, Diptami, Consolipe majoris, van elks twee oncen, mengeld het al onder een, en giet daer op vier oncen goeden Brandewyn, laet het alsoo vier dagen lang staen, daer naer soo mengeld het al te saemen, en doet het in een glasen Distileervat, stopt het dicht toe, en distileerd het met een langsaem vuer: Voor eerst zal'er een water uytkomen, het welke men een *Balsem-water* noemt: Daer naer zal'er een geele Olie uyt volgen, als gy die gewaer word, soo neemt den ontfanger met het water weg, hangt eenen anderen daer onder, en ontfangt daer in den kostelyken Balsem in maniere van een Olie, die men de *Moeder des Balsems* noemt: Daer naer soo zal'er uytdruypen den grooten Balsem, veranderd alsdan wederom den ontfanger, en ontfangt dien ook alleen, die zal swart wesen, en hy drupt seer langsaem, desen Balsem gaet de andere alle beyde te boven: Bewaerd dese dry Liqueuren in glasen wel dichte toegestopt met wasch; den tweeden is geelachtig, dat is des Balsems Moeder; den derden is swart, dat is den kostelyken Balsem, en het is den alderbesten. Ik hebbe gesien dat eenen die de Geraektheyd hadde, maer een druppelken op het voorhoofd is gestreken, en eenen druppel op synen Navel, en is terstond genesen geweest. Eenen anderen die de Geraektheyd hadde in synen rechten Arm en in 't rechte Been, daer mede syne Lidmaeten, schouderen, de ellebogen, de handen, kniën, en het rugge-been, gestreken zynde, is in korte dagen gesond geworden, en uyt het bedde opgestaen. Eenen

Monik tot Pavien, syne hand tusschen eenen balk klemmende, dat sy swart geworden is en spasmerende, daer mede gestreken zynde is ook terstond gesond geworden. Ik selve in mynen vinger geheel diep gesteken zynde, ben met desen Balsem geneesen geweest.

XIV. ARTIKEL.

Om seer lichtelyk en met kleyne kosten den Miraculeusen Balsem te maeken.

MEn neemt eene half pinte *Olyf-Olie*, geseyd *Boom-Olie*; eene once *rood Selder-hout*, fyn gestampt of gemaelen; eene once *geel Wasch*; eene once *Peter-Olie*; eene once *Spyk-Olie*; een half muddeken *Roose-water*; en een vierendeel *Veneetschen Terpentyn*.

Eerst neemt men eene nieuwe aerde steirt-panne, houdende ontrent dry pinten nat, doet eerst daer in de Olyf-olie met het Wasch wat in stukken gebroken, stelt dat op een comfoor om te smelten, daer-en-tusschen doet het Roose-water in eene schotel, doet daer in Terpentyn, en roerd het soo lange met een mes tot dat den Terpentyn wit is; het Wasch gesmolten zynde in de Olyf-olie, doet dan daer by in de steirt-panne eerst het Selder-hout, dan de Peter-olie en de Spyk-olie, dan het Roose-water met den Terpentyn, laet het al te saemen kooken ontrent eene uere; immers de preuve is tot dat het niet meer opkomt en het schuym vergaet; het moet dan zyn geperst door eenen dunnen rauwen lynwaeden doek: Nota, op 't vuer staende om te kooken, moet men altyd sorgen te roeren, op dat het niet over en loopt.

Aentooninge van de besondere kracht, deugd en eygenschap van desen Miraculeusen Balsem, *den welken geneest verscheyde Quaelen, Wonden en Accidenten op seer korte dagen, als volgt.*

Voor alderhande pyne in het Hoofd.

Desen Balsem versterkt het hoofd en de complexie der menschen van wegens synen edelen reuk, verdryft de swymelingen en de pyne des hoofds, daer mede 's avonds

en 's morgens het hoofd bestrykende daer de pyne meest is, ook een weynig in de neus-gaten gestreken, en den reuk wel in het hoofd opgetrokken, verdryft de catherne en vochtigheyd des hoofds, soo ook de losse hoofd-sweir, dit is te seggen, d'eene ofte d'andere zyde van het hoofd die geaffligeert is, de selve strykende word op korten tyd geneesen.

Voor de Zenuwen des Hoofds, en het Gehoor.

Desen *Balsem* doet ontsluyten de pesen en de zenuwen des hoofds, en versterkt het gehoor der menschen: Neemt wat wolle van een schaep met desen *Balsem* vet gemaekt, en in de oore gesteken zynde, geeft op korten tyd verlichtinge.

Voor de Tand-Pyne.

Bestrykt de kaek of kinne daer gy de pyne hebt met desen *Balsem*, het zal U op staenden voet verlichtinge geven, en de pyne op korten tyd verdryven.

Voor pyne in de Lenden, aen de Borst of Maege.

Desen *Balsem* is ook seer goed voor oude en jonge lieden, die groote pyne of stekinge in de lenden hebben, aen de borst of maege, 't sy koude humeuren in armen, beenen of andere plaetsen van het lichaem, met desen *Balsem* gestreken zynde, worden licht geneesen.

Voor Obstructien in de Zenuwen of Vleesch-Aderen, Verstuykingen, Verrekkingen, &c.

De gene die in de zenuwen, of vleesch-aderen een obstructie krygen, ook die de hand vergrepen, eenen voet, vinger, ofte hand verstuykt of vertreden heeft, ook daer styvigheyd of geswollentheyd is in litten, mitsgaders die het pater-noster-been of rugge-been verrekt mogen hebben, en daer eenige druppelen bloed tusschen de gevrichten waeren gekomen, die stryken hun 's avonds en 's morgens met desen *Balsem*, hy heelt en geneest: In zulk geval is goed ook te leggen eene plaester of ciroene van de *bruyne Salve Artikel VI.* en als'er ergens brand in is, mengeld men wat *Tritum Artikel XV. van de Salve*, met den *Balsem* om

den brand te dempen; ook is goed de litten te roeren soo veel het mogelyk is.

Voor Jeuking, Schurftheyd, Quaed Zeer, &c.

Desen *Balsem* verdryft alle Jeukinge, hair-worm, ruydigheyd, schurftheyd en quaed zeer der hoofden. Vrouwen die sweirende borsten hebben, 't sy gebroken of gekloofde tepels, die stryken hun twee-mael daegs, hy houd de zeeren reyn, en heelt uyt den grond op. Nota: dat om de zeere tepels de *Brand-salve Artikel IX.* noch beter by experientie bevonden word.

Voor Gevallen, Geslaegen, en Geworpen.

Is ook goed voor die gevallen heeft, of van een peird geslagen is, of met eenen steen geworpen dat het van buyten swart is, en geronnen bloed tusschen het vel en vleesch is; 't sy ook van verheffen of arbeyden, die strykt twee-mael daegs daer de pyne is, en zal seer licht herstelt zyn.

Voor de Colyke, Wormen, en harde Buyken.

Desen *Balsem* is ook goed gestreken op den navel van den buyk en in het hangen van den buyk, voor de Colyke, voor de Wormen die daer van vergaen, en voor harde dikke Buyken, het welke dikwils gebeurd aen jonge kinderen, met desen *Balsem* gestreken zynde, doet die verminderen.

Voor alle versche Wonden en Buylen.

Desen *Balsem* heelt alle versche wonden; een kind dat eene buyle valt, met eens of twee-mael te stryken is het geneesen: Ook is goed om versche wonden, een weynig van de *Brand-salve Artikel IX.* met wat van desen *Balsem* gemengeld, daer mede gestreken met eene plaester *Artikel VI.* om te geneesen; maer men neemt *Balsem* alleen om de wieken vet te maeken.

Voor eenen Slag of Stoot in de Ooge.

Als imant eenen slag of stoot in de ooge heeft, dat'er perykel is van de ooge te verliesen, neemt eene Raepe,

ſchrabt die met een mes ſoo fyn als 't mogelyk is, doet dat in een aerden ſteirt-panneken met wat Olyf-olie, laet die wat ſlokeren; dat gedaen zynde, neemt daer van wat warm tuſſchen twee fyne doekskens; legt dat op de ooge 's avonds voor den nacht en op den dag; neemt ſoo veel *Balſem Artikel XIV.* als *Tritum Artikel XV. van de Salve*, mengeld dat wel en ſtrykt daer mede 's morgens (de oogen ſluytende) de ſchelen van onder en van boven, ſoo ook op den middag; legt'er 's avonds wederom van de raepe een weynig gewarmt op, en zult op korten tyd groote baete vinden.

Voor ſlymachtige, of koude Humeuren.

Als'er in den arm, been of ander deel van het lichaem een ſlymachtig of koud humeur valt met eene continueele koude, dat van dit deel het vleeſch vergaet en geheel flouw word, neemt daer toe van deſen *Balſem*, en ſtrykt 's morgens en 's avonds ſoo verre de koude en ſwakheyd ſtrekt, en legt daer op een ciroene van de *Salve Artikel VI.* als men wilt ſtryken, moet men de ciroene afnemen, en naer geſtreken te hebben wederom opleggen; nu vermaekt hebbende legt men altyd den ſelven doek met de vette zyde naeſt het lichaem, en de geaffligeerde partye word allengskens herſtelt.

Voor de Koortſen.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed voor een, twee, dry, ja vierden-daegſche koortſe; neemt 's avonds de grootte van een peirde-boone, drinkt dat in met wat wyn of brandewyn, neemt een plaeſter van eenen duym vierkant van grauw papier dry of vier dobbel gewonden, van deſen *Balſem* wel vet gemaekt, en legt die op den pols-ader, eenen mans-perſoon op den rechten arm, en een vrouws-perſoon op den ſlinken arm, laet die liggen met eenen doek daer op genaeyd negen dagen, het zal U met Gods hulpe tot uwe eerſte geſondheyd brengen, gelyk aen honderd en honderd menſchen heeft gedaen, en noch dagelyks doet.

Wel is waer dat luttel menſchen die indrinken, en daerom niet en laeten de koortſen (al voor de negen

dagen zyn geëxpireert) te verliesen; en als de koortsen te seer verworteld zyn, dat die naer de negen dagen nie achter en blyven, ververscht de plaester, of legt een ander en sy zullen daer mede achter blyven.

Maer voor de derden-daegsche koortsen is goed en we noodig te nemen een kleyn Genees-middel van Jalap (gelyk beschreven staet in het tweede Deel, onder den Artikel van Jalap) dese plaesters zyn goed voor jon en oud.

Voor inwendige Quetsueren.

Desen *Balsem* is ook seer goed voor die hem va binnen soodaenig gequetst mogt hebben dat'er eenig ge ronnen bloed in het lichaem mogte wesen, al of'er ee ribbe gebroken waere, die nemen ook de grootte van ee peirde-boone in 's avonds met wat brandewyn, en zulle des anderendaegs groote baete vinden; en niet gehee geneesen zynde, mag wel twee à dry-mael continueren en ook vabn uyten stryken daer het meest pressеert, e zal tot syne voorige gesondheyd komen, gelyk menigma by experientie bevonden word.

Voor de Colyke en het Pleuris.

Die de Colyke of Pleuris hebben, nemen de groott van eene goede peirde-boone van desen *Balsem* in, me wat wyn of brandewyn, en stryken de zyde met wa van desen *Balsem*, daer hun de pyne meest pressеert, d Colyke stilt op korten tyd, en het Pleuris zal des anderen daegs gepasseert zyn; men moet hem leggen op de zyd daer het Pleuris is.

Voor de Peste, of eenige quaede Siekten.

In tyd van peste, of eenige quaede siekten zynde, is goed de tempels en de neus-gaten een weynig te stryke voor het uytgaen 's morgens, als ook in den slag van he hoofd te stryken, daer en is geen apparentie van soo lic besmet te zyn.

Voor Overgevinge.

Desen *Balsem* is ook seer goed voor overgevinge, d

borſt met deſen *Balſem* wat geſtreken weſende, en een ciroene daer op geleyd van de *bruyne Salve Artikel VI.* en die laeten liggen, zal het overgeven doen ophouden.

Voor de Chiatike Waters.

Deſen *Balſem* is ook eene ſouvereyne remedie voor de chiatike waters; noteert waer die hunnen oorſprong nemen: Als de waters uyt het hoofd komen langs het rugge-been, moet men ſtryken aen den hals; en als die komen van de ſchouderen naer de handen, dan moet men ſtryken aen de ſchouderen, dat is te ſeggen, dat men altyd maer en moet ſtryken de litten daer ſy hunnen oorſprong nemen, dat 's morgens en 's avonds geſtreken hebbende, men legt eenen doek, en men continueert altyd in het ſtryken van den ſelven doek te leggen met de vette zyde op het lichaem, en zult op korten tyd geneeſen worden: Als de waters nederwaerts ſinken, men vervolgt in 't ſtryken der litten nederwaerts, en worden alſoo uytgedreven, als 't gebeurd heeft aen perſoonen die dry weken lang met ſlaep-lakens hebben moeten verleyd zyn, en tot hunne volle geſondheyd gekomen zyn; maer voor perſoonen die wat heet van natureel zyn, moet den *Balſem* gemengeld worden met wat *Tritum Artikel XV.* om te ſtryken.

Voor Vallingen, Styvigheyd, en de Rooſe.

Als imant eenige vallinge, ſtyvigheyd, of koud humeur heeft, die mag hem met deſen *Balſem* ſtryken) maer mag noyt vet gebruykt worden) hy zal ſeer licht geneeſen worden; maer als'er de Rooſe toeſlaet, ſoo moet men den *Balſem* achter laeten, en dagelyks wey van boter-melk maeken, daer in kooken eene hand-vol groene pellen van Vliender-hout (men ſchrabt eerſt de grauwe pellen af, en men neemt de groene pellen) men legt dan van tyd tot tyd warme doeken daer op, door dit wey getrokken: Als die droog zyn, moet men-ſe veranderen en door het water haelen om den brand uyt te trekken; de Rooſe gepaſſeert zynde, dan neemt men ſoo veel van de *Brand-Salve Artikel IX.* en men mengeld die te ſaemen om te ſtryken, om alſoo de Rooſe op korten tyd te geneeſen, gelyk by dagelykſche experientie ondervonden word.

Voor Accidenten, Sweiren, en Borsten van de Vrouws-persoonen.

Als'er eenig accident of sweire is in de hand, arm been, opgeswollen voet, of andersints, strykt met dese *Balsem*; indien het binnen eenen of twee dagen niet e passeert, legt dan ook eene plaester van de *bruyne Salv Artikel VI.* zal alsoo vergaen, of ten hoofde trekken: Leg dan een papken van dese naervolgende kruyden op c plaester, om stillekens open te breken (maer en laet noy eenig accident open snyden) witte Maluwe, Kervel va d'eerste snede, Violette-bladeren, Raep-loof, Murken plaene, Veugel-kruyd en een weynig Boter; open zynd gebruykt men den *Balsem* en plaester als boven: Mae als'er brand in is, moet men den *Balsem* met wat *Tritu Artikel XV.* mengelen, om soo verre de pyne strekt ron om te stryken; maer de wieken moeten met *Balsem* allee vet gemaekt worden.

Op dese maniere worden ook de borsten van de vrouw persoonen gecureert als daer eenige vallingen in komen

Als men de kruyden niet en vind, als in den winte en die geen kracht en hebben, men laet kooken een rae ken of twee met het binnenste loof in boter-melk, he sacht, dat gemorseld met een kleyn broksken boter, seer goed om de accidenten te doen uytbreken, 's mo gens en 's avonds veranderende, en warm op het accide geleyd, nochte men kan geenen beteren pap maeken o accidenten te doen uytbreken.

Maer op eenig accident fomentatien te leggen, of i dat trekt (gelyk in 't gebruyk is) en pryse ik niet, o reden dat men alle de humeuren van het lichaem naer h deel trekt dat geaffligeert is, en men queekt aldaer e groot accident; het accident gequeekt zynde, het eer is open snyden, de koortsen slaen'er in, somwylen een grooten brand, die men niet weiren en kan, daer me is het gedaen, mynen Lyder gaet stryken, en eyndi somtyds syn leven, als by diversche ondervindingen g hoord en gesien is, of ten minsten en ten besten voo vallende, zal men alsoo den Lyder voor een maend twee te bedde leggen.

Voor dikke Lippen en Neuse.

Als iemand seer dikke lippen heeft, of neuse, soo van e vorst of andersints, men neemt wat van desen *Balsem* n *Brand-salve Artikel IX.* te saemen gemengeld, strykt e lippen of neuse daer mede, sy zullen seer licht geneen; maer als'er iets is dat siltige of waterachtige humeuen zyn, of brand in is, men neemt in plaetse van *Balsem* at *Tritum Artikel XV.* met *Brand-salve Artikel IX.* n te stryken; voor het stryken is 't goed wat te baeyen met en weynig water en azyn wat gewarmt, of brandewyn.

Voor groote Pyne in het Lichaem.

Als iemand subitelyk in het lichaem krygt eene groote yne, die nemen van desen *Balsem* de grootte van een goede eirde-boone, met wat wyn of brandewyn, de pyne zal korten tyd stillen; soo ook de Colyke en Pleuris, als by gelyksche experientie ondervonden word: Het is ook oed te stryken met desen *Balsem* op het lichaem daer de eeste pyne is.

Voor een Accident in de Partye.

Als iemand, 't sy man of vrouws-persoon een accident de partye krygt, dat die seer komt op te swellen, als dendaegs veel gebeurd, men neemt soo veel van den *alsem* als van de *Brand-salve Artikel IX.* men moet die saemen mengelen om de partye te stryken, waer mede seer licht word geneesen; maer als'er brand in is, moet en wat *Tritum Artikel XV.* daer mede mengelen, van lyken ook om alle andere litmaeten, men kan niet beters bruyken.

Voorders als de partye, 't sy van man of vrouws-persoon omt op te swellen als eene blaese, en dat het water is, en mag dat niet aftrekken, uyt vreese van mortificatie; aer dien persoon moet nemen een Medecynjen van lap om het water af te dryven, (siet het tweede Deel, het Recept van Jalap) en men moet de partye 's onds en 's morgens stryken met *Tritum Artikel XV.* *Brand-salve Artikel IX.* van elks gelyk te saemen mengeld, daer altyd een schoon doeksken aen doende

om alsoo op korten tyd te geneesen, als by experient nu dikmaels word ondervonden.

Voor eenig Lidmaet dat styf staet.

Als iemand door eenig accident eenen voet, of hand vinger, of knien, of ander lidmaet styf staet, 't sy m groote pyne, of sonder pyne, en geswollen is of niet, e doet anders niet als eens daegs stryken met desen *Balsem* en eene plaester van de *bruyne Salve Artikel VI.* daer o altyd te leggen, en als'er brand in is, mengeld wat *Tritu Artikel XV.* met den *Balsem*, ende zal op korten ty geneesen.

Voor eene Vallinge over geheel het Lichaem.

Als iemand word geaffligeert met eene vallinge van h hoofd tot de teenen toe, dat hy niet een lidmaet en ka verroeren, gelyk het gebeurd is aen eenen Lands-man die eene vallinge hadde, wesende gelyk een stuk hout die niet anders gebruykt en heeft als van desen *Balse* in deser voegen: Hy heeft ingenomen de grootte va twee goede peirde-boonen met wat brandewyn, en hee laeten stryken met den selven *Balsem* voor een goed vu alle de lidmaeten en plaetsen daer hy de meeste pyne i hadde, soo gecontinueert hebbende in het stryken ee daegs, en de grootte van een goede peirde-boone in t nemen eenige dagen, heeft bekomen syne volle gesond heyd, naer dat hy langen tyd te bedde gelegen hadde en geene hulpe en hadde konnen vinden.

Met welke voornoemde quaelen ook heeft geaffligee geweest eenen eerlyken Borger, die niet een lidmaet e konde roeren; langen tyd alsoo te bedde hebbende gel gen, is eyndelyk sonder hulpe gestorven.

Ook dikwils is het gebeurd aen verscheyde persoonen die eene vallinge hebben gehad in den arm van de elleboge tot de toppen van de vingeren, wesende de arm en vingeren als van hout, sonder te konnen roeren en zyn ook door het stryken met desen *Balsem* op d dagen tyds herstelt geweest.

Van gelyken als iemand word overvallen met eene Va linge over geheel het lichaem, of armen en beenen, d

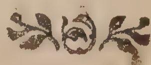
y hun niet en konnen roeren van de pyne, men moet niet al het bloed aftrekken en ſterk purgeren (gelyk het gebeurd, waer mede die perſoonen krachteloos worden geſtelt) maer alleenelyk de leden en litten die grootelyks zeer doen, ſtryken met deſen *Balſem*; en als'er kleyne roode porrekens komen, dat is, als den *Balſem* komt te werken, dan moet men ſtryken die porrekens met *Tritum Artikel XV.* als men met *Balſem* heeft geſtreken, ſoo zullen die porrekens van 's anderdags al weg zyn, en met Gods gratie zal den kranken op korten tyd herſtelt weſen in ſyne voorige geſondheyd.

Voor gevallen of geſlaegen Quetſueren.

Als iemand gevallen heeft, of eenige quetſuere of ſlaegen ontfangen heeft, men moet alsdan op ſtaende voet ſtryken met deſen *Balſem*, ſoo en zullen die plaetſen daer iemand de ſlaegen heeft ontfangen niet ſwart worden: De pyne soo haeſt niet gepaſſeert zynde, ſtrykt twee of dry dagen vervolgens 's avonds en des morgens, en legt altyd den selven doek daer gy geſtreken hebt met de vette zyde, waer de pyne is, en inwendig gequetſt zynde, moet men 's avonds innemen van deſen *Balſem* de grootte van een goede peirde-boone met een glas wyn of brandewyn, ſtrykende ook de zyde daer gy de ſlaegen ontfangen hebt; men mag wel continueren van twee of dry mael in te nemen, noch en zult niet nemen dat U meer zal geneeſen.

Voor pyne in de Keele.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed voor iemand die pyne in de keele heeft, die ſtrykt hem twee of dry dagen vervolgens 's avonds en 's morgens en word ſeer licht geneesen; of ſoo den brand te groot is, men moet kooken eenen geelen wortel, ſoo andere ſeggen een karotte, geheel sochte, die morſelen met een weynig boter, daer van wat warm leggen op de keele, als deſe met *Balſem* wat gestreken is.

Voor Splinters en Doornen.

Als iemand een ſplinter of doorn in eenig lidmaet hee ſtekende, dat hy ſtryke met deſen *Balſem* en eene plaeſt *Artikel VI.* daer op leggende, en eens daegs vermaeken Aldus zal hy den ſelven doorn uyttrekken.

Voor het Graveel.

Voor het Graveel is het ook goed den onder-buyk m deſen *Balſem* te ſtryken.

Voor de Lammigheyd.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed voor iemand die in een lidmaet wat lammigheyd krygt, die ſtrykt hem met deſ *Balſem* twee-mael daegs, en legge daer op eene ciroe van de *Salve Artikel VI.* en als'er brand in is, moet m wat *Tritum Artikel XV.* mengelen met den *Balſem*, als men de lidmaeten wat kan gebruyken, worden te e der herſtelt, als dagelyks ondervonden word.

Voor koude Vallingen.

Deſen *Balſem* word ook gebruykt in koude vallinge 't ſy aen arm of been, waer het mogte weſen en lan heeft geduert; continueert maer die te ſtryken met d *Balſem*, ende altyd den ſelven doek daer op leggend zullen geneeſen worden.

Voor Perſoonen die Bloed ſpouwen.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed voor perſoonen die blo ſpouwen, die nemen eenen lepel brandewyn met wat v deſen *Balſem* de grootte van een goede peirde-boon 's avonds in het ſlaepen gaen twee of dry dagen verv gens, ſy zullen groote baete daer by vinden.

Voor Klieren en Vallingen.

Perſoonen die eenige klieren of vallingen hebben wa het mogte weſen, met deſen *Balſem* geſtreken zynde morgens en 's avonds, zullen ſeer licht vergaen en ſond ongemak paſſeren.

Voor het Podagra, geſeyd Erdentyke.

Deſen *Balſem* gemengeld met wat *Tritum Artikel XV.* ild de onlydelyke pyne van het Podagra, geſeyd *Erdenke*, daer mede 's morgens en 's avonds wat geſtreken ynde, waer toe de ciroene van de *Salve Artikel VI.* ook er goed is tot het ſtillen van de pyne.

Vanneer deſen Balſem *eenige porrekens optrekt.*

Men laet ook weten dat deſen *Balſem* ſomwylen eenige orrekens optrekt : In zulk geval moet men niet achtereten te ſtryken, het is goed teeken dat den *Balſem* zyn ect doet, neemt maer wat *Tritum Artikel XV.* en ykt het accident, of wonde, en de porrekens zullen s anderen-dags al weg zyn, ook van gelyken als'er gens eenigen brand is in quetſuere of accident, men engeld wat *Balſem* met *Tritum Artikel XV.* en ſoo ord des anderen-dags den brand als uytgetrokken.

Voor de Nagel-ſweire.

Men neemt wat *Balſem* met wat *Tritum Artikel XV.* ſaemen gemengeld om te ſtryken, en men neemt plaeſs van de *Salve Artikel IX.* om die te geneeſen.

Voor de Vyt, geſeyd Gangrene.

Als iemand de Vyt heeft (geſeyd *Gangrene*) men moet et openleggen, maer alleenelyk ſtryken met *Balſem* en *itum Artikel XV.* te ſaemen gemengeld, en eene plaeſter n de *Salve Artikel VI.* daer op leggen, maer ſiende dat niet open en gaet, maekt een papken met de kruyden, r vooren geſeyd bladz. 96, tot dat den duym of vinger en is, en gebruykt dan wederom de plaeſter en de *Salve* te geneeſen, als by dagelykſche experientie ondervon n word.

Als men ſegt dat het moet open geſneden worden, en eerſte lid van den vinger of duym moet afgeſet wor n, is abuys, want anders ondervonden word.

Voor de Apoplexie.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed voor die van de Apoplexie

geſlaegen zyn, men ſtrykt het deel dat geaffligeert is, en word in ſtaet gehouden, of geneeſt, als ook by experientie bevonden is.

Voor Vallingen, Cathernen en Verſtoptheyd.

Deſen *Balſem* is ook ſeer goed als'er iemand eenige Vallinge of Catherne heeft in het hoofd, met eene groote Tand-pyne, dat hy die zyde ſtykt, ſoo verre als de pyne is, 's morgens en 's avonds, met twee of dry-mael te ſtryken, of hy zal geneeſen zyn, of ten minſten ſeer gesoulageert: Van gelyken die eene groote verſtoptheyd heeft in het hoofd, die ſtrykt het voorhoofd, en hy zal in de herſſens op korten tyd verlichtinge en beteringe vinden; en veel water uyt den neuſe loopende, mag dien ook ſtryken, zal daer mede geneeſen.

Die door Vallinge of Tand-pyne eene dikke kaeke krygt: die en moet niet open-geſneden worden, (gelyk men daer van ook wat licht is) maer die ſtrykt de ſelve met *Tritum* *Artikel XV.* en *Balſem* te ſaemen gemengeld, en ſoo die in den mond ſeer geſwollen is, men neemt vyf of ſes vygen: Die open geſneden zynde, laet die kooken in wat verſche gemolken melk, en dan daer van een ſtuksken in den mond tegen de kaeke geleyd langs de gegraende zyde, zal de geſwollentheyd doen vergaen, of ſtillekens uytbreken langs den mond, en alſoo op korten tyd geneeſen: men moet de vygen alle twee of dry ueren veranderen.

Voor een Accident of koude Vallinge.

Een Accident, of koude Vallinge die groot en hard is, en niet veel materie uyt en komt, en moet niet geſneden worden, maer alleenelyk met deſen *Balſem* geſtreken zynde, zal allengskens vergaen.

Voor een quaede Borſt.

Voor eenen perſoon die een quaede Borſt heeft, of een Vallinge op de Borſt, is goed die wat te ſtryken met deſen *Balſem*, ſoo ook eens of twee-mael 's avonds eene goede peirde-boone groot wat in te nemen met wyn of brandewyn, waer mede veel perſoonen tot hunne voorige geſondheyd gekomen zyn.

Voor pyne van verouderde Quetſuren en Wonden

Als iemant eens gequetſt of geſchoten is geweeſt, en naer eenigen tyd of jaeren inwendig groote pyne heeft, door quaed weder of anderſints, die neemt 's avonds de grootte van een peirde-boone van deſen *Balſem* met wat brandewyn, en ſtrykt op de plaetſe van buyten daer de quetſuere is geweeſt, zal op 's anderendags geheel verlicht zyn, en niet al gepaſſeert zynde, mag twee of dry-mael continueren, als naer differente experientien bevonden is geweeſt, dat ſy herſtelt waeren.

Voor inwendige Quaelen, Accidenten, Apoſtumen

Die inwendig in het lichaem eenige Quaele, Accident of ſpecie van Apoſtume heeft, die neemt twee of dry dagen vervolgens van deſen *Balſem* in de grootte van een goede peirde-boone met wat brandewyn, en ligt om te slaepen op de zyde daer de pyne is, en ſtrykt met wat van deſen *Balſem* daer de pyne van buyten is, leggende eenen doek daer by word geſtreken, continuerende in het ſtryken altyd den ſelven doek te leggen met de vette zyde daer de pyne is, zal tot ſyne voorige geſondheyd komen.

Hoe men Accidenten en Quetſueren moet cureren

Men moet noteren, dat in het cureren van Accidenten of Quetſueren daer openinge is, niet en moet voorder geſneden worden als'er hardigheyd, of materie, of kelderken is ontrent de wonde: Men moet altyd in het cureren met den vinger of de hand ſtryken daer de materie ligt, 't ſy van boven, 't ſy van onder, 't ſy ter zyden, men zal die ſoo ſtillekens uytdryven door de wonde, en dan eene wieke ſteken in de wonde met deſen *Balſem* vet gemaekt, naer proportie van de openinge, en met wat *Balſem* ſtryken ſoo verre de pyne ſtrekt, hoe groot het Accident of Quetſuere mogte weſen, en brand in zynde, mengeld men wat *Tritum Artikel XV.* met den *Balſem* om te ſtryken, en men legt eene plaeſter van de *Salve Artikel VI.* eens daegs vermaekende, 't en ſy als'er te veel materie komt: Hoe groot de Accidenten zyn, konnen alſoo geneeſen worden; want den *Balſem* rondom

geſtreken zynde, geneeſt genoeg van binnen, en brengt d[illegible] materie voorts, als men maer de wonde wel ſuyvert en de materie toedryft, ſonder ook brandewyn te gebruyken, deſe *Salven* zyn'er ſuffiſant vooren.

Voor quaede verouderde Beenen.

De quaede verouderde Beenen die ook veele jaeren geduert hebben, moeten ook op de voorgaende maniere gecureert worden, en zullen ook op korten tyd geneeſen zyn, dan moet men die ſomwylen afbaeyen met wey van boter-melk, en pellen van vlienderen daer in gekokt: om den brand te weiren en de wonden wat te ſuyveren: Maer die perſoonen mogen wel ſomwylen een Medecynjen nemen van Jalap (gelyk beſchreven ſtaet in het tweede Deel, in het Recept van Jalap) om het lichaem wat te ſuyveren.

Immers, in het cureren mag men wel den *Balſem* met *Tritum Artikel XV.* mengelen, 't en kan maer goed zyn: dat is om te ſtryken rond de openinge, hy zal altyd den brand weeren, ſoo in geſwellen als anderſints, als dagelyks meer en meer ondervonden word.

Voor geſwollen Accidenten.

Als iemant eenig Accident krygt, dat ſeer komt op te ſwellen met grooten brand, neemt daer toe een weynig *Balſem* en *Tritum Artikel XV.* maer meer *Tritum* als *Balſem*, ſtrykt 's morgens en 's avonds, en den brand daer uyt zynde; neemt dan meer *Balſem* als *Tritum*, ſoo zal de ſwellinge vergaen in wat plaetſe van het lichaem dat het zoude mogen weſen, en als het niet en paſſeert, mogt een ciroene leggen van de *Salve Artikel VI.* nochtans en moet niet anders gebruyken: Soo ook als iemand eene Vallinge in de knien heeft, 't welke op deſen tyd dikwils gebeurd.

Goed voor alles, uytgenomen Vorſt en Verbrandh.

Deſen *Balſem* mag tot alles gebruykt worden, uytgenomen tot de Vorſt en Verbrandheyd, waer toe de *Brand-Salve* ſeer dienſtig is, hier naer beſchreven, *Artikel IX* en de *bruyne Salve Artikel VI.*

Voor het Verſweeren van Laetingen.

Als eene Laetinge in den voet of arm komt te verſweeren, men neemt anders niet als *Balſem* en *Tritum Artikel XV.* te ſaemen gemengeld om te ſtryken, eene bruyne plaeſter daer op leggende: Opengaende, ſoo zal daer eenen druppel bloed, ſomwylen vyf of ſes uytloopen, ter oorſaeke de Laetinge niet wel geſuyverd en is geweeſt: Men moet continueren met den *Balſem* en plaeſters.

Voor alderhande pyne in het Lichaem.

Ik raede aen een ieder die eenige pyne in het lichaem krygt, 't ſy aen de maege, de borſt, den buyk, ſteekten in de zyde, als ook forme van pleuris, colyke, immers wat het mogte weſen, dat ſy indrinken zouden de grootte van een goede peirde-boone van deſen *Balſem* met wat wyn of brandewyn, zullen licht beteringe vinden, en ſoo het niet met de eerſte mael al gebeterd en is, mogen het des anderen-dags noch eens nemen: Men komt noch dagelyks meer en meer de deugd en kracht van deſen *Balſem* te ondervinden.

Men laet ook weten dat deſen *Balſem* in het ſtryken niet vet en moet gebruykt worden.

Voor pyne aen de Maege, en den Appetyt.

Als iemant pyne aen de Maege heeft, waer door den appetyt manqueert en niet eeten en kan, men moet maer eens of twee-mael met deſen *Balſem* ſtryken van den herte-put tot den navel, 's avonds in het ſlaepen gaen, en van des anderen-dags zal de maege geſtelt zyn en tot goeden appetyt komen, principaelyk in gedaegde perſoonen, die daer aen meeſt onderworpen zyn.

Voor Vallingen in de Ooren.

Als iemant heeft eene vallinge in de oore, of wat manquement in het gehoor, men neemt wat van deſen *Balſem*, men ſtrykt het hoofd rond de oore en men ſteekt een kleyn wieksken daer in, met deſen *Balſem* vet gemaekt, word daer mede herſtelt en geneeſen.

Voor 't Steken van eenen priem, degen of mes.

Als iemant door de hand, arm of been word gesteken met eenen priem, degen of mes, die neemt van desen *Balsem* met wat *Tritum Artikel XV.* gemengeld, en strykt rond de geaffligeerde plaetsen, stekende op weder zyde eene wieke met desen *Balsem* vet gemaekt, leggende ook op weder zyden eene plaester van de *Salve Artikel VI.* word op korte dagen geneesen, als dikwils by experientie bevonden is.

Voor pyne in de Liessen, en in 't hangen van den Buyk.

Als iemant in de Liessen, of in het hangen van den Buyk groote pyne heeft, soo ook dat het water hem ontloopt, of dat men vreest van gebroken te zyn (soo ook die eerst gebroken is) die strykt hem met desen *Balsem* 's morgens en 's avonds, en zal herstelt worden.

Voor eenig Geswel, of apparentie van eenen Wan.

Als iemant krygt een Geswel, of apparentie van eenen Wan, dien persoon moet maer met desen *Balsem* stryken, en altyd gebruykende eene ciroene van de *Salve Artikel VI.* zal allengskens het Geswel vergaen, als by experientie dikwils is ondervonden.

Voor het Flerecyn in den Rugge.

Als iemant heeft het Flerecyn in den Rugge, die strykt hem met desen *Balsem*, en zal ook seer ligt herstelt zyn.

Voor Quetsueren aen de Scheenen, of Beenen.

Als iemant gequetst is aen de schenen, of beenen, in den tyd van den winter, en dat de beenen wat van het vuer verbrand zyn, men moet wat *Balsem* en *Brand-salve Artikel IX.* te saemen mengelen, daer mede de Quetsuere stryken, en plaesters van de *bruyne Salve Artikel VI.* daer op leggende, zullen seer ligt geneesen.

Voor de vrouws-persoonen, raede maer *Brand-salve* te gebruyken sonder *Balsem*.

VIII. HOOFD-STUK.

Aenmerkinge over de Salven, en om verſcheyde ſoorten van Salven te maeken.

SAlve, is een mengſel van olie, reuſel, waſch, poeyers, &c., die tot de dikte gebracht worden om-ſe op lynwaed of leder te konnen ſmeeren, en op de wonden te leggen; wy zullen de voornaemſte opgeven.

I. ARTIKEL.

Om Salve van Rooſen te maeken.

D*Eſe Salve is goed om de geſwellen en ſweeren te verſachten, de ontſtekinge weg te nemen, de pyne in de gevrigten weg te nemen, de ſpeenen te geneeſen, de rooſe, den uytſlag, en de pyne in het hoofd te doen weg gaen, de al te groote hitte van de maege te temperen, als mede de inflammatie der natuerlyke deelen te verdryven.* Neemt verſch vet van ſpek, wel geſuyverd van het vel; waſcht het verſcheyde maelen in ſchoon water: Doet dry ponden daer van in eenen aerden pot, en voegt'er de ſelve quantiteyt bleeke Rooſen by, die verſch geplukt zyn, van den kelk geplukt, en in eenen marmeren mortier geſtampt; bedekt den pot, en ſet hem ſeven dagen lang in de zonne te giſten: Roert deſen pot met een houtjen, van tyd tot tyd eens om; ſet het ontrent twee uren lang op een kleyn vuer te kooken; doet het door eenen doek, en het dik daer uyt: Doet dan in die doorgedaene *Salve* de ſelve quantiteyt van bleeke Rooſen als te vooren, en ſet dan alles noch ſeven dagen lang om te verteeren; doet het dan op een weynigjen vuer kooken, vringt het dan noch eens door eenen doek, en gy zult volmaekte *Salve* van Rooſen hebben, die veel beter is dan die men gemeenelyk in de Apotheeken vind.

II. ARTIKEL.

Om Salve voor de Wonden te maeken.

D*Eſe Salve is goed om de wonden, de verouderde ſweeren en fiſtels te ſuyveren en te reynigen, dat'er geene verrottinge in en komt.* Stampt twee oncen Myrrhe, en

twee once Aloë onder malkanderen : Mengeld daer door heen in eenen pot, dry vierde ponden geſchuymden Honing, ſeven of acht oncen witten Wyn; dit mengſel doet men op een kleyn vuer kooken, het ſelve geſtadig met een houtjen roerende, tot dat het dik genoeg is.

III. ARTIKEL.

Om Salve voor de Ettermaekinge te bereyden.

D*Eſe Salve is goed om de ettermaekinge der wonden en de rypinge der geſwellen te verhaeſten.* Neemt geel Waſch, Schaepen-roet, Teer, Pek, Terpentyn-olie, van ieder een half pond, gemeene Olie, twee pond en half; ſnyd het Waſch en het Roet in kleyne ſtukskens, als mede het Pek, en doet het met de Teer, in de Olie, op een middelmaetig vuer ſmelten; vringt dit door eenen doek, ende roert de Terpentyn-olie daer onder : Dit is de Beroemde BASILICUM.

IV. ARTIKEL.

Om Salve te maeken voor de quaede Zeeren in 't Hoofd.

NEemt voor eenen halven ſtuyver Boter van Rooſen, en een dragma *Precipit at Rubri*, dat te ſaemen gemengeld en de Zeeren van het hoofd daer mede eens daegs geſtreken, die worden daer mede geneeſen.

Ook is 't ſeer goed voor de Zeeren in het hoofd; neemt Boter, laet die bruyn worden in eene panne op het vuer, dan die gegoten op Wyn-azyn, wel roerende tot dat het ſtyf is, daer mede het hoofd geſtreken, de Zeeren zullen ſeer wel en op korten tyd geneeſen.

Maer de beſte Remedie is deſe, om de Zeeren op het hoofd te geneeſen, hoedaenig die ook mogen weſen : Neemt wat *Balſem Artikel XIV.* en ſoo veel *Tritum Artikel XV.* mengeld dat te ſaemen, de Zeeren daer mede geſtreken zynde over anderen dag, zullen op korten tyd ſonder pyne of ongemak, ook ſonder afsnyden van het hair geneeſen worden, als dagelyks gebeurd.

Als de bovengedrukte *Salven* te koſtelyk zyn voor arme

lieden, of die niet en konnen bekomen, ſy moeten nemen wat oude Boter, hoe ouder hoe beter, die ſmelten in de panne, en laeten bruyn worden, dan gieten op Azyn, die Boter ſtyf zynde afnemen, dan moet men Celiadone nemen met de wortelen, en ſtampen, de Boter wederom laeten ſmelten, geſmolten zynde, het Celiadone-ſap daer in gieten, en continuelyk roeren, tot dat het ſtyf is, daer mede het hoofd eens op twee dagen ſtryken, de drooge roeffen wat af kammen, dan wederom ſtryken en ſoo continueren, de Zeeren zullen op korte dagen opdroogen, ſonder eenig hair af te ſnyden, of te moeten door trekplaeſters (niet ſonder groote pyne ofte ſmerte) uytgetrokken worden.

V. ARTIKEL.

Om Salve tegen oude Quetſuren, en vuyle Blaeren te maeken.

NEemt de kruyden van Oſterlucey, groot en kleyn Weegbree, Surkel, Winter-groen, Kervel, ook Raepenbloemen, drukt het ſap uyt alle deſe: mengeld onder ſoo veel ſap als gy hebt, ſoo veel Olie, of *Spiritus Therebintinæ*, of als gy dat al-te-mael ſoo haeſt niet krygen kond, neemt maer goede wel gewaſſchen Terpentyn, laet het ſachtjens tot eene *Salve* worden met ſacht vuer, gy kond het dan door eenen doek drukken, en in voorvallenden nood gebruyken.

VI. ARTIKEL.

Om Bruyne Salve te maeken, ſeer nuttig tot plaeſters en ciroenen.

NEemt een vierendeel *ongepynt Waſch*, eene pinte *Olyf-olie*, eene half pinte *drooge Seruſe*, eene once *Confora*, fyn geſtampt, en eenen nieuwen aerden pot, of ſteirt-panne houdende ontrent de dry potten nat, ſteld dien buyten het huys op een comfoor, doet daer in d'Olie en het vierendeel Waſch, wat in ſtukskens gebroken, of met een mes wat geſcherft, dan geſmolten zynde, en wat gekokt hebbende, doet dan allengskens daer in eene half

pinte drooge Seruſe, laet dat ſoo kooken ontrent de dry quartieren, immers tot dat het wit ſchuym al is veranderd in bruyne blaeſen, het welke maer ontrent een half quartier ſoo mag kooken, ſteld dan den pot van het vuer, en laet ſtillekens (met eenen lepel al roerende) de Confora in eenen pot wat verſlegen zynde, van het papier afloopen, en naer een weynig roerens laet het ſtyf worden.

Aentooninge van de beſondere kracht, deugd en eygenſchap van deſe *bruyne Salve*.

Voor de Vorſt.

Deſe *Salve* is ſeer goed voor vorſt, al of het blaeren waeren, als de plaeſter daer op word geleyd 't zal niet open gaen, maer zal de vorſt doen verdryven, men laet de plaeſters daer op liggen, en als het open is van de vorſt men ſtrykt de wonde met wat *Tritum Artikel XV.* en *Brand-ſalve Artikel IX.* te ſaemen gemengeld, en eene plaeſter van de *Salve* daer op leggende, zult daer mede van de vorſt geneeſen, als dagelyks bevonden word: men moet maer vermaeken over ander dag.

Ook 't is goed, als het van de vorſt niet open en is, 's morgens en 's avonds te ſtryken met wat van de *Brand-ſalve Artikel IX.* by tyds geſtreken zynde, ſy doet de vorſt paſſeren.

Als het ook ſoodaenig mogte vrieſen als het in de ſtrengſte winters gedaen heeft, dat'er veele menſchen vervroſen zyn geweeſt, en andere de handen, voeten, vingers ſoo vervroſen hebben gehad, dat die noch wel ſoo dik waeren als gewoonelyk, andere de handen ſtyf ſtonden, dat ſy niet een lid en konden roeren, andere de voeten open waeren en ſtonken dat men het niet verdraegen en konde, ſy en hebben niet anders gebruykt als met de *Brand-ſalve Artikel IX.* 's anderdags geſtreken, en eene plaeſter van deſe *bruyne Salve* daer op geleyd, en op korten tyd ſeer wel geneeſen zyn; maer als 't by naer geneeſen is, mengeld men wat *Tritum Artikel XV* by de *Brand-ſalve Artikel IX.* of'er ſomwylen wat brand in quam.

Voor Exter-oogen.

Deſe *Salve* is ook ſeer goed voor de Exter-oogen, die

wat gesneden zynde en eene plaester daer op geleyd, en zullen in langen tyd geen ongemak aendoen.

Voor verouderde Quaelen.

Soo iemand eenige verouderde Quaelen heeft die in quaed weder zeer doen, gelyk het nu dagelyks gebeurd, de selve strykende met wat *Miraculeusen Balsem*, en daer op leggende eene ciroene, zullen op korten tyd gesoulageert worden.

Voor Accidenten, Quetsueren en Quaelen.

Soo'er iemand is die een Accident of Quaele heeft, waer toe men zoude moeten gebruyken eene ciroene, soo raede ik dat men de ciroene zoude maeken van dese *Salve*, en geene andere ciroene gebruyken, de geaffligeerde plaetse altyd een weynig met den *Miraculeusen Balsem* strykende: Soo daer brand in is, moet men met wat *Tritum Artikel XV.* mengelen, het welke goed gevonden is by veel persoonen die niet een been en konden verstellen.

Met een woord, dese *Salve* is goed voor alle Quetsueren en Accidenten; en als'er quaed vleesch op de wonde komt, soo mag men gebruyken van de *groene Salve Artikel XVI.* hoe wel naer alle probatien tot alle dese *bruyne Salve* noch voor best gevonden word.

VII. ARTIKEL.

Om Salve te maeken om de Zenuwen te versterken.

NEemt Schaepen-roet, twee oncen, *Gummi Elemi*, klaeren Terpentyn, van ieder eene once en half, Spek eene once; smelt dit op kleyn vuer, gestaedig roerende, en als het dik genoeg is laet men het koud worden.

VIII. ARTIKEL.

Om Moeder-Salve voor de Vyt te maeken.

D*Ese Salve is goed voor de Vyt, en alle soorten van Geswellen en Sweeren, die men wilt doen rypen en voorsteken.* Neemt versche Boter, Reusel, Schaepe-roet,

wit Wasch, Goud-schuym, van ieder een vierde pond, Olyf-olie een half pond: Doet het Roet, het Wasch, de Boter en Reusel in de heete Olie smelten; stroyt het Goud-schuym by beetjens daer in, en roerd het met een spatel, neemt het dan van het vuer af om koud te worden.

IX. ARTIKEL.

Om Brand-Salve te maeken nuttig voor de Verbrandheyd en andere Accidenten.

NEemt een aerde steirt-panneken, houdende eene pinte nat, doet daer in een vierendeel Roet, of eene Roete Keirsse van een vierendeel, hoe ouder hoe beter, doet daer by een muddeken, of maetjen Olyf-olie, laet dat te saemen een weynig kooken, steld het dan van het vuer, en laet het styf worden.

Aentooninge van de besondere kracht, deugd en eygenschap van dese *Brand-Salve.*

Voor de Verbrandheyd.

Als'er iemand verbrand is, soo is 't dat men maer alleenelyk en moet stryken met dese *Salve* 's morgens en 's avonds: Als het diepe is gebrand, soo is 't dat men daer boven ook mag gebruyken plaesters van *bruyne Salve Artikel VI.* en worden daer mede (soo haest sy gestreken zyn) gesoulageert: Naer de eerste of tweede mael gestreken te hebben met de *Brand-salve*, is seer goed wat *Tritum Artikel XV.* met de *Brand-salve* te mengelen, het welk ook te saemen seer wel geneest: Voor het stryken moet het altyd seer wel gesuyverd worden.

Voor de Sieken die doorlegen zyn.

Dese *Salve* is ook seer goed voor de sieken die door-legen zyn, sy en moeten maer eens daegs wat gestreken worden en eene plaester van de *bruyne Salve Artikel VI.* daer op geleyd: De plaesters afgevaegt zynde konnen voor dry of vier dagen dienen, en veel en gebruyken geene plaesters.

Voor de Vorst.

Dese *Salve* is goed voor de Vorst, als het niet open en is

s, strykt maer 's morgens en 's avonds een weynig, en
t zal wel geneesen, en legt eene bruyne plaester daer op,
l of het blaederen waeren, 't en zal niet open gaen, en
net de plaester liggen sonder meer naer te sien, de vorst
al geneesen.

En open zynde van de vorst, is 't goed met dese *Salve*
e stryken, en eene bruyne plaester als vooren daer op te
eggen, vermaekende over ander dag: Hoe seer iemand
an de vorst geaffligeert is, zal op korten tyd geneesen
vorden, en is goed wat *Brand-salve* met wat *Tritum*
Artikel XV. te mengelen.

Voor Vrouwen die zeere Tepels hebben.

Sy is ook goed voor Vrouwen die zeere Tepels heb-
en, sy worden ook op korten tyd geneesen, sonder
eele pyne of smerte, noch en konnen niet beters nemen,
s met dese *Brand-salve* te stryken, en als'er brand in is,
engeld men wat *Tritum Artikel XV.* daer by.

Voor de Speene, en Brand aen het Fondament.

Voor persoonen die de Speene hebben, of grooten
rand aen het fondament, en konnen geen beter Remedie
nden dan met dese *Salve* te stryken, sy worden seer
gt geneesen, als dagelyks ondervonden worden: Ja
versche persoonen die jaeren daer over hadden geaffligeert
weest, en van de Chirurgyns verlaeten waeren, zyn
twee of dry dagen geneesen geworden.

Voor Gesprongen Handen, Lippen, &c.

Dese *Salve* is goed voor de gene die in quaed weder armen,
nden, beenen, voeten, of lippen seer ruyde gespron-
n of van kloven hebben, die stryke de selve 's avonds in
laepen gaen, en zullen hun 's anderdags geneesen vinden.

Voor de Water-blaeren.

Dese *Salve* is ook seer goed voor die somwylen Water-
ieren hebben, 't sy van verbrandheyd als andersints,
e en geven maer met eene naelde wat openinge om het
ter uyt te loopen, en stryken dan met dese *Salve*, sy
llen op korten tyd geneesen zyn, principaelyk Vrouw-

perſoonen in den winter, als'er brand in is, mengeld wa
Tritum Artikel XV. daer by, ſy zullen ſeer licht op
droogen en geneeſen.

Deſe *Salve* word ook ſeer dikwils gebruykt met *Tritum Artikel XV.* als'er iet is dat maer opdroogen en moet, da is in waterachtige humeuren, of daer de accidenten ſee droog en brandachtig zyn, ſoo dikwils gebeurd aen gedaeg de perſoonen, die en moeten anders niet gebruyken.

Voor de kleyne kinderen die water-bladeren hebben deſe *Salve* beter als *Tritum*, om reden voor de kindere den *Tritum* een weynig te piquant is.

Voor het Onder-ſmerten.

Ook is deſe *Brand-ſalve* goed wanneer de kindere onder-ſmerten, voor gedaegde perſoonen laeten hun de preuve; want naer eens gebruykt te hebben, zullen d ſelve meer gebruyken.

Voor de Kert-ſmerte.

Deſe *Salve* is ook ſeer goed voor de Kert-ſmerte, voo die reyſen moeten, en om de voeten te ſtryken die in h reyſen geincommodeert zyn, met hun wat te precauti neren, en zullen op de voyage geen ongemak lyden.

Voor kleyne Kinderen die Brand hebben.

Voor de kleyne kinderen die grooten Brand hebben va onder, neemt Venkel-kruyd in wat Rivier-water geweek dat wat gewarmt en daer mede die gewaſchen als ſy u de doeken zyn gedaen, en dat wat geſtreken met de *Salve*, worden ſeer licht geneeſen, en den brand paſſeer

Voor zeere Lippen en Neuſe.

Voor iemant die de Lippen of den Neuſe geaffligee heeft, dat hy die ſtryke met deſe *Salve*, en een weyn *Tritum Artikel XV.* mede gemengeld, ſy is beter als d *Balſem Artikel XIV.* gementionneert, naer veel approb tien: Maer als'er groote ſwellinge is, ſoo moet'er o wat *Balſem Artikel XIV.* mede gemengeld worden, d deſe ſwellinge te doen paſſeren.

Voor geschoten Wonden.

Als iemand met eenen kogel geschoten is, men moet nemen wat van dese *Brand-salve*, met soo veel *Balsem Artikel XIV.* en dat te saemen mengelen om de quetsuere rond te stryken; maer neemt van den voorseyden *Balsem* om de wieke vet te maeken, en gebruykt dan plaesters van dese *bruyne Salve* daer op, die word daer mede seer wel geneesen.

Voor de Vrouws-persoonen.

De Vrouwen die naer het verlossen van kinderen, of voor den arbeyd geforceerd, of somwylen door onvoorsigtigheyd de partye wat gequetst worden, met dese *Brand-salve* wat gestreken zynde, tot twee of dry-mael, worden geneesen en herstelt.

En voor de Vrouwen die dese *Salve* noch willen verbeteren, die nemen van dese *Brand-salve* soo veel als van den *Balsem Artikel XIV.* mengelende die te saemen, en als'er brand in is, mengelen ook wat *Tritum Artikel XV.* daer by, tot welken effecte voor de Vrouwen de *Salve* onwaerdeerelyk is, en genoeg geapprobeert.

Immers de Vrouws-persoonen van onder komende geaffligeert te zyn, dese voorschreven *Salve* gebruykende, worden op korten tyd geneesen.

Ik raede de Vrouw-persoonen niet naer te laeten van dese *Salve* te gebruyken naer het baeren, gemerkt dat sy de partye te ligter zullen herstellen en van pyne en smerte verlost worden.

Voor den Navel van nieuwe geboren Kinderen.

De nieuwe geboren kinderen grooten brand hebbende aen het navelken, of dat niet geneesende, moeten maer met dese *Brand-salve* gestreken worden.

Voor quaede Humeuren.

Als aen iemand eenige quaede humeuren van het lichaem uytslaen, dat sy oploopinge hebben met siltige waters, en een lichaem krygen als eene schorsse, moeten nemen van dese *Brand-salve* en *Tritum Artikel XV.* te saemen gemengeld, daer mede strykende, zullen op korten tyd geneesen worden.

X. ARTIKEL.

Om Salve voor Uytſlag en Jeukinge te maeken.

D*Eſe Salve is goed om alderhande ſoorten van Uytſlag en Jeukinge van het vel weg te nemen, als mede de Luyſen en Neten op het hoofd te dooden.* Neemt ſes oncen en half Quik, en vier oncen Venetiaenſchen Terpentyn; vryft het vyf of ſes ueren lang ſterk in eenen metaelen mortier om het noch beter te bluſſchen: Doet'er dan langſaemer-hand dry ponden Vet van Spek by, tot de dikte van *Salve*, waer mede men de quael beſtrykt.

XI. ARTIKEL.

Om Salve te maeken wanneer de Hernſchael gewond is.

NEemt Bdelli, Opopanacis, Ammonici, van elks dry quint; Hars en Waſch, twee loot van elks; Boom-olie ſes loot, Terpentyn een loot, Myrrhe, Wierook en Sarcocolla van ieder een half loot, de *Gummi* in Wyn-azyn geweekt en daer by gedaen, Rooſen-ſap en Waltmeyſter-ſap van elks ſes loot: Daer naer, na den aerd en konſt de ſtoffen al te ſaemen met malkander gekokt, tot dat de vochtigheyd op de maniere van een ſalfken verſoden is; bewaerd het dan in een tinne doosjen, tot gebruyk.

XII. ARTIKEL.

Nieuw ontdekt Geheym, om met ſekerheyd alle Verbrandinge ſpoedig te geneeſen.

NEemt van de beſte Olie van Olyven, eene once en half; Maegde-waſch eene once, de dooyeren van twee Eyeren die men onder de aſſche hard heeft laeten worden; doet het Waſch op een weynigjen vuer ſmelten, en voegt'er dan de Olie en Dooyeren van Eyeren by; men moet het geſtaedig roeren tot dat het dik geworden is: Deſe *Salve* ſtrykt men dunnejens op eenen lynwaeden doek, koud zynde, en men bedekt daer mede de gebrande plaetſe: Men verbind het twee-mael daegs tot de volle geneeſinge toe.

XIII. ARTIKEL.

Geheym van eene weergaeloose Brand-salve.

LAet voor twee stuyvers ongeblusten Kalk uyt den Apotheek haelen, doet daer by soo veel Boom-Olie, dat het onder malkander geroerd zynde, de dikte van verwe bekomt; strykt dit op de plaetse daer gy U gebrand hebt, en bind'er eenen doek om, laet dit soo twee ueren lang sitten, wanneer het wederom op de selve wyse verbonden moet worden; en dit herhaeld men soo lang tot dat de *Salve* niet meer droogt, maer vochtig blyft, ten teeken dat'er den brand geheel uytgetrokken is, wanneer alles in 't korte geneesen zal zyn: Het geen'er noch op sit, moet men'er niet af doen, maer een doekjen daer over binden, om'er de lucht uyt te houden.

XIV. ARTIKEL.

Nieuw ontdekt Geheym, om de Wonden in vier-en-twintig uren te geneesen, wanneer men sig gesneden of gestooten heeft, ten waere de Wonde seer groot en swaer was, wanneer het wat langer zal aenloopen.

NEemt voor eenen stuyver fyn gestampten Saffraen, voor eenen halven stuyver Venetiaenschen Terpentyn, te saemen gemengeld tot een *Salfken*: Wascht de wonde met Brandewyn, legt wat pluksel met dese *Salve* in de wonde, en eene plaester met dese *Salve* daer over geleyd.

XV. ARTIKEL.

Om goeden Tritum te maeken.

NEemt een vierendeel Letarge fyn gemaelen of gestampt, eene half pinte Azyn, een maetjen Olyf-olie, dan te saemen gedaen in eene pot-kanne die van boven wyd is, dat geroerd met een stoksken in vier deelen gesplet, tot dat het al is in een geroerd en geheel dik, het mag wel een weynig warmte van het vuer hebben, het mengeld te beter.

Aentooninge van de beſondere kracht, deugd en eygenſchap van deſen *Tritum.*

Voor waterachtige Humeuren.

Deſen *Tritum* is goed tot waterachtige humeuren, of daer de waters hunnen cours nemen, met eens of tweemael daegs een weynig te ſtryken; en als'er gaten zyn, eene *groene Plaeſter Artikel XVI.* daer op leggende, zullen ligt droogen en geneeſen.

Voor Brand in Accidenten en Quetſueren.

Als'er eenige Accidenten of Quetſueren zyn daer grooten Brand in is, mengeld een weynig van den *Balſem Artikel XIV.* met ſoo veel van den *Tritum* om te ſtryken het accident, den brand zal op korten tyd uytgebroken worden.

Voor zoute Waters, Ceters, Jeukte in wonden.

De zoute Waters en Ceters met deſen *Tritum* geſtreken zynde, worden ook geneeſen, als ook de Jeukte in quetſueren of accident word'er mede verdreven.

Voor Nagel-ſweiren.

Om Nagel-ſweiren, men ſtrykt maer eenen vinger met de *Salve* om te droogen, en men legt eene groene Plaeſter daer op *Artikel XVI.* om te geneeſen, die hier mede geneeſen word.

Voor Brand, of ſiltige Waters in Quetſueren.

Daer Brand is, of eenige ſiltige Waters in Quetſueren of Accidenten, den *Tritum* met de *Brand-ſalve Artikel IX.* gemengeld de ſelve ſtrykende, zal ſeer ligt al den brand uyttrekken en geneeſen.

Voor de Lazarye.

Als iemand heeft eene ſpecie van Lazarye, dat het lichaem is vol drooge of natte Zeeren, die neemt een Medecyntjen van Jalap, (ſiet in het X. Hoofdſtuk, in het Recept van Jalap) om te purgeren, en ſtrykt de Zeeren

met *Tritum*, sy zullen al afvallen, opdroogen, en alsoo zal hy tot syne voorige gesondheyd komen.

Voor Zeeren aen den Neuse.

Iemand die Zeeren heeft aen den Neuse, ende lange hebben geduerd, is goed te nemen een derde *Balsem Artikel XIV.* en twee derden van desen *Tritum*, en dat wel te saemen te mengelen, daer mede strykende, de Zeeren zullen geneesen worden.

Voor Brand en Blaeren op de Armen en Handen

Alsoo veele Lands-lieden in den ougst geaffligeert worden door het Quenioen-kruyd, geseyd *wilde Comamille*, dat sy de handen en aermen vol Brand en Blaeren krygen, soo verre dat sy niet werken en konnen, sy moeten maer nemen soo veel *Tritum* als *Brand-salve Artikel IX.* en die te saemen mengelen, daer mede stryken twee of dry mael 's morgens en 's avonds, en een doeksken daer aen doende, worden seer haest geneesen; maer men mag het niet open leggen, waer door dusdaenige persoonen somwylen kreupel worden.

XVI. ARTIKEL.

Om groene Salve te maeken.

D*Ese Salve is besonderlyk goed voor gequetste Schenen, en daer die gebruykt word en zal geen quaed vleesch op de wonde komen.* Neemt een vierendeel ongepynt Wasch, laet dat smelten in een nieuw aerde steirt-panneken houdende eenen pot nat; gesmolten zynde, doet dan daer in het gewicht van een dragma en half Spaensch Groen kleyn gestampt, en roerd dat, op dat het wel mengele, doet dan daer noch in een maetjen Olyf-olie, al te saemen gesmolten zynde, roerd met een stoksken tot dat het styf is, en op dat het te beter styf worde, kond de steirt-panne in koud water stellen, en zult met dese *Salve* U seer wel bevinden.

Het Spaensch Groen moet voor het stampen eerst op eene warme vuer-schuppe wat gedroogt zyn.

Dese *Salve* word gebruykt als iemand hem heeft gequetst aen de Schenen, soo ook andere deelen des lichaems,

maekende van dese *groene Salve* eene plaester, mitsgaeders als'er in eenige Quetsueren waterachtige of siltige Humeuren hunnen cours nemen, van gelyken ook als'er quaed Vleesch in eenige Wonden komt, in zulk geval is dese *Salve* dienstiger als de *bruyne*, ter oorsaeke dat sy het quaed vleesch meer weg neemt als de *bruyne*.

Als'er diepe wonden zyn moet men maeken eene wieke met den *Miraculeusen Balsem*, en in de wonde steken, en stryken de quetsuere soo verre de pyne strekt met desen *Balsem*, en daer op leggen eene plaester van dese *groene Salve*, maer by soo verre daer eenigen brand in quam, moet men den *Balsem* mengelen met den *Tritum*, van elk gelyk om te stryken, maer niet mengelen tot het vet maeken van de wieke.

BEKENTMAEKINGE.

Als'er eenige persoonen zyn die dese voornoemde *Salven*, te weten, Artikel IV. *de Salve om quaede Zeeren in het Hoofd*. Artikel VI. *de bruyne Salve*. Artikel IX. *de Brand-Salve*. Artikel XIV. *den Miraculeusen Balsem*. Artikel XV. *den Tritum*. Artikel XVI. *de groene Salve* believen te gebruyken inder manieren voorschreven, het sy in wat geval het mogte wesen, en hebben geene andere Medicamenten noodig als de voorschreven *Salven*, gemerkt dat alle de Accidenten en Quetsueren sonder te snyden, of daer op te leggen fomentatien, of brandewyn in te spuyten (die de Lyders groote pyne en smerte aendoet) tot noch toe geneesen zyn geweest, en met de gratie Gods noch geneesen zullen, gelyk by experientie zal bevonden worden.

Ik wil den gebruyker van dese *Salven* wel waerschouwen dat hy niet bevreest en moet zyn dat'er ergens eenige mortificatie zal komen door het gebruyken van alle de voorschreven *Salven*, gemerkt dat het tot noch toe niet gebeurd en is.

Waer het saeken dat'er iemand van dese *Salven* quam te maeken, en dat de quantiteyt voor syne Famillie te groot waere, recommandere de behoeftige menschen daer van deelachtig te maeken.

DEN AUTEUR
Tot den goedgunſtigen Leſer.

Ik ben U-L. oodmoedelyk biddende van U medelydende herte te willen aenwakkeren tot Bermhertige Werken uyt Liefde tot den Even-menſch, om elendige Sieken te helpen, en te vertrooſten.

BEminde Broeders en Suſters: Naer vriendelyke groeteniſſe heeft het my goed gedocht U-L. al te ſaemen te vermaenen, dat wy naekt en bloot in de weireld gekomen zyn, en dat wy ook naekt en bloot zullen wederom daer uyt ſcheyden, als wy door de dood zullen van hier vaeren, en zullen niet anders met ons nemen dan alleen de Deugd en het Goed dat wy gedaen hebben, en de Werken van Bermhertigheyd, die wy onſen Naeſten beweſen hebben uyt Liefde, maer al het ander aerdſche goed moet hier al-te-mael in de weireld blyven.

Op dat gy dan niet naekt en bloot komt voor het ſtreng en rechtveerdig Oordeel Godts, ſoo wilt in deſen tyd der gratien wat voor heenen ſenden door werken van bermhertigheyd

daer gy eeuwig af mogt verblyden in den Hemel. Soo zult gy weten dat'er ſeven lichaemelyke Werken van Bermhertigheyd zyn, en ſeven Geeſtelyke: De lichaemelyke Werken zyn deſe: De Hongerige te ſpyſen, de Dorſtige te laeven, de Sieken, ofte Kranken te beſoeken, de Gevangene te verloſſen die tot haere onſchuld gevangen zyn, de Naekte te kleeden, de Pelgrims te herbergen, de Dooden eerlyk te helpen begraeven: De Geeſtelyke Werken van Bermhertigheyd zyn deſe: D'onwetende te leeren, de Sondaers te ſtraffen, de Twyffelende ten beſten helpen raeden, Ellendige Menſchen te vertrooſten en helpen, Ongelyk verduldig te verdraegen, Vergeten en vergeven die ons misdaen hebben, Bidden voor de levende ende doode.

Ook zal men weten dat'er ſelden iemand ſoo ellendig is, of hy heeft eenige gratie daer hy ſynen Even-naeſten mede helpen of vertrooſten mag, 't ſy Geeſtelyk of Weireldlyk. De ryke mogen de arme menſchen met geld en goed byſtand doen: De arme mogen voor andere bidden, en den ellendigen eenige handreykinge doen: Elk moet ſyne ontfangene Talenten tot winninge te werke ſtellen, en daerom nimmermeer eenen dag laeten voor by gaen, of ſchikken eenige Bermhertigheyd aen onſen Even-menſch te bewyſen, hoe luttel, of hoe kleyn dat het mag weſen, ten zal niet

ongeloond blyven, al waer het maer eenen dronk koud water, ſeyd onſen Heere ſelfs, hy zal het U loonen, tydelyk met Benedictie, en hier naermaels met het ſchoon eeuwig Leven. Om een oordjen mogt gy hooren, *Godt loond 't U*, het welke meer is als al 't goed van de weireld; rekend toe wat eene winninge dat-ſe doen die veel om Gods wil geven, en wat een ſchaede dat-ſe haer ſelfs doen die ſoo vaſthoudende zyn, en onbermhertig tegen arme menſchen.

Om dan profyt te doen, ſoo laet ons vrienden maeken van den ſchat des boosheyds op der aerden, om dat te vinden in den Hemel daer het niet geſtolen noch bedorven zal worden. Weſende daerom ryk in Bermhertigheyd tegen alle menſchen, gelyk onſen hemelſchen Vader ook bermhertig en genaedig is over ons arme ſondige menſchen. Laetende de Sonne, Maene, en Sterren ſchynen over ons arme ſondige menſchen. Laetende ook regenen en dauwen, d'aerde Vruchten voorts brengen, en de zee en de wateren Viſſchen voor een iegelyk: Dus laet ons mede bermhertig weſen gelyk onſen hemelſchen Vader bermhertig is, ſoo zal ons mede bermhertigheyd geſchieden hier op der aerden, en in den vreeſſelyken dag des Oordeels, dat wy dan mogen hooren de vriendelyke ſtemme des Rechters: *Komt gy Gebenedyde myns Vaders, ende beſit dat ſchoone Hemelryk dat U bereyd is.*

IX. HOOFD-STUK.

Gemeyne Huyselyke Medecynen, die de Gebueren en Vrienden malkanderen plegen te geven in verscheyde Steden en Dorpen van Braband, dienende om elendige ende behoeftige menschen mede te helpen:

Als volgt:

Om de koude Jicht te geneesen.

NEemt voorloop van Anys-water, strykt de pynelyke plaetse daer mede; strykt het ook met Spyk-olie, soo zal de pyne vergaen, en de lenden zullen met Gods gratie wederom gesond worden.

Om de Peste te geneesen.

Drinkt eene groote teuge Zout-water, het welke seer goed is.

Om Braekinge te maeken.

Neemt dry of vier Radysen, kokt die in water, drinkt dit met honing en azyn, steekt uwen vinger diep in de keel, soo zult gy spouwen, ende veel slym en vuyligheyd quyt worden.

Voor Buyk-loop ende Koortse.

Neemt Keirn-melk, maekt-se lauw, neemt'er het stremsel af, kokt-se daer naer met Zurink, en welt'er twee, of dry dooyeren van eyeren in, dit ge-eeten, is goed voor den buyk-loop.

Voor eenen vuerigen Mond.

Neemt Latouwe, of Huys-look, stampt-se, maekt'er een doeksken in nat, legt het op de tonge, of legt die bladeren daer op, het trekt de vuerigheyd na hem.

Voor zeere Oogen.

Neemt witte Stok-suyker, pulveriseert-se, en smelt-se met wat speeksel in de hand, en strykt het in de oogen: Dit is seer goed voor pyne in de oogen.

Voor een koud Hoofd, daer het hair af is.

Neemt een Konynen-vel, naeyd het in eene mutſe, n ſet-ſe op het hoofd, dit verwarmt het hoofd dat kael is.

Voor hitte in het Hoofd.

Neemt eenen krop Latouwe, houd hem voor den neuſe, n haelt de lucht op; dit beneemt de pyne des hoofds, omende van hitte.

Om een preſervatif voor de Peſte te maeken.

Neemt rooden Hol-wortel, Carde-Benedict, Wyn-uyt, Scharley, een half loot Gentiaen, Zeduwaer, en akelaer, dit droog gepulveriſeert, en gemengeld met eklaerden Honing: Hier van een weynig genuttigd, is en ſeer goed preſervatif voor de Peſte.

Om Kamer-gang te maeken.

Kokt een half vierendeel Corinten, met een half loot ene-bladeren, in eene genoegſaeme quantiteyt water, oet het door eenen doek, en drinkt het, ſoo zult gy oeden kamer-gang krygen.

Voor Buyk-loop.

Neemt eene note Muſcaet, ſchaeſt-ſe kleyn met een es, neemt dan den dooyer van een Ey, en Boonen-eel, bakt'er koekskens af, en die ge-eeten, zyn goed oor den Buyk-loop.

Voor het Bloeden des Monds.

Neemt Weeg-blaederen, kokt-ſe in water, met eene te groot Aluyn, en doet'er wat Azyn by, ſpoelt daer ede den mond: Dit is goed voor het bloeden, ende t ſcheur-buyk in den mond.

Voor de Koortſen.

Neemt Carde-Benedict, kokt het in Wey, en doet'er n loot Zene-bladeren by; deſen drank is goed gedron-n voor de koortſen.

Of neemt Goud-bloemen-Azyn, met wat Foelie, en n ſtukjen Aluyn, drinkt dit warm in, en gy zult met odts hulpe geneeſen.

Voor de Peste.

Neemt een half roomerken Goud-bloemen Azyn, maekt het louw, roert'er den dooyer van een versch Ey, met een vierendeel loods Driakel in, drinkt dit in, het zal mogelyks keeren, en sit by een eyken vuer; maer wacht U voor slaepen.

Om Pest-buylen te geneesen.

Neemt Kaeskens-blaederen, stampt-se, maekt'er een papken af met Boter, Vygen, Lynzaed-meel, en wat Azyn, legt dit warm op de Pest-buylen, het doet-se doorbreeken ende geneesen.

Voor Hair-wormen.

Neemt een half vierendeel Honing, en soo veel Teer, met een weynigjen Olie, en het sap van Celidonie, of Schel-kruyd, roert het onder malkanderen, en suyvert daer mede den Hair-worm; het geneest wel.

Voor Roode loopende Oogen.

Bethonie-water, ende Weegbree-water onder een gemengeld, de oogen daer mede gewasschen, geneest de loopende oogen.

Om opene quaede Zeeren te geneesen.

Strooyt Suyker op de Zeeren, en legt'er Azyn-doekskens op, soo zullen-se haest geneesen.

Remedie voor het Graveel.

Het wit harde aenwas dat op de Mosselen wast gepulveriseert, en met Rynschen wyn in gedronken, verdryft het Graveel: Tot het selve gebrek mag men ook in nemen wat fyn geschrabt Albaster.

Voor Ambeye.

Wascht de Ambye met wat Wyn, ende afgedroogt zynde, smeert-se met wat Roose-salve, als de speenen zeer doen die buyten komen.

Voor Zeere Oogen.

Neemt een half vierendeel Stok-suyker, met een weynigjen wit Koper-rood, stampt het kleyn, ende legt het

in wat regen-water : Dit is een oog-waterken om zeere oogen mede te waſſchen.

Voor de Koortſen, wat op den Pols binden.

Een half loot witten Wierook geſtampt, Azyn, Zuer-deeg, ofte kruymen van Roggen-brood op den pols gebonden, is goed voor de Koortſen.

Om de Waterſucht te geneeſen.

Kervel geſtampt, ende door gedaen, het ſap louw gemaekt, en met een weynigjen Wyn in gedronken, doet het water geweldig afschieten.

Voor de Verkoudheyd.

Ireas-wortel grof geſtampt, in wyn gekokt, en gedronken, is goed voor verkoudheyd en waterſuchtigheyd.

Voor eene quaede Maege.

Neemt vyf, ſeven, of negen Spaenſche Greynen, byt-ſe door, en ſwelgt-ſe ſoo in, alle dagen voor den eeten, dit is goed voor eene verkoude Maege.

Drank die goed is in vuerige tyden.

Neemt ſchoon water gemengeld met Azyn en Suyker: Deſen drank is goed gedronken in vuerige tyden, als de peſte regneert.

Om den Hoeſt te geneeſen.

Kokt eene hand vol Yſope in ſoete melk, een quartier uers, doet'er de Yſope uyt, en welt de melk daer naer met wat ſuyker en water : Dit is goed voor eene quaede borſt en den hoeſt.

Remedie om veel Water te loſſen.

Komyn geſoden met Keirn-melk, daer af ge-eeten en gedronken, doet wel water loſſen.

Voor pyne in het Hoofd, dat kilt en kael is.

Naeyd Catoen in eene mutſe, berookt-ſe 's morgens en s avonds met Kruyd-nagelen en wat Wierook, over eene chotel met vuer, en ſet-ſe op U hoofd, gy zult U wel evinden.

Voor Lamme Leden.

Neemt twee handen vol Salie, kokt dat met jong Bier, giet het dan in een vierendeel vat kleyn bier, drinkt hier gestaedig af, het is seer goed voor lamme leden ende beenen.

Voor eene verkoude Borst.

Neemt een vierendeel Honing, schuymt en suyverd hem op het vuer, mengeld daer onder twee gestampte Gembers, met een lood gestampt Soet-hout, slikt daer dikwils wat af; het is seer goed in de borst die verkoud is.

Voor eene verkoude Maege.

Gember, Galigaen, Calmus, van elks wat onder een gestampt, en op boter en brood ge-eeten, helpt wel voor eene verkoude maege, of neemt wat Gember alleen.

Voor de koude Handen die uytbreken.

Kool gesoden met Bier, en dat 's nachts op de handen geleyd die uytbreken: Dit zal-se geneesen.

Om Verbrandheyd te geneesen.

Eenen lepel Kalk in eene schotel met water gedaen, neemt dan eenen lepel van dit water, eenen lepel Olyf-olie, en eenen lepel Lynzaed-olie, dit onder een geklopt als eene Salve, en op een doeksken gesmeert, versacht, suyverd, ende geneest de verbrandheyd.

Voor dikke Beenen.

Bind onder de voeten Zout, Zeepe, en Mostaert, het trekt de dikheyd uyt de beenen weg.

Voor den Hoest.

Neemt Brandewyn, en mengeld'er Maegden-Honing onder: Dit is goed geslikt voor den kouden hoest.

Een preservatif voor de Peste.

Rhynschen Wyn-Azyn met Suyker gewelt, en daer somtyds wat af gebesigd, is een goed preservatif voor de peste.

O.

Om Braekinge te maeken.

Neemt Soete-melk, Olie en Azyn, drinkt die te saemen n: Dit doet keeren ende overgeven, neemt daer naer vat gestampte Kaneel.

Voor 't Opstygen als Vrouwen swymen.

Neemt blauw Voorschoot band, brand het, en houd len rook voor den neuse, soo zal het wel gaen, ende zal vederom neer setten.

Voor de Peste.

Neemt Goud-bloemen Azyn, roerd'er eenen dooyer an een ey onder, met gestampte Note-muscaet en wat uyker: Dit ingenomen, set het vuer van 't herte als men laer op schikt te sweeten.

Voor eene quaede Maege, als men de spyse niet kan inhouden.

Neemt Anys-zaed en Comyn, van elks een lood, ge-roken en met Bier gesoden en gedronken, dit doet de pyse in houden, ende wel verteeren.

Een preservatif voor de Peste.

Neemt grof gestampten Bakelaer twee loot: Doet dit n een half vat Bier, dit is een goed preservatif in vuerige yden gedronken.

Voor Verkoudheyd.

Comyn met Keire-melk gesoden en ge-eeten, is goed oor verkoudheyd, tot het selve mag men Anys-zaed emen.

Voor eene Sweeringe.

Kaeskens-blaederen gestampt, met Boter, Meel, en egen-water een papken af gemaekt, op de Sweeringe ebonden, doet-se doorbreken ende geneesen.

Voor Verkoudheyd.

Peper gestampt met heet geboterd Bier in gedronken s avonds als men zal gaen slaepen, en wel warm toege-ekt, is goed voor verkoudheyd.

Koel-drank voor inwendige Hitten.

Keire-melk gesoden met Gerste tot dat-se splyt, m wat Zurink daer naer in gedaen: Desen drank verkoo den mensch die van hitten siek is.

Voor den Steen en Graveel.

Bevernel-wortelen met Kruyd, met al in stukken gesn den, en gekokt in Bier of Water: Desen drank is go voor den Steen en het Graveel.

Om de Roose te geneesen.

Neemt Vlier-bloemen gedroogt, en kokt-se met kle Bier, desen drank is goed gedronken voor de Roose.

Voor de gene die hun Water 's nachts onwetende ontloopt.

Barnetel-zaed in Brood gebakken, en soo ge-eete helpt de gene die 's nachts onwetende hun water ontloo

Voor Scheurbuyk.

Als de menschen Lam worden, dikke Beenen kryg en plekskens daer aen, over dag slaeperig zyn, ende mond bloed, neemt Lepel-blaederen, Duyve-kerv Beke-boom, Zurink, scherpe Salie, kerft het kle giet'er eene kanne Wyn op, doet het door eenen do en drinkt daer af 's morgens en 's avonds een dronksk dit is goed voor Scheurbuyk ende Lammigheyd.

Voor eene benauwde Keel.

Neemt seven of acht Vygen, snyd-se in stukske kokt-se wel met dun Bier, gorgeld met dit nat, en daer naer fynen Honing, en bind eene servette of ko om de keel: Dit is goed voor eene benauwde keel.

Voor de Roose aen de Beenen.

Neemt Matte van Keire-melk, legt-se op de Ro het stilt de pyne, ende neemt de vuerigheyd weg.

Voor den Steen.

Daucus-zaed gepulveriseerd, en met warm gebo Bier in gedronken, versacht de pyne des Steens, en wel water lossen.

Voor Geſcheurtheyd.

Neemt Olie van Eyeren en Walwortel, daer een papken van gemaekt, en op de geſcheurtheyd geleyd, geneeſt-ſe.

Voor Water-ſuchtigheyd.

Onſe Lieve Vrouwe Bedſtroo-kruyd in Varekoe-melk gekokt, deſen drank doet veel water loſſen, en is goed voor waterſuchtigheyd: Waer toe ook dient Franſchen Wyn, of Wyn-azyn gedronken, dit verdroogt ſeer de water-ſuchtigheyd.

Om Kloven in Vrouwen Borſten te geneeſen.

Neemt Olie van Walſche-noten, ſtrykt-ſe daer mede, ſoo zullen-ſe haeſt geneeſen met Gods gratie, het ſelfde doet Palm-olie.

Voor Fluymen op de Borſt, en voor 't Hoeſten.

Kokt Soete-melk met Draed-ſuyker, doet'er wat Boter by, ende eet die warm, ſoo zult gy haeſt geneeſen.

Voor donker Oogen.

Neemt Coriander, en legt-ſe eenen nacht in Wyn-azyn te weeken, neemt-ſe 's anderdags daer uyt, droogt-ſe op eene ſtoof, of in de ſonne, ende dan ſomtyds daer wat af ge-eeten, vernieuwd het geſichte.

Om Verkoudheyd te geneeſen.

Neemt Holwortel en Bakelaer van elks een half loot, met malkanderen gepulveriſeerd, met geboterd Bier in gedronken, geneeſt de Verkoudheyd.

Voor eene quaede Maege.

Neemt eene witte klauw Gengber, ſnyd-ſe op vet Boter en Brood in ſtukskens, eet het, ende dat ſomtyds ſoo gedaen, helpt ſeer voor eene quaede Maege.

Voor Pyne in het Hoofd.

Strykt Olie van Camillen daer de pyne is, ſoo zal de pyne vergaen.

Om de Water-sucht te geneesen.

Bakelaer met wat Zout ge-eeten, is goed voor Wate righeyd, soo wel besocht is.

Om den Steen te geneesen.

Neemt Stoppelen van Boonen gedroogd, verbrand c tot asschen, en de asschen met uwen drank gemengeld, eene bequaeme Medecyne om den Steen te verdryven.

Om het Graveel te geneesen.

Neemt Bevernel-wortel, Peterselie-wortel, Venk wortel, van elks een loot, Soet-hout twee loot, al mael gepulveriseerd, en in een papier gedaen, somty wat genut, dient om het Graveel te geneesen.

Om ouden Hoest te geneesen.

Twee loot Venkel-zaed gestampt en met Soete-me gekokt, ende dat heet ge-eeten, dit is goed voor oud hoest.

Om Pyne in het Hoofd te geneesen, komen van koude en wind.

Warme Eyken-berdekens geleyd daer de pyne is, do onlydelyke pyne vergaen, die van koude ende wind g komen is.

Om Belroop te geneesen.

Strykt de zeere plaetse met Roose-salve, en een papk van Roggen-meel, met de schorsse van Vliender-wortel kokt dit te saemen in Bier, en legt het op de Roose: D houd men voor goed in dese quellagie.

Om quaeden Hoest te geneesen.

Neemt een half loot gestampt Soet-hout, een half lo Gengber, een vierendeel loots Foelie, Honing een h pond, met eenen Dooyer van een versch Hinnen-ey, m een weynig versche Boter onder malkanderen geroer slikt'er somtyds wat af, dit helpt seer in aemborstighey

Om Kloven in Vrouwen Borsten te geneese.

Smeert-se met Olie van Palmen, het helpt seer om Kloven der Borsten te geneesen.

Om quaeden Hoeſt en Borſt te geneeſen.

Neemt Anys-zaed, Venkel-zaed, Soet-hout, van elks ene hand vol kleyn gepulveriſeert, en met ſoo veel Stokyker als 't voorgaende, te ſaemen geſtampt en onder alkanderen geroerd, ende daer ſomtyds wat af ge-eeten, goed voor eene quaede borſt en hoeſt.

Om Slaep te maeken.

Neemt eenen Bol Maencops, doet'er het zaed uyt, en kt hem met Regen-water, ende welt het op met Suyr, dit is eenen goeden Slaep-drank.

Voor eene Nauwe Keel.

Drinkt Soete-wey, houd-ſe in uwen mond, en laet-ſe engskens door de Keel gaen, ofte neemt Schaeps-rkel met Stroom-water, ende gorgeld daer mede.

Voor Verkoudheyd.

Neemt twee loot geſtampten Gengber, een loot en half per, een half pond Syrope, mengeld het met malkanr, ende ſlikt het ſomtyds, ſoo zult gy haeſt geneeſen zyn.

Om Roothond te geneeſen.

Neemt Boſſe-kruyd, maekt'er een papken af met wat zyn, ſmeerd het op een doeksken, en bind het op den othond, ſoo zal-ſe verdroogen ende geneeſen.

Om de Koortſe te geneeſen.

Bind onder de voeten Zuer-deeg gemengeld met Zout, zyn en Gengber, dit trekt nederwaerts, ende doet de ortſe geneeſen.

Voor eene Heeſche Keel.

Neemt Regen-water, kokt dat met Stok-ſuyker, nutt dat aen en aen, doorſwelgende ende gorgelende; het l met Gods gratie helpen.

Een preſervatif voor de Peſte.

Neemt Wynruyte, kerft-ſe, doet'er Wyn-azyn onder, t dit in een doeksken, ende riekt'er ſomtyds aen; dit een goed preſervatif voor de Peſte in vuerige tyden.

Tegen de Worten.

Vryft de Worten dry of vier mael daegs met Goud-bloemen, en sy zullen vergaen, of strykt-se somtyds met Keirs-roet, ende het zal wel gaen.

Voor Verbrandheyd van Vuer, of Water.

Kokt Klyf-blaederen in Water tot op de helft, wasch de gebrande plaetse daer mede 's morgens en 's avonds legt'er versche Klyf-blaederen op, dit trekt de vuerighey uyt, ende geneest wel.

Voor Heescheyd ende Verkoudheyd op de Bors.

Bier en Brood soet gemaekt met Suyker, ende wa Foelie daer by gedaen: Dit is goed ge-eeten voor een verkoude Borst.

Om Niesinge te maeken.

Tegen de Sonne aen gesien, maekt Niesinge, en oo in den neus gepeuterd met een veselken, strooken, of slecht papier,

Om de Koortse te geneesen.

Tegen dat de koude begint te komen zal men nem een half roemerken fynen Wyn-azyn met wat gestamp Note-muscaet, soo somtyds doende zal de Koortse slyt en achterblyven met Gods gratie; of neemt warm geb terd Bier met Muscaet in, dat is ook goed.

Om Kamer-gang te maeken.

Neemt Madelieven-blaederen, Zurink, Violett blaederen, Bernagie, Endivie, Anys-zaed, Venkel-zae Lyn-zaed, van elks eene hand vol, kokt het in soete W met malkander, als het genoeg gekokt is, soo weekt in twee loot Zene-blaederen, doet het door eenen doe maekt het soet met Suyker met een stuksken Boter, dri hier af, gy zult goede purgatie krygen, dienende om bloed te suyveren en te koelen, ende heete koortsen verdryven.

X. HOOFD-STUK.

Ientoonende verſcheyde ligte en ſouvereyne Genees-middelen, om diverſche Siekten en Quaelen te geneeſen, door de ondervindinge goed gekeurd, tot grooten dienſt en trooſt van veele behoeftige Menſchen gegeven.

Adem (om den ſtinkenden) te beneemen.

NEemt eene hand vol Alſem, en eene hand vol Citroen-ſchillen, doet half water en half wyn in eene tinne anne, deſe moet met meel en ey-wit toegemaekt wor-en en gedroogd, den wyn moet ſoo veel weſen als het ewichte van de kruyden, en niet meer; maer het is on-oodig dat de kanne vol is, want daer moeten twee deelen oven in de kanne ledig zyn; en de materie maer in het erde deel: Weekt het daer naer, of laet het in eenen ookenden ketel vier ueren ſtaen, neemt de kanne uyt en ketel, en laet de ſelve koelen; maekt de kanne niet pen voor dat het koel is: Drinkt daer alle morgen eenen oeden dronk, of vier lepelen van, tot dat allen ſtank ler Maege weg genomen word.

Apoplexie (om de) te geneeſen.

Men zal de plaetſe gints en weder vryven om het bloed lunne en vloeyende te maeken, en trekken en wandelen. Lavendel-bloemen alleen, ofte met Kaneel, Noten, en Nagelen, of Conſerf van Lavendel-bloemen 's morgens de grootte van eene boone ingenomen, is ſeer goed voor de Apoplexie.

Den Wortel en het Zaed van Bevernel gebeſigd, ge-neeſt de Apoplexie.

Lavendel-water aen den ſlaep van het hoofd en in den nek ſtyf gevreven, ende Brandewyn aen de leden geſtre-ken, geneeſt de Apoplexie.

Moſtaert-zaed alle dagen op Boter en Brood ge-eeten, ofte anders, helpt ſeer voor de Geraektheyd.

Beenen (om de quaede verouderde) daer mortificatie komt, of in Accidenten, te geneesen.

Als'er in eenig Accident mortificatie komt, of in Quet- sueren, men moet kooken in wat water dese kruyden Papelle, Violette-blaederen, Plane, Kervel, Murken om met dat somwylen het Accident wat te wasschen en te suyveren, niet twee-mael het selve sop nemende, men doet daer toe wat in eene schotel om wat te warmen en mede te wasschen; men moet van de wonde geen vleesch weiren, nochte corisiven, nochte Brandewyn gebruyken veel min arm of been af-setten, gebruykt alleenelyk den *Balsem Artikel XIV.* en *Tritum Artikel XV.* mengelt dat te saemen half en half, en strykt daer mede soo verre de pyne en swellinge strekt; maer als'er grooten brand in is, moet men in het eerste meer *Tritum* nemen als *Balsem*; maer den brand gepasseerd zynde, men mag dan wel wat meer *Balsem* gebruyken als *Tritum*, om de swellinge te doen passeren; maer op de openinge moet men plaesters leggen van de *bruyne Salve Artikel VI.* en die vermaeken met van den *Balsem* sonder wieken te leggen; 't en sy het eene diepe wonde waer, dan legt men wieken met *Balsem* vet gemaekt: De voornoemde *Salven* soo geappliceert zynde, zal het verrot vleesch al uytvallen en in materie vergaen, ende het Accident hersteld worden.

Voorts soo segge ik dat, als eenen persoon met de voorgaende quaele geaffligeert is, is het noodig te gebruyken een Medecyntjen van Jalap (hier naer beschreven, in het Recept van Jalap) om het lichaem daer door van binnen te suyveren, soo als het accident staet op het geneesen.

Bloeden [om het] uyt den Neus te doen ophouden.

Is seer goed gesteken eenen doek in eenen ketel koud steen-put-water, en dien geleyd op de partye, het doet het bloeden ophouden.

En de kortste remedie is, als iemand bloed door het rechter neus-gat, bind den kleynen vinger van de slinker hand, tegen de hand met een lint; van gelyken als iemand bloed door het slinker neus-gat, soo moet men binden den kleynen vinger van de rechter hand, tegen de hand het zal op staenden voet ophouden.

Borſt (om de quaede) te geneeſen.

Hier toe is goed genomen eene hand vol Rooſemaryn, en eene hand vol Salie, laet dat te ſaemen kooken een quartier uers, in eenen pot verſch gemolken melk, en eenen pot water, het mag wel eene pinte verkooken, dan gegoten door eene ſifte, en daer in gedaen ſoo veel kanarie-ſuyker, tot dat het geheel ſoet is: Daer van 's avonds ende 's morgens eenen kroes geheel warm gedronken: Voorders moet men 's morgens ende 's avonds de Borſt ſtryken met Balſem *Artikel XIV.* en eenen doek daer op leggen, en altyd naer geſtreken te hebben, moet den ſelven doek met de vette zyde, daer wederom op geleyd worden.

Brand (om den) in den Mond of Tonge te geneeſen.

Als iemand eenen grooten brand krygt in de Tonge, Mond, aen den Neuſe, of Lippen, en vol blaederen, komende ook ſeer te ſwellen, neemt nat van wey-botermelk, en laet daer in kooken wat Violette-blaederen, witte Maluwe-blaederen, en Weeg-bree-blaederen, dan met dit ſap den mond dikwils gewaſſchen en gegorgeld, ſoo zal den mond geneeſen; den neuſe en de lippen daer mede gevet zynde, en dan geſtreken met wat *Brand-ſalve Artikel IX.* en *Tritum Artikel XV.* te ſaemen gemengeld, zullen ook op korten tyd geneeſen worden, en als de ſwellinge niet en paſſeert, moet'er wat *Balſem Artikel XIV.* mede gemengeld worden, dien doet de ſwellinge paſſeren.

Men moet ook noteren, als'er grooten brand is in quetſueren, ofte accidenten, doeken geleyd in dit ſap nat gemaekt, zullen dien uyttrekken.

Carbunkel [om de] een quaede Sweer te geneeſen.

Carbunculus is eene hitſige, brandende, booſe en zeer doende Sweer, de welke in het eerſte kleyn van aenſien is, en ligt in het vel gelyk een hoender-ey, en op wat plaetſe, 't ſy in de zyde of elders, daer-ſe komt, doen alle de aderen daer rondom van zeer.

Hier maekt men eenen pap toe van *Fœnum Græcum*,

Lyn-koeken, Ajuyn, Vygen, Duyve-meſt, en Zuer-deeg, kokt het met malkander, dan word het een moes, ſmeerd het op een doekjen, legt het daer ſoo warm op als het den Lyder verdraegen kan, dit trekt geweldig te ſaemen, en weekt het af, dat het een groot gat krygt, daer naer legt geele Salve op een doekjen geſmeerd daer op, het geneeſt.

Colyke (om de) Graveleus te helpen.

Neemt de quantiteyt van eenen vinger-hoet oud Giſte-zaed, of ſoo andere het noemen *Krom-zaed*, dat wat geſtampt en met wat Anys-brandewyn ingedronken, is ſeer goed, en doet de pyne paſſeren en de ſteenen afdryven, als by experientie dikmaels bevonden is geweeſt, of men neemt van den *Balſem Artikel XIV.* gementionneert.

Ook in zulk geval is ſeer goed ſakskens met kruyden geleyd, als hier onder is beſchreven, en dikmaels geapprobeert is. Deſe Remedie word noch wel de beſte bevonden.

Colyke (voor de) en voor die ſyn Water niet en kan maeken.

Neemt eene hand vol witte Maluwe-blaederen, geſeyd *Papelle*, eene hand vol Porret met het loof, of eene hand vol Vlot-gras, kapt dat te ſaemen, en doet het in twee ſakskens als twee matraskens een hand vierkant, doet die kooken in eenen pot verſch gemolken Melk van een varre Koey; de Melk niet konnende bekomen, neemt eenen pot groot Bier: De ſakskens wat uytgekokt zynde, met het Bier of Melk, legt het een voor, het ander naer (wat uytgeperſt zynde) op den onder-buyk ſoo warm als men het kan verdraegen; en dat gecontinueert, is op korten tyd dikmaels de loſſinge gevolgt.

Het is ook ſeer goed zulke ſakskens geleyd aen perſoonen die de Colyke Graveleus hebben, daer ſy de meeſte pyne gevoelen: De Remedie is dikmaels geapprobeert ende goed gevonden.

Ook is goed een Lavement of twee te ſtellen aen de gene die de Colyke Graveleus hebben; men neemt daer toe eene pinte groot Bier, met voor eenen ſtuyver rauwen Anys, dien wel gekokt op de helft, en door eenen doek-

gegoten ende uytgeperſt, dan voor twee ſtuyvers Honing daer in gedaen met wat Zout, is ook ſeer goed gevonden.

Eenen anderen Hulp-middel voor die ſyn Water niet maeken en kan.

Hier voor word mentie gemaekt om door de kruyden geholpen te worden; maer alſoo men in den winter, of voor-ſomer de kruyden niet en vind, moet men den buyk van den navel tot de partye ſtryken met *Balſem Artikel XIV.* waer mede veele perſoonen zyn geholpen, en het water afgekomen.

Dochter (voor eene) die quelt om haer ordinaire

Neemt eene goede hand vol Byvoet, drooge of groene, eene hand vol Tarwe-gruys, dry potten Gaeren-looge, dit te ſaemen laeten kooken eene half uere, en dan gieten heel heet in een nauw potjen, en ſtellen onder haeren rok al nauw toegeſtopt, ſoo dat ſy daer van in het ſweet komt, dan wat koele zynde, dat ſy de voeten daer in ſteld, dat ſy ſoo dry of vier dagen continueert, zal van ſtonden aen daer baete by vinden: Dit moet gedaen worden 's avonds in het ſlaepen gaen, ende moet ſoo warm gaen ſlaepen.

Als eene Vrouwe, of jonge Dochter komt te verſchieten die haer Ordinaire heeft, waer door komt op te houden ende in het hoofd te ſlaen, of onpaſſelyk te worden, die neemt als volgt: Dry of vier potten Gaeren-looge, daer in gedaen eene dobbele hand vol Byvoet, groene ofte drooge, eene hand vol Tarwe-grys, ende dat te ſaemen laeten kooken, en gedaen als vooren, zal op korten tyd ook tot haere geſondheyd komen.

Draeyingen (om de) des Hoofds te helpen.

Neemt Carde-benedict-Water, en daer van dry loot des avonds twee maenden lang gedronken, ſoo word de Draeyinge verdreven.

Of neemt Nelken, en ſet de ſelve dry dagen lang in Azyn, daer naer laet-ſe wederom droogen, en neemt het ſelve in wanneer gy des avonds te bedde gaet.

Etter (om de vliegende) te geneesen.

Als iemand het vliegende Etter heeft in den Vinger, men moet wat openinge geven met eene naelde om uyt te loopen, dan den vinger stryken met een weynig *Balsem Artikel XIV.* en *Tritum Artikel XV.* te saemen gemengeld, en eene plaester van de *Bruyne-salve Artikel VI.* daer op geleyd, het zal daer mede op korten tyd geneesen.

Exter-Oogen (om de) te doen vergaen.

Laet eenen Ajuyn-bol in heete assche, of op kolen braeden, en legd dien soo gebraeden op de Likdoorns, sorge draegende dat men het met een lynwaeden doeks-ken daer aen vast maekt : Men moet dit brand-middel niet gebruyken, dan op het oogenblik dat men naer het bedde gaet : Het versacht de Likdoorns soodanig, dat men het eelt, of de hardigheyd, hoe verouderd die ook sy, in twee, of dry dagen tyds daer van kan los maeken en weg neemen : Vervolgens wascht men de voeten in lauw water : In weynige oogenblikken zullen de vellekens, die den hoorn van den Likdoorn uytgemaekt hebben, opreysen, en de plaetse schoon laeten, by naer even eens, als of-se noyt van eenig ongemak was aengedaen geweest : Het is seer goed dit genees-middel twee, of drymael in 24. ueren te herhaelen.

Flerecyn, (om het) of de Jicht, te geneesen.

Neemt een pond meel van Ryst, vier oncen gist van Bier, en twee oncen Zout, maekt'er eenen dikken Pap van, en legt hem aen de soole van den voet, dien gy met warm Flenel moet omwinden : Dit moet gy om de twaelf ueren herhaelen; vier of vyf pappen nemen gemeenelyk het quaed weg : Wascht vervolgens den voet des Lyders met zemelen, water des levens, warm water, en Spaensche Zeepe.

Men moet sig ter degen warm houden, en alle koude lucht vermeyden, om dat het genees-middel de sweetgaeten van den voet veel opent : In welk deel het Flerecyn ook wesen mag, het sy in het hoofd, in de maege, in de handen, in de knieën: soo moet men den pap altyd

aen den voet leggen, om dat den ſelven de vochten van de bovendeelen, door ſyne nature, naer beneden trekt: Het is evenveel in welk tydsbeſtek den Lyder is, in zyn aenkomen, of in zyn afgaen.

Flerecyn (om het) of Erdentyke te geneeſen.

Neemt eene half once Olie van ſoete Amandels, eene half once Olie van Voſſen, dit te ſaemen gemengeld en met pluymkens geſtreken daer de meeſte pyne is, neemt dan twee of dry Raepen, die gebraeden op eenen rooſter, en dan wel gemorſeld, die geleyd in eene half pinte Franſchen Brandewyn, daer van geleyd op eenen lynwaeden doek, de dikte van een of twee ſtrooyen, die geleyd op de ſelve quaele, twee-mael daegs ververſchende, zal ſeer ligt de pyne verminderd weſen.

Galle (om de) te corrigeren.

Als iemand dikwils is geaffligeert met de Galle, die neemt een dragma Aloë, een dragma Myrrhe, een dragma Jalap, een muddeken Brandewyn, daer van (twee dagen te ſaemen geſtaen hebbende, en ſomwylen zynde wat overroerd) moet genomen worden 's morgens een vierde van eën muddeken ſonder het poederken mede te nemen, zal daer van purgeeren, en de Galle ſeer wel gecorrigeert worden.

Wanneer de verwe van den afgang wit is, ſoo vloeyd de *Cholera* of Galle niet in de darmen, maer is eene verſtoppinge der ſelve daer naer toe, en dikwils de Geel-ſucht. Rhabarber ingegeven purgeert de Galle, en voerd-ſe uyt.

Geel-Siekte (om de) te geneeſen.

Neemt eene hand vol Kamer-kruyd, eene hand vol Gras-penen; en laet die kooken in twee pinten Soete-melk op de helft, giet-ſe door eenen doek, doet daer in voor eenen ſtuyver Kanarie-ſuyker, drinkt daer van 's morgens en 's avonds telkens de helft, continueert dat ſoo dry dagen.

Geel-Siekte (om de) te geneeſen als men de Kruyden niet en vind.

Neemt verſch gemolken Melk, laet die kooken op het vuer, gekokt zynde, ſteld die af, en doet daer in eenen verſchen Koey drek, roerd het ſtyf onder een, en die geaffligeert is moet daer in met de voeten ſitten tot half de beenen ſoo warm als hy kan verdraegen, ontrent eene half uere; met eenen mantel omgord, of is het een vrouw-perſoon, met de roken wel geſtopt, twee of dry dagen vervolgens, en worden daer mede geneeſen.

Handen (om de) het beven te benemen.

Byvoet in Rooſen-water geweekt, en de handen daer dikwils in gewaſſchen, zal het ſelve benemen.

Handen (om de Hinderinge der) te geneeſen.

Als iemand eenige hinderinge heeft in de hand, voet, arm, ofte been, waer het mogte weſen, die neemt wat *Balſem Artikel XIV.* ende *Tritum Artikel XV.* te ſaemen gemengeld, daer mede ſtrykende 's morgens en 's avonds; de hinderinge zal ſeer ligt paſſeren.

Hoofd-pyne (om de) te geneeſen.

Vuld eene Vet-kruyke tot omtrent twee derde met kookende water, doet daer eenen braeven kelk Azyn in, ſteld uw aengeſigt, ter dege overdekt, aen den damp van dit water bloot, blyft dus den tyd van by naer een quartiers uers, droogt U dan af, en legd U daer op te bedde, om voor te komen dat'er geene koude lucht valt op de deelen, die van den warmen damp doordrongen zyn. De Hoofd-pyne houd aenſtonds op.

Kamergang (om den) te helpen.

Neemt eene pinte Melk van eene varre koey, laet die kooken op het vuer, met dry of vier Dooyeren van eyeren en wat Kanarie-ſuyker, die gedronken, zult daer groote baete by vinden op korten tyd; en voor gedaegde perſoonen mag wel een weynig Kaneel mede gekokt worden.

Ook is goed 's morgens en 's avonds voor eenen stuyver witte Olyf-olie te drinken, waer by veele menschen groote baete hebben gevonden; en niet komende op te houden, kont eenen dag twee of dry continueeren.

Kanker (om de) te geneesen.

Als iemand vreese heeft voor de Kanker, neemt van den *Balsem Artikel XIV.* en *Tritum Artikel XV.* te saemen gemengeld om te stryken, ende legt eene plaester van de *bruyne Salve Artikel VI.* daer op over ander dag: Als de Kanker niet te verre en is, zal daer mede geneesen; maer te verre vervuld zynde, kan maer onderhouden worden met dese *Salve*: Maer als men daer aen gaet snyden, dien persoon en zal het niet lang maeken. De geaffligeerde plaetse van de Kanker open zynde, moet men leggen wieken van den *Balsem* vet gemaekt, eene plaester van de *bruyne Salve*, en alsoo stillekens onderhouden.

Keel-ontstekinge (om de) te geneesen.

Ontstekinge van de Keel, die maekt dat men de spyse niet dan met veele pyne kan doorslikken, wegens het neerhangen van den Huych of de Lel: Soo het ongemak groot is, en met wat koortse verseld, moet men toevlucht nemen tot de Ader-laetinge; indien het ligt is, soo doet den volgenden raed: Neemt van Galnoten, Aluyn, en Peper, van elks een scrupel, maekt het alles tot poeder, mengeld het met een weynig wit van een Ey, en brengt het aen den Huych met het eynde van een stoksken; dat met een lynwaeden lapken, met dit mengsel bestreken, bekleed is, herhaeld dit twee, of dry mael daegs tot de geneesinge toe, die haest volgen zal.

Koortsen (tegen de) in 't algemeyn.

De schorsse van Wilgen Boomen, gedroogd en gestampt, brengt naer de getuygenisse van seer beroemde Geneesheeren, gelukkige uytwerkingen voort: Men moet om de vier ueren de gifte van een dragma daer van in nemen, vier-en-twintig ueren achter een: Wanneer de Koortse seer verouderd is, voegt men by iedere gifte een vyfde

deel Kina : Eene groote menigte van Menschen zyn doo..
dit middel geneesen.

Kou-pisse (om de) te doen vergaen.

Als iemand is geincommodeert met de Kou-pisse, men strykt wat warm Keers roet in den navel, dat een weynig ingetrokken zynde, doet op staenden voet passeren.

Krampe (om de) te verdryven.

Dewyl dit ongemak uyt eene intrekkinge der Spiere.. voortkomt, die eene geweldige pyne in de Kuyt, of i.. de Deye veroorsaekt, soo is het gereedste middel, als he.. niet al te dikwils voorvalt, het deel wat sterk te vryven..

Men smeerd ook de deelen daer de Krampe is me.. Lavendel-olie, is seer goed.

Krauwagie (om de) of Schorftheyd te geneesen..

Neemt eerst eene half pinte Room of Saene van warm.. melk, voor dry oord (dat is een half quartjen) Peper fy.. gestampt, of gemaelen, neemt dan groene wortelen va.. roode Dokke-blaederen, geseyd *Lappa minor*, die moete.. eerst zyn in kleyne schyven gesneden, dan fyn gestam.. in eenen yseren mortier; dit alsoo gereed zynde, doet ee.. in den Room de Peper (al roerende) dan van de voo.. schreven Wortelen allengskens, tot dat het dikke is a.. Mostaerd, daer mede gestreken en wel gevreven alle .. litten die geaffligeert zyn eens daegs voor een goed vue.. zullen op korte dagen geneesen worden : Men mag n.. veranderen van lynwaed soo lange men strykt.

Als sommige persoonen de commoditeyt niet en hebb.. van de Salve voor de Krauwagie te maeken met Roo.. soo kan die gemaekt worden met bruyne Boter in plae.. van Room, en 's avonds in het slaepen gaen het licha.. gevreven wordende, daer het meeste geaffligeert is, zal korte dagen ook geneesen worden, als ondervonden is..

Lavement (om een) te stellen tot wat Qua.. het sy.

Men moet nemen voor eenen grooten persoon, een l.. pond Zeem of Honing, met acht of thien graenen Zo..
V..

Voor een kind van ses of acht jaeren een vierendeel Honing of Zeem, met vyf ofte ses graenen Zout, dat gebroken warm met kleyn Bier.

Maer als het persoonen zyn die grooten brand hebben, men neemt eene hand vol Violette-blaederen, Suykery-blaederen, witte Maluwe-blaederen, eene hand vol Porcelyn, laet die Kruyden kooken in Wey van Boter-melk, in plaetse van kleyn Bier, men perst die uyt door eenen doek, daer in doende Zeem of Honing en Zout als vooren.

Als het iemand is die de Colyke heeft, men moet nemen goed Bier met Zout en Zeem als vooren, met welke Lavementen differente persoonen (die met veel kostelyke Lavementen niet en hebben konnen geholpen zyn) zyn met stellen van twee of dry Lavementen op dese maniere gemaekt, geholpen geweest, ende tot hunne voorige gesondheyd gekomen.

Longe (om de) te suyveren van Fluymen, &c.

Scabiosa alleen of met de wortelen in Bier, of Wyn gekokt, en wat gesoet, desen drank suyvert de Longe, en de etterige fluymen: Penseen-bloemen met de kruyden in soete melk gekokt, en gedronken, geneest de Longe: Lies-wortel droog gepoederd, met Honing, of Suyker gemengeld, en dikwils gedronken, geneest en suyvert de Longe: Bethonie in Hutspot gekokt, dit nat soet gemaekt met suyker, en gedronken, suyvert de Longe van etter en fluymen: Syrope van Violetten, is goed voor eene borst met fluymen belaeden: Soethout geknabbeld, en in den mond gehouden, is goed voor verstoptheyd der Longe.

Luysen (om de) te doen sterven.

Wanneer een Kind het hoofd met Ongedierte besmet heeft, moet men een poeder maeken van de Schorsse van Sassafras-wortel, en het hoofd van het Kind daer mede wryven. Men kan versekerd zyn dat in den tyd van eenen nacht alle de Luysen vernield zullen zyn; te weten, als men de voorsichtigheyd gebruykt heeft van hem het hair met eenen band op het hoofd te binden, om te beletten dat het poeder daer af valle.

Luysen (om de Plat-) te doen verdwynen.

Neemt, by eenen Apotheker, de grootte van eene not-

muscaet Quik-silver-Salve, (*Unguentum Mercuriale*
bekend onder den naem van gryse Salve, smeert alle d
plaetsen die'er van aengedaen zyn, daer mede, als g
naer het bedde gaet; en als gy dese smeeringe verricht hebt
soo bewind de deelen met een dobbel lynwaeden windse
Gy zult wel eenige sterke bytingen uytstaen geduerend
den nacht, maer des morgens zal al het Ongedierte doo
zyn; en U selven met warm water afwasschende, zulle
sy afvallen en verdwynen.

Maege (voor eene quaede) of loose braken.

Neemt Galant-wortel, den oprechten Acorus-wortel
Angelica-wortel, Kaneel, Calmus-wortel, van elks twe
dragma; Jenever-besiën, dry dragma, Santori-bloeme
twee greepkens, Roosemaryn-blaederen, Salie, Munte
Foelie, van elks een half greepken, alles gesneden e
gepletterd, dit laeten infuseren in eenen pot van den beste
Franschen witten Wyn, dan laeten passeren door eene
doek, hier van genomen nuchteren en naer middag t
vier ueren, eenen goeden wyn-roemer.

De dry volgende Recepten zyn besonder goe voor die de spyse overgeeft.

1. Neemt Extract van Rhabarber twee dragma, S
fraen van Yser een dragma, Olie van Kaneel dry druppele
Syrope van Munth soo veel als het genoeg is, maekt da
pillen van, soo groot als eene erweete.

2. Neemt de Specie van de dry Sandel-houten ee
half once, wit Suyker gesmolten in water van Alse
ses oncen, maekt daer Tabletten van, gedestineert vo
eene gifte twee dragma, en besprenkt de selve met w
Olie van Kruyd-nagelen.

3. Neemt Syrope van Roomschen Alsem ses once
dit moet gebruykt worden op de volgende maniere, c
Pillekens over ander dag, de Tabletten door den dag,
en alsdan, de Syrope moet gemengeld worden in ee
pinte Nanteschen Brandewyn, en alle daegen eenen halv
roemer hier van genomen, eene uere naer dat men 's m
gens eenen boterham genomen heeft sonder drinken.

Maege (om de verhittinge of ontstekinge in de) weg te nemen.

Neemt eene once oud Suyker van Roosen, en eene half nce Kreefts-oogen, maekt dit tot een dun poeyer; doet ier by een weynigjen Armenische Bolus; stampt het te emen en gebruykt'er wat van, van tyd tot tyd, met een eynigjen Wyn. Porcelyn, met Azyn daer over; als salade e-eeten, zal de inflammatie van de Maege weg nemen.

Melancolie (om de) te helpen.

Wanneer de Melancoliën in den mensch de overhand emen, of wanneer de Cholera, of geele Galle in een vart veranderd zaed, en sig in de Maege laet vinden, dan oet men Herts-tongen, Melissen en Roosemaryn-Bier rinken, en sig onthouden van Visch, gezoute spyse, en ruchten die eenige rauwigheyd veroorsaeken.

Milte [om de] en oprysinge te doen ophouden.

Als iemand is geaffligeert met steekten van de Milte, fte eene Vrouws-persoon die oprysinge heeft, is goed knabbelen de botten van Elsen-hout, of Elsen-blaederen, aer door de steekten der Milte ende oprysinge ophouden.

Milte [om de verstoptheyd der] te geneesen.

Dese komt van grove humeuren; als zyn eene onvolomen *Chilus*, verbrand Bloed, *pituita*, eene zoute en uere *lympha succus pancreaticus*, &c. Om dese siekte et goede orden te geneesen, moeten de *præcipitantia* oor-gaen. Neemt gebranden Herts-hoorn fyn gepoederd, reeften-oogen seer fyn gepoederd, van elks twee dragma half; Sweet-dryvende *Antimonie* een dragma, mengeld t, maekt daer ses poeders van, elks even veel: Den rsten dag zal men gebruyken twee, een 's morgens, het nder naer middag met wat bouillon: Den tweeden dag yf van dese Pillekens: Neemt Gomme Ammoniac in ruppels Azyn, van Zee-ajuyn gesmolten een dragma en alf, Rhabarber gepulveriseert een dragma, Zout van Stael htthien greyn, mengeld dit en maekt'er vyfthien pillen n, om in dry keeren te gebruyken: Den derden dag

een half dragma van de Pillekens *Splenetici*. Het *Sal tartar* *sulphuratum* is ook seer goed eenige dagen te gebruyken

Nagelen [voor het sweeren der] en de Vyt.

Hier toe zal men eenen Regen-worm nemen, 't sy groo of kleyn, of naer dat den Persoon oud of jong is, zal me eenen grooteren of kleynderen nemen, en den selven m eenen doek levendig op het quaed binden, en hem da vier-en-twintig uren laeten op liggen, of soo lange h leeft, en als den selven gestorven is, zal de Vyt ook sterven

Oogen [om de zeere] te geneesen.

Neemt wat *Tritum Artikel XV.* met soo veel *Balse* *Artikel XIV.* dat te saemen gemengeld (de ooge sluytend daer mede 's morgens en 's avonds de schellen van ond en boven wat gestreken, zult van 's anderdags baete vi den, en op seer korten tyd geneesen worden, als dagely gebeurd aen veele menschen.

Ende voor gedaegde persoonen, die dikmaels met zee oogen geaffligeert zyn, is goed geleyd eene ciroene v de *Salve Artikel VI.* op het hoofd, en die laeten ligge

Als daer eenig vel, duysterheyd, of perel op de oo komt, men neemt daer toe twee dragma wit Koper-roo en twee dragma Kanarie-suyker, wat gestampt, dat in e flesken gedaen met een muddeken Franschen Wyn, schelle van de ooge open houdende, soo moet men tre ken langs den appel van de oogen een pluymken van ee penne in dit bouteilleken wat nat gemaekt, dat tot tw mael daegs, 's morgens en 's avonds, sy zullen daer me klaer en suyver worden, als dagelyks ondervonden wo

Dit soo in een bouteilleken gesteld zynde, kan van anderendaegs gebruykt worden.

Ik hebbe van mynen tyd honderd en honderde mensch (door de gratie Godts) met dese Remedien tegen de ze oogen geneesen.

Als'er eene Perel op de ooge komt, men moet branden vuyl lynwaed op eenen rooden tichel in den vloer, en d komt Olie uyt, die moet van den steen met een pluym opgenomen worden; men steekt dat pluymken met

ie op de Perel in de ooge eens daegs, waer door binnen
ee of dry dagen de Perel word op-ge-eeten.

Dit moet eens daegs gedaen worden, en ieder mael
rsch lynwaed gebrand.

ogen [om de swakheyd, of duyster gesicht der] te doen vergaen.

Doet de Levers, of de ingewanden van Rivier-Grundel
Gobio) in eene glasen flessche, en steld die aen eene
hte Sonne-warmte bloot: Sy zullen in een geel en
eachtig vocht veranderen, en legt dat op de Oogen.

Petitjens [voor de]

Neemt een duyve-jong, hoe jonger hoe beter, dat te
dden open gesplet in een kruyce, moet geleyd worden
de borst met eene serveete nauw toegestopt, dat den
ken de lucht niet en heeft, ende blyven liggen tot dry
vier dagen, dan afgedaen en een ander geleyd, dit moet
rden gecontinueert tot dry, of vier mael, tot dat den
ken den brand quyt is, het welke zyn selven genoeg
enbaerd.

Om den brand in heete siekten uyt het hoofd te trek-
, neemt een Duyve-jong, hoe jonger hoe beter, dit
et worden open gesplet, ende van onder op de voeten
eyd.

Pokskens [om de Kinder] te geneesen.

Neemt Carde-Benedict-water om te sweeten; want
t het sweet komen de Pokskens uyt, of kokt Linsen in
esch-nat; en laet de Kinderen van dit sap drinken, dat
ekt de materie fyn, subtil, en dryft de Pokskens uyt,
brengt ook haere beteekenisse mede; maer men moet
Linsen niet eeten.

Of neemt Noten-water en Scordium-water onder mal-
nderen gemengeld, of Scordium-water alleen, het
ft de vuerigheyd van het herte; maer willen sy som-
len geheel niet uytslaen, soo neemt Tormentil, Ca-
ie-bloemen, van elk een half loot, Alants-wortel een
t, en een mingel Wyn, kokt het te saemen, mengeld
r een quint goeden Triakel in, laet het daer warm van

drinken, doet'er een weynig kleyn gestampten gebrand Hertshoorn in, en geeft het hem dikwils, dit is seer goe

Op dat de Pokskens niet in de Oogen komen: Bestry de oogen met Roosen-water, het welke beter is, soo een weynig geheelen Saffraen in geleyd word: Of neem Weegbree-water: Men verbind de oogen ook met e schelleken reusel van een bork-verken, soo zyn-se vo de Pokskens bevryd.

Als de Kinderen vellen over de Oogen krygen van Pokskens, soo blaest hun van de beste Candys-Suyker de oogen, dit verdryft de vlieten van de oogen.

Om de Kinderen het Vel glad te behouden, en soo di Putten niet te krygen: Neemt lauw Hamelen-sap, stee daer fyne doekskens in, waer mede men de Pokskens d wils moet wasschen wanneer sy sweeren.

Om de Borst suyver te houden dat'er geen Pokskens in slaen: Snyd twee, ofte dry vygen in stukken, legt-se kleyn Bier, settende de selve met een kanneken by heert, daer men de Kinderen lauw laet van drinken.

Voor het grouwelyk gesichte dat men van de Poksk krygt: Soo haest de rooven van de Pokskens af geva zyn, moet men alle daegen des avonds en des morgen selve met water van gekookte Vyge-boonen wassch of met gebrand water van het bloessem der Boonen. men wascht het aengesicht met water van geroosten W steen.

Op dat de Kinderen de Pokskens niet van malkand en krygen: De Pokskens zyn een geheel aenslaende ding die by een kind komt dat de Pokskens krygt, krygt-se o en dat geheele huys-gesinnen: Om daer nu van bevry wesen, legt men maer Rhabarber en Tamarinde in drinken, soo schaed het niet.

Voor de Pokskens in de Keel. Stampt wat Ruyte met weynig zout, dat wat verwarmt, op de keel geley eenen doek, sy zullen al uyttrekken, en geene in de blyven.

Quetsinge der Leden, of pyne aen de sel

Als men een been, arm, hand, of voet heeft, het w uyt het lid is, moet men eerst sien weder in he

e brengen, en daer naer dese volgende remedien daer op leggen: Groote Noten gestampt, met Ruyte, en Honing gemengeld, en daer op geleyd: Gersten-meel met Azyn en Boter vermengeld, is goed. Alsem, Honing en een weynig Wyn, en gestampten Comyn daer by geslaen, en plaesters-wyse daer op geleyd: Groote Klissen-bladeren daer op geleyd.

Roode-loop [om de] te geneesen.

Neemt eene pinte Olyf-olie en eenen pot Roose-water, een vierendeel Mannekens-note-muscaten, die geraspt, voor eenen stuyver wit Suyker Candys gestampt, dat te saemen geroerd, hier van moet men nemen 's morgens ontrent acht ueren een dobbel wyn-glas; en soo het niet op en houd, neemt 's avonds ten vier ueren noch een dobbel wyn-glas, en noch niet gedaen zynde, mogt continueeren; maer ordinairis, het en zal soo lang niet dueren.

Nota. Voor die in dese gesteltenisse zyn, en mogen geenen Brandewyn drinken, noch geenen anderen drank, of moeten gesoden zyn met Suyker, noch ook geene rouwigheyd eeten.

Dese Medecyne mag gereed gemaekt staen daer het koel is, ook in eenen kelder; maer als'er versch Bier in gedaen word, moet het uytgesteld worden: Het moet somwylen overroerd worden; en als het Water dik is van de Olie, men doet noch wat Roose-water daer by.

En die belieft t'elkens versch te maeken, neemt dry oncen Olyf-olie, geseyd *Boom-olie*, een half muddeken Roose-water, een siseyn Mannekens-noten-muscaeten geraspt, voor een oord wit Suyker Candys gestampt: Dat moet zyn te saemen geroerd en gedronken op den tyd als vooren geseyd is. Als men geene Mannekens-note-muscaet en vind, neemt andere.

Als het afgaen wat komt op te houden, in plaetse van twee-mael daegs, men neemt maer eens.

Roode-loop [voor de] is goed een Layement te stellen.

Voor de Roode-loop is ook goed te stellen een Lave-

ment : Neemt eene half pinte Soete-melk, voor eene stuyver Olyf-olie (dat is een half maetjen) en den kame gang zal allengskens ophouden : Als men groote trekking in den buyk heeft, men doet daer noch by dry of vi dooyeren van eyers.

Roode-loop [voor de] en Kamer-gang.

Neemt een half muddeken Franschen Brandewyn, do daer in eenen Dooyer van een ey, dat versch is geleyd sonder het wit en den keest, laet dat staen 24 ueren in ee glas, wel toegestopt, men moet dien Dooyer van dat e (die hard word) eeten, ende den Brandewyn daer c drinken, de Loop zal op korten tyd ophouden; soo h met den eersten keer niet op en houd, mag korten t daer naer noch eens genomen worden.

De Roode-loop, of Kamer-gang ophoudende, en h lichaem van achter wat zeer doende, men moet stryken m wat *Balsem Artikel XIV.* en by soo verre den buyk w geaffligeert wierd, men laet kooken eenen pot versch g molken Melk van eene varre Koey, met wat Kanari Suyker ende vier Dooyeren van eyeren : Dit drinkende word het lichaem van binnen hersteld.

Roode-loop [om de] of Kamer-gang te geneese

Als iemand is geaffligeert met de Roode-loop, of Kame gang, die jaeren en dagen heeft geduerd, en naer gebru van alle Medecynen niet en heeft konnen geholpen wo den, die neemt eenen lap Laken en een Vel van een La dat bereed is, dat Vel moet genaeyd wesen met de wo tegen het Laken, dat hy daer mede syn lenden ende ov den geheelen buyk hem omgorde, en met snoeren van b ven aen de borst vast maeke boven den lyfrok, waer me verscheyde persoonen op korten tyd tot hunne voori gesondheyd zyn gekomen, die jaeren over geaffligee hadden geweest.

Roode-loop [om de inflamatien van de] te stille

Neemt vier oncen gedistileert Water van Leliën, w geprepareerd rood Corael, geprepareerde Kreefts-ooge van ieder een scrupel; de vloeybaere Laudanum v

ydenham, twaelf druppels, en Syrope van witte Maluwe
en half once : Hier van maekt men een julep of drankjen,
m als men gaet slaepen, in te nemen. Dit Genees-middel
ild de inflammatie in alle de deelen, en hier mede paert
en het gebruyk van versachtende lavementen.

Roose [om de] te doen vergaen.

De beste remedie is, wanneer iemand dit quaed aen-
omt, dat hy maer schoone witte doekskens, of ongebleekt
ynwaed neemt, legt-se op de roode plaetse, soo warm
ls men het verdraegen kan, soo vertrekt-se in weynige
agen weder.

Men kokt ook Vlier-bladeren met Geyte-melk, welke
en den Lyder te drinken geeft, naer dat het koud ge-
vorden is.

Men neemt ook een quint Hol-wortel kleyn gestampt,
warm bier in, en laet hem warm toe-dekken, dat men
weet, soo vergaet het, en komt niet meer soo hard aen.

Roose [om de] te geneesen.

Neemt eenen pot Wey van Boter-melk, doet daer in
ene hand vol groene pellen van Vliender-stokken, men
chrapt eerst af de opperste pellen van den stok, en men
eemt van de groene pellen, laet die kooken in wat Wey
enigen tyd, men neemt dan eenen doek, dien warm door
e Wey trekkende, en leggende op de plaetse daer de Roose
eren stand neemt, men moet de doeken dikmaels ver-
erschen, en door het water trekken al eer die noch eens
ebruykt worden; den brand uytgetrokken zynde, men
eemt van de *Brand-salve Artikel IX.* en van den *Tritum*
Artikel XV. van elks gelyk te saemen mengelen om te
ryken, 's morgens en 's avonds gestreken zynde, word
p korten tyd geneesen, als by dagelyksche experientie
lykt; maer op de Roose fomentatien te leggen, gelyk
agelyks gebeurd, is accidenten queeken.

In 't beginsel als men achterdenken heeft van de Roose,
en strykt met de voorschreven Salven, waer door ook
ikmaels de Roose ligt passeerd, sonder Wey te moeten
ebruyken, 't welke ook dikmaels onderhouden word.

Rouwigheyd [voor] in de Keel, of eenig Slym of Brand.

Neemt wat Water en Azyn, en dat een weynig warm.. gorgeld daer mede, het slym zal al vergaen, soo ook den brand, of die niet en vermogen dat gewarmt, die nemen wat Brandewyn in de plaetse van Azyn, het welke bete is, en ook voor die eenen vuylen mond heeft, en dan de keel gestreken met wat *Balsem Artikel XIV.*

Ook als iemand zeer in de keel heeft, soo verre dat'e noch eeten noch drinken meer kan passeren, is dit een souvereyne Remedie: Soekt eenen Swaluw-nest, neem daer van den nest met eene hand vol van de binnenst aerde van den selven nest, doet dat in een aerde stei panneken, nauw gestopt, doet daer by een muddeken e half Wyn-azyn (het en mag niet te nat zyn) laet dat t saemen wat kooken, een half quartier, de pluymen e de aerde onder een wat roerende, dan legt men daer va met eenen doek heel warm op de keel als sy slaepen gaen waer mede sy twee of dry ueren daer naer geneesen zyn of niet al geneesen zynde, moet 's anderdaegs de res leggen, waer mede by experientie al geneesen zyn di dese Remedie gebruykt hebben.

Scheurbuyk [om het] te geneesen.

Lepel-blaederen in water gesoden, en daer den Mor mede gespoeld, zyn goed voor het Scheurbuyk.

Berg-knoppen gesoden, en door gedaen, daer me gespoelt, geneest het Scheurbuyk.

Bekeboom door gedaen, met soete melk gesoden, lau gemaekt, dry mael daegs een kroesjen gedronken, en d mond mede gespoeld.

Is het in uwen mond, soo wast het Tand-vleesch m uw eygen water dikmaels door den dag, het zal h scheurbuyk geneesen.

Scheurbuyk [om het] in de Tanden te geneese

Haelt by de Apotheekers in een Wyn-glas, voor een halven Stuyver *Egiptiacum*, doet daer in voor een o Maegde-zeem, neemt dan een fyn doeksken op den t

van uwen vinger, roert het daer mede al onder een in het glas, het tand-vleeſch moet hier mede van buyten en van binnen den mond gevreven worden, tot twee, of dry mael op eenen dag, en gevreven zynde, moet men den mond open houden om het ſlym uyt den mond te laeten loopen, ſoo zult gy op twee, of dry dagen geneeſen worden, en ook ſomwylen naer twee, of dry mael gevreven te hebben, gelyk ik aen my ſelven ondervonden hebbe.

Sinte Marcoens Zeer [om het] te geneeſen.

De S. Marcoens zeeren moeten geſtreken worden met *Tritum Artikel XV.* en *Balſem Artikel XIV.* te ſaemen gemengeld, met eene plaeſter van de *Bruyne Salve Artikel VI.* daer op geleyd, eens daegs die vermaekende ſoo lange als daer veele materie uyt komt, en niet veele materie komende, moet maer alle twee dagen vermaekt worden; waer mede ſeer veele menſchen geneeſen zyn: Den Heyligen moet daerom niet laeten gediend te weſen.

Snik [om den continuelen] te geneeſen.

Men neemt wat Kanarie-ſuyker in eenen kroes, en daer op gemolken eene Geyte, of als men die niet bekomen en kan, men gebruykt melk van eene varre Koe, en dit ſoo warm 's morgens en 's avonds gedronken, is by experientie goed gevonden.

Speene [om de] te weiren.

Neemt eene hand vol Braem-blaederen, eene hand vol Violette-blaederen, eene hand vol witte Maluwe-blaederen, ſoo andere noemen *Papelle*, en een ſnedeken Wittebrood, dat te ſaemen gekokt in Melk van eene varre Koey, en dat papken geleyd op de Speene, is ſeer dienſtig om te weiren. Het en ſy dat gy liever hebt te ſtryken met de *Brand-ſalve Artikel IX.* breeder gementionneert.

Steekinge [om de] in de Zyde te helpen.

Als iemand Steekingen heeft in de Zyde, in maniere van Pleuris of anderſints, die den adem beneemt, is goed genomen eene dobbele hand vol Lynzaed, en dit geſoden in eene pinte verſch gemolken Melk, laet die kooken dat

het heel dik word, dan die gegoten in de Blaese van een Swyn, en nauw toegebonden, die geleyd soo warm als men kan verdraegen op de zyde daer de pyne is, zal op korten tyd baete vinden; ende niet al gepasseert zynde, moet wederom verwarmt worden.

Soo ook is goed wat *Balsem Artikel XIV.* eene peirdeboone groot in te drinken, en van gelyken als'er steekingen in het lichaem zyn, en van buyten te stryken daer de pyne is, het zal op korten tyd beteren.

Steekinge [om de] in de Zyde te doen ophouden.

Men moet nemen de bloeysels van Hase-noten, die moeten gelesen worden in den winter voor de maend van Maerte al-eer sy bloeyen, die hangen als rupsen aen takskens, en moeten gedroogd worden op eenen warmen oven, sy moeten gestampt worden, daer van moet men nemen de quantiteyt van eenen lepel, of het gewicht van een dragma, dat indrinken met wat versch gemolken melk die wat gekokt is, waer mede op staenden voet de pyne ophoud, en niet al gedaen zynde, men moet daer de pyne is, wat stryken als men slaepen gaet met den *Balsem Artikel XIV.* Met dese Remedie worden dagelyks veele menschen geholpen.

Uytslag [om den] der Kinderen te geneesen.

Somwylen krygen de kinderen zeeren over den mond, aengesicht en het hoofd, en over het geheel lichaem, soo dat sy'er geheel schorft uyt sien; het welke gemeynelyk van de scherpe, gezoute onreyne Melk der Minnen voort komt: Alsdan moet men niet terstond toe treden, met verkoelen en astringeren, op dat de materie niet te rug in het lichaem gedreven word: De Minnen zullen eene goede levens-wyse houden, scherpe gezouten spyse myden: Ook wat hard en slymig te verdouwen is, als Kaes, Speceryen, rouwe Fruyten, sterken Wyn, of anderen heeten drank, gramschap, baden: En het was noodsaekelyk de harde, swarte, bruyne rooven met een gekokt sap, daer Roose-blaederen, Camille-bloemen, en *Fœnum Græcum* in gekokt is, wel af te wasschen, en daer naer met Camille-

olie en witte Lelien-olie te ſaemen gemengeld, warm te ſmeeren.

Uytteeringe [*om de*] *te geneeſen.*

Neemt 's morgens twee lepels vol goede Mee, en 's avonds Rooſen-ſuyker van roode Rooſen.

Die de Teeringe hebben, zullen 's morgens en 's avonds Geyten-melk drinken, ſoo warm als-ſe van de Geyt komt: Want hoe warmer, hoe beter, ſchoon genomen ſy aen het liggen komen, zullen-ſe even-wel Geyten-melk drinken, ook Rooſen-ſuyker gebruyken, en dikwils Krabben eeten.

Men kokt in het begin deſer ſiekte ook Groene Kool met Meyſche Boter ongezouten, men douwt-ſe uyt, het nat drinkt men, en de Kool word ge-eeten.

Of men neemt ongezouten Mey-Botter, en doet die in warm Bier; dit is ook ſeer goed in het begin: Een voornaem Medicus voerde de ſelve altyd by ſig.

Den Lyder moet ſig wachten voor Zout, Azyn en Peper, maer hy moet alle vleeſch ongezouten eeten.

Uytteeringe [*een ander genees-middel voor de*]

Neemt een half vierendeel Salie, en ſoo veel Hyſop, dit gekokt in eene pinte regen-water tot op de helft, dan wel uytgeperſt, doet dan daer by een half pond Maegden-Honing, en laet dat wederom kooken tot dat'er eene half pinte over blyft, maer moet geduerig geſchuymt worden, als den Honing daer in is: Hier van neemt men nuchter, naer den noen ten vier ueren, en 's avonds laet, eenen eet-lepel in, ſonder iet anders te doen, waer mede veele Perſoonen tot hunne voorige geſondheyd zyn gekomen.

Vallende Siekte [*om de*] *te geneeſen.*

Neemt Maren-takken, die op eenen eyken boom zyn gegroeyd, met alle de blaederen en zaeden, en alle de kleyne tedere takjens, legd dit in eenen pot, en laet dit ſoetjens in den oven droogen, maekt het tot een poeyer, en geeft den ſieken daer van ſoo veel in als op een kroon-ſtuk kan liggen, doch aen de kinderen wat minder, volgens der

ſelver ouderdom en krachten : Men moet het des morgens en 's avonds gebruyken, dry dagen voor, en dry dagen naer de volle Maene, en blyven eenige maenden daer mede aenhouden.

Vallinge [*voor eene*] *op de Borſt, of Heeſch-heyd, of ſpecie van Aſthma.*

Als iemand eene Vallinge krygt op de Borſt, het ſy uytwendig, of inwendig, die ſtryke de ſelve 's avonds ende 's morgens met wat van den *Balſem Artikel XIV.* altyd den ſelven doek daer op leggende, met de vette zyde op de borſt, ook nemende eene goede peirde-boone groot in, met wat Franſchen Brandewyn 's avonds, ende mag wel twee of dry-mael continueren.

Verhit, [*voor iemand die hem heeft*] *of het ſmeer geſmolten.*

Neemt eene hand vol Peirde-hove, daer van gemaekt een warm moesken of potagie met water ende zout en wat brood, ſonder eenige vettigheyd : Men eet dat 's morgens en 's avonds dry ofte vier dagen vervolgens; men moet nemen, eer men ſlaepen gaet, twee lepelkens van wat Peterſelie-wortelen gekokt in water op de helft.

Eenen anderen Genees-middel.

Neemt twee of dry dagen vervolgens 's avonds eene goede peirde-boone groot, *Balſem Artikel XIV.* met wat verſch gemolken Melk, ende ſtrykt de borſt met *Balſem* eens daegs, altyd den ſelven doek daer op leggende, gy zult met de gratie Gods tot uwe voorige geſondheyd komen, als by experientie dikmaels ondervonden word.

Verſtoppinge der Nieren, Lever, Milte, &c.

Voor de verſtoppinge der Nieren, Lever, en Milte helpt den *Syrupus compoſitus acetoſus* veel : Want de ſelve verdeeld, en neemt alle grove materie weg.

Alſſem-Wyn naer den eeten gedronken, opend de verſtoppinge van de Milte en Lever : Anys opent de verſtopte leden, gelyk ook de Olie van bittere Amandelen

Oxynel compoſitum neemt weg de verſtoppingen der
laege, Lever, Milte, en Nieren.

Vygen nuchteren ge-eeten openen de verſtoptheyd der
ever, Milte, Longe, en Borſt, het ſelve doen Rivier-
abben.

Verſtoppinge der Moeder welke van koude vochtigheyd
omt, word geneeſen van *Syrupus de Artemiſia.*

De verſtopte Nieren worden geopent door Poley, roode
Munte, Aſpergies, Peterſelie, en Dryvuldigheyds-bloemen.

rouws-perſoon [voor eene] die den Vloed heeft.

Neemt een vierendeel Zurkel-zaed, dat gedaen in een
oeksken niet ſtyf geſpannen, en eene pinte Wyn-azyn;
et dat te ſaemen kooken in een aerde potjen met kleyn
ier, een kleyn quartier-uers; dan eenen doek genomen,
ier in wat nat gemaekt, en daer mede de partye opge-
opt ſoo warm als ſy kan verdraegen, en twee of dry
eren daer naer eenen anderen doek nat gemaekt, ende
ederom geſtopt als vooren.

En men neemt ook van eerſt af van gelyken nat gemaekt
nen doek, en men legt dien op den buyk tot boven den
vel, ſoo warm als ſy konnen verdraegen, en moet ook
ſynen tyd veranderd worden. Soo die compoſitie uyt
, en niet geheel gedaen en waere, moet wederom andere
maekt worden; maer gemeynelyk en duerd ſoo lang niet,
ier dan komen de broken bloed af.

rouws-perſoon [voor eene] die eenen Boeſem wilt doen opdroogen.

Die neemt eene half once ongepynt Waſch, laet dat
elten, dan daer in gedaen en te ſaemen geroerd eene
lf once Olie van ſoete Amandels, en voor een oord
peliere-ſalve, daer van eene plaeſter gemaekt en geleyd
den Boeſem, die laetende liggen met eenen anderen
ek daer op. Om twee Boeſems moet men dobbel nemen.

ater [om iemand die het] heeft, te geneeſen.

Neemt een half mudden franſchen Brandewyn, in een
ken wel geſtopt, doet daer in twee dragma Jalap
geſtampt, ſomwylen omroerende, het welke in den

ſomer 24 ueren moet weeken, en in den winter 48 ueren: immers de preuve is wanneer het bequaem is, den Brandewyn word geel als kleyn bier; neemt dan 's morgens de helft in, ſtillekens afgietende ſonder dat het poeyerken af komt, en zult ontrent twee ueren daer naer ſtillekens purgeeren: Men mag ſes, of acht dagen daer naer de andere helft nemen, en ſoo het water niet en paſſeert: daer mede ſig op die maniere van tyd tot tyd wat onderhouden, waer mede veele tot hunne voorige geſondheyd zyn gekomen.

En het water in de beenen hebbende, moet men die ſtryken met *Tritum Artikel XV.* en *Brand-ſalve Artikel IX.* te ſaemen gemengeld, de beenen zullen daer mede dan opdroogen.

Men moet weten, dat iemand deſe Medecynen genomen hebbende niet en moet liggen, men mag in den winter wat in het warm blyven, alſoo de Medecynen om de koude haer effect niet en zouden doen.

Jalap, onwaerdeerlyke Medecyne voor de geſondheyd.

Men moet noteren dat dit Medecyntjen van Jalap ook ſeer goed is voor eenen perſoon die qualyk te paſſe is 't ſy aen de borſt, aen de maege, aen den buyk, of anders ſints, en geenen appetyt en heeft, dat hy een Medecyntjen neemt van Jalap, zal ſyne voorige geſondheyd en goeden appetyt op korten tyd bekomen, als by dagelykſche experientie bevonden word, ende niet heel herſteld zynde hy mag wel de andere helft nemen, ſes, ofte acht dagen daer naer.

In eene goede familie, die belieft een muddeken te ſtellen, met dry dragma Jalap, het is hoe ouder, hoe beter en als iemand onpaſſelyk word moet maer een vierde van een muddeken nemen, of die hard is van natureel mag wel wat meer gebruyken als het vierde, ſonder poeyer mede te nemen, en zal ſyn ſelven groote deugt doen, en ſyne voorige geſondheyd bekomen.

Deſe Medecyne van Jalap is onwaerderelyk, en dagelyks geprobeert door veele lieden: Die deſe Medecyne eens hebben gebruykt, en gebruyken geen andere; w[...]

ontally

tallyke menschen door de selve tot hunne volle gesond-yd zyn gekomen.

WATER [*om het*] *door eenen wonderbaeren Genees-iddel te geneesen*: Neemt eenen grooten bondel Maegde-nst, of bloem, die noyt geen kappers gedraegen heeft, e jonger hoe beter, verbrand die sonder eenige andere chen daer by te laeten, de asschen daer van komende oet zyn de quantiteyt van eene schotel, tot de selve chen moet men nemen dry stoopen kleyn bier, dat te emen laeten kooken op de helft, en gieten daer naer or eenen doek, men moet des morgens ende des avonds inken de quantiteyt van een glas, en dat continueren dat het uyt is, soo zal het water van alle kanten van t lichaem uytloopen als fontyntjens, en soo hy van het ater noch niet geheel ontlast en waer, mag men noch dermael maeken, ende nemen als vooren geseyd: Als en gewaer word dat 't lichaem noch zoude genegen wesen het water, men moet gebruyken van tyd tot tyd de Mede-ne van Jalap hier vooren gementionneert, om alsoo het lic-em geheel te suyveren, het welke door differenten persoo-n gebruykt is geweest, en van het water verlost zyn weest, en tot hunne volle gesondheyd zyn gekomen.

WATER-SUCHT (*van de*) *en haere geneesinge*: De ater-suchtige zyn genegen tot drinken, ende hoe meer sy inken, hoe sy meer dorst hebben: Dese siekte kan wel nomen worden als men daer in het begin remedie toe et.

Men bind den Lyder over syne geheele schamelheyd tte doeken in Lelien-olie gedopt, en dan soekt men n dorst te verdryven, met extract van Alssem in Wyn daen, soo dat den Lyder Alssem-wyn moet drinken, ier van den dorst verslaen zal.

Het extract van Alssem word alsoo gemaekt: Men neemt oogen Alssem, den welken men kleyn hakt of kerft, men et'er eenen goeden *Spiritus Vini* over, en set het acht gen met malkanderen in *Balneo* in eene Putrefactie: ier naer distileert men het selve in eene Sande over, soo et het extract bloed-rood daer over: Dit gebruykt men Wyn, soo bitter als men het selve hebben wilt: Als n dorst geleścht is neemt men eene digestie, welke de

materie en oorsaeke der siekte wel digereert, ende to
uytgang prepareert.

Daer naer gebruykt men eene Purgatie daer op, d
de materie uytdryft, ende dan wederom van het extra
van Alssem: *Extractum Tartari* is ook seer goed.

Algemeene Waerneminge voor de Water-suchtige: All
die door dese quael zyn aengetast, moeten sig onthoude
van rauwe en moeyelyk in sig selfs verteerende spysen, e
die veele winden konnen veroorsaeken; sy moeten d
avonds voor alles, seer ligte spysen gebruyken, en drinke
eenige hert-versterkende Tisane, ofte op zyn hoogst ee
maetjen Wyn, liever witten als rooden: De potage mo
gestooft, en de bouillons dik zyn; eeten meest geley v
vleesch, gebraeden vleesch en versche eyeren, ende ve
beschuit, en geven sig soo veel beweginge als't doenlyk i

*Wonderbaer beproeft Engelsch gebeym, waer door vee
water-suchtige persoonen geneesen zyn geworden:* In
acten der Engelsche geleerden, is aen de geleerde weire
bekend gemaekt, dat seer veele water-suchtige genees
zyn geworden, alleen en sonder eenigen anderen Genee
middel daer toe te gebruyken, dan sig den buyk met ee
warme hand te doen stryken met Olyf Olie, des morge
en des avonds, dry weeken achter een sonder over te slae
doch de vryvinge moet met eene luchtige hand gesch
den, sonder te drukken, wanneer de volle geneesinge st
te volgen.

WATER-SUCHT (*om de Galachtige*) *te geneesen*
In de Galachtige Water-sucht, de *Nitrum* of *Sal Pet*
in Soete-melk gekookt, ofte anders in eenig bequaem voc
gesmolten, ende daer dagelyks van gedronken, soo
men in het gebruyk van de *Nitrum* niet spaersaem
doet menigmael verwonderlyk veel goed, om dat se
Galle temd, Dorst verslaet, Brand weg neemt, de In
wanden opent, met sachtelyk open Lichaem te houde
ende seer wel te konnen wateren.

WATER [*voor die syn*] *niet ophouden en kan:* Nee
twee potten Soete-melk, eenen pot Boter-melk, e
hand vol Petersselie-wortelen, en eene hand vol Dond
blaeren, dit te saemen laeten kooken eene half uere,
gegoten door eene serveete, en daer in gedaen een vier

leel Wynsteen, daer van gedronken van tyd tot tyd, met
orst of sonder dorst, het zal allengskens ophouden.

Ook aen die hun water niet ophouden en konnen,
oor het stryken met den *Balsem Artikel XIV. pag.* 90. is
e partye versterkt geweest, en het afloopen van het water
vederhouden: Hier mede noch niet ophoudende, is het
oed twee ofte dry mael 's avonds eene boone groot in te
emen met wat versch gemolken melk, waer mede veele
ersoonen zyn herstelt geweest.

WATERS: (*van het ophouden des*) Wanner iemand
yn water niet lossen kan, laet hem des morgens *Spiritus*
Vini gebruyken, dat dryft het water seer af: Of laet hem
Alssem-water, daer de schorsse van Vlier in geweekt is,
rinken: Het ader-laeten is hier te vergeefs.

Wild-vuer (om het) te geneesen.

Neemt *Tritum Artikel XV.*, en soo veel *Brand-salve*
Artikel IX., die te saemen gemengeld, en daer mede het
chaem gestreken hebbende, zult op staende voet verlich-
inge gevoelen, en op korten tyd geneesen worden, als
y dagelyksche ondervindinge blykt: Raekende dat men
egt, dat de persoonen die het wild-vuer hebben, zouden
moeten met bloed gestreken worden, is abuys.

Witte-heylige (voor de)

*Voor iemand die de Witte-heylige, of het aengesicht vol
ter en bloed heeft, soo ook grooten brand, of zoute waters:*
Neemt wat water, of wey van Boter-melk, gekookt met
ene hand vol witte Maluwe-blaederen, Vogel-kruyd,
Weegbree-blaederen, en groene pellen van Vlieder-
okken, van dit sap wat gewarmt, daer mede het aenge-
cht gebaeyd, dan met eenen anderen doek afgedroogt,
nde gestreken met wat *Tritum Artikel XV.* 's morgens
nde 's avonds, word op korten tyd geneesen.

Wonden (om de) door gemeene hulp-middelen te heelen.

WONDEN [*om de*] *te heelen*: Wascht voor eerst de
onde met witten Wyn, of menschen Pisse uyt, daer
er drukt-se met een laptjen uyt, slaet daer twee, of dry
rsche Tabak-blaederen over, en legt een fyn suyver

doeksken daer op, ende doet dit soo lang tot dat het helpt. Indien men geene versche blaederen heeft, neemt men drooge, en maekt-se tot kleyn pulver, ende strooyt-se in de wonde; maer de quetsure moet te vooren gewasschen, ende reyn gesuyvert worden.

WONDE [*om eene versche*] *in eenen dag te geneesen*: Wanneer eene versche wonde niet diep en is, kan men de selve in eenen dag geneesen: Men legt poeyer van kleyn gevreven Tabak daer in; maer wanneer de wonde diep is, moet men-se met Wyn reyn uytwasschen, daer naer lynwaeden doekskens in het sap van Tabak nat maeken, en met gestampte blaederen bedekken, op dat de quetsure te eerder geneest, zal men de quetsure inwendig en uytwendig met het voorseyde sap wasschen ende suyveren.

Dit kruyd gedroogd heeft gelyke werkinge en kracht: maer men moet het alsoo droogen, neemt van de schoonste en middelmaetigste blaederen, bind-se met eenen band aen malkanderen, hangt-se in eene kamer, dat'er de zonne noch wind, noch lucht, by en komt, bewaerd-se alsoo geheel, en als gy-se gebruyken wilt pulveriseert-se.

WONDE (*om eene*) *haestig te heelen*: Neemt Spek, Honing, en Rogge-meel, mengeld het door malkanderen en salft de wonde daer mede: Of neemt een Slangen-vel pulveriseert het, ende legt het in de wonde, dit geneest in dry dagen.

WONDEN [*om het bloed der*] *te stelpen*: Het Lede kruyd is soo krachtig, dat het bloed in de versche wonde verstelt, soo haest men het selve daer op legt.

WONDE (*als het vleesch in eene*) *begint te vervuylen*: neemt maer leem uyt eenen oven, welken wel gebrand is, tempert het in Azyn, en legt het op de wonde daer het vuyl vleesch in was, en legt daer wederom eene hee plaester over.

Voor het vuyl vleesch: Neemt Kreefts-schelpen, bran se tot pulver, strooyt het daer op, soo heelt het snel, droogt alle wonden en buylen.

WONDEN (*voor de*) *die ontsteeken zyn*: Het sap u het zaed van *quinque foly* geperst, verdryft de hitte d wonden, van binnen en van buyten, dit zaed moet vooren in goeden Wyn gelegen hebben, en alsdan h sap daer uyt geperst.

Dit doet ook het *trifolium*, wanneer men het sap uyt de bloemen krygt.

Groene Elsen-blaederen die boven aen staen, daer op geleyd, benemen alle wonden de hitte, en heelen geweldig, het sy gestooten, gehouwen, van honden gebeeten, ofte hoe het komt.

WONDEN: (*voor de vloeyende*) Het zaed van S. Jans-kruyd tot pulver gestampt, is goed tot de koude vloeyende wonden, wanneer men het selve daer in stroyt.

Pulver uyt Hane-voets-wortel gemaekt, met Roosen-Honing, of Roosen-olie vermengeld ende daer op geleyd, is goed tegen de koude vochte wond-schade.

Het sap van Meester-wortel in doekskens op vergiftige wonden geleyd: Dit doet ook den wortel van de Chelidonie gepulveriseert, in alle natte vergiftige quetsuren gestrooyt: Hyssop trekt ook het vergift uyt de wonden.

Wanneer eene wonde niet heelen wilt, neemt Elsen-loof, brand het tot pulver, maekt eene looge van Eyken-houts assche, wascht de wonde daer mede, strooyt het gebrande pulver van Elsen-loof daer in, 's avonds ende 's morgens, dit heelt de wonden, de welke geene plaesters noch salve heelen.

WONDE [*om eene*] *sonder naelde en draed te helpen*: Gedroogde Persik-blaederen kleyn gevreven, en in de wonde gestrooyt, trekken de wonde te saemen, ende geneesen de selve.

WONDEN: (*eenen hulp-middel voor de*) Eene Spinne-webbe die wit, suyver, ende sonder stof is, heeft eene sonderlinge heymelyke kracht tot stoppen, saemen te voegen, te verkoelen, en het bloed te verstellen: De selve op de wonde geleyd, behoed-se voor etter, geswel, ende geneest eene versche wonde.

WONDEN (*om de*) *der Zenuwen te geneesen, soo dat men de selve niet seer sien kan*: Neemt Wierook, Myrrhe en Hol-wortel, pulveriseert het te saemen, doet het in een doeksken, legt het in Wyn, en drukt het in de wonde.

WONDEN: [*voor gevallen, blauwe of geslagen*] Neemt een het sap van Wol-kruyd, dat men daer op legt, en de gestampte blaederen daer over, en bind het toe, laet 't er eenen geheelen dag op liggen: Dit maekt alles heel,

wat'er voor quetsuere voor handen geweest is, schoon daer eene wonde van geweest waere.

WONDEN (*om de*) *in de Darmen te geneesen*: Indien iemand door het lyf in de darmen gewond is, en hem de selve daer uyt hingen, neemt men van stonden aen een droog Vlier-stoksken en stampt het pit daer uyt, ende schaeft het soo dun als men kan: Men steekt het selve stoksken in den darm, en laet het daer in blyven; daer naer bind men het selve met den draed vast, en steekt de darmen weder in het lyf, soo vergaet het Vlier-stoksken in het lyf, en de darmen groeyen weder te saemen: Men zal de wonde ook haestig toeheelen met de wond-salve van de jonge Biën of Honing gemaekt, *Bolus Armenicus* in drank doen, ende daer van drinken.

WONDEN (*om de gesteeken*) *te helpen*: Als iemand gevaerlyk gesteeken is, en hem het bloed naer het herte dringt, moet men hem het bloed afdryven: Als de steek diep is, moet men de wonde voor open houden, en de schaede van binnen daer uyt helpen, en daer in spuyten Joannes-olie en Terpentyn: Neemt Joannes-olie 12 loot, Terpentyn 4 loot, tempert het wel onder malkanderen, ofte neemt in plaetse van Joannes-olie Vlier-bloessem, of Camillen-olie: In plaetse van Terpentyn-olie, neemt Genever, Spicia, ofte Myrrhe-olie, over de wonde geleyd.

Eene plaester van *Gratia Dei* geneest alle wonden van den hoofde tot de voeten, dit is eene edele salve.

WONDE [*als eene*] *niet wilt ophouden van te bloeden*: Soo neemt men Haesen-hair, het wit aen d'achterste beenen, men legt het in de wonde, soo vergaet het bloeden.

Of neemt uyt het beender-huys het Mos van doode menschen-beenen, men doet het selve in een dun sluyer-jen, en bind het op de wonde, soo haest het warm word stelpt het bloed.

WONDE [*om eene*] *suyver en reyn te bouden*: Neemt Pappelen en Roosen, stampt-se met Wyn, ende legt-se op de wonde, dit reynigt de wonden van alle onsuyverheyd ende etter.

Wonden-drank.

Tormentil-wortel kleyn gestampt, in bier gekookt

en weynig Boom-olie en Meysche-boter daer in gedaen, alle morgens daer nuchteren van gedronken, heelt geweldig alle opene wonden.

Wormen. (*gemeene Hulp-middelen voor de*)

WORMEN [*om de*] *te doen vergaen*: Het is goed te drinken nuchteren een glas witten Franschen Wyn, vyf of ses dagen vervolgens.

Ook is 't goed Melk gesoden met twee of dry klysters look, en die gedronken.

En de beste Remedie is twee of dry-mael den navel van den buyk te stryken met *Balsem Artikel XIV.* tot den herte-put 's avonds, waer mede de Wormen al vergaen.

WORMEN (*om de breede*) *te dooden en af te jaegen*: Alssem ge-eeten, of Alssem-wyn gedronken, dood de breede Wormen. — Look ge-eeten, ofte in Soete-melk gesoden en dan gedronken, verdryft de breede Wormen. — Mirredik-wortel ge-eeten, doet de breede Wormen sterven.

WORMEN (*om de lange*) *te dooden*: Alssem ge-eeten, of Alssem-wyn gedronken, doet ook de lange Wormen sterven. — Zeduwar ge-eeten, of in den mond gehouden eene uere lang te vooren, dood de lange Wormen.

WORMEN (*om alderbande*) *te dooden*: Kool-zaed met Mée ingenomen dood de Wormen. — Alants-wortel gekerft, met Bier doorgedaen ende gedronken, dood de Wormen.

Worten of Wratten (*om de*) *te doen vergaen.*

Is goed Asschale gevreven, en met het sop daer van de Worten gestreken, waer door sy vergaen allengskens.

Maer eene Vrouw-persoon op haeren tyd twee of dry-mael met eenen druppel of twee die bestrykende, sy vergaen als den sneeuw voor de zonne.

Of bestrykt-se met water dat des nachts van den dauw op den koe-stront valt.

Neemt Petersselie, en vryft-se daer mede, soo vergaen sy op eenen nacht.

Of neemt Slekken, legt-se in Zout, dan worden sy tot water, daer vryft men de wratten mede, soo vergaen de selve.

Zenuwen (om de verkrompen) te helpen.

Neemt Hol-wortel-olie twee deel, ongezouten Reusel een deel Vlier-besiën-olie en Eyer-olie te saemen, naer dat men veel maeken wilt, ofte van noode heeft, smeert de gekrompen Zenuwen daer mede, en slaet daer naer eenen doek met Wasch gesmeert daer om.

Of neemt Venetiaensche Zeepe, snyd-se kleyn in een kleyn bekken, giet'er een weynig warme Looge in, klopt het soo lang tot dat het eene Salve word.

XI. HOOFD-STUK.

Behelsende hoe men met kleyne kosten en door bekende en gemeene Genees-middelen, aldem hande Siekten ende Krankheden zal geneesen: nuttig en dienstig voor een-ieder, maer besonder voor behoeftige Menschen, ofte voor de gene die door Werken van Bermhertigheyt de Armhertige en Kranke Lieden begeeren te geneesen ende bystand te doen.

Ader (als eene) in het ader-laeten gequetst word.

Legt maer Regen-wormen daer over, de welke in een panne gerooft zyn: Dit is ook dienstig tot al swakheyd der Aderen.

Aderen (van het krimpen der)

Neemt een goed deel Regen-wormen, doet-se in eene schoonen pot, sied-se met ongezoute boter, en kookt sachtjens, als het nu wel gesoden heeft, wind het door een kleyn doeksken, en smeert de quetsinge daer mede tegen de warmte: Tot het krimpen der Aderen is de salve van Althæa seer goed.

Ambeyen (om de) te geneesen.

De Ambeyen komen van overvloedigheyd van bloed vergaederd in de Speenen van het fondement, die so

tyds verſchynen ende ſomtyds niet, en ſomtyds ſeer bloeden, het welke goed is als het niet te lange en duert; want de natuere ſoekt haer ſelven te helpen: Als de Ambeyen te ſeer bloeden, ende niet en ſtempt van haer ſelven, ſoo zal men Schoenmaekers Runne ſieden in Bier, ende baeden daer mede met eenen doek voor een goed vuer, tot welke ook dient Eyken-loof ende Eekelen geſoden op de ſelve maniere gebruykt: Maer als-ſe zeer doen, en niet door en zyn, ſoo zal men daer op leggen Lynzaed-olie met eenen Dooyer van een Ey, en wat fyn Meel, op wat Werk: Weegbree-water gemengeld met Syroope van Queen, dient wel gedronken voor het bloeden der Speenen.

Apoplexie [om de] te geneeſen.

Men zal in deſe ſiekte het hoofd kammen, den hals wel vryven, en nederwaerds ſtryken met Spyk-olie: Tot verniesinge zal men nemen Nies-wortel, Moſtaert-zaed, en Pyrethrum, van elks een weynigsken, gepulveriſeert zynde zal men het door een ſchaft in den neus blaeſen: Den drank zal zyn Salie en Rooſemaryn, van elks eene hand vol gekookt in Bier, doorgedaen zynde zal men het opwellen met Honing, ende Note-Muſcaet: Om te braeken, ofte over te geven, zal men in geven Radys en Vygen in ſtukken geſneden, geſoden in water, en doorgedaen zynde, zal men'er by doen Honing, Olie, ende Azyn, en dan helpen als men het ingenomen heeft, met eene veder in de keel te ſteeken, in de Olie eerſt gedaen.

APOPLEXIE (*om de*) *op eene andere wyſe te geneeſen*: Beverwyn geroken geneeſt deſe ſiekte, ende men moet het gantſche lichaem nederwaerds aenvryven, en braekinge maeken met Olie, ſoo zal het met Gods gratie helpen.

Benauwdheyd (om de) des Herten te geneeſen.

Deſe benauwdheyd des herten komt van al te groote ſorge en droefheyd, van veel waeken, bevreeſtheyd, en te arbeyden boven ſyn vermogen: De geneeſinge hier af is, men zal het hoofd ende den neck nederwaerds aen ſtryken, ende ſomtyds eene goede teuge Wyn drinken, en een verſch Ey eeten met wat Caneel, ſig gewennende geeſtelyke en vrolyke liedekens te ſingen, en ſomtyds wat Caneel-water drinken, dit doende zal het wel gaen.

BENAUWDHEYD (*om de*) *der Keel te geneesen*; Die eene benauwde Keel heeft, die zal-se van buyten besmeeren met Camille-olie, en Olie van soete Amandelen, en doender eene vuyle serveet om; en gorgelen met water van Camillen, Weegbree en *Diamorum*: Ofte met Water, Azyn en Honing onder een gewelt op het vuer, ende daer mede gegorgeld.

Beroertheyd of Geraektheyd [om de] te geneesen

Die dese siekte hebben die zullen veel Speceryen besigen, besonder Note-muscaet, zullen hun wachten voor koude en vochtigheyd, voor veel slaepen by dage, zullen het hoofd warm houden, en vryven en stryken het hoofd, ook den nekke, polsen, handen en voeten, al nederwaerts aen met Spyk-olie, en Olie van Vossen, ook met Brandewyn, en men zal een doeksken om den hals draegen, en daer men strykt, op dat die Olie daer aen blyven zoude.

Ofte neemt Salie, Betonie, Hyssop en Roosemaryn, van elks eene hand vol, gesoden in kleyn Bier, tot dat het derde deel verkookt is, ende dan door gedaen zynde, soo welt het wederom op met Honing, daer zal men dagelyks af drinken, ook zal men somtyds drinken Lavendel-water, ende mengelen onder den dagelykschen drank.

Tot Purgatie zal men innemen 's avonds naer den eeten Hoofd-pillen, eens ter weke.

Ook zal men niesinge maeken met gestampte Marjolyn, Mostaert en Gengber, gemengeld met wat Honing, ende in de neus-gaten gedaen: Triakel is ook goed gebesigd in dese siekte.

BEROERTHEYD (*om de*) *der Tonge te geneesen*: Als de tonge beroert is dat men quaelyk spreken kan, soo zal men de tonge soetelyk vryven met een weynig Triakel gemengeld met wat Lavendel-water, en wat gestampte Muscaet in den mond nemen, gemengeld met wat Conserve van Roosemaryn, en laeten koppen setten achter in den nek.

Bloed overgeyen (om het) te geneesen.

Dese siekte van bloed-spouwen, komt van veelheyd des bloeds, waer door eenige aderen ontspringen, ofte dat'er iet in het lyf geborsten ofte gebroken is, voor dit gebrek zal men in nemen Syroope van Queën, gemengel

met Weegbree-water, ende ſomtyds een ſtuksken Quëe-vleeſch eeten, met een dronksken rooden Wyn, en uytwendig mag men de borſt ſtryken met Olie van Quëen.

BLOED-PISSEN (*om het*) *te helpen*: Als'er eenen ider aen de nieren, ofte blaes gequetſt is, ſoo loopt het bloed inwendig, ſoo dat het klonterig van den menſch afgaet, en den menſch bloed piſt: Wie dit gebrek heeft neemt Aſparagen, Merk en Kumyn-ſoet, van elks een half quint gepulvert, en alle morgens in eenen dronk Wyn ingenomen, vyf dagen naer malkanderen: Dit is ook de Waterſuchtige goed; men kan het ook kooken, ende des avonds ende 's morgens dry of vier lepels drinken.

Bloeden (om het) uyt den neus te helpen.

Men zal het aengeſicht beſprengen met koud water, en ook den mond mede ſpoelen: Tot Remedie zal men nemen Rooſen-Azyn, maekende daer eenen dobbelen doek in nat, die men op het voorhoofd bind, en ook eenen in den nekke leggen.

Borre (om de) te geneeſen.

De Borre noemen wy te weſen eene ſiekte, als eenen menſch ſchielyk gedwongen word om over te geven ende af te gaen, komende meeſt van overvloedigheyd der Galle: Die dit gebrek heeft, zal ſyne Maege beſtryken met Olie van Foelie, en Olie van Quëen, zal Alſſem-wyn drinken, ſomtyds een ſtuksken Quëe-vleeſch eeten, en ook beſigen Syroope van Granaten, ende hem warm houden, draegende eenen bonten borſt-lap.

Brand ofte Ontſtekinge [voor den] der Leden.

Wanneer eenen arm, ofte been ontſteken word, ſoo neemt *pannum menſtruoſium*, maekt het in verſch water nat, en legt het daer op, ſoo komt het niet weder.

Buyk-loop (om den) te geneeſen.

Die hier gebrek af heeft, die zal Soete-melk ſieden tot op de helft, en daer af heet drinken, ende hem warm en ſtille houden. – Note-muſcaet geſtampt, ende in een Ey gebakken, is goed ge-eeten voor den Buyk-loop.

Cathernen [om de] te geneesen.

Die dit gebrek heeft zal sober zyn avond-mael houden, weeken Eyeren eeten, en schouwen Azyn, en rook. — Men zal eenen drank kooken van Gerste, ende Soet-hout, ende door gedaen zynde, zal men'er onder mengelen Honing van Roosen. — Tot purgatie zal men in-nemen hoofd Pillen een vierendeel loots, *Diacatolicon* een loot, met een weynigsken Zene-poeder gemengeld in warm bier, zal men het indrinken. — Om te niesen zal men nemen Marjolyn, Nigella, Note-Muscaet, van elks een scrupel gepulveriseert, en dit in den neus optrekken. — Op het hoofd zal men draegen een saksken met Roosen, Camilien, Laurier-bladeren, van elks eene hand vol, Note-muscaet, Nagelen, van elks een vierendeel loots, gestampt tot pulver.

Colyke [om de] te geneesen.

Dit is eene onlydelyke pyne, komende van verholen ende besloten winden die in de darmen vergaderd zyn: Dese zal men purgeeren met een lood Dael-kruyd, drinkt het in met heet bier, wel geboterd ende gesuykerd. — Men mag ook Camillen soden in Wyn ofte Bier, doorgedaen zynde, zal men het indrinken met een weynig gestampte Anys-zaed. — Neemt Anys-zaed, Venkel-zaed, Lavas-zaed, Soet-hout, Caneel, van elks een weynigsken, stampt het tot pulver, ende eet hier af. — Olie van Camillen van buyten op gestreken daer de pyne is, helpt seer. — Ook Zout, Zemelen, ende Camillen, van ieder eene hand vol, geroost in eene nieuwe panne, en tusschen twee doeken geleyd op de plaetse daer de pyne is, het zal met Godts gratie helpen.

COLYKE (*om de*) *op eene andere wyse te geneesen*. Neemt Camillen, maekt-se heet met Wyn, ende doorgedaen zynde, drinkt het heet in, dit is goed voor de Colyke; tot het selve diend Anys-zaed gebesigd, ende legd een saksken met warm Zout op de zeere plaetse, dit doet de pyne slissen.

Doofheyd (om de) te geneesen.

Die hard hoorende geworden is, zal nemen Betonie, Hyssop ende Marjolyn, van elks eene hand vol, het in

leyn Bier ſieden, en door gedaen zynde zal men het op-
vellen met Honing, en eenen lepel of twee Azyn, daer
al men af drinken vier of vyf dagen. - Maekt Purgatie
net Dael-kruyd en *Diacatolicon* van elks een loot, ende
rinkt het in met eene teuge warm Bier. — Draegt in de
oren Boom-wolle daer Olie van bitter Amandelen aen
edaen is. — Gorgeld met water daer Moſtaert in geroerd
s, met een weynigsken Azyn.

Draeyingen [om de] des Hoofds te geneeſen.

Die de Wervel-ſiekte heeft zal hem wachten draeyende
n omloopende dingen aen te ſien: Tot Purgatie zullen-ſe
nemen Pruymen-kruyd en *Diacatolicon* van elks een
oot, en drinken het lauw in met geſuykerd Bier. — Men
al ook braekinge maeken met Olie en water, en ſteken
aer naer eenen vinger in de keel om over te geven. —
len zal eenen Beet-wortel wat ſnyden en een ſtuksken
de neus-gaten ſteken, om het hoofd te reynigen. —
aer den eeten zal men een ſtuksken Quee-vleeſch eeten,
f een korſtken Brood om de Maege te ſluyten tegen het
pſtygen.

Flauwhertigheyd [om de] te geneeſen.

Hier toe zal men nemen geconfyte Gengber, en die
mtyds beſigen, ofte Caneel geſoden in water ende door
edaen zynde, vermengelen met Wyn, dit verſterkt het
uw herte.

Flerecyn (om het) te geneeſen.

Het Flerecyn is eene quael komende van druypingen
n Cathernen, maekt groote pyne, lammigheyd en jigt
er het komt: Die aen het Flerecyn en Jigt onderhevig
n, zullen ſig wachten van opſtygende dingen te eeten
te drinken, als zyn Wyn, Azyn, en heete pot-ſpyſe.
eſe quael kan men geneeſen door eene goede Purgatie
et Pruym-kruyd, of Suyker van Rooſen ingedronken
et Suykert Bier, daer de pyne is mag men het ſtryken
et Camille-olie, en Bier drinken daer Camillen in ge-
len zyn met Soet-hout; want dit verſacht ſeer alle pyne,
ſig voort warm houden.

Geel-sucht [*om de*] *te geneesen.*

Om dese siekte te geneesen, zal men Schel-kruyd doen in synen drank, en daer van drinken, dit is goed voor de Geel-sucht: Tot het selve dient Rubarber, of wat Saffraen gebesigd.

Graveel [*om het*] *te geneesen.*

Men moet nemen kleyne swyntjens, die op de oude mueren of stallingen te vinden zyn, laetende die wat tyds loopen in een groot glas om wat te suyveren, daer naer die stellende in een groot glas op eenen warmen oven om te droogen: Men stampt die in poeyer, men neemt dry of vier dagen vervolgens, 's avonds in het slaepen gaen een half dragma van dit poeder met een bier-glaeseken Rhynschen Wyn, waer mede het Graveel word afgedre ven; en als'er een steentjen in de passagie is, dat iemand syn water niet maeken en kan, men moet een heel dragma nemen, met een goed glas Rhynschen Wyn, dat zal den Steen doordryven, als ook ondervonden is geweest.

Dese Swyntjens zyn ook ligt om te bekomen in den somer op de oude dakken van een huys, men legt eenen meel-sak wat besproeyd 's avonds op een dak, waer o sy in den nacht al vergaederen.

GRAVEEL: (*eene andere Remedie voor het*) Di geaffligeert is met het Graveel, die neemt eenen witte Ajuyn of twee, naer proportie dien groot is, snyd die in kruys open, en legt hem in eene pinte Rhynschen Wyn daer van een glas gedronken 's avonds in het slaepen gaen doet het Graveel afdryven.

Ofte wel neemt eenen witten Ajuyn of twee, stamp dien, perst dan het sap uyt door eenen doek, doet'er b soo veel Rhynschen Wyn als sap van dien Ajuyn, drink dat in, het zal het Graveel doordryven: Men stelt resten van den Ajuyn in wat Rhynschen Wyn te weeken ende men drinkt dan op een ander tyd (in pyne zynde dien wyn uyt, den welken ook doet doordryven het Gravee

Maer als'er eenige steenen zyn die niet en konnen pa seren, gebruykt alsdan het sap van eenen of twee wit Ajuynen in quantiteyt van een half wyn-glas, drinkt d uyt, waer mede de steenen al afdryven: Wel is het wa

lat het niet ſeer aengenaem en is om drinken, maer de
yne doet alles paſſeren.

Hoeſt [om den] te verſachten.

Men zal nemen eene hand vol Hyſſop, en een half
vierendeel Vygen, die in ſtukken ſnyden, en kooken met
kleyn Bier, hier af gedronken verſacht den hoeſt. – Hier
oe beſigt men ook geconfyte Alants-wortel, ofte Drop
van Soet-hout.

HOEST, (*om den*) *ende benauwdheyd op de Borſt, te*
eneeſen: Neemt Soet-hout, ſchrabt het, en klopt het
lat, twee loot; Anys-zaed en Venkel-zaed, een loot te
aemen; Vygen, acht ofte negen, in ſtukken geſneden:
Kookt dit met malkanderen in ſoeten Wyn, doorgedaen
ynde, weld het op met Honing ofte Suyker, en drinkt
aer ſomtyds af. – Strykt de borſt uytwendig met olie van
ittere Amandelen. – Men zal ſomtyds wat Piney Suyker
eſigen.

Hoofd-pyne [om de] komende van koude te geneeſen.

Kookt Rooſemaryn in Bier een quartier uers, doet dan
ien Rooſemaryn uyt, en doet'er in wat Foelie, Suyker
n Boter, met een weynig Rogge-meel, eet daer ſomtyds
arm van, het is ſeer goed. – Neemt Salie en Betonie,
gt-ſe in Wyn, en drinkt daer af. – Ofte Conſerve van
ooſemaryn, of van Betonie ingenomen, de grootte van
ne Caſtanie, met wat geſtampte Caneel ende Note-
uſcaet – In voet-water geſeten daer Camillen in geſoden
n, ende Zout daer by gedaen zynde, trekt de pyne
t het hoofd.

HOOFD-PYNE (*om de*) *komende van hitte te geneeſen*:
eemt Rooſe-water met een weynigsken Rooſen-azyn,
kt daer aen, trekt wat op in den neuſe, en de pyne zal
ſtond vergaen; men mag ook Campher rieken. – De
aetſe daer de pyne is, zal men beſtryken met Rooſe-
ve, en nemen Rooſe-water, Rooſen-azyn, Rooſen-olie,
elks wat onder malkander geſlagen, daer eenen doek
genat, en dobbel op het voorhoofd gebonden, ende
het droog is wederom ververſcht.

HOOFD (*om de ydelheyd van het*) *te geneesen*, *en om de sinnen te versterken* : Die syne memorie wat geminderd is, die zal Wyn drinken, daer Consilie de Greyn, ofte Carde-Benedict in geweekt heeft, want dit sterkt de Memorie seer, men za' vrolyk van gemoed leven, van hem settende ende verjaegende alle swaermoedigheyd ende quaede fantaisien. – Tot purgatie zullen-se in-nemen *Diacatolicon* een loot, Zene-poeder een scrupel, gemengeld met Duyve-kervel-water, ende drinken dat 's morgens heet in. – Sy zullen hun wachten voor swaere spyse dat grof en swaer bloed maekt in den mensch, als is gezouten vleesch, kaes, melk, wesende sober in spyse en drank, en vrolyk van leven. – Sy zullen de handen, het aengesicht, en de voeten somtyds wasschen, ende wandelen op genoeglyke plaetsen met soet geselschap.

HOOFD (*om het*) *te suyveren* : Beet-wortel gesneden, ende in den neus gesteeken, suyvert de Hersens, ofte Kool-sop in den neus opgetrokken, suyvert het hoofd. -- Neemt Peper en knabbeld die met Rosynen, dit doet veel vuyligheyd uytspouwen.

HOOFD (*om het*) *te purgeeren* : Het sap van Anagasti in den neus gedaen, maekt niesinge, en reynigd het hoofd van quaede vochtigheden. – Marjolyn gepulveriseert, in den neus gedaen, suyverd en verwarmd het hoofd. – Mostaert geknabbeld in den mond, purgeert de Hersens ende trekt uyt het hoofd taeye vochtigheyd.

HOOFDEN (*om de Schurfde*) *te geneesen* : Neemt Klyf-blaederen, kookt die in water, en reynigd daer het hoofd mede : Neemt dan gestampten Hol-wortel en Bakelaer, kookt die in versche Mey-boter met wat Boom-olie en wat Azyn in een onverglaest potjen, neemt dan gevreven Solfer, roerd het onder malkanderen tot dat het styft ende smeert met dese Salve het hoofd: Of smeert'er op nieuwen gemaelen mostaert, 't zal geneesen met Gods gratie.

Huyg [*om den*] *der Keel te geneesen.*

Neemt Azyn, maekt dien warm, ende gorgeld daer mede Ofte Soete-melk gekookt met wat Salie, mede gegorgeld helpt wel.

Kank

Kanker (voor den) en opene Quetſueren.

Neemt Eer-en-prys met wortelen, blaederen en ſteel, laet-ſe een weynig droog worden, op dat de vochtigheyd of phlegma de welke daer in is, verdroogt, giet daer *Aqua Scobioſæ* op, en laet het daer in weeken, laet het daer naer in *Balneo vaſis vitrei* gediſtileert worden: Men mag het ook met Wyn diſtileeren, ſoo word het ſoo veel te krachtiger: Dit is een treffelyk en heylſaem dingen tegen alle opene Quetſueren, Schurft, Kanker, en anders.

Kinder-Pokskens (om de) te geneeſen.

De Kinderen die dit gebrek hebben, zal men Vygen te eeten geven, ende warm Bier te drinken daer Vygen in geſoden hebben in ſtukskens geſneden zynde, en laeten-ſe Rosynen eeten, ſoo zullen de Pokskens van het herte uytwaerts ſlaen, verdroogen ende verdwynen.

Koortſe [om de] te geneeſen.

Voor eene quaede Koortſe zal men Carde-Benedict ſieden in kleyn Bier, en drinken daer af, ofte Carde-Benedict-water gedronken dient'er wel toe. — Tot het ſelve dient Centaurie op de ſelve maniere gebruykt, ofte neemt een Roemerken Gouds-bloemen-azyn, doet'er in wat Venetiaenschen Triakel, drinkt dit lauw eer de Koortſe aen komt.

KOORTSE (*om de vierden-daegſche*) *te geneeſen*: Deſe Koortſe is nauwelyks met eenige Remedien te geneeſen, ende duerd ſomtyds een geheel jaer lang: Neemt de Bloemekens van Centaurie en Carde-Benedict, kookt die met Bier, drinkt daer af ſoo lang tot dat de Koortſe vergaen is, dekt U warm toe om te ſweeten, ende ſoo doende, zal de Koortſe te niet verdwynen ende vergaen.

KOORTSE (*om de langduerige*) *te geneeſen*: Men zal nemen eene halve Note-Muſcaet, ende ſoo veel wit Moſtaert-zaed te ſaemen gepoederd en ingedronken met eenen warmen kroes Wyn als de huyveringe begint te komen, en laeten hem warm toedekken om te ſweeten; ſoo het in eene reys niet over en gaet, ſoo moet men het wederom doen, en eene purgatie in-nemen.

KOORTSE (*voor de*) *en Peſte*: Die de Koortſe heeft, zal men doen laeten, hy zal in-nemen fynen Venetiaenſchen

Triakel een vierendeel loots met Goud-bloemen-azyn en zal daer op liggen sweeten, warm toegedekt zynde: Dat selve is ook goed voor de Peste.

Krampe (om de) te geneesen.

Krampe dat is eene spanninge der Zenuwen, als di tegen behoorlyke gewoonte getrokken worden met groot pyne, ende is gemeynelyk komende van overvloedighey van spyse ende drank, of ledigheyd, of vervuyltheyd va fluymen: Die hier gebrek af heeft zal hem doen ader-laeten en nemen purgatie in, een Loot *Diaphenicon*, met een teuge warm geboterd Bier, men zal met eene warme hand of met eenen groven warmen doek de plaetse vryven, o het hoofd ende den hals, het rugge-been, ende de beene nederwaerts aen: Men mag ook in-nemen een vierende loots Triakel, met eene teuge gesuykerd Bier, en stryke de zeere plaetse met Peter-olie: Om te niesen zal me nemen wat gestampten Peper en Note-muscaet, en fyne Marjolyn, dit poeyerken zal men uyt de hand in den ne optrekken: Conserve van Roosemaryn dient hier ook w somtyds ge-eeten.

Krauwagie (om de) te geneesen.

Neemt Boter en Zeepe, smeerd daer de Krauwagie med wascht het af met warm Regen-water, en strykt het m Olie van Okker-noten; tot het selve dient Hol-worte Bakelaer, Aluyn, Azyn, Peper, Solfer, met oude Bot gesoden ende onder een geroerd, ende daer mede gesmeer dese Salve geneest de Krauwagie.

Lammigheyd (om de) te geneesen.

Hier toe dient Triakel ingenomen met goede Mée, dat men maekt verniesinge, braekinge en vryvinge van lamme leden.

Lever [om de] die verhit is te helpen.

Hier tegen zal men in-nemen met wat Bier, Syro van Violetten die men in den Apotheek te koopen vin ende stryken het uytwendig met Roose-salve.

LEVER [*om eene kranke*] *te helpen:* Die eene kra ende verstopte Lever heeft, die zal somtyds Syroope

lssem besigen : Voor eene verhitte Lever, besigd men yroope van Violen, ofte van Roosen.

Luysen [om de] te verdryven.

Neemt gestampt Luys-kruyd, mengeld het met Olie, doet'er wat Quik-silver by, strykt het daer mede, het erdryft de Luysen van het hoofd, ende van alle plaetsen es lichaems, ende geneest ook de quaede Krauwagie ende churftheyd, en dat jeuksel.

Dat selve doet ook Luys-kruyd in Azyn geweekt, en e kleederen daer mede bestreken, verdryft de Luysen.

Maege (om eene quaede) te helpen.

Alssem-wyn gedronken is goed voor eene quaede Maege, fte Peper in spyse ge-eeten : Ook Wyn-azyn maekt appe-t, ofte Kappers met azyn ge-eeten zyn goed : Ofte som-yds wat Brandewyn gebesigt. — Die gebrek hebben van algen, ofte overgeven, die zullen wat Spaenschen-wyn esigen, zullen een stuksken Quëe-vleesch eeten, naer den ten, en drinken wat Wyn van Granaeten. — Ofte Ga-gaen in grove stukken gesneden, ende in Wyn geleyd, ier af gedronken, helpt de Maege.

Maere. (om de) te doen vergaen.

Die met dese quael gequeld zyn, zullen haer selven odt den Heere bevelen, zullen 's avonds sober eeten, illen sig gewennen op hun zyde te slaepen, ende met et hoofd vry hoog liggende : Sy zullen purgeeren met *iapbenicon* en *Diacatolicon* van elks een lood, en het drinken met Betonie en Duyve-kervel-water van elks vee oncen : Sy zullen walgingen maeken, met Radys, Vater, Olie, Azyn en Honing, en den vinger in de keel eken, ende maeken te braeken : Sy zullen ook den Hoofd-ler doen laeten.

Iaselen [van de] en hoe men weet dat de Kinderen die zullen krygen.

Wanneer de kinderen de Maselen staen te krygen, doen in de oogen zeer, welke ook wateren, niesen, rochelen, oesten dikwils, en werpen somwylen groote Cathernen uyt. Men houd haer warm in het bedde, of roode doeken,

dat-ſe geene lucht bekomen, en de Maſelen uytkome mogen, en niet in ſlaen; want den Lyder moet ſterven ſoo ſy op het herte inſlaen: Men geeft de kinderen Akeley zaed in, in eenen mortier geſtampt, met warm Bier.

Wanneer de kinderen in den mond rood worden, gee men hun *Diamorum* in, het is een ſap dat men in de Apotheek haeld, en van Moer-beſiën gemaekt is.

Maer wanneer de Maſelen de kinders door koude in borſt geſlagen zyn, het welke ſeer gevaerlyk is, gee men haer Veld-muyſen te eeten, welke in de Boter g braeden zyn, daer komen ſy dan weder van te recht.

De geneeſinge en alles is hier bykans mede gelyk m de Kinder-pokskens, daer wy te vooren van geſeyd hebbe Siet op *blad-zyde* 149.

Men heeft hier niet veel moeyte aen te doen; want men haer wel wacht, komen ſy daer met Gods hulpe w door: Carde-Benedict-water met gebranden en toegeſt den Herts-hoorn moet men hun dikwils geven.

Memorie [om de] te verſterken.

Bugloſſe, ofte Oſſe-tong-kruyd geſtampt, daer Wyn gegoten, ende dit gedronken, maekt eene goede memori het ſelve doet Hoender-ſop daer Brood in geweekt en ge-eeten. Confilie de Greyn in Wyn geleyd, deſen W gedronken ſterkt de Memorie, verheugd het Herte, en doet eenen menſch wel ruſten.

MEMORIE (*om eene quaede*) *te helpen*: Als d menſch ſlaeperig is, veel vochtigheyd uyt den neus loop ende vergeetachtig is, die zal 's morgens geconfyte Ge ber eeten, veel Moſtaert beſigen, ende dikwils gorgel

Milt-ſucht [om de] te geneeſen.

Deſe ſiekte komt van ſwaer bedorven bloed, ende nynige dampen, waer door de milte ſweld en grof wo de tanden in den mond worden hol, ſwart en quae riekende: Om deſe ſiekte te geneſen, ſoo mag men gang maeken met Roſynen en Pruymen, een vierend te ſaemen, het wel laeten kooken, en daer dan warm geweekt een loot Zene-blaederen, door gedaen zyn ſoet maeken met ſuyker, en drinken deſen drank, zal ſchikken goeden geſonden koſt te eeten, die ligte

teerd word, en ſtryken de plaetſe der Milte met *ltbea*, met eene warme hand.

Nieren (om de) te helpen.

NIEREN [*om de Verſtopte*] *te helpen*: De verſtopte ren worden geopent door Poley, roode Munt, Aſper-, Peterſelie ende Dryvuldigheyds Bloemen.

NIEREN (*om de Hitſige*) *te helpen*: Die daer mede neld is, eet Aerd-beſiën, Boſch-beſiën: Van gelyken kt hy ook Aerd-beſiën-water: Laet hem ook dun aegen Loot, achter op de lenden aen de rug-graet en, en het ſelve daer gaende en ſtaende ophouden.

NIEREN: (*voor de Verkoude*) Olie van Wyn-ruyt warmt de Nieren.

NIEREN: (*Suyveringe der*) Veel Rhynſchen Wyn ronken ſuyverd de Nieren.

Oogen (om de zeere) te geneeſen.

ls de oogen rood zyn en zeere doen, en ook traenen, zal men nemen 't Wit van een Ey, en het al te mael pen tot wit ſchuym, het dan laeten ſtaen verſygen, ſypelt water uyt, dat zal men mengelen met Vrouwen-, en daer zal men ſomtyds wat van in de oogen druypen. ok zal men-ſe ſomtyds waſſchen met lauw dunne-bier. oor ſchemeringe in de oogen, ſoo zal men Wyn-ruyt en en eeten, en ook oogen-trooſt in ſpyſe gebruyken. ls de oogen dik ende duyſter zyn, ſoo zal men'er in het ſap van Schel-kruyd, ofte wat gevreven Stok-er nemen, ende de oogen daer mede waſſchen.

OGEN [*om de Hitte der*] *te helpen*: Neemt Regen-er en kookt het met Witte-brood, dit waterken ver-d ende verſacht de Oogen als men-ſe daer mede waſcht, ſelve doet ook Rooſe-water, daer mede gewaſſchen.

OGEN: [*voor Duyſterheyd der*] Met Venkel-water aſſchen verklaerd het geſichte, ofte Oogen-trooſt-er kan het ſelve doen, mede gewaſſchen zynde.

OGEN: (*voor de Vlekken in de*) Alyn in Water ge-ten, d'oogen mede gewaſſchen, verdryft de vlekken de oogen, – Neemt het ſap van Schel-wortel, kookt net Honing, ende ſchuymt het klaer, dit in d'oogen en neemt weg het dikke vlies der oogen, ende men ht het met wat Vrouwen-ſog voor de pyne.

Ooren [om de] te helpen.

Olie van bittere Amandelen met een stuksken Catoen in de ooren gesteken, geneest van doovigheyd, dood de wormen, en belet het suyssen der Ooren.

Opstyginge des Moeders (om de) te geneesen.

Die hier gebrek af hebben, zullen sig gewennen met het hoofd hoog te liggen, en stryken dikwils het hoofd, Nek, Polsen, ende Beenen al nederwaerds aen met eene warme hand, ofte eenen groven warmen doek: Naer de eeten zullen-se in-nemen een stuksken gebraeden Brood ofte Quëe-vleesch, om het opstygen te beletten, ende zullen hun wachten voor het gene dat winden aen brengt, als rauw Fruyt, ongesoden Melk, of kleyn Bier dat on gesoden is, ende zullen somtyds een vierendeel loods Triakel met warm Bier in-nemen, soo zal het met Gods gratie geneesen.

Peste. [om de] te verdryven.

Men zal nemen goed oud Bier, het heet maeken op het vuer, daer svry een goed stuk boter in doen, en daer b doende een vierendeel loots Venetiaenschen Triakel van den alderbesten, en drinkt dat alsoo warm met malkanderen in, doende daer naer zyn beste om aen het sweeten te geraeken, als door arbeyd, ofte door wandelen over de kamer, daer naer een groot Eyken-vuer aen leggen, laet tende hem warm dekken om te sweeten, het welke de Peste uyt dryft: Maer soo lief als hy syn leven heeft, zal hy hem wachten voor slaepen op dien tyd, en bind onder de voeten Zout, Radys, Kruymen van Rogge-brood, en Zeepe, stampt het onder malkanderen en bind het met een Kool-blad onder de voeten, om het vuer van het herte te trekken; doet hem terstond laeten, en een sterke purgatie in-nemen, maeken te braeken, ende soo het ergens eenige vuerigheyd openbaert, het sy van buylen of puysten, daer zal men op leggen Gerste-meel Pap gesoden met Vygen aen stukken gesneden, eenen Lely-wortel met het loof, een Kool-blad wel kleyn gestampt met een stuk Boter eenen pap van gemaekt, en beveeld het voorts den gebenedyden Heere: Ook m

en in-nemen eenen dronk Carde-Benedict-water, ofte oud-bloemen-azyn, of eenen Dooyer van een Ey, met n vierendeel loots Venetiaenſchen Triakel, om daer naer t ſweeten te geraeken, het welke het beſt is om de Peſte verdryven.

PEST-DRANK; (*eenen goeden*) Neemt El-ſalie-aederen, Vlier-blaederen, en Breem-blaederen, van elks en veel, kookt-ſe in klaeren Rhynſchen Wyn, doet daer geſtampten Gengber, hier van zult gy 's morgens drinken nen goeden teug eer gy uyt den huyſe gaet.

Als gy gaet in eenige plaetſen die ſeer ontſteken zyn, o hebt eene ſpongie gedopt in ouden ſterken Wyn-azyn, e met Goud-bloemen gediſtileert is.

Of vryft ende waſcht U aengeſicht 's morgens met eenen zynigen doek, beſtrykt uwe lippen en neus-gaten met prechten Mitridaet, ende beveeld U voorts aen den Heere.

PESTE: (*om ſig te beſchermen tegen de*) Twee loot enetiaenſchen Triakel, een loot Mitridaet, een half loot n het Gulden Eye, *Specie Liberantes* een quintel, ormentil, Diptamus, *Boliarum*, van elks een ſcrupel. e wortelen en Armeniaenſche Bolus ſtampt men wel en engeld-ſe onder malkander met het ſap van Limoenen, ewaerd dit wel, ende gebruykt het als het nood doen zal.

Als hem dan iemand quaelyk gevoeld, ſoo neemt van eſe voorſeyde Compoſitie, de ſwaerte van eenen Goud-ılden en half, dat is ontrent dry Engelſchen ſtyf, ende rinkt dit met Wyn ofte goed Bier, ſteld dan den Lyder oor een goed Eyken-vuer dat hy aen het ſweeten komt, nde dan in een bedde wel warm gedekt, doet dit binnen yf ofte ſes ueren noch eens, en den Lyder zal door Gods enaede, hier mede gepreſerveert ende vry weſen voor en aenſtoot.

PESTILENTIAELE (*om de*) *Apoſtumatien, Klie-en en Geſwellen te doen uytbreken*: Duyvels-beet met de loemen en wortelen geſtampt en opgeleyd, geneeſen de eſt-buylen.

PESTE: [*Perfumeringe voor de*] Maekt goed vuer de kamer met Eyken-hout, het is eene goede perfume-nge. – Men mag in de kamer in het vuer berooken met enever-beſiën, of met Imperen-hout de kamer berookt. –

Laurier, Roosemaryn, Myrrhe, Caneel, wel-riekende kruyden, Wierook, Salie, Wyn-ruyt, Pek, Harst, Tymus, Note-muscaet, stampt het, ende legt het op gloeyende koolen, en perfumeert de kamer, besonder 's avonds en 's morgens, het is seer goed.

PESTE: [*voor de*] Eer gy uyt gaet, soo spoeld uwen mond met Water en Azyn, en swelgt eene noots-schael vol in, strykt wat onder uwen neus, aen den slaep des hoofds, doet wat in een doeksken en riekt'er somtyds aen.

Voor de Peste, neemt in een half roemerken Goud-bloemen-azyn met eenen verschen Dooyer van een Hinnen-Ey, met een vierendeel loots Triakel om te sweeten.

Phrenesie [om de] te geneesen.

Die hier gebrek af heeft, zal men wel purgeeren met Pruym-kruyd, ende binden voor het voorhoofd, Roose-water met een weynig Roosen-Azyn, en Ey-wit, men zal het hol der voeten, en der handen vryven met zout en azyn, en geven dan den Lyder te drinken, Keirne-melk gesoden met Zurkel.

Pisse [om de Koude-] te helpen.

Wanneer men de koude-pisse van koud Bier krygt, soo drinkt maer Brandewyn, soo vergaet het, of men gebruyk Genever-water: Ofte neemt Pappelen, Knoflook, ende sied het dry ueren in goeden Wyn, ende drinkt het, soo vergaet het ook. – Cypressen-kruyd in goeden Wyn gesooden, ende warm gedronken. – Of wanneer men zyn water lost, laet men het selve in de hand loopen, ende vryft het dry-mael om den navel, soo houd het op.

Pleuris [om het] te geneesen.

Het Pleuris is eene sweeringe by de korte ribbe, ma[kende] onlydelyke pyne en steekinge, als of het met eene priem gedaen wierd, soo dat eenen mensch nauwelyk synen adem kan haelen, komende met eene heete koortse ende eenen droogen hoest: De remedie hier vooren is da[t] men eerst voor al zal doen ader-laeten, ende eene purgati[e] in-nemen: Neemt een vierendeel Pruymen, klopt-se i[n] stukken, twee loot gepelde Gerste, een loot Soet-hou[t] geschrabt en plat geklopt, kookt het wel met malkandere

in kleyn Bier, en door gedaen zynde tot eenen drank, doet'er by een loot Pruym-kruyd, drinkt dit warm op, ende woeld wat, om dat het te beter zoude werken, de uytwendige plaetſe daer de pyne is, ſtrykt die met Camille-Olie, ende drinkt kleyn Bier daer Syroope van Soet-hout onder gemengeld is.

PLEURIS [*om de pyne van het*] *te doen vergaen*: Neemt Olie van ſoete Amandelen, die verſch uytgeperſt is, een half lepelken, en drinkt het in met Malveſey, ſoo zal de pyne vergaen.

Purgatie [om eene gemeene] te gebruyken.

Als wanneer iemand om eenige beſondere reden eene gewoonelyke purgatie noodig heeft, kan hy daer toe gebruyken een dragma poeder *Cornachini*, of een dragma Rubarber, of twee ſcrupels van elks te ſaemen gemengeld, ofte hy kan gebruyken vyf à ſes oncen Weenens-water, ofte iets anders volgens dat ſynen ſmaek of ſiekte vereyſcht: Men kan de doſis van deſe Medecynen vergrooten, ofte verminderen volgens den ouderdom ofte geſteldheyd van den Perſoon: Aen de kinderen geeft men gemeenelyk eene half once Syroop van Rubarber, ofte Syroop van Suykerye met Rubarber gemaekt.

Roode-Loop of Meliſoen [om de] te geneeſen.

Ganſeryk in Wyn ofte Water geſoden, ende gedronken, geneeſt het roode Meliſoen. – Huys-look geſoden, ende het ſap daer af gedronken, is goed voor den loop. – Salie in water geſoden, ende gedronken, is goed voor het Meliſoen. – Lomberſe roode Noten gepulveriſeert met de ſchaelen, ende Weegbree-zaed, van elks even veel gepulveriſeert, ende dit gedronken met Wyn-tinkt, ofte rooden Wyn, geneeſt het roode Meliſoen.

Rooſe [om de] te geneeſen.

De Rooſe komt eenen menſch aen met huyveringe, als eene ſterke Koortſe, om die te geneeſen ſoo zal men Gerſte-water drinken, en het mengelen met Syroope van Violetten: Daer de Rooſe ofte roodigheyd is, daer zal men op leggen werk ofte doekskens genat in Weegbree-water, en Rooſe-water, met half witten Wyn-azyn, ende ſoo zal het wel vergaen.

Ruydigheyd (om de) te geneeſen.

Men zal eene Purgatie in-nemen van Zene-blaederen, gekookt in Wey, met een weynigsken Anys-zaed, met gepelde Roſynen eene hand vol, ende men zal het warm drinken. – Men zal een ſalfken maeken van geſtampten Bakelaer, Hol-wortel, en Solfer, mengeld het met ſmeer van gerookt vleeſch, ſmeerd het ſchurft daer mede, ende ook alle de vouwen der leden.

Slaep [om] te maeken.

Latouwe geſtampt ge-eeten, of ſalade daer van gemaekt, dat doet eenen menſch wel ſlaepen en ruſten. – Rogge-meel Pap ge-eeten, doet wel ſlaepen. – Men zal Bier en Brood nemen, daer in doende twee loot Syroope van Man-kops-bollen, en maeken een voet-bad, daer in geſoden zyn Wilgen-blaederen, Wyn-gaerts blaederen, met twee ofte dry Mankops-bollen, en daer in waſſchen de voeten, de handen, het voorhoofd, ende de ſlaepen des hoofds, houdende den Lyder ſtil ende donker.

Smerten [om de] van eenige Lidmaeten te helpen

Soo men gebreeken heeft de welke haeren oorſprong uyt koude hebben, het ſy in eenig lidmaet des lichaems, aen handen ofte voeten, gebruykt men de blaederen van *Nicotiana*, ofte het ſap daer van, ofte tot morſel geſtampt, ofte de blaederen gedroogd ende gepulveriſeert, ofte neemt de gedroogde blaederen, beſprengt-ſe met Oranie-bloeſſem-water, en legt het op de gebreeken.

Speenen, ofte Ambeyen (om van de) bevryd te blyven.

Geheym om altyd een open lyf te houden, voor de gene die met Ambeyen *of* Speenen *gequeld zyn, om door dat middel van die ſmertelyke quael bevryd te blyven, opgegeven door den Profeſſor* W.

Neemt 12 van de beſte gedroogde Catharyne-pruymen, ſet-ſe te ſtoven, als-ſe genoeg zyn ſoo doet'er de ſteenen en ſchillen ſchoon uyt, en vryft het vleeſch tot eenen fynen pap: Neemt dan een vierendeel loots wel van ſteelen gezuyverde, fyn gemaelen Zene-blaederen, en mengeld'er

die onder met even ſoo veel *Cremor Tartari* voor het bederf, want des ſomers zoude het anders geen acht dagen goed konnen blyven: Als men nu de minſte aendoeninge van die ſmertelyke quael gewaer word, of dat men niet dagelyks met gemak ten minſten eenen ſtoel-gang heeft, moet men de grootte van eene okker-noot, des morgens in het nuchteren daer van gebruyken: Dit is wel geringe ten aenſien van de koſten, maer onbetaelbaer in weerde en nuttigheyd, waerom menſchen, die deſe quael onderworpen zyn, deſen hulp-middel altyd in gereedheyd moeten houden: Die van natuere hardlyvig zyn, hebben maer de quantiteyt van de Zene-blaederen te vermeerderen, ende doen wel het twee-mael 's weeks tot precautie te gebruyken, om van die quaelen bevryd te blyven, zynde het eenigſte dat by ondervindinge, voldoenende daer toe bevonden is.

Stank des Monds (om den) te helpen.

Als den mond ſtinkt ſoo zal men hem waſſchen met goeden ouden Wyn, ende als het tand-vleeſch bloed, ſoo neemt een weynigsken gevreven Spaenſch-groen, vryft'er de tanden mede, en waſcht het wederom af met ſchoon regen-water; maer men moet het niet inſwelgen.

Steen (om den) te geneeſen.

Die hier gebrek af heeft zal nemen de kake-beentjens van Snoeken, een vierendeel loots gepulveriſeert, ende met Wyn ingedronken, en ſtryken ſyne lenden en blaeſe met olie van Camillen, of Schorpioenen-olie.

STEEN (*voor den*) *ende het Graveel*: Smelt Gomme van Kerſſen-boomen in Wyn, en drinkt-ſe in met wat Olie van ſoete Amandelen, dit helpt voor den Steen; ofte neemt Parietari-water met een weynigsken Syroope van Hyſſop, dit is goed voor het Graveel.

STEEN (*om den*) *te doen ſmelten*: Neemt Haeſenbloed, ende het vel het welke aen de zyde is, dit word ſoo verſch tot pulver verbrand, en nuchteren in warm water gedronken, ſoo vergaet den Steen: Indien men de kracht daer van beproeven wilt, neemt men eenen ſteen, daer men dit pulver ontrent eenen lepel vol op ſtrooyt, ende warm water daer op giet, ſoo zal den Steen ſmelten.

Swaermoedigheyd (om de) te doen vergaen.

Die hier gebrek af heeft zal ſomtyds eene goede teuge Wyn drinken, met wat Pimpernel-water, ofte Buglos-water gemengeld, ofte de blaederen van Pimpernel in Wyn geleyd, ofte ook ſonder die, dit verheugd het herte: Daer by zal men eenen vrolyken moed draegen, ende verkeeren met vrolyk Geſelſchap, als ook eene purgatie in nemen van Zene-blaederen.

Sweeringen (om de) en Apoſtumatien te geneeſen.

Deſe gebreeken komen meeſt van ſwaer grof bloed, het welke men zal purgeeren met *Confectio Hamech*, ingenomen met Duyve-kervel-water, ende men zal onder ſynen drank mengelen om te drinken Syroope van Duyvekervel; op de ſweiringen zal men leggen eenen pap gekookt van Gerſten-meel of Lyn-zaed, daer vyf, ofte ſes vygen in geſneden zyn, daer ook by doende eenen Lelie-wortel, ende Kruys-kruyd, het ſieden in goed Bier met een ſtuksken boter, en leggen'er het dan op tot dat het ryp is; men mag des avonds drinken goed geboterd bier, met een half vierendeel loots geſtampte Bakelaer.

Tand-pyne [om de] te helpen.

Voor de Tand-ſweer ſoo kookt in Azyn Pyretrum en Hyſſop, ende waſcht daer de tanden mede: Ofte neemt eene hand vol Gerſte, een half vierendeel Vygen aen ſtuk-ken geſneden, en eene hand vol Moer-beſiën-blaederen, kookt het wel met malkander, ende doet'er by een weynig Azyn, ſpoeld daer den mond mede.

TAND-SWEER [*om de*] *te helpen*: Moer-beſiën-blaederen in Regen-water geſoden, ende by gedaen een weynigsken Azyn, verſacht de Tand-ſweer, als men daer mede gorgeld ende den mond ſpoeld.

Vallende Siekte [om de] te helpen.

Die hier gebrek af heeft zal by-naer ſittende ſlaepen, om te beletten de opſtyginge naer het hoofd: Men zal eenen drank kooken van Hyſſop, Salie en Betonie van elks eene hand

vol geſoden in eenen pot Bier met Anys-zaed een loot, Soet-hout twee loot, Roſynen gepeld een half vierendeel, door gedaen zynde, zal men het opwellen met Honing een half vierendeel, Syroope van Hyſſop eene once met twee lepelen Azyn : Tot Purgatie zal men in-nemen, *Diaphenicon* een loot, Agaricus Trociſcatus een half vierendeel loots, gemengeld met een dronksken van den voornoemden drank : Het hoofd zal men tegen de vloeg opkammen, ende men zal ſomtyds in-nemen Triakel een vierendeel loots met wat geboterd Bier : Men zal verniesinge maeken met Note-muſcaet, Marjolyn en Peper, van elks een weynigsken kleyn geſtampt zynde, zal men het in de neus-gaten opſnuyven.

Vallinge [om de] te geneeſen.

Om de geneeſinge van eene Vallinge ofte Verkoudheyd te verhaeſten moet men eene ſekere leven-wyſe onderhouden, ſig warm houden, en veel drinken van een aftrekſel van Vlier-bloemen met melk, om de doorwaeſſeminge te bevoorderen : Om de verſtoppinge der neus-gaten te verminderen kan men dikwils de dampen van warm water ofte melk in de ſelve laeten vliegen.

In het geval der ſinkinge op de borſt om den laſtigen hoeſt te verſachten, moet men veel gruys-water drinken met wat honing, of veel warmen thée met wat ſyroope *de Capilaire* daer in gemengeld : Men kan als noch alle ueren een lepeltjen nemen van den volgenden lek-middel : neemt witten maegden-zeem vier oncen, mineraliſche kermes [*Kermes mineralis*] vier greynen, ſyroope van roode kanker-bloemen twee oncen, mengeld dit te ſaemen : Hier mede zal men haeſtelyk verlichtinge gevoelen op de borſt.

Soete-melk met Suyker gemengeld, ende geheel warm gedronken, is goed voor de verkoudheyd.

Verſachtenden Hulp-middel voor de Kiek-hoeſt.

Neemt Tymus, kookt hem met Honing in water, daer van gedronken, beneemt de Kiek-hoeſt.

Syroope van Hyſſope is goed ingenomen voor 't kuchen.

Hyſſope in water gekookt met Honing en Vygen die in ſtukken geſneden zyn, deſe drank is goed voor de kiekhoeſt.

Indien de kinderen des nachts niet konnen ruſten noch

slaepen, dan moet men-se te bedde leggende, van een half dragma, tot twee dragmas, van de bekende Syroope de *Coquilico*, ofte van Klap-roosen ingeven, tot dat sy in slaep vallen.

Versmoorde (om de) te redden.

Naer den versmoorden op een wel gewarmd bedde geleyd te hebben, zal men hem dikwils met warme Serveeten dekken, en op honderd wysen folteren; men zal hem geestachtige vochten in den mond gieten; ende by gebrek van die kan men sig van een afkooksel van Peper in Azyn bedienen, men zal de zenuwen die den Neus bekleeden, met de veertjens van eene penne prikkelen, of Tabak met eene pyp in den Neus blaesen, ofte eenig ander krachtig nies-middel gebruyken : Men heeft sig ook met goed gevolg van eene pyp of buys bediend, om warme lucht in den mond te blaesen, men heeft-se selfs met eenen blaesbalk in de darmen gebragt : Ook kan men den rook van eene Tabaks-pyp in de ingewanden brengen, eene afgebesigde pyp kan voor buys dienen, en men heeft de spoedigste uytwerkingen van dien rook gesien : Soo men eenen Chirurgyn heeft, moet hy eene Ader-laetinge aen den hals doen, en wanneer alle dese middelen niet en helpen, moet hy de Luchtpyp-Slagader (*arteria trachialis*) openen. Men moet sig niet laeten afschrikken, wanneer de eerste poogingen vruchteloos zyn; want somtyds zyn'er wel twee uren tyds tot koesteringe en beweeginge noodig, om eenig teeken van leven te krygen.

Verstoptheyd der Vrouwen [om de] te geneesen.

Om dese quael te geneesen, zal men in-nemen eene goede purgatie : Neemt *Diacatolicon* twee loot, en drinkt het in met warm gesuykerd Bier; men zal Byvoet sieden in Bier, en mengelen desen drank met syroope van Byvoet, en drinkt daer somtyds af, maeken een bad van Byvoet, Camillen en Mater, sieden die in water, en wasschen daer somtyds de voeten in, ende schikken het lyf warm te houden met werken.

Vloed (voor den grooten) der Vrouwen-stonden.

Die hier mede gequelt is, zal Syroope van Granaeten in-nemen, met wat Weegbree-water, ende zal onder haeren

drank mengelen Syroope van Quëen, ende ſomtyds Aman-
del-melk, ofte Schaepen-melk die wel geſoden is drinken.

Water-ſucht [om de] te geneeſen.

Die deſe ſiekte heeft moet weynig eeten, en minder drinken, oeffenen zyn leden in gaen, ſtaen, ende arbeyden, en hem wachten over dag te ſlaepen, ende voor vochtigheyd: Hy zal maeken een poederken dat hy eeten zal met gerooſt brood: Neemt Caneel, Gengber, Brem-zaed, Bakelaer, Anys-zaed, Soet-hout, al-te-mael kleyn geſtampt zynde, ende daer dikwils af genut, ofte gedronken met Franſchen wyn.

Wonden [om de] te geneeſen.

Die gequetſt is, ofte hem geſneden heeft zal de wonde waſſchen in zyn eygen water, of met Wyn, of met Azyn in water, en het laeten doof byten, ſoo zal het niet ſweeren, en leggen'er voords ſuyker en olie op met een doeksken, twee of drymael vaſt omgebonden voor het bloeden, soo zal het haeſt geneeſen zyn, ofte ſchrabt kryt in Azyn, en bind'er dat vaſt om met een doeksken voor het bloeden, soo zal het voords van ſelfs heelen.

Wormen [om de] van de jonge kinderen af te jaegen.

Het zaed van Oranie-appelen ingenomen. – Perſik-blaederen gekerft, op den navel geleyd, verdryft de wormen der kinderen. – Perſik-blaederen geſtampt, ende het ſap daer af te drinken gegeven, verdryft de wormen van de kinderen. – Alſſem, Averuyt, Wyn-ruyt, Reynevaer gekerft, ende onder de aſſchen in twee Kool-blaederen gerooſt, ende dan de kinderen op den navel geleyd, en het sap eerſt onder den neusgeſmeert, jaegt de wormen van de jonge kinderen af.

Zinkinge, (tegen de) Verkoudheyd en Hoeſt.

Doet een pond Honing kooken, doet daer eenen Citroen in, met ſchil en al, eerſt in ſeer dunne ſchyfjens geſneden; laet het kooken tot dat het genoeg en malſch is: Doet'er dan twee ſcrupels Saffraen, in ſeer kleyne ſtukskens geplukt in: Den Sieken moet een weynig van de Citroen-ſchillen

eeten, ende dikwils een weynig van de Syroope nemen, om den hoest te geneesen: Desen Genees-middel is niet dier, ende is seer goed voor nieuwe Zinkingen, voornaementlyk voor Kinderen en jonge Menschen.

Zyde [om de steekinge in de] te helpen.

Als is-se soo fel dat men als geenen adem kan haelen, en men bekommerd is dat het op een bastaerd Pleuris zal uytloopen, soo neemt men twee handen vol Lyn-zaed, die men in eene pinte versche melk soo lang laet kooken dat-se heel dik is geworden: Dit legt men soo heet als men het kan verdraegen, op de plaetse daer men die steekinge gevoeld; is-se dan noch niet geheel verdweenen, soo doet men dit ten tweede-mael, ende men neemt de grootte van eene peerde-boone van den *Balsem Artikel XIV. bladzyde* 90. met Brandewyn in.

Eynde der Recepten en Genees-middelen van het Eerste Deel.

Naer-Reden tot den goedgunstigen Leser.

GY-lieden hebt gesien in het eerste Deel van dees Wer[k] de bekende en gemeene Hulp-middelen, met de wel[k]e ik nu veele jaeren menigvuldige Menschen hebbe geholpen; aenmerkt wel, dit Werk gebruykende, dat de Drogeryen, Kruyden en andere Ingrediënten goed en deugdelyk zyn, ende niet vervalscht, gemengeld, of bedorven, op dat de verscheyde soorten van de Balsems, Salven, &c. hunne [be]hoorelyke kracht en uytwerksel mogen hebben; ik wensch wel tot Liefde van mynen Even-mensch, ende tot Tro[ost] van alle behoeftige Lieden, dat Gy-lieden de deugd [en] kracht van dese Genees-middelen selfs ondervonden h[ebbende], mynen naervolger wilde zyn in armhertige [Me]nschen, soo veel Gy-lieden kont, uyt Menschlieventheyd [te] helpen, hopende dat wy door onsen Bystand der Elendig[en] de eeuwige Belooninge van den Heere zullen ontfang[en] naer dit tydelyk Leven in syne hemelsche Glorie.

VAERT WEL.

Soli Deo Gloria.

XII. HOOFD-STUK.

ehelſende negen rykſinnige Voorwerpſels, ot verquikkinge der droefgeeſtige Lieden, en nuttig tot behoudeniſſe der Geſondheyd.

erſte voorwerpſel van de Beweginge des Gemoeds.

ekt iemand wel te zyn, die moet voor alle dingen
n drift, ſyn herts-gewoel, ſyn binne-tochten dwingen;
Want als het innig deel in goeden vrede ſtaet,
Het lyf en ſyn gevolg dat word'er door gebaet.
el aen dan ſchout verdriet, en nyt, en minne-vlagen,
n wilt te grooten vreugd en hevig bloed verjagen,
Dryft eer en geld-ſucht weg, jaegt angſt uyt uwen geeſt,
En maekt dat gy alleen den grooten Schepper vreeſt.
en wil noch even-wel van niemand oyt begeeren,
it hy uyt ſyn gemoed zal alle tochten weeren;
Een geeſtig hovenier beſnoeyd het weelig kruyd,
Maer roeyd noch even-wel geen ſtam of wortel uyt.
n boom van wilden aert die kan het enten baeten,
kan door goed beleyd ſyn vrange vruchten laeten:
Gy mogt dan, ſoo gy kont, verſetten uwe pyn,
U hert mag even-wel niet ongevoelig zyn.

D En vermaerden *Cicero*, in ſyn 3. Boek van de Tuſculaenſche vraegen, verwonderd hem niet ſonder merkelyke reden, naer dien wy beſtaen uyt Ziele en Lichaem, voor de Siekten Lichaem eene Konſte gevonden is, om de ſelve te geneeſen; dat'er geen moeyten gedaen en word om de Genees-konſte Zielen te vinden, en haere quellingen te hulpe te komen. gebreken des Lichaems worden gemeenelyk gerekent het rk alleen van de *Doctoren* of *Medecyns* te weſen, en die van Ziele voor de *Theologanten* gelaeten. Maer alſoo onſen *Galenus* l ernſtig vermaend, dat men hem niet en moet inbeelden, het alleen de *Philoſophen* zoude betreffen, de Bewegingen

der Zielen te bestieren: Maer dat het ook het werk is van de
Medecyn, dewyl de selve niet alleen den Geest en het Gemoed
en beschaedigen, maer ook het Lichaem van zyn gesondheyt
berooven: Soo is het meer als reden, dat wy volgende de
vermaeninge van dien grooten Leer-meester, ook alhier, daer
wy het Lichaem leeren bewaeren voor Siekte, niet over en
slaen van het gene eenigsints de selve kan toesenden, gelyk daer
zyn de *Passien* en Bewegingen des Gemoeds, die van verscheyde
Wysgeerige *Siekten der Ziele* genoemd worden.

Als dan dese Bewegingen des Gemoeds boven de maet gaen,
soo ontstellen sy met eenen het Lichaem, en dat door de groote
gemeenschap die daer is tusschen de *Ziele* ende het *Lichaem*,
die malkanderen soo het goed, als het quaed, dat-se hebben,
gestaedig mede deelen. Alsoo lange wy hier in het leven zyn
(seyde *Plutarchus* uyt *Plato*) heeft de Natuere het Lichaem
en de Ziele soo vast aen malkanderen gebonden, dat de eene
niet wel en kan vaeren sonder de andere. Soo schryft ook *Theo-
phrastus* seer wel, dat de Ziele veel swaere Siekten in het Lichaem
brengt, en dat-se voor haer woonplaets quaede huer betaeld:
Maer dat het haer ook niet wel en bekomt, dewyl-se, als het
Lichaem swak word, mede verswakt, ende met het selve ook
afscheyd: Hierom vermaende wel te recht *Zamolxes*, een
Koning en *Wysen* onder de *Geten*, dat men in het onderhoud
van de Gesondheyd wel acht behoorde te nemen op de Bewe-
gingen des Gemoeds; gelyk *Plato* van hem verhaeld in *Timæo*,
alwaer hy ook selve de Gesondheyd beschryft, uyt de over-
een-stemminge van het Lichaem met de Ziele: Want selfs de
dagelyksche ervarentheyd leert ons, dat het Lichaem verandert
en ontroerd word door de Bewegingen der Zielen. Siet men
niet hoe dat den Mensch van eene droevige ofte blyde tydinge
haestig geboodschapt, in syn aengesicht en al syn leden veran-
derd? Soo gaet het met de Gramschap, Vreese, Liefde, en
andere Ontroeringen: Dat de Ziele mede beweegt en ontroerd
word door het Lichaem, en siet men niet alleen in raesende
koortsen, en andere siekten; maer ook in dronke lieden, van
de welke den Poëet *Horatius* aldus gesproken heeft 1. *Epist.*

Wat leert ons dronkenschap al vremde kueren dryven!
Sy melt dat niet en dient, sy doet de vrienden kyven,
Sy maekt dat menig mensch, ook sonder wapens vecht:
En doet 'k en weet niet wat, al is het tegen recht:
Sy weet een bleeken angst en droefheyd af te breken,
Sy kan een traege tong bevallig leeren spreken,

Sy wekt de geeſten op, en gunt een ſchamel man,
Dat hy geweldig ryk en vrolyk ſchynen kan.

Maer hier word wel gevraegt, of dan alle bewegingen des Gemoeds het Lichaem ſchaedelyk zyn, ofte dat'er eenige voor oed en geſond mogen gerekent worden? Sommige meenen, at'er geen van allen tot de Geſondheyd en dient, als de Vreugd n maetige Blydſchap: Andere zyn van gevoelen, dat niet lleen de Blydſchap, maer ook d'andere Bewegingen, indien-ſe net maete geſchieden, tot Geſondheyd konnen ſtrekken. En ulks word van onſen *Galenus* ook beveſtigt: Want als de Ziele in een geſtaedige ſtilte is ſonder ſorge ofte begeerte, ſoo vord het Lichaem tot koude Siekten bereyd: In tegendeel als le ſelve al te beſig is, en door gramſchap, bekommeringe, lydſchap, al te ſeer beroert word, dan verwekt-ſe heete Siekten. Hier by voegt *Galenus*, dat hy veel Siekten geneeſen heeft, lleen door het maetigen van de Bewegingen des Gemoeds, en lat hy zulks ook van *Eſculapius* geleerd heeft: Soo dat ik voor vaſt houde, het tweede gevoelen het beſte te zyn, daer in mede volgende mynen wel gemelden Meeſter *Voſſius*, den welken chryft, dat den wyſen Godt de Bewegingen in ons Gemoed eſtort heeft, om als behulpſelen te weſen tot treffelyke werken: Want het gene den wind is voor een ſchip, dat is voor ons de Beweginge des Gemoeds, in welkers maetigheyd de geruſtheyd, jae het geluk van ons leven beſtaet.

Door de ſelve worden wy gedreven tot het gene ons de Reden eerd: Maer als de Reden haer ſelve van het roer laet ſtooten, oo en brengen ſy niet tot deugd, maer tot alderhande ongeegeltheyd, en worden alſoo rechte ſiekten des Gemoeds. Het velke niet en geſchied in een wys man, die niet ſonder bewe-ginge en is, maer de ſelve Regeert: Van zulk een ſegt men geneenelyk, dat hy meeſter van ſyne Paſſien is: Wy hebben hier van een fraey exempel in den wyſen *Socrates*, den welken, ls hy van twee quaede vrouwen (die hy, om ſyn *gedult* te ... nen, genomen hadde) ten huyſe uytgekeven was, en voor op de bank ſittende, uyt de venſter met water begoten wierd, even-wel in geen gramſchap uyt en berſte, dan zulks met een effen gemoed verdroeg, alleen ſeggende, wel gedocht te hebben, dat naer ſoo veel donder, noch regen zoude vallen. Soodaenige geruſtheyd des Gemoeds, en maetigheyd om ſyne bewegingen in te houden, is voor alle menſchen tot de behoudeniſſe der Geſondheyd ſeer noodig; ſoo dat men altyd gereed en gewaepend behoort te zyn, tegen alle ſtooten en toevallen van de Fortuyne, het ſy goede ofte quaede; overdenkende dat ons

leven hier anders niet en is, als eenen oorlog op der aerden: ende eene reyse van den opgang tot den ondergang.

Onse meeninge en is even-wel niet, den Mensch als eenen steen ofte stok onbewegelyk en ongevoelig te maeken; want het soo on mogelyk is sonder eenige Beweginge des gemoeds te zyn, als son der eeten en drinken; maer wy willen alleen vermaenen, dat voor spoed en tegenspoed met een effen gemoed opgenomen moeten worden, dewyl alle dingen, gelyk den Wysen man segt, haere keer en weder-keer hebben: En het is ook malligheyd hem t quellen in het gene dat wy niet en konnen beteren, en gantsc buyten onse macht is, gelyk seer stichtelyk van den wyse *Epictetus* aengewesen word: Maer insonderheyd is een effe en kloek gemoed noodig de gene die in Princen hoven verkeeren en die in staeten en groote ampten verheven zyn: Want als (kans komt te keeren, en sy verlaeten ofte afgeset worden, da vallen-se in duygen, ja sommige, gelyk ik gesien hebbe, doo groote verslagentheyd in de dood selve: Het welke geschiee om dat-se al haer sinnen en al haer geluk stellen in de Hooghe en gunste der Menschen, die soo haest kan veranderen.

Hier op heeft misschien den wysgeerigen *Democritus* gesie als hy seyde, dat de gene die gerust wilde leven, in het b sonder, noch in het gemeen niet veel en moest by de han nemen: Want die hem veel dingen onderwind, steld syn selv onder de macht van de Fortuyne; daer het sekerste is, de sel selden te beproeven, maer altyd op haer te denken, ende s selven van haer getrouwigheyd noyt iet toe te seggen. H men ergens op, ofte heeft men iet voor, men zal het soo men, dat zulks volgen zal, by aldien dat'er geen belet, o verhinderinge tusschen en valt. Hierom segt men, dat een w man, niet buyten meeninge over en komt, niet dat hy van Menschelyke geval bevryd is, maer wel van de misslagen: A en gelukt hem juyst niet, gelyk hy gewilt, maer wel gelyk gedacht heeft: En voor-al heeft hy gedacht, dat'er syn vo nemen iet zoude konnen tegenstaen. Nu is het noodsaekely dat den rouw van het gene ons mist, soo naer niet ga wanneer wy soo vast op de goede uytkomste niet gestaen hebben: Het gemoed dient van alle uytwendige dingen tot selven geroepen te zyn, laet het op syn selven betrouwen, syn selven vrolyk zyn; dan zal het geen schade voelen, en het ongeluk in de beste vouwe slaen: Den wysgeerigen Ze als hem geboodschapt wierd, dat alle syn goed op Zee geble was, *de Fortuyne*, seyde hy, *gebied my nu gemakkelyker de Wysheyd te gaen oeffenen.*

Daerom heeft den Italiaenschen Genees-Heer *Carda*

er wel geschreven, dat de Menschen alderlangst leven, die er wereldsche dingen niet veel en vraegen, die eere, staet, kdom, hoogheyd niet veel en achten; en in tegendeel, dat e andere regeeren, en altyd naer hooger staet trachten, om t-se seer gevoelig en haestig geraekt zyn, geenen hoogen bout schieten, en selden soo oud worden als de gene, die haer erte, gelyk men gemeenelyk segt, in een bonte lapjen leggen, Godts water over Godts akker laeten loopen: Soo dat de erustheyd des Gemoeds den besten middel is om lang in gendheyd te leven: Maer ik verstaen by dese gerustheyd niet ene ontblootinge van alle genegentheyd, waer door den mensch heel ongevoelig zoude wesen; maer alleen de maetigheyd in le beweginge.

Tot besluyt, en zyn de Ontroeringen niet anders als bewegingen des Gemoeds ofte der Zielen in haer gevoelig deel, de welke geschieden ofte om iet te begeeren dat de Ziele voor goed enneemt, of te vlieden het gene sy voor quaed acht. Hier uyt ekken sommige elfderhande soorten van Ontroeringen: Andere rengen-se tot seven: Veele tot vier, te weten Blydschap, Droefheyd, Hope, en Vreese. Met dese laetste houd het *Varro*, n het meestendeel der Wysgeerige, stellende twee aen de zyde an het goed, en twee aen de zyde van het quaed, het sy ulks inder waerheyd alsoo is, ofte dat men het hem maer laet voorstaen: Want de Droefheyd en Vreese, gelyk-se seggen, zyn twee quaede meeningen, betreffende het ingebeeld quaed tegenwoordig ofte toekomende; en van gelyke de Blydschap en Hope zyn twee goede inbeeldingen, die voor oogmerk hebben het tegenwoordig ofte toekomende goed. Op dese vier Bewegingen schynt den Poëet *Virgilius* 6. *Æneïd.* mede gesien te hebben in dese versen:

Daer is een hemels vuer in haere borst gesloten,
Daer uyt een groot vermaek hun stont te zyn genoten,
Indien dit logge vleesch, daer in den geest versmacht,
... quaede wegen ging, geen hinder in en bracht:
Maer nu men vreese voeld, en veelderley begeeren,
En dat en druk en vreugd ons beyde plag te deeren,
Soo gaet het anders toe, &c.

Tweede Voorwerpsel van de Droefheyd.

Laet ons wat dieper gaen, en in 't besonder spreeken
Van al dit ziel-gewoel, en al de binnen-steken,
De Droefheyd is voor eerst die ons de sinnen quelt,
En menig teer gemoed in vremde bochten stelt.
Hier tegen diend behulp en goeden raed gegeven,
Om sonder eenig leed en stil te mogen leven;
Maer 't kruyd dat aen den mensch in dese siekte dien
En komt niet uyt het veld, maer van een wysen vriend.
Een woord, een troostig woord, te rechter tyd gesproken
Dat heeft aen menig hert dit onheyl afgebroken,
Dat is de rechte salf die swakke menschen helpt,
En droeve sinnen heelt, en heete traenen stelpt.
Maer Godes heylig Boek in dit geval te lesen,
Plag aen een treurig hert een groot vermaek te wesen;
Doch boven alle ding, tot Godt een reyn gebed,
Dat is de rechte troost die ons in ruste set.

DE *Droefheyd* word seer wel beschreven van den H. Oud vader *Chrysostomus*, in synen brief aen *Olympia*, t zyn eene vreede pyn-bank van de Ziele, een vonnis erger al alle vonnissen en vraeken; want sy is als eenen vergiftigen worm (eenen worm des Herten, die syn eygen moeder op eet, seyd *Antiochus Hom.* 25) niet alleen het vleesch, maer ook de ziel verslindende; eene verborgene koortse, meerder ontstekende al het heetste vuer, en eenen geduerigen stryd sonder eenige rust. Om kort te seggen, gelyk eene quaede en vervuylde maege geen nut of voordeel en kan trekken ook van de alderbest spyse, alsoo worden alle goede, en pryſſelyke werken, in de geest van den genen, wiens herte met Droefheyd overstolp is, te niet gebragt: Indien dese ontroeringe niet by tyds ge stuyt en word, soo krygt-se zulken aen-was, en maekt alleng kens soo diepe wortelen, dat de Reden selve, waer door de Mensch van de Beesten onderscheyden word, geheel komt o te keeren, ende te bederven, ende hy word gantsch onsinnig, e buyten weten.

Wat nu aengaet de *Oorsaeken* van de Droefheyd, die kome van buyten, ofte zyn van binnen in het Lichaem.

De uytwendige oorſaeken zyn eenige quellingen, en benauwtden, die ons aenkomen van veelderhande dingen, als door ſterven van man, vrouw, kinderen, ouders, en goede vrienn, door verlies van goed, eer, ſtaet, en diergelyke, door t veel en onmaetig gebruyk van ſpyſe, en drank, ſwaermoeg bloed maekende, en dit bloed in het lichaem zynde, is de wendige oorſaeke van Droefheyd en Melancolie.

De Droefheyd en overvalt niet alleen den Geeſt, maer bevaerd ook het lichaem met ſoo veel ſiekten, en quellingen, t het tot alle dingen onnut gemaekt word; ja ook ſoo verre, t den Menſch door de grootheyd van de ſelve dikwils in de ood komt te vervallen: Daerom is het wel geſeyd van den wyſen ian, *Prov.* 17. *Een bly herte zal eene Medecyne goed maeken; aer eenen verſlaegen geeſt zal het gebeente verdroogen.*

De *Geneeſinge* beſtaet in het aftrekken van de bedroefde ſinen door redenen, en vermaeningen tot iet anders dat vermaelyk is, ofte ten minſten dat het ongeruſt gemoed wat kan pen bedaeren; als mede door exempelen van de gene die het ſoo gedaen hebben.

Den eerſten en beſten genees-middel is, dat men de dingen ie ons bedroeven, veracht, ende niet weerdig en acht om ons aer eens om te ontſtellen: Ofte die ſoo veel op zyn gemoed iet winnen en kan, dat hy dan het ſelve afleyde tot ſoeter en ermaekelyker dingen: Gelyk de Genees-Heeren als ſy de nkengen niet en konnen uyt het lichaem dryven, ſoo trekken die op eene andere plaetſe, daer minder gevaer is.

De gene die te ſeer bedroefd en verſlagen zyn om het veres van haere beſte vrienden, zal men voorſtellen de gelegenteyd en geſteltenisſe van het menſchelyk geſlachte, de welke, in de wereld gebooren te worden om te ſterven; dat het Godt is, die den tyd van ons leven geſteld heeft, die niemand eranderen en kan; dat hy alleen weet, wanneer en hoe lang et ons dienſtig is te leven, ofte te ſterven; dat hy den draed n de hand heeft, die hy laet los gaen ofte breekt, wanneer en … het hem belieft; dat wy ons moeten voegen naer ſynen eyliger wil, en dat anders doen, is tegen hem murmureren, et welke eene groote zonde is.

Soo als een brand-hout doet, heeft als ons doen twee enden,
Grypt hier ten ſchaed u niet, grypt daer het zal u ſchenden.
Die ſyn vermeynd miſval, wel vat en recht doorſiet,
Vind vreugd en herten-luſt, ook midden in 't verdriet.

Een Grynspens, die de kop staeg heeft vol muyse-nesten
Vind dan ook klaegens-stof, als 't gaet ten alderbesten:
Die 't al swaer overweegt is noyt bevryd van rouw.
'T is best dat m'alle ding slaet in de beste vouw.

Daer benevens dat het kermen en kryten ydel en vergeef is voor de dooden, dewyl die niet weder en komen, en da het ook voor de levende sterffelyke menschen niet en kan he pen, als om haer selve soo veel te eerder onder de aerde te helpe

Maer waerom beklaegd men doch de gene die verlost zynd uyt de elendigheden van dese wereld, ongelyk gelukkiger zy buyten de wereld, als daer binnen, genietende in den Hem de eeuwige en volmaekte vreugd? Waerom benyden wy d onsterffelyke ziele verlost te zyn uyt de gevangenis van h sterffelyke lichaem, om op te vaeren daer boven in haere rech woon-plaetse?

Indien men segt, dese algemeene wet wel te weten, dat w allegaeder eens moeten sterven: Maer dat men beklaegt c haestige dood, die voor den tyd, ofte in de fleur van het leve iemand overvalt: Dat is voorwaer eene groote sotheyd: W is'er groot ofte kleyn, die besonder recht heeft om oud te worde De kinderen van Keysers en Koningen, sterven-se niet soo w in de wiege, als die van Boeren en Herders geboren zyn? D dood, gelyk den Poëet *Horatius* segt, klopt soo wel op (Paleysen van de Koningen, als op de Hutten van arme Liede Men heeft dan geen reden van sig te beklaegen, ofte seer bedroeven over de overledene, het sy dat-se lang ofte kort m ons geleeft hebben: Want indien-se niet veel en dochten, s en konden sy niet te ras sterven: Indien-se eerlyk en deugdel waeren, soo moeten-se noch minder beklaegt worden, om d sy gegaen zyn uyt een bedorven wereld, alwaer sy mede no hadden mogen bedorven worden: Daer benevens leven-se o door haere deugd en goeden naem, soo dood als-se zyn, in geheugenisse der Menschen.

Wy zullen hier by voegen, dat het wyfs werk is, en din van slechte en kleynhertige lieden, hem selven boven maet te quellen: En dat men in den grootsten tegenspoed, sy standvastigheyd behoort te betoonen: Dat den tyd, die al slyt, ten lesten ook de Droefheyd doet ophouden: En dat een iegelyk den tyd vermag, dat behoort in een wys man wysheyd en het verstand te doen, sonder te wachten, dat met'er tyd slyten zal: Men zoude dan mogen vraegen den ger die bedroeft is, of hy voorgenomen heeft noch eens een eyr

n de Droefheyd te maeken, ofte dat hy meent alle de dagen us levens daer in te volherden: Want indien gy dat voor hebt zoude ik ſeggen) ſoo werpt gy U ſelven, door flauwhertigeyd, een volkomen en het alderbitterſte ongeluk op den hals: aer indien gy t'eenigen tyde een eynde meent te maeken van Droefheyd, waerom veranderd gy nu niet, en waerom verſt gy U ſelven nu niet van die elendigheyd? Want de redenen, e U alsdan zullen dienen, die kont gy nu gebruyken, om U n die moeyelykheyd te ontſlaen: Alſoo ook in de ſiekten des ichaems den kortſten weg van geneeſinge den beſten is. Het ene gy dan den tyd toewyſen zoude, zulks de reden toemende, verloſt U ſelven uyt de benauwtheyd: Maer ſy ſeggen, at dit haer buyten hoop en onverwacht overgekomen is: Gy ehoort daer op gewacht te hebben, by U ſelven overleggende e onſekerheyd van de menſchelyke dingen: Op dat gy niet nbereyd gelyk als van onverwachte vyanden overrompeld en vord. *Theſeus* ſchynt tegen alles wat hem konde overkomen vel gewaepend geweeſt te zyn, als hy aldus ſpreekt by *Euriides*, gelyk *Cicero* aenwyſt 3. *Tuſc.*

Een man van wys beleyt die heeft my leeren denken,
Wat my voor ongeluk voortaen zou mogen krenken,
En dus heb ik geleerd te peynſen op den dood,
Op druk, op ballingſchap, op alderhande nood.
En dit acht ik bequaem om waer te zyn genomen,
Om dat niet onverhoets my over mogte komen;
Want die te vooren denkt wat hem gebeuren mag,
Ontſet hem niet te ſeer ook van een harden ſlag.

Indien de Droefheyd ontſtaet door verlies van rykdom, ſtaet, eere ofte diergelyke, de genees-middelen die uyt de redenen daer voor by gebracht konnen worden, zyn voor eerſt: Dat zulke Droefheyd geſtelt word om dingen van kleyne ofte geene waerde: Want den Rykdom eñ grooten Staet en is in hem ſelven niet, maer word alleen verheven door het gevoelen van de menschen, het welke anders niet en is als bedrog en misverſtand, geheel tegen de natuere, die haer genoegt met weynig, daer de inbeeldinge en begeerlykheyd onverſaedelyk is.

Den Menſch ter wereld komende, word gevoed en verſaed met ſog alleen: En kan bequaemelyk in d'añder jaeren ſyn leven onderhouden met water en brood, en zulks is volgens de Natuere: Maer daer is veele van doen om te verſaedigen eenen

vraet, of eenen die met onnatuerelyken honger gequeld is, die by de Genees-Heeren *Honts-honger* genoemd word, eene siekte waer in men noyt genoeg en heeft, maer hoe men meerder eet, hoe men meerder eeten wilt: Alſoo ook en ſtopt veel goed geen Gierigheyd, dan hoe men meer heeft, hoe men al meer begeert. Zulk eenen perſoon dan is nimmermeer te vreden; en al beſat hy de geheele wereld, ſoo zoude hy even-wel arm en elendig zyn; want het geluk beſtaet in het genoegen. Het is eene treffelyke Leſſe van *Epicurus*: Indien iemand geerne ryk, geacht, en oud waer, dat hy dan niet ſoo ſeer en zoude trachten iet by te doen tot ſynen rykdom, aenſienelykheyd, jaeren, als wel af te doen van ſyne begeerte: Want gewiſſelyk in de dingen die meeſt beſtaen in de meeninge, of inbeeldinge; ſoo heeft zulk eenen het meeſte, die minſt begeert. Eenen armen Menſch die weynig heeft, en niet meerder en begeert, is waerlyk ryker als den grootſten Koning, die meynd dat hy niet en heeft het gene hy wel zoude, of ook konde hebben, ofte die hem daer in bedroeft, dat hy niet meerder hebben kan. Voorwaer *Socrates* was gelukkiger, en hadde meer genoegen in ſyne armoede, als den rykſten van Griekenland in al ſyne ſchatten.

Wanneer matroos maer heeft een pyp Tabak gedronken;
Hy ſuyſebolt, en ſwiert, al waer hy wel beſchonken.
Den Salamander leeft alleenlyk van den wind,
Den Krekel in den dauw ſyn voedſel ſoekt en vind.
Een weynig ſpys en drank kan ziel en lyf vermaken:
Elk heeft genoeg, die maer ſyn gierig hert kan ſtaken;
Die meeſt begeert, heeft minſt: Dus wilje zyn geruſt!
Vermeerderd niet U goed, maer minderd quaede luſt.

Voorder zyt gy van Godt met middelen gezegend? en misbruykt-ſe niet; maer gebruykt-ſe voor U ſelven, en voor de behoeftige: Het geld is grooter ſchat in de handen der armen, als in de kiſt. Beſit gy weynig? Doet U neerſtigheyd om met eeren voort te komen, maer en benyd den ryken niet: Want niemand en zal medelyden hebben met eenen armen Nydegaert. Zyt gy tot hoogheyd verheven? Wacht U van trotsheyd, en denkt dat hooge bergen wel konnen dalen. Zyt gy van eene geringe, en ſobere gelegentheyd, en geeft den moed niet verloren, maer ſiet in den wind. Komt U iet onverwacht, oft buyten hoop over, weeſt daer in niet ontſtelt; maer denkt dat alle wereldſche dingen onſeker, en bedriegelyk zyn, en overleg

U ſelven de vermaeninge van *Naziunzenus*, dat men het
gebruyken goed, en het te verdraegen quaed op de eeuwig-
yd ſtelle, en dat dien eerſt recht leeft, die alleen voor de
uwigheyd leeft.

Daerom behoord men te denken, dat het minder droefheyd
niet te hebben, als te verliesen: En wy zullen dan verſtaen,
t'er ſoo veel minder reden is van quellinge in de armoede,
'er minder ſchaede is. Gy dwaeld (ſchryft *Seneca*) indien
meent dat de ryke kloekhertiger zyn om haer verlies over
ſetten; groote en kleyne lichaemen voelen even veel pyne
n eene wonde. *Bion* ſeyde aerdig, dat het de gene die vol hair
aeren, en die een kael hoofd hadden, even zeer dede, wan-
er men haer een hair uyt trok: Even eens gaet het met de
ke, ende ſchamele, ſy voelen even veel ſmerte in het verlies
n haer geld: Maer het is verdraegſaemer, als geſeyd is, niet
verkrygen, dan quyt te geraeken: Daerom ſiet men ook,
t de gene, die de Fortuyne nimmermeer met eenen gouden
gen beſtort en heeft, vrolyker zyn, als die van de ſelve ver-
eten worden.

Maer alſoo wy de ſterkte niet en hebben om geld en goed
o t'eenemael te verachten, ſoo moeten wy ons intrekken om
flagen van de Fortuyne minder onderworpen te zyn. Kleyne
chaemen zyn bequaemer om onder de wapenen te duyken,
s die door haer grootte aen alle kanten voor het quetſen open
aen. De beſte geld-maet, ſeyde *Seneca*, is, die niet in armoede
vervalt, noch verre daer van daen en is: En op een ander
aetſe, te hebben dat noodig is; en daer aen te hebben dat
enoeg is. *Plato* gevraegt zynde, hoe veel middelen iemand
ebben moeſte? Antwoorde, ſoo veel, dat hy voor het veron-
elyken bevryd was, en geen gebrek en lede: Maer *Epictetus*
eld het Lichaem de maete van den Rykdom, gelyk den voet
an den ſchoen, en gelyk deſe niet ruymer en moet weſen als
en voet, dat ook alſoo den Rykdom niet grooter en moet zyn,
an de noodſaekelykheyd van het Lichaem.

Voor het laetſte diend tot diergelyke quellingen, dat men den
eeſt aftrekt van de droevige gedachten, en genuchtelyke, ende
engenaeme dingen voor den dag brengt; want gelyk een
rieks Poëet wel ſeyde, *voor een ſiek gemoed is de praet eenen
enees-middel*: De ſoete over-een-ſtemminge van ſingen, en
p inſtrumenten ſpeelen, heeft mede groote kracht om alle
roefheyd te verſoeten, en het herte te verheugen, dat met
uellinge belaeden is: Alſoo leſen wy in de H. Schrifture van
en Koning *Saul*, dat wanneer hy met ſwaermoedigheyd be-
angen, ja van den booſen geeſt gequeld wierd, terſtond laeſſeniſſe

en verlichtinge gevoelde, als *David* de harpe in de hand nam, en voor hem speelde, 1. *Sam.* 16. Het selve lesen wy by *Plutarchum* van *Pythagoras*, dat als hy syn gemoed wilde in ruste stellen, en van alle ontroeringe bevryden, het Musiek by der hand nam: Dan eene recht Godt-vreesende ziele kan den meesten troost scheppen in het lesen van Godts woord, alwaer den rechten en waeren troost voor een benauwt herte te vinden is.

Ik en kan niet naer-laeten te besluyten met de alderwyste vermaeninge (naer myn oordeel) van den hoog-wysen *Epictetus*, met welke hy syn noyt genoeg gepresen Hand-boeksken aldus aenvangt: " Van alle dingen zyn sommige in onse macht, " sommige niet; in onse macht zyn het meenen, het begeeren, " of niet begeeren, ende kortelyk, al het gene wy doen: Maer " in onse macht en hebben wy niet het lichaem, geld, eere, " Heerschappye, ende kortelyk, al het gene wy selve niet en " doen: Nu de dingen onder onse macht, zyn vry van na- " tueren, en konnen van niemand belet, ofte verstoort wor- " den; maer die buyten onse macht staen, zyn beletsel, ende " verhinderinge onderworpen: Daerom staet te letten, dat " men de dingen die buyten onse macht zyn, niet voor vrye en " rekent, en vremde voor eygene; want zulks doende, zal " men altyd ontstelt, bedroefd, en buyten raed wesen: Maer " indien men alleen voor eygen rekent het gene dat eygen is, " en in onse macht staet, en vremd voor vremd houd, soo " zal men van niemand bedwongen of belet worden, niemand " beschaedigen, noch selve in eenige schaede, ofte droefheyd " vervallen. " Komt'er iemand te sterven van onse vrienden, men zal denken dat hy sterffelyk was, en dat hem in het leven te houden buyten onse macht was, en soo voort in alle andere saeken, die ons onmaetige droefheyd zouden konnen verwekken: Noch grooteren troost konnen wy ons selven geven met het bedenken dat'er niet en geschied sonder Gods bestieringe, en dat hy niet en doet als het gene best is, als de goedheyd selve zynde: En voorwaer willen wy gerust leven, laet ons wel, en Godzalig leven; want daer in is het dat het gemoed syne rechte gerustheyd kan stellen. " *Cato* en *Musonius* hebben eertyds hier van seer treffelyk geseyd: Indien gy wat " goeds doet met arbeyd, den arbeyd zal haest weg gaen, " maer het goed zal altyd blyven; en indien gy wat quaed " aenrecht met vermaek, het vermaek zal terstond over gaen, " maer het quaed zal U altyd aenhangen: " Eene spreuke voorwaer, die by een iegelyk wel ter herten mag genomen worden.

Derde Voorwerpsel van den Nyd.

k kome tot den Nyd, een van de slimte tochten,
Die oyt met boos vergif op onse sinnen vrochten;
Daer is niet een gebrek of 't heeft ten minsten wat,
Daer op het voor het volk een grond van onschuld vat.
De lust, al is-se vuyl, die kan haer ranken prysen,
Om dat'er soet vermaek is uyt gewoon te rysen;
De geld-sucht word gegrond, ten minsten na den schyn,
Om in den ouden dag in geen gebrek te zyn.
Maer voor de swarte Nyd en is niet eene reden
Waerom sy in de borst van iemand dient geleden:
Sy is haer eygen beul, en waer een ander lacht
Daer siet men dat het spook van enkel druk versmacht.
Wel aen dan (wie gy zyt) om dese pest te myden,
Weest treurig daer men treurd, en blyde met den blyden;
Gy mogt niet een gepeys besteden aen den Nyt,
Soo gy in eenig deel of mensch, of Christen zyt.

DEn Nyd is eene Droefheyd, gelyk *Aristoteles* segt, 2. *Rhet.* 10. over eenig goed ofte geluk, niet om dat den Nydigen zulks mist, maer om dat het een ander heeft, die hy benyd: En al is het dat het hem selven niet en schaed, dat het synen even-naesten wel gaet, soo en mag hy even-wel zulks niet verdraegen: Waer uyt genoegsaem blykt dat het de booste ende ongeregeltste Beroerte van al is, ende die noch reden, noch grond en heeft, daer de andere (gelyk *Ulpianus* segt op *Demosthenem* tegen *Leptinem*) noch eenigen schyn hebben van reden, is het niet tot volkomen ontschuldinge, ten minsten altyd om wat te verbloemen.

Den Nyd, segt den Oud-vader *Chrysostomus*, is een onreyn, en vergiftig beest, en eene siekte van onsen wil: Eene moeder van alle quaed, en die in geenderhande maniere te ontschuldigen is: Het welke ook bevestigd word van den Griekschen Orateur *Aristides*, en andere. Hierom is het dat veele wel bekennen, dat sy iemand haeten om dat men ook de quaede haeten kan: Maer niemand en bekent dat hy met Nyd swanger gaet, alsoo een vroom en wel gesteld man niemand en benyd, gelyk seer wel aengewesen word van *Plutarchus* in syn Boek van Haet en

Nyd, het welke de oorsacke is dat sommige haer nydigheyd ve
bloemen met den dek-mantel van Spyt, al of-se maer qualyk e
namen dat eenige quaede Menschen te seer gevoorderd wierden

Ah! hoe elendig is den man,
Die nimmer vrolyk wesen kan,
Dan als een ander is beducht,
Of in benauwtheyd leyt en sucht?
Ah! hoe elendig is den mensch,
Die als een ander krygt syn wensch,
Van spyt syn herten bloed verteerd?
O Heer! dees plaeg doch van ons weerd.

B. Prosper segt hier over seer wel, dat den Nydigaerd ee
anders geluk door benyden tot syn straffe maekt." En *S. Be*
„ *nardus*: Sy dwaelen, schryft hy, in de eenigheyd: De
„ eenigheyd is in de Hooveerdige, om dat sy niemand en ac
„ ten, als haer selven. Is'er iemand geleerd? Hy soekt sy
„ gelyke naem kleyn te maeken: Is iemand wys in wereldscl
„ saeken? Hy wilde wel dat niemand syns gelyk en was: Is l
„ ryk? Hy queld hem, soo hy een ander siet bedyen: Is l
„ sterk, ofte schoon? Geeft hem een mede-maet, hy zal vo
„ gaen. Hy is alleen, maer dwaelende; dwaeld in syn eenighey
„ Het herte is hem opgeblaesen, hard, sonder Godtvruchti
„ heyd, sonder berouw, en droog van den douw der Hemelsch
„ genade. Wie kan ligtelyk, wat dit voor een quaed is, m
„ woorden uytdrukken, met het welke den Nydigen uyt ha
„ van den mensch benyd de Godelyke weldaed in den mensch
„ Maer den Nydigaerd heeft door eene rechtveerdige stra
„ soo veel beulen, als den benyden prysers." Daerom is h
gantsch vremd dat sommige, die anders door haer selven l
weerdig zyn, door Nydigheyd haeren loffelyken naem besc
telen: Zulks word met geen minder verwonderinge, als ook v
minderinge gesien in eenige treffelyke geleerde Lieden, die
het minste tegenspreeken terstond met haetige woorden teg
haeren even-naesten uytbersten.

Sy is van bleeke verw, en mager aen de leden,
Haer tanden zyn begaet met duysend vuyligheden,
Haer borst is groen geplekt, door uytgeborsten gal,
En noyt en schept-se vreugd als uyt een droef geva

Het ſpook is ſonder ruſt, en noyt gewoon te ſlaepen,
Maer uyt een anders druk genegen vreugd te raepen,
Het is ſyn eygen leed, en voeld ſyn eygen ſmert,
Verteerd ſyn innig merg, en eet ſyn eygen hert.

Seggen wy dan niet wel te recht, dat Haet en Nyd een quaede eeſt is? Het quaelyk varen aen lichaem en gemoed, op dat nu niet en ſpreeke van de grootſte zonde, behoort genoeg weſen, om een iegelyk te doen verfoeyen, en afkeer te ebben van dees booſe en onnatuerlyke plaege.

Den genen die van een ander benyd word, en behoeft hem eenſints daer in te quellen, alſoo het, gelyk men gemeenelyk gt, beter is benyd te worden, als beklaegt, en de elende alleen eenen Nyd en kent, het welke ſeer wel by den ſchryver van y-eynde ſpelen *Plautus* geſeyd word *Truculento*:

Al word ik ſchoon al ſeer benyd,
Noch ben ik des van druk bevryd:
'K heb liever dat het my gebeurd,
Als dat myn hert in afgunſt treurd;
Want die benyd, ſit in den druk:
Maer die benyd word, heeft geluk.

De Nydigaerds ſelve en konnen niet wel geholpen worden, m dat-ſe ſchroomen haer gebrek te openbaeren: Die pyne in et hoofd heeft, ſegt den Oud-vader *Baſilius*, geeft zulks aen en Genees-Heer te kennen; maer die van den Nyd ſiek is, at zal hy ſeggen? Even eens ſchryft een ander Oud-vader *yprianus*, dat de wonden die men handelen en ſien kan, wel gtelyk komen te geneeſen; maer dat de wonden van den lyd ſoo diep en verborgen zyn, dat'er geene genees-middelen ygebracht konnen worden: Den beſten middel even-wel om iemand te benyden, is gelyk den gemelden *Baſilius* ſegt, dat en alle wereldſche ſaeken weynig acht, als geenen nyd of vangunſt weerdig zynde, dat ook den aldergrootſten rykdom erganklyk is, en dat de gene (gelyk niet alleen in alle Hiorien te leſen is, maer dagelyks in alle landen bevonden word) ie nu meynen geheel boven den wind te zyn, plotſelyk omeworpen worden, en op die maniere moet men ook andere ingen, die nyd baeren, ſig ſelven voorſtellen, en vaſt inbeelden.

Vierde Voorwerpsel van de Liefde.

Maer dat ons verder trekt tot ongeruste sinnen,
Is Liefde, *vuyle lust, en ongeregeld minnen:*
Ah waer'er eenig mensch vervald in dit gebrek,
Daer worden met'er daed de wyste lieden gek.
Haer krachten, haer verstand, haer wel-gesonde leden
Die worden afgeslonst, die worden afgereden;
'K en weet niet, myn vernuft, hoe menig ongeval
Geduerig oorsprong neemt uyt dit elendig mal.
Wat raed voor dese plaeg? Soo haest de sinnen hellen,
Om door haer slim bejag U geest te komen quellen,
Soo dient'er op gepast, om dit vergiftig kruyd
Te dempen eer het groeyd, en fluks te rukken uyt.
Maer voelje door het quaed U sinnen overlasten,
Soo geeft U dan geheel tot bidden, waeken, vasten;
Dit is een boose geest die nimmer oyt en vlucht,
Dan als men niet en eet, en tot den Heere sucht.

DE Liefde en is niet anders als eene begeerte en verlang[ing] van het gene, ofte met'er daed goed is, ofte ons go[ed] schynt te wesen: De selve als-se van de reden gestierd wor[d] soo is-se eerlyk ende prysetyk; maer van de selve verlaet[en] zynde, en is-se niet anders, als eene quaede begeerlykhey[d] ende word onderscheyden naer het gene daer-se door gedrev[en] word, *Gier. Sorboli nel Ritratto d'Amore, Consil 2. Charr[on] au 1. livre de la Sagesse, chap.* 19. Als zulks eer en staet i[s] dan word-se Eergierigheyd genoemd, de liefde tot geld en goe[d] is de Gierigheyd, tot vleeschelyken wellust, is de gemee[ne] liefde: siet daer dry wielen daer veele menschen in verslinc[...] ren, dry plaegen van het gene by ons is, Geest, Lichaem, en Goed; de wapenen van dry hoofd-vyanden van des Mensch[en] rust, en welvaeren, den Duyvel, de Wereld, en het Vlees[ch]. Dese dry zyn voorwaer de aldergemeenste ontroeringen, wa[ar-] om ook den Apostel *Joannes* in de selve alles verdeeld hee[ft]
„ Al wat in de wereld is, is begeerlykheyd der oogen, [...]
„ des vleeschs, ofte opgeb'aesentheyd des Levens. 1. *Joan[...]*
De Eergierigheyd, als geestelyke, is eelder en hooger als [...]
anc[...]

der; de wellustige Liefde is gemeenelyk slapper, en soo gduerende niet, als zynde natuerelyker, want sy is ook in beesten, in welke de andere niet gevonden en worden.

En niet alleen dat dese ongemaetigde Liefde den Mensch tot slaeve maekt, is daer beneffens ook schaedelyk soo aen de éle als aen het Lichaem, en brengt met eenen veel andere roerten, ende ongerustheyd mede: Gelyk seer wel van eenen ngeling by den genoegelyken Poëet van bly-eynde spelen *autus* alsdus uytgedruykt word in den *Koopman*:

Wat is de liefde? Wat de lust?
Als suchten, duchten, sonder rust;
Als groot verdriet, en kleyne vreugd;
Een rechte dool-hof voor de jeugd,
Een hop, een waen, een blyde druk,
Een troost vermengt met ongeluk,
Een schoon gelaet, maer enkel schyn;
Een droef vermaek, een soete pyn,
Een dorst die noyt gelaeft en wert,
Een voedsel voor een ydel hert,
Een honing-raet vol enkel gal;
Een deerlyk spel, een deftig mal,
Een spook dat niemand seggen kan;
Maer 't is genoeg ik scheyder van.

Dewyl dan de Liefde den oorsprong is van soo veel angst en nrust, en gelyk eenen wortel daer soo veel ongeregeldheden yt spruyten, soo en is het niet vremd dat-se boven andere ontoeringen des Gemoeds met verscheyde onweder onsen Geest n Lichaem ontsteld: Want alsoo de Verliefde altyd denken op c gene die sy lief hebben, en dat haer sinnen daer gestaedig p spelen, soo trekken sy de natuerlyke warmte van de Maege, ie den kost aldaer moet verteeren, naer de Herssenen; en alsoo y ook niet en slaepen, en dag noch nacht rust en hebben, soo ergaederen sy veel rauwe Vochtigheden in het Lichaem, de velke daer naer de aderen komen te verstoppen, en het aengesicht bleek, bol, en ongedaen maeken.

Het oog, alleen het oog, kan gansch den mensch ontrusten;
Het is een open deur, een ingang van de lusten;

Die, ſonder goed beleyd, die venſters open doet,
Krygt, lichter als hy meynd, een dief in ſyn gemoe.

Daerom in de gene die te vooren wel te pas ende geſond wa- ren, word het bloed (gelyk *Theocritus* ſpreekt) als van ee Egel uytgeſogen, ende ſy worden ſelve vol van ſucht en ongeſondheyd.

Dit zyn de vruchten die het lichaem ende de ziele trekke uyt zulke Liefde, de welke hun brengt tot de grootſte on ruſtinge van hun gemoed, ende door de geduerige bekommerin gen geſtaedig gequeld worden.

De Poëten, die gewend zyn onder het dekſel van hae Fabulen de waerheyd en goede leeringen te verbergen, ſtell ons voor hunnen grooten God *Jupiter*, die hem door de lief ſoo verre liet vervoeren, dat hy alle ſyne Majeſteyt aen ee zyde ſtellende, hem moeſt veranderen in eenen ſatyr, ſtie goud, ſwaen, arent, en de hemelſche gedaente in eene bee verkleeden: Dit word levendig aen-geroerd van den Lie hebber *Ovidius* 2 *Metam.* daer hy beſchryft hoe dat *Jupit* in de gedaente van eenen ſtier by *Europa* quam.

De groote wereld-vorſt, de Vader van de Goden,
Die al wat iemand ſiet, houd onder ſyn geboden,
Om wiens bevel alleen, wanneer hy maer en wilt,
De lucht in ſtukken ſcheurt, en al het aerdryk dril.
Hy die met blixem ſlaet geheele Koningryken,
Die loeyt gelyk een os, en wil een ſtier gelyken,
Die ſpeelt ontrent het vee, en huppelt in het groen,
Gelyk een weelig kalf, of geyle bokken doen.
Siet wat een ſeldſaem ding! in eer te zyn verheven,
En aen het minne-ſpeel de ſinnen op te geven,
En wil niet t'ſamen gaen: 't en heeft ook geenen va
Geduchtheyd is geſtreng, en liefde veel te mal.

Sy gaen dikwils geheele dagen ſonder ſpreken, en nem haer gedachten tot geſelſchap, ja worden dikwils ſoo mager ſlap, dat ſy het bedde moeten houden, ſoo het dat van noode om den Doctor te loopen, den welken bevindende de Pols raſ en het water rood en vuerig, van wegen het waeken, vaſte en de ongeſtaedige ongeruſtheyd, waer door het bloed en geeſten dapper ontſteken worden, zal oordeelen dat het Bin

koortsen, of eene andere siekte is, naer de teekenen die hy in den verliefden Lyder zal bevinden, ende zullen dien volgende alle de remedien die hy ordonneert, te vergeefs wesen: Hier toe dient dan eene subtiele wetenschap, ende lange ervaerentheyd, soo men wel zal kennen ende onderscheyden dese verliefde quellinge van andere verteerende siekten.

De gemeene en principaele Remedie, die niet alleen in dese passie, maer ook in alle Siekten voor moet gaen, in synen toevlucht tot Godt te nemen, als tot den oppersten Medecyn van alle krankheyd, aen wiens goedheyd, almogentheyd en zegen behooren alle Christelyke Medecyns, haer en haere Remedien te bevelen, en zulks haere sieken in te planten, dat-se van syne genade de meeste hulpe moeten verwachten.

Daer beneffens moeten de gene die aldus met Liefde gequeld zyn, voor oogen gesteld worden dat-se van haer sinnen, verstand, ende oordeel beroofd zyn; en dien volgende tot'er dood toe krank.

Ende als sy hier naer beginnen te luysteren, dan konnen sy voorder gebracht worden, tot het gebruyk van besondere Remedien.

Maer men moet wel letten dat dese vermaeningen niet ontydig en zyn, anders zouden-se ligtelyk in plaetse van verlichten meerder doen beswaeren, ende den gepassioneerden veel hardnekkiger maeken.

Voor een van de beste behulpselen word geraeden de Ledigheyd te schouwen, de welke het oor-kussen van de Liefde is. Daerom zullen de Verliefde haer altyd besig houden met het een ofte het ander te doen, naer haer beroep en gelegentheyd: Welke lesse ook gegeven word van den meergemelden *Ovidius*.

Vraegt iemand hoe het komt, dat, na een dertel mallen,
Veel menschen menigmael in vuyle lusten vallen?
De reden is bekent: om dat-se ledig zyn;
Want dat is aen den geest een wonder boos fenyn.
Indien het water staet, soo moet het straks bederven;
En jongheyd sonder werk die zal het licht verkerven;
Het yser roest terstond indien het maer en rust,
En wie daer ledig is die valt in vuyle lust.

Vyfde Voorwerpsel van de Eer-gierigheyd.

Daer is een ander plaeg om onlust in te voeren,
Die komt wanneer den mensch op eer begint te loeren,
Op staet-sucht is geset; want dan is 't dat den geest
Voor ik en weet niet wat, voor alle dingen vreest.
Siet daer een staeg gequel, de wooning van de sterren
Die heeft men even-selfs die heeft men sien verwerren
By dit onrustig spook, sôo dat'er twist ontstond
Ter plaetse daer men noyt als soete vreed' en vond.
Wel om dit grillig bloed uyt onsen geest te dryven.
Soo dient een ieder mensch in zyn gemoed te schryven,
Dat Godt van alle tyd verwaende sinnen haet,
En trotse lieden straft, en met den donder slaet.
Wie dan met synen Godt in vreede soekt te wesen,
Moet als een staege les dit aen syn herte lesen:
Ey! waerom dus gepoogt tot eer en hoogen lof?
Wy zyn (hoe groot wy zyn) maer aerd' en enkel stof

DE *Eer-gierigheyd*, de welke niet anders is als eene groot liefde, en begeerte van eere en staet, stort haer ligtely in de fraeyste geesten, en kan seer qualyk uyt de selve getrok ken worden: Het is wel dat men oordeeld, dat wy het gen goed is, behooren te omhelsen; maer wy stellen de eere bove alle goed, en daerom loopen wy die met alle geweld naer: De Eer-gierigen is altyd ongerust, hy pynigt hem selven gestaedi met hope, begeerte, ende sorgvuldigheyd: Hy wilt allesints de eersten zyn, ende en kykt nimmermeer achter hem om, mae altyd voor uyt naer de gene die hem voor gaen, en meerde zyn, en het is hem grooter verdriet dat'er eenen voor hem gae als het hem vreugd is dat'er honderd achter hem komen.

De Poëten, segge ik, hebben ons door verscheyde vercierd Historien willen leeren dat de uytkomste en het eynde van d eer-gierige altyd elendig is, en dat Godt den hooveerdige niet en kan verdraegen, sonder hem strengelyk op d'een of d'an der maniere te straffen, ja met siekten en krankheden de Genee Heeren gantsch onbekent, en tegen de welke alle middelen va de Konste krachteloos en onnut waeren: Alsoo kreeg den Konin *Uzias* eene ongeneeselyke Lazerye, 2. *Chron.* 26. *Antioch*

Epiphanus eene onsienelyke Quetsuere, en *Herodes* de Luys-ekte: In onsen tyd is 't mede gebeurd dat groote Princen en Heeren verteerd en opge-eeten zyn van vremde en onbekende uellingen, die naer geene genees-middelen wilden luysteren, om dat d'oorsaeken van de selve niet gewoonelyk, maer boven atuere waeren.

Ja ook sonder dese straffe zyn de Eer-gierige in gestaedige ekommeringe, om van hooger tot hooger te komen, sonder ag ofte nacht te konnen gerust zyn, het welke haer dikwils wakheyd van de maege, ende andere quaelykheyd veroorsaekt, n niet komende tot haer voornemen, vervallen in droefheyd n swaermoedige siekten, ja in de raesernye en de dood selfs.

Willen wy dan ons Lichaem en Gemoed in ruste houden, oo laet ons denken dat de Deugd geen grooter of heerlyker ooneel en behoeft om haer te laeten sien, als ons eygen gewisse. Hoe de Zonne hooger is, hoe-se minder schaduwe maekt; hoe le Deugd grooter is, hoe-se minder eere soekt, die de schaduwe gelyk is, de welke volgt de gene die haer vlieden, en vlied de gene die haer naer-loopen: Dat men hier in de wereld komt (*Epict. Ench. c.* 22.) gelyk in eene Comedie, daer men niet en speeld de persoonagie die men wilt, maer men let alleen om die wel te spelen die ons gegeven is: Ofte gelyk in eene mael-tyd, daer men eet de spyse die voorgeset word, sonder aen het ander eynde van de tafel te reyken, of de schotelen uyt de tafel-dienders handen te trekken.

Als ons eenig Ampt t'huys komt daer wy toe bequaem zyn, laet ons dat met zedigheyd aennemen, en vromelyk bedienen, denkende dat Godt ons daer op de wacht gesteld heeft, op dat andere onder onse sorge zouden mogen rusten: En laet ons anders geenen loon van onsen arbeyd soeken, als een gewisse van wel gedaen te hebben, beter achtende dat de getuygenisse daer van geprent sy in de herten van onse mede-borgers, als in eenige openbaere Eer-teekenen: In het kort, laet het ons daer vooren houden dat de Deugd haer selven loon genoeg is, en dat sy daer buyten geenen loon zoude konnen bekomen dat haer weerdig was: Groote staeten te weygeren, ende te mispry-sen, en is soo groote noch swaere saeke niet; maer te seer begeeren, en de grootsheyd te veel toe te geven, komt uyt een quaelyk gesteld gemoed.

'T is seker, hooge staet, en diergelyke saeken,
En konnen nimmermeer ons recht gelukkig maeken;
Een stil, een billyk hert, dat hem naer reden voegd,
Dat is het dat den mensch op aerden vergenoegd.

Sesde Voorwerpsel van de Gierigheyd.

De liefde tot het geld heeft vry geen minder krachten,
Om tot een vremd gewoel te rukken ons gedachten:
'T is wonder om te sien wat dat het aerdsche goed
Door al het gantsche land, door al de wereld doet.
Wat is'er menig mensch die nachten ende dagen
Is besig overal met rykdom na te jagen?
En schoon hy 't eens verkrygt dat hy geduerig socht,
Soo is hy maer alleen in meerder angst gebrocht.
'T is oly in het vuer al wat hy heeft bekomen,
En syn geld-gierig hert is dieper in-genomen:
Het goed dat hy besit dat is dat hy ontbeert,
En hoe hy meer verkrygt, hoe dat hy meer begeert.
Wat raed voor dit gebrek? siet op U vluchtig leven,
Siet wat een engen buyk is aen den mensch gegeven,
Siet wat hy maer en hoeft, en wilje zyn gerust,
Tracht niet tot meerder goed, maer minderd uwen lust.

DE derde Liefde, gelyk wy die hier vooren verdeeld en onderscheyden hebben, is de Gierigheyd, eene onmatige Liefde tot geld en goed, als of aen het selve al ons wel-vaeren hing: Dese onmatige begeerlykheyd is als het koud vuer; want gelyk het selve door syn fenynigheyd het lichaem verdooft en verteerd, alsoo verteerd ook de Gierigheyd onse natuerlyke genegentheyd, en vervuld ons met quaed bloed: Soo haest sy in ons herte komt herbergen, soo vlied daer uyt de eerlyke en natuerlyke genegentheyd, die wy ons ouders, vrienden, en ons selven behooren toe te draegen; alle andere dingen vergeleken by het profyt, schynen ons niet met allen te wesen; wy verachten ten lesten, en misprysen ons selven, ons lichaem, ende onse ziele, om het goed, ende wy verkoopen, gelyk men segt, het peerd voor het hooy.

Maer wat sottigheyd is het, dat men voor synen afgod houd het gene de Natuere selve segt, *Seneca Ep.* 94, onder onse voeten gesteld, en in de aerde verborgen heeft, als niet weerdig om gesien, maer om onder de voeten getreden te worden? Het welke de Gierigheyd alleen den mensch geleerd heeft uyt het

gewand der aerde te rokken, ende in het licht te brengen om alkanderen dood te steken: Daerom segt den Poëet *Ovidius*, it dit eerst geschied is in de ysere eeuwe, als de deugd al heel verbastert was. 1. *Met.* 4.

Doen sag men al het volk in gierigheyd verhitten,
Men roert het aerdryk om, men stelt sig om te spitten,
Al wat verholen was en in het duyster lag,
Dat haelt men in het licht en aen den hellen dag.
De wereld lyd geweld: men groeffer diepe kuylen,
Daer in (gelyk het scheen) veel moye dingen schuylen:
Van daer quam't yser voort, van daer quam ons het gout,
Dat meer als 't yser selfs ons quaede ranken brout.
Hier zyn van doen voortaen gebreken uyt gekomen,
Die hebben met geweld de wereld in-genomen:
Soo dat het gantsche land in vremde bochten stond.
Het yser doet het werk, het goud dat legt den grond.

Wat eene vremde dwaesheyd is het, al syn leven te besteden om goed te vergaederen, daer de begeerlykheyd noyt van verzaedigt en kan worden? Wat is dan het goed, het gene wy nauwelyks selve en konnen besitten sonder eens anders armoede, en daer wy een ander niet mede konnen helpen, sonder ons selven te verarmen, en den vergaederden schat te verminderen? Wat eene arme en beklaegelyke slaevernye is het, syn selven soo verre te verwerpen dat men eene slaeve word van het gene ons behoort te dienen? Want eenen Gierigaerd dient synen rykdom, en den rykdom hem niet: En hy en heeft niet meer genuts van het goed dat hy besit, als van het gene hy niet en heeft, dewyl hy het selve niet en durft gebruyken, uyt vreese dat het verminderen zoude.

Waer toe en zal dan de Gierigheyd den mensch niet brengen, als sy de *Religie* selve doet aen een zyde stellen, het Vaderland doen verraeden, ja het leven van de Gierigaerts doet verkoopen? Daer en is niet booser, segt *Ecclesiasticus* cap. 10. als eenen Gierigaert, dewyl hy zyn eygen ziele verkoopt.

Wy lesen by *Stobæum* van eenen *Hermocrates*, die krank liggende, vast besig was met rekenen, wat hy geneesen zynde den Doctor al te geven zoude hebben, en hoe veel hy in syne siekte verteeren moeste: Maer bevindende dat syn gereed geld meest in de keirs zoude vliegen: Het is beter, seyde hy, te sterven, en wierd terstond styf; maer de vrienden deelden syn

goed met vreugden: Al-hoe-wel dat hy by synen uytersten will hem selven erfgenaem gemaekt hadde: Waer op slaen de versen van den hoog-geleerden *Jul. Scaliger* in *farrag. Epiger.*

Alastor *had hem selfs als erfgenaem geschreven,*
Door nood en gierigheyd tot in den dood gedreven.
Die voor syn eygen selfs noyt eens en heeft geleeft,
Is 't vremd dat soo een vrek een vremden uytgang heeft?

De Gierigheyd en is geen enkele beweginge, maer is gestaedelyk vergeselschapt met mistrouwen, vreese, bekommeringe, ydele hope, ende wanhope, welke vyf plaegen den Gierigaert dag en nacht quellen, en nimmermeer en laeten rusten. Eenen Gierigaert, segt *Joseph Hall* in de 3. *cent.* van syne Engelsche Overdenkingen, is even gelyk een Spinne, niet alleen hier in, dat hy anders niet en doet dan syne netten spannen om al de vliegen te vangen, alleenelyk trachtende naer den buyt des gewins; maer noch veel meer hier in, dat hy, terwyl hy syne netten spant voor de vliegen, syn eygen ingewant verquist: In voegen dat het gene, het welke syn leven is, syne dood word. Indien daer eenig schepsel elendig is, soo is het den Gierigaert: en nochtans is hy minst te beklaegen, om dat hy syn selven elendig maekt; want hoe veele dat hy heeft, hy en is even-wel nimmermeer te vreden, noyt versaedigd, vol nyd, als hy siet dat een ander wat meer heeft; en hoe hy selve meerder krygt, hoe hy altyd meerder hebben wilt: Altyd ligt'er een stuk land naest het syn, dat hem wel dienen zoude, misgunnende alsoo dat synen even-naesten mede wat heeft.

Werpt aen den hond een stuk, hy zal 't terstond opraepen,
En slokken 't in syn lyf, en naer een ander gaepen; (keel
Hy proeft niet eens hoe 't smaekt, 't en glyt maer door syn
Hy loert altyd naer meer, al komt'er noch soo veel.
Vrek, onversaed'lyk hert, wat goeds doen U dan schatten
Mits gy staeg besig zyt om naer wat nieuws te vatten?
Elk die naer versch gewin geduerig snaekt en haekt
Van dat gewonnen is niet soets met al en smaekt.

Wat quaed zal het groot goed dan weg-nemen, segt *Plutarchus* in syn Boek van de Geld-liefde, indien het selve de begeerlykheyd van het goed niet en kan weg-nemen? Honger en Dorst doen wy met eeten en drinken vergaen; maer de Gierigheyd en is met geen goed te versaedigen: Het gaet met de Gierigaert

gelyk met de Water-ſuchtige, de welke hoe-ſe meer drinken, hoe-ſe meer dorſt hebben: Alſoo is het volgende het ſpreek-woord, Hoe ryker, hoe gieriger.

Als men alles te recht wilt inſien, ſoo zal men bevinden dat een iegelyk genoeg kan hebben tot ſynen nood-druft, en dat Godt (gelyk het Spreek-woord wel ſegt) noyt Mond en ſchiep, ofte hy ſchiep'er ook Brood toe: Daerom al wat wy woelen, al wat wy ſchrappen, al wat wy garen, is maer voor overvloed, en van het gene wy konnen miſſen: Die dorſt heeft, kan hy dien niet ſoo wel laeven, drinkende uyt den born-put, als ſcheppende uyt eene volle riviere? Seer wel antwoorde den Herder tot weelde en rykdom ten Hove genoodigd zynde:

Ik wil om overvloed geen ſmaed of banden lyden:
Een hert, dat ſig vernoegt, dan kan hem licht verblyden,
Heb ik tot myn behoef een kleynen water-put,
Waer toe is my de vloed van volle ſtroomen nut?

Elendig voorwaer, ſegt *Hippocrates*, is het Menſchen leven door de Gierigheyd, de welke erger ſiekte is als de Raeſernye; en indien die met den wortel wel uytgeroeyd konde worden, ſoo dat'er niet over en bleef, men zoude beyde de Lichaemen en de Zielen der Menſchen wel ſuyveren, de welke door de Gierigheyd beyde beſmet en verſwakt worden: Alſoo eenen Gierigaert noch een ander, noch ſyn ſelven eenig goed en gunt, en liever honger lyd, als dat hy te veel geids uyt zoude geven; maer ik wenſchte dat onſen grooten Medecyn den weg en kruyden geweſen hadde, om de Menſchen van deſe plaege te geneeſen.

Want ſyn gebrek en beſtaet niet in armoede, maer in onverſaedelyke begeerlykheyd, ſpruytende uyt een quaed en onredelyk voornemen des Gemoeds, het welke indien het niet als eenen harden quaſt uytgehouwen word, ſoo en zal ſoodaenig menſch nimmermeer ophouden alles te begeeren in overvloed: Laet dan de gene die gevoelen haer te zyn van eenen gierigen aert, in het begin daer tegen ſtryden, haer ſelven voor oogen ſtellende hoe leelyke en Godt mishaegende ſaeke de Gierigheyd is, en als ſy even-wel daer mede overvallen worden, Godt aenroepen dat hem gelieve haer ſinnen uyt die booſe ſlaevernye te trekken: *Want de Liefde van de Wysheyd* (dat is Godt) ſegt den H. Oud-vader *Auguſtinus* 7. van de Stad Godts, 12. *ſuyverd de vuyligheyd der Gierigheyd*: Daerom laet ons tot beſluyt, altyd in de gedachten houden het gene *Apollonius Tyanæus* de Goden plag te bidden: *Geeft dat ik weynig mag hebben, en geen gebrek en lyde.* Het welke ook over een komt met het Gebed van den wyſen Koning *Salomon*, *Prov.* 30.

Sevenſte Voorwerpſel van de Blydſchap.

Maer gy moet niet alleen verdriet en vreeſe myden,
Gy mogt U boven dien niet al te ſeer verblyden;
Want is in U gemoed de blydſchap al te groot,
Sy leyd U menigmael tot aen de bleeke dood.
De geeſten en het bloed die komen opgevlogen,
En worden van het hert geweldig ingetogen;
Soo dat de levens-kracht, ook midden in de luſt,
Word haeſtig overſtolpt, en veerdig uytgebluſt.
Maer wat kan doch een menſch op aerden overkomen,
Om met ſoo grooten vreugd te worden ingenomen?
Eylaes! wat hier vermaek, geneugt, of blydſchap ſchynt,
Dat ſiet men dat in haeſt gelyk een rook verdwynt.
'T is niet de pyne weerd, om aerſche beuſel-ſacken
Te roeren ſynen geeſt, en groote vreugd te maeken.
Myn ziel, ſchoon gy bequamt luſt, eer, en groote ſchat,
'T is al maer enkel droom, hebt of je 't niet en hadt.

ONder alle Bewegingen des Gemoeds is de Blydſchap wel de beſte, de levende geeſten door al de leden verſpreydende, en het gantſche lichaem verquikkende; maer als ſy evenwel te groot en onmatig is, ſoo dryft ſy met zulken kracht de warmte en geeſten van het herte naer de uytwendige leden, dat het ſelve van de naturelyke warmte verlaeten zynde, den menſch doet van zyn ſelven gaen, ja ſomtyds ook haeſtig dood blyven.

De blydſchap geſchied om verſcheyde oorſaeken, meeſt om ons eygen, ofte vrienden geluk, voorſpoed en welvaerd, het welke de rechte blydſchap is; ſomtyds ook om dat het ons vyanden qualyk gaet, om haer dood ofte ongeval: Alſoo leſen wy in *Suetonius*, dat verblyd geweeſt is, ende groote vreugd gemaekt heeft het volk van Roomen, over de dood van de tyranige Keyſers *Tiberius*, *Caligula*, *Nero*, en *Domitianus*, van de welke ſy hard en vreedelyk onthaelt waeren.

Wie iemand heeft gevreeſt wanneer hy plag te leven,
Die zal noyt aen ſyn graf bedroefde traenen geven.

Zeuxis, die al ſyn konſt en verſtand by-bragt om de ſchoone *Helena* met alle haer fraeyigheyd wel te ſchilderen, hebbende eens

eheel naer het leven uyt-gebeeld eene oude Bes van de leelykſte gedaente, ende ſiende dat die groote leelykheyd uyttermaeten wel getroffen was, berſte by hem ſelven ſoo uyt tot lacchen, dat hy al lacchende den geeſt gaf.

Wat belangt de gene die geſtorven zyn door al te groote blydſchap, die ſy ſtelden om haer ofte den haeren grooten voorſpoed en geluk, daer van zyn verſcheyde exempelen.

Soo dat ook de alder-geſondſte beweginge, en die meeſt in de geſondſte valt, als ſy al te verre uyt den band ſpringt, niet alleen het lichaem van geſondheyd; maer ook van het leven kan berooven: Waer uyt te leeren is, dat men ſyn ſelve matige, en hem wenne met een effen gemoed op te nemen het gene van Godts hand toegeſonden word, het ſy goed ofte quaed, ſonder hem te verheffen, ofte den moed te laeten ſinken, te ſeer verblyden ofte bedroeven, en gedenken dat'er noyt recht volkomen vreugd en is, *Ovid. 7. Metam.*

Daer is noyt reyne vreugd, noyt recht volkomen luſt,
Daer is geduerig iet dat ons den geeſt ontruſt:
Wanneer gy word beſogt met druk en tegenſpoet,
Soo ſtyft U met geduld, en houd een vaſt gemoed,
En als het ſoet geluk op U komt nederdaelen,
En ſchynt in U vertrek als met vergulde ſtraelen,
Soo bind den hoogmoed in, en toomt U windig hert,
In voorſpoed weeſt geſet, en lydſaem in de ſmert.

Ik hebbe ſommige gekend die geſtaedig ſwaermoedig waeren, doordien het haer misgaen was, ofte haer goed met quaed leven omgebracht hadden, en ſochten haer vermaek in dronke drinken, om alſoo de onruſt in ſlaep te wiegen; een vermaek voorwaer dat haeſt overgaet, en dan wederom in de voorige ſwaermoedigheyd veranderd: Maer eenen menſch die geſtaedig de deugd alleen voor oogen gehad heeft, blyft altyd vrolyk, en ſyn hert, als vaſt ſteunende op een goed gemoed, blyft ook ſelfs in tegenſpoet verheugt, en met gene ſwaermoedige dingen ontruſt; daerom die eene vaſte en waere blydſchap ſoekt moet altyd trachten wel te doen.

Wat ſteld gy luyt of veel om blydſchap op te wekken,
Steld vriend, en ſtild u hert, druk zal u vreugd verſtrekken:
Een wel-geſteld gemoed vind over-al ſyn luſt.
In alle ding is vreugd, als 't hert maer is geruſt.

Achtste Voorwerpsel van de Gramschap.

Het spook dat Gramschap *hiet dient mede weg gedreven,*
Voor ieder die hem voegt om stil te mogen leven;
Want die in synen geest dit vinnig monster voet,
'T is seker dat hy staeg in roere wesen moet.
Gy, voor den besten raed, om dit gewoel te myden,
Leerd spot, en spyt, en smaet met koele sinnen lyden,
Leerd onrecht, leerd geweld versetten met geduld:
En om dit wel te doen, soo weegt U eygen schuld,
Soo weegt in U gemoed den staet van uwe saeken,
En hoe gy 't by den Heer of elders plag te maeken,
Peyst dat gy menigmael voor desen hebt verdiend
Met schimp te zyn onthaeld ook van U besten vriend.
Spouwt hy dan gramme sucht, gelyk als heete kolen,
Segt in U stil gemoed, Godt heeft het hem bevolen,
Godt geve my geduld: Dit naer den eysch betracht,
Heeft menig Christen hert tot sachten aerd gebracht.

Die vergramd is, seyde den ouden *Cato* (gelyk *Plutarchus* verhaeld in syn Spreuken) en verschilt niet van eenen raesenden, dan in den tyd: Dewyl de Gramschap, gelyk den Poëet *Horatius* met andere schryft, niet anders en is als eene korte Raesernye; want die met Gramschap ontsteken is, en siet swart noch wit aen, en gedraegt hem als eenen dullen mensch; Den Poëet *Perseus* en heeft de *Teekenen* van eenen vergramden niet quaelyk beschreven in syn 3. Schimp-dicht.

Wanneer de gramschap komt dan schynt het bloed te sieden,
Men kan syn eygen hert, syn geesten niet gebieden,
Men vier-oogt als een kat, den mond die baerd geluyt,
Dat vremd, dat grouwsaem is, dat niet met al en sluyt.

Die aldus gesteld is, wat is'er dat hy hem ontsien zoude te doen? Siet men niet, Godt beterd, alle dagen, hoe dat de beste vrienden door het oploopen van dese korte dulligheyd, tegen malkanderen op het hoogste uytbersten, ja tot dood-slaen toe?

De naeste oorsaeke van Gramschap is eene ontsteekinge van het bloed dat ontrent het Herte is, waer uyt eenige heete

ampen in de Herſſens opſtygen, die den geeſt ontſtellen, en tot raeke aenlokken: De uytwendige oorſaeken die het bloed ontſtellen, en de ſinnen ſoo oploopig maeken, zyn voor eerſt kleyn verſtand en ſwakheyd van oordeel; en dat ſien wy aen vrouwen, oude en dronke lieden, kinderen, en ſieken, die moeyelyk en haeſt geraekt zyn.

De tweede oorſaeke is ſiekte des Gemoeds, die iemand maekt dat hy korſel is, ende niet veel en kan verdraegen, en gelyk den ſchurften, als men ſegt, haeſt geraekt is, ſoo gaet het ook met de gene wiens gemoed niet wel geſteld en is: Het verlies van eenen penning verſtoort eenen gierigaert; een lachjen, ofte een vriendelyk geſicht van ſyn wyf, vergramd den jaloerſchen.

Ten derden, maekt ook de Sinnelykheyd en eygen Liefde den Menſch moeyelyk, en haeſt ontſteld: Dat een glas, ofte iets anders, daer zulke lieden ſin in hebben, gebroken word, daer zullen ſy haer terſtond ſeer in ontſetten; gelyk men leeſt van *Pollio*, die daerom ſynen knecht in den vyver zoude doen ſmyten hebben, om aes voor de viſſchen te zyn, ten waere *Auguſtus*, die over tafel ſat, zulks belet hadde.

Ten vierden, ſoo doet ook ligt verſtooren dat men al te ligt gelooft dat ligt aengebracht word: Het welke blykt aen *Potiphar*, *Theſeus*, en andere, (verſaemeld by *Muretus* in ſyn verſcheyde, en *Canter* in ſyne nieuwe leſſen) die vraeke ſochten op het valſch aenbrengen van haere onkuyſſche Vrouwen, ſelfs ook aen de gene die de geylige luſt te vooren geboet hebbende, van haer in koop betrokken waeren.

Het teere Vrouwen breyn en kan geen trots verſwelgen,
Geen ding is ſoo geneygt om ſoo in als te belgen,
En wie ſig in het wyf in eenig deel ontgaet,
Die raekt van ſtonden aen ook inder mannen haet.
Die trots zyn uyter aert, en grooten hoogmoed dryven,
Zyn, om het minſte ding, genegen om te kyven;
Maer die ſyn herte proeft, en kent ſyn eygen ſchuld,
Al word hy ſchoon getergt, hy toont geen ongeduld.

Alle Gramſchap, maer voornaementlyk de haeſtige en oploopende, van raeſende dulligheyd maer in den tyd en geduerſaemheyd verſchillende, ontroerd het bloed, ontſteld al de leden en vochtigheden, inſonderheyd de galle (die by haeſtige lieden veel is) de welke, gelyk of-ſe ſolffer in hadde, eerder als eenige andere vochtigheyd ontſteekt; waer door veroorſaekt worden brandende Koortſen, Pleuris, Boorts, Rooſe, Geel-ſucht, Apoplexie, en dikwils de dood ſelve.

Die nu soo haestig ende oploopende van sinnen zyn, dat si haer niet en konnen maetigen, die zullen alle oorsaeken en gelegentheden vlieden, waer door de Gramschap eenigsints verwekt zoude mogen worden.

Veel saeken van het huys of dienen niet geweten,
Of door een sachten aert in haest te zyn vergeten;
Want die niet alle daeg en soekt te zyn verstoord,
Moet dikmael feylen sien, en spreken niet een woord.

Tegen de meeninge dat ons eenig leed ofte ongelyk gedaen is, zal men ten eersten stryden, ende niet ligt gelooven al dat ons aengebracht word: Laet die foute van de Menschelyke Natuere altyd by ons voor verdacht en bekent gehouden worden, dat het gene wy noode hooren, geerne gelooven, en eer wy oordeelen, ons vergrammen; daer beneffens moet men niet al te nauw alles ondersoeken: Het en is niet goed dat men alle dingen weet, alles siet, ofte hoord: Die gaet ondervraegen wat van hem geseyd is, waer hier of daer in het heymelyk van hem gepraet word, ontrust syn selven: Dat niet om het lyf en heeft, word somtyds verdraeyd of het vry wat was; ook zal men schouwen het geselschap van haestige lieden; want gelyk het baffen van eenen hond, segt den Oud-vader *Basilius*, andere honden mede gaende maekt, soo zal een gemoed dat nu gestil is, tot Gramschap verwekt worden door het getier van de gene die vergramd zyn.

Een van de grootste genees-middelen voor de Gramschap is het uytstellen, dat men den eersten brand wat laet verwaeyen; want daer naer komt men ligtelyk tot bedaeren, *Ovidius* in het eerste Boek van de K. der M.

Indien gy krygt een gram gemoet,
Vind tyd, dat is de beste voet:
Het Ys dat smelt door enkel tyt,
En soo doet ook de vrange spyt.

Den wys-geerigen *Athenodorus* syn afscheyd om naer huys te trekken van *Augustus* versoekende, wierd van den Keyser versocht hem eene goede vermaeninge voor het leste te geven; en *Athenodorus* gaf hem dese: Dat als hy verstoord was, niet doen, noch seggen en zoude, eer hy het heel A B C by syn selven opgeseyd hadde: Het welke den Keyser soo wel behaegde, dat hy hem op de schouders kloppende, seyde: Ik heb U tegenwoordigheyd noch van doen: Blyft noch. *Plutarchus in Apopht. Aurel. Victor in Epitom. Hist.*

Negenſte Voorwerpſel van de Vreeſe.

Ik kome tot den angſt, en haere vremde grillen,
Waer door ons menigmael de gantſche leden drillen,
En dat wel meeſten-deel om eenig ongeval,
Dat noyt zyn leven was, en nimmer weſen zal.
Wien is het niet bekend, dat even ſtoute lieden
By wylen ſonder grond en buyten reden vlieden?
Men ſeyt ons van een Prins die noyt geweld ontſag,
Maer van een kleyne muys als dood ter aerden lag.
Hoe dikmael word een ſlag, ook tegen hop, verlooren,
Vermids een raſſche ſchrik het leger quam bekoren?
Wel vrienden, leeft geruſt, en ſtilt U bangen geeſt;
De vrees is dikwils meer als dat'er word gevreeſt.
Het beſte dat den menſch hier over kan bedenken,
Is dat hem buyten Godt niet machtig is te krenken:
En waerom doch geſchroomt voor druk of ſwaere pyn;
Het quaed ook even-ſelfs moet ons ten goede zyn.

DE Vreeſe is eene benauwtheyd ende ontſteltenisse die wy hebben van wegen eenig quaed, dat wy meenen ons over het hoofd te hangen: Wy en ſpreeken hier niet van de vreeſe Godts, die een beginſel der wysheyd is, en ons ſoo ſeer in de H. Schrifture belaſt word, noch ook van de gene die de onderſaeten hebben van haere Overheyd, als pryſelyk zynde; maer van eene quaede en ongeregelde vreeſe, de welke is een broedſel van de ſonde gelyk *Adam* naer dat hy Gods bevel overtreden hadde, en daer om vluchtig was, ſeyde, Ik vreeſde om dat ik naekt was, en „ daerom verbergde ik my. *Gen.* 3. Soodanige Vreeſe is eene wel bekende ontroeringe, en die byna alle de andere kort op de hielen volgt, gelyk de ſchaduwe het lichaem, want ſy vervoegd haer by den Gierigaerd, den welken altyd vreeſt dat hy te kort zal komen, by den Eerſuchtigen, die geſtaedig in vreeſe ſtaet voor verkleyninge, by den Minnaer, die dag en nacht bekommerd is uyt vreeſe van eene blauwe ſcheen te loopen: Ten kortſten, ſy is eene beroerte die haer wyd uyt ſpreyd, en daer weynige perſoonen af konnen ontſlaegen zyn.

Door vrees is dat het bloed als in den menſch vervrieſt,
Soo dat hy menigmael ſyn gantſche kracht verlieſt.

Daer is geen saeke ter wereld daer de menschen door den banc meer voor schrikken, als voor de dood, die *Aristoteles* ook noem het schrikkelykste van al dat schrikkelyk is, soo dat het niet vremd en is dat sommige door den schrik van sterven, in eenen nacht gry geworden zyn, (*Scalig. ex.*) andere bloed van benauwheyd uyt gesweet hebben (*Thuan.* 11.) even-wel en is'er niet dat minde oorsaeke geeft van vreese, en daer in tegen-deel meer reden is, on de selve aen te nemen, en hem selven daer toe te begeven. So dat wy noodsaekelyk moeten bekennen, dat het maer eenen algemeenen misslag is, die de wereld aldus ingenomen heeft.

Het schrikken voor de dood dient mede weg-genomen,
Om dat voor haer geweld meest al de lieden schromen:
En wie dat voor het graf geduerig sit en vreest,
Die heeft tot aller stont een ongerusten geest.
Wat raed voor dit verdriet? Leert in U herte wegen
Hoe dat het met den mensch op aerden is gelegen,
Stelt in U sinnen vast, dat slecht, dat edel bloet;
Dat al wat adem heeft in asch verkeeren moet.
Leert soo, met stage vlyt, U tot de dood bereyden,
Gy zult als sonder schrik van aerdsche dingen scheyden
Want dat men menigmael in syn gedachten siet;
Hoe swaer het eerst gelykt, het is ten lesten niet.

Over de Gesondheyd.

Wie wenscht gesond te zyn, die moet hem staeg gewennen,
Syn wesen in te sien, syn eygen aert te kennen:
Hem die een huys bewoond, is nut dat hy verstaet,
Hoe dat het met den grond, met dak, en kamers gaet.
Noch diend een handig mensch uyt eygen aert te weten,
Wat kost hem diend gemyd, en wat te zyn ge-eeten;
De spys geeft ons het bloed; en is het voedsel quaed,
'T is seker dat het lyf in haest te gronde gaet.
Noch dient'er by gevoegd, hoe dat'er aen de leden
Geen spys en diend geschaft, als op besette reden;
Een keers gaet dikmael uyt door al te gullen roet,
Het leven van den mensch door grooten overvloed.
Ten vierden diend besorgt dat ons de quaede lusten,
Niet stooren in den geest, en al het lyf ontrusten;
Het vleesch diend alle tyd gehouden in den band,
Doch meest wanneer de jeugd in onse leden brand.
Ten lesten, soo ik kon, ik woud' een ieder geven
De rechte wetenschap om wel te mogen leven:
Wel vrienden sooje wenscht hier in te zyn geleerd,
Maekt datje desen Boek en synen Schryver eert.

Eynde van het eerste Deel.

BYVOEGSEL,

behelſende eene Verhandelinge over de nuttigheyd van het ſober Leven des Menſch, ofte bequaemen middel tot onderhoudinge ende bewaeringe der Geſondheyd, en om lange jaeren te bereyken, door *L. C.*

Wat een ſober Leven is.

WY noemen hier een *ſober Leven* niet alleenelyk het gene dat maete in drank, maer ook in ſpyſe geſteld heeft; ja ſoodaenig, dat en geen meerder ſpyſe ende drank nuttigd, dan de geſteltenisse des chaems behoorelyk tot de werkingen van het gemoed vereyſcht: Wy oemen dit een *geſchikt*, *geregelt*, *en gematigd leven*; want wy beteeenen een ſelve dingen met deſe naemen: Daerom, de ſtoffe, met de elke dit leven, ofte de matigheyd, voornamentlyk te doen heeft, is e ſpyſe ende drank, in de welke ſy volſtandelyk eene behoorelyke maete ehoud: Sy ſchouwd ook daer naer alle andere overmaete; namentlyk e groote hitte ende koude, te groote vermoeydheyd, ende meer dierelyke dingen, die een de geſondheyd hinderlyk zyn, ende de werkingen es gemoeds verhinderen.

Verſcheyde maeten aen verſcheyde lieden.

Deſe maete is niet de ſelve ten opſichte van alle menſchen, maer eer verſchillig naer de verſcheyde geſteltenisse, kracht, ende ouderom van het lichaem; want eene andere maete paſt den genen die in et bloeyen van ſyne jaeren is, en eene andere den ouden, eene andere en ſterken, en eene andere den ſwakken; eene andere den geſonden, n eene andere den ſieken; eene andere aen de galagtige en oploopige, nde eene andere aen de phlegmatieke ofte fluymagtige: Want in deſe s de kracht, ende het vermogen van de maege verſcheyden, ende deſe naete moet, ſoo veel als het mogelyk is, met deſe kracht en vermogen elyk ende eenſtemmig zyn.

Wat ieders maete is.

De maete van iederen menſch is dan ſoo veel, als het vermogen van ſyne maege, in de beſigheden des gemoeds, ende des lichaems, tot de welke hy geſchikt word, volkomentlyk kan verteeren, ende als tot voedſel van het lichaem genoeg is.

Ik ſegge in de beſigheden des gemoeds, ende des lichaems, ende ſoo voort: Want eene grooter maete paſt den genen die ſig tot de oeffeningen des lichaems begeven heeft, ende het lichaem gedueriglyk oeffent, dan den genen, die geheel in de beſigheden des gemoeds, in de bedenkingen, in de gebeden, in de ſtudien, ende in de andere werkingen van den geeſt beſig is; want de werkingen van den geeſt verhinderen ende beletten grootelyks de verteeringe, ofte om dat, terwylen wy alle de kracht van de ziele optrekken, de werkingen der nederſte krachten eenigſints opgeſchort worden, gelyk wy bevinden dat wy in de beſigheden van het gemoed, ofte in het gebed beſig, niet weten wat uere van den dag het is, ende de dingen die voor onſe oogen zyn niet en ſien: Ofte om

dat sy niet alleenelyk de dierlyke, maer ook de levende ende natu-
lyke geesten afweeren : Dit is de oorsaeke dat dikwils den genen, .
in de besigheden van den geest besig is, de helft minder van spyse e-
drank behoeft, dan den genen die het lichaem geduerig oeffent, sch-
sy van krachten ende jaeren gelyk zyn.

De gemakken van een sober Leven.

Het eerste gemak is, dat het den mensch bynaer van alle siekten v-
lost, ende beschermt; want een sober leven neemt weg de sinking-
hoest, gekuch, duyselinge, pyne des hoofds, ende der maege; .
weert de geraektheyd, de sluymer-siekte, de vallende-siekte, en and
quaelen der hersenen; het geneest het voet-euvel, de jicht in de h
den, pyne in de lendenen, en de siekte door al de leden; het ne-
weg de rauwigheyd, de moeder van alle siekten; eyndelyk het ma-
de vochtigheden soodaenig, ende bewaerd haer in soo goede over-e
kominge, dat sy niet door de hoe-grootheyd, ende ook niet door
hoe-danigheyd over de maete gaen : Daer dan eene over-een-kome.
gelykmaetigheyd der vochtigheden is, heeft de siekte geenen toega
dewyl de reden van de gesondheyd in soodaenige over-een-komi
bestaet : Dit word soo wel door de ervarentheyd, als door de re-
bevestigt; want wy sien dat de gene die eenen soberen middel van
tocht volgen, selden ofte noyt van siekten aengetast worden, ende.
sy, van siekten besocht zynde, gemakkelyker draegen dan andere, .
van bedorve vochtigheden, uyt onmatigheyd van de keel spruyten
overvloeyen; daer by, sy geraeken in korten tyd weder aen h-
voorige gesondheyd : Ik ken'er veel, die schoon swak van natuer .
van hoogen ouderdom, ende geduerig met den geest besig, even-
door behulp van de matigheyd gesond leven, ende van alle swaere si-
ten, by naer hun geheel leven, ende tot eenen hoogen ouderdom vry z.

De Rauwigheyd is de moeder der siekten.

Dit selve word ook hier mede bevestigt, dat de rauwigheyd by
Genees-heeren het zaed is van alle siekten, van de welke de mens-
gewoonelyk geplaegt worden : *Galenus* segt daerom in syn eerste B-
der spyse van goed ofte quaed vocht : *Niemand word van siekte aenge-*
soo hy sorgvuldiglyk toesiet dat hy niet in rauwigheden vervalt : Men
gewoonelyk, uyt oorsaeke van de rauwigheyd, dat'er meer van o-
daed, dan van het sweerd sterven : De heylige Schrifture spreekt o-
Ecclesiast. 37. *Veele vergaen om hunne overdaed; maer den genen die*
houdelyk is, vermeerderd zyn leven. En een weynig te vooren : *Weest*
greetig in alle maeltyden, en springt niet uyt over alderhande spyse; w
in de veelheyd der spyse zal swakheyd zyn : Maer den soberen middel
lyftocht belet de rauwigheyd, en neemt daerom de oorsaeke der siel
weg : Men noemt *rauwigheyd* eene onvolkomen teeringe der spys
want als de maege, of uyt oorsaeke van de al te groote menigte
spysen, of om de weerspaltige hoedanigheyd daer af, ofte om de
scheydentheyd, die men gelykelyk ge-eeten heeft, ofte om dat'er ee
bequaemen tusschen-tyd, tot de volkomen kookinge der spyse vereys
ontbreekt, niet wel kan kooken, soo segt men dat het gyl, ofte
vocht, die dese kookinge van de spyse maekt, rauw is, ende in
rauwigheyd heeft die veele swarigheden veroorsaekt : Voor eerst
vuld sy de hersenen ende het ingewand met veel sluymige ende galag
uytwerpselen : Ten tweeden baerd sy in de enge doorgangen van

wand veele verſtoppingen: Ten derden bederft ſy alle de matiginge lichaems: En eyndelyk vervult ſy de aderen met een bedorven ht, uyt het welke ſeer ſwaere ſiekten ſpruyten.

len zoude het gene ik hier geſeyd hebbe klaerelyk en breedelyk nen toonen, maer de ſaeke is klaer genoeg; want als het gyl rauw ofte van de maege qualyk gekookt, ende eer bedorven, dan verteerd d, (want *Ariſtoteles* noemd dit *bedervinge*, en niet verteeringe) kan uyt dusdanig gyl geen goed, maer quaed bloed in de lever, den kel van het bloed, gemaekt worden; vermids de tweede kookinge, k de Genees-heeren ſpreeken, d'eerſte teeringe niet vebeteren: uyt quaed bloed kan geene goede voedinge voortkomen, maer is noodſaekelyk dat de matiginge des lichaems gebrekkelyk en quaed t, ende ſiekten onderworpen is, want de derde kookinge (die in kleyne gaetjens door geheel het lichaem geſchied, daer het bloed k gemaekt word met het deel, dat voedſel ontfangt, en eyndelyk hikt word om deſſelfs geſtelteniſſe te ontfangen) kan de tweede kinge niet verbeteren: In deſer voegen word allengskens door de wigheyd, de geheele gematiginge des lichaems veranderd ende beven, en veel ongemakken ende ſwaerigheden onderworpen: Wyders rauwigheyd van het gyl brengt ook te weeg, dat de aderen door het eel lichaem met vuyl ende onſuyver bloed vervuld worden, dat t veel quaede vochtigheden vermengeld is, die allengsken by verp van tyd bedorven, en eyndelyk uyt oorſaeke van den arbeyd, e, koude, winden, en meer andere dingen, tot ſwaere ende gevaere koortſen, door de welke veel in het bloeyen van hun leven vergaen, ſteeken worden: Eenen ſoberen middel van lyftocht weert alle deſe erigheden, om dat hy de rauwigheyd, de oorſaeke van alle deſe elen weg neemt; want als men niet meer in-neemt dan de maege quamelyk kan verteeren, en ondertuſſchen ſoo veel tyd, als hier toe oeg is, laet voorby gaen, ſoo kan'er geene rauwigheyd voortkon; maer het gyl blyft goed, ende dienſtig voor de natuer: Uyt goed word ook goed bloed gemaekt, en uyt goed bloed komt goed voedvoor het geheel lichaem; dat meer is, door deſen middel word de dervinge, ende ſtank der vochtigheden in de aderen geſchouwd, de rſtoppingen van het ingewand geweert, ende d'uytwerpelyke overigheden, door de welke het hoofd, het ingewand, en de leden en uwen dikwils gepynigt worden, belet, ende daerom de goede geſtelniſſe ende geſondheyd des lichaems bewaerd.

Om ſig ſelven tot de Soberheyd op te wekken.

Overweegt hoe groote goederen de Matigheyd, ende hoe groote aeden de Onmatigheyd, de menſchen toebrengt.

1. De Matigheyd maekt het lichaem geſond, wakker, geſwind, ende alle bewegingen veerdig, ende verdryft bynaer alle ſoorten van kten; want ſchier alle ſiekten komen uyt onmatigheyd voort.

2. ſy veroorſaekt een lang leven, gelyk uyt ontallyke voorbeelden n de gene die in de hoogſte onthoudinge ſeer lang geleeft hebben, er kan getoond worden; want dewyl ſy de ſiekten buyten ſluyt, or de welke het leven ten meeſtendeele voor den tyd pleegt eſneden te worden, ſoo maekt ſy dat het leven verlengt word, tot t de natuerlyke warmte, ende eerſte oorſpronkelyke vochtigheyd rteerd zynde, het ſelve als eene keirſſe uytgebluſt word: Hierom t de Schrifture *Eccleſ.* 37. *Die ſig onthoud, vermeerderd ſyn leven.*

3. Sy veroorsaekt eene wakkerheyd aen de uytterlyke sinnen, welke door den overvloed van spyse en drank gemeenelyk verstom worden.

4. Sy versacht de herts-tochten, insonderheyd de gramschap en swaermoedigheyd, maer boven alles de versockinge des vleesch, en beneffens de Goddelyke genaede, is'er geen krachtiger hulp-midd tegen de selve; waerom ook alle voortreffelyke heylige Mannen voo namentlyk het behulp van de Matigheyd en het vasten in desen str gebruykt hebben, ende overwinnaers syn gebleven.

5. Sy maekt den geest ofte het verstand wakker en veerdig tot a haere werkingen, tot het gebed, tot de studien, tot de overdenking tot oeffeningen, leeringen, raedgeyingen, en om alle andere werken verrichten: Eyndelyk sy maekt de selve bequaem om de Goddely verlichtingen te ontfangen.

De Onmatigheyd veroorsaekt het tegendeel van alle dese dingen Overweegt hierom, ô menschen, hoe schandelyk, en hoe uyttermaet dwaes het is, om eenen seer kleynen wellust van de keel, soo gro en voortreffelyke goederen te verliesen, ende aen soo groote quaec ende ellenden sig blood te stellen: Daerom neemt by U selven vaste voor de heylige Soberheyd geduerig te betrachten, ende te onderhoud

Het sober Leven is den besten Genees-middel voo de Siekten.

Men kan uyt dese dingen klaerelyk bemerken hoe groot de kra en het vermogen van eene rechte ordeninge, en van d'onordeninge te weten van de matigheyd ende onmatigheyd: De matigheyd ha my soo veele jaeren in gesondheyd gehouden; maer d'onmatighe schoon d'overtredinge gering was, heeft my in weynige dagen neergevelt: Indien de wereld door ordeninge bestaet, en indien lichaemelyk leven aen de maete, en over-een-kominge der vochti den ende hoofd-stoffen hangt, soo is het geen wonder dat men in ordeninge sekeren regel moet onderhouden, die door d'onordeni gebroken ende geschonden word: De ordeninge maekt de onderwy ende leeringe lichter, en dat de heyren de overhand krygen: Sy houd ende versterkt de koningryken, steden ende huys-gesinne vrede: Ik besluyte hier uyt, dat een geschikt ende geregeld leven sekersten middel ende grondvest van een gesond en langduerig lev en den waeren en eenigen genees-middel van veele siekten is.

Den genen die de saeke met aendacht insiet, zal dit niet kon loochenen: Dit is de oorsaeke van dat de Genees-heeren, de sieke soekende, desen eersten genees-middel aen hem voorschryft, da sekere maete in spyse en drank onderhouden moet; ja hy beveelt dit noch als hy al geneesen is, indien hy syne gesondheyd begee behouden: Men heeft ook niet te twyffelen dat hy voortaen vry siekten zal zyn, indien hy soodanig eenen regel van leven onderh om dat hy alle oorsaeken der siekten weg-neemt.

Iederen mensch kan door verscheyde ervaerendheden den staet syne natuer, en syne verborgene eygenschappen kennen, hy kan weten hoedanige spyse en drank, ende welke maete met syne n over-een-komt; maer men kan dese dingen niet soodanig in and bespeuren, vermids men daer toe eene lange ervarendheyd, ende n keurige waerneminge behoeft, die men by anderen niet ligtelyk

hebben, dewyl de verſcheydendheyd der gemaetigtheden grooter is, dan die van d'aengeſichten.

Ik zal nochtans niet loochenen dat de Genees-heeren noodſaekelyk zyn, en dat men hun in hooge achtinge behoort te houden, om de ſiekten, in welke de gene dikwils vallen, die geen geregeld leven leyden, te kennen, ende te geneeſen; want indien uwen vriend, die U, ſiek zynde, beſoekt, en alleenelyk met woorden trooſt, ende zyn mededoogen betuygd, eene aengenaeme ſaeke aen U betoond, hoe veel aengenaemer ende weirdiger behoord dan eenen Genees-heer aen U te zyn, die gelyk eenen vriend U beſoekt om U te helpen, genees-middelen aen U te gebruyken, ende geſondheyd aen U beloft? Maer den genen, die ſig in geſondheyd wilt behouden, moet naer myn oordeel, een geregeld leven aennemen, het welke gelyk d'ervaerentheyd aenwyſt, den natuerlyken genees-middel, ende eygen aen ons is, om dat dit ook de lichaemen, die van quaede temperinge zyn geſond bewaerd, ende te wege brengt dat ſy het leven tot eenen hoogen ouderdom, ja ook van honderd jaeren en meer, uytſtrekken, ende eyndelyk ſonder pyn, ende ſonder ontſtelteniſſe der vochtigheden het leven eyndigen, ende door eene waere uytteeringe van het oorſpronkelyke vocht, gelyk gene lamp uytgebluſcht worden.

Den ouderdom heeft veel vermaek.

Maer eenige die tot hunne luſten en ſinnelykheden overgegeven zyn, en de reden weynig gehoorſaemen, zullen hier tegen werpen, dat men niet naer een lang leven behoort te wenſchen, om dat men naer het vyf-en-ſeſtigſte jaer van ſynen ouderdom, niet kan ſeggen *een levendig leven*, maer *een dood leven*: Maer deſe dolen grovelyk, gelyk ik nu uyt my ſelve zal toonen, met het verhaelen van myn vreugd ende vermaek, die ik (*) in het dry-en-tachigſte jaer van mynen ouderdom ſcheppe, die ſoodanig is, dat de menſchen doorgaens my gelukkig oordeelen: Ik geniet gedueriglyk eene voorſpoedige geſondheyd, ende ben ſoo luchtig ende geſwind, dat ik van de aerde af ligtelyk te peerd kan ſtygen, en met myne voeten op hooge trappen ende ſteyle hoogten klimmen.

Het ſober Leven beſtaet in twee dingen.

Dit leven nu beſtaet maer alleen in deſe twee dingen, in d'hoedanigheyd ende hoeveelheyd, het eerſte, de hoedanigheyd, beſtaet maer alleen in geen ſpyſe te eeten, noch drank te drinken die de maege tegenſtrydig is, de hoeveelheyd beſtaet hier in, dat men niet meer eete noch drinke als het gene door de ſelve gemakkelyk kan verteerd worden: Deſe hoeveelheyd ende hoedanigheyd, behoorde van den menſch, die gekomen is tot den ouderdom van 40, 50, ofte 60 jaeren ſeer wel bekend te zyn, en de gene die deſe twee regels wel waerneemen, leven een geregeld ende ſober leven, het welke ſoo groote kracht ende vermogen heeft, dat de vochtigheden van dat lichaem te ſaemen ſeer ſuyver ende volmaekt vereenigd worden: Deſe dan ſoo goed gemaekt zynde, konnen niet ligtelyk ontroerd ofte ontſteld worden door eenige andere uytterlyke ongeregeltheden, gelyk als door koude en hitte te lyden, ende door grooten arbeyd te doen, waeken, en andere ongemakken, wanneer de ſelve niet al te ſwaer en zyn.

Het lichaem dan, het welke deſe twee regels van den mond onderhoud, en kan door de vochtigheden niet in ontſtelteniſſe gebracht

(*) Ludovicus Cornarus *die heeft geleeft tot ontrent de 100 jaeren.*

worden, noch de koortse veroorsaecken, op de welke de ontydige dood zoude konnen volgen, daerom is den mensch verplicht de selve wel waer te nemen; want waerlyk, de gene die de selve niet wel waerneemt, zal door ieder van dese uytterlyke ongeregeltheden, als mede door veele andere toevallen, die ontallyk zyn, geduerig in gevaer van siekte en van de dood zyn, om dat hy leeft in een ongeregeld, ende in geen sober leven (*): Het is wel waer, dat schoon eenige wel in acht nemen dese twee mond-regels, het welke het sober leven is, nochtans door eenige van de andere uytterlyke toevallen, de koortse krygen, doch voor eenen dag ofte twee, maer niet veel langer, ende het selve worden sy ook wel eenigsints gewaer door den omloop der hemelen; maer noch de hemelen, noch de andere uytterlyke ongemakken, konnen de vochtigheden van de gene die een sober leven houden, in groote ontsteltenisse brengen, ende dit is redelyk ende natuerlyk om dat de twee ongeregeltheden des monds, inwendig, en d'andere uytwendig zyn.

Maer alsoo eenige bejaerde menschen, die naer haere sinnelykheyd leven, seggen dat noch hoeveelheyd noch hoedanigheyd van spyse ofte drank haer schaedelyk is, diensvolgens eeten-se en drinken-se soo veel haer lust, om dat sy niet weten, soo sy seggen, in welk deel van het lichaem haere maege ligt, waerlyk sy zyn al te veel aen haere tong gebonden, ende al te groote vrienden van haere keel: Ik antwoorde aen dese, dat het gene daer sy van spreeken, niet mogelyk kan zyn in de natuer, dewyl het noodsackelyk is, dat den mensch gebooren word, of met een heete, of koude, of gemaetigde gestelteniſſe: Dat nu de heete spyse aen de heete, en de koude aen de koude, en de ongemaetigde aen de gemaetigde lichaemen goed zoude konnen doen, is eene onmogelyke saeke in de natuer: Dese boven geseyde gulsigaerts konnen geensints seggen, dat sy nu en dan niet eens siek worden, ende dan vinden sy goed haer van de overtolligheden te ontlasten door de genees-middelen, en eenen nauwen eet-regel: Soo dat men klaer genoeg sien kan dat haere siekten voortkomen door opvullinge van al te veel spyse, ofte van spysen die aen haere maege strydig zyn.

Tegenwerpinge dat de bejaerde veel moeten eeten, opgelost en beantwoord.

Daer zyn noch andere, die seggen dat het noodsaekelyk is dat sy veel eeten ende drinken, om haere natuerlyke warmte te behouden, die allengskens verminderd word door de vermeerderinge van haer jaeren; ende dat sy daerom genoodsaekt zyn veel te eeten, ende dat van allerleye spysen die aen haere smaeken gevallig zyn, het sy koude, het sy warme, het sy gemaetigde, ende dat indien sy sober leefden, sy wel haest sterven zouden: Men kan aen dese antwoorden, dat, om dat de oude lieden haer zouden konnen behouden, de natuer daer in voorsien heeft, en aengewesen dat men met weynig spyse kan leven, gelyk als ik doen? Want veel spyse en kan niet ligt verteerd worden door eene maege van eenen ouden en eenen swakken mensch: Ik en kan niet denken dat de gene sterven zullen van te weynig eeten de welke met het alderminste eeten, als sy siek zyn, haer moeten verlossen en geneesen: Nu dit alderminste eeten, is den diëet ofte eet-regel, waer door sy gesond moeten worden: En indien men met dit alderminste eeten gesond kan worden, en gelyk als wederkeeren in het leven; hoe kan men dan twyffelen dat den genen die een weynig meerder eet (welk weynig meerder het sober Leven is) niet zoude (gesond zynde) in het leven konnen blyven.

(*) *Siet de seven Regels van het Sober Leven, op* blad-zyde 61.

Verſcheyde tegenwerpingen tegen de Soberheyd beantwoord.

Andere ſeggen dat het beter is te lyden dry of vier mael 's jaers haere gewoonelyke ſiekten, hèt ſy Jigt, Zyde-wee, ofte andere quaelen, als het geheel jaer door te moeten lyden, dat-ſe haeren luſt niet mogen voldoen in het eeten ende drinken, alſoo ſy haer ſelven als verſekeren, dat ſy haer van haer quaelen door de genees-middelen der ſuyvere diëet of eet-regel weder zullen konnen geneeſen en herſtellen: Men kan haer antwoorden, dat gelyk als de jaeren vermeerderen, de natuerlyke warmte daer door verminderd, dat dan de diëet ofte eet-regel ſoo veel niet kan helpen, om dat die ſoo groote kracht niet heeft, als wel de macht der ongeregelde opvullinge, ſoo dat ſy eyndelyk moeten ſterven van haere quaelen, dewyl deſe rampen haer leven verkorten, gelyk als de geſondheyd de ſelve bewaerd.

Andere ſeggen dat het beter is thien jaeren minder te leven, als naer te laeten ſyne luſten te voldoen: Men kan aen deſe antwoorden, dat het lang leven van de verſtandige ſeer hoog behoorde geacht te worden; doch aen de onverſtandige is ſeer weynig gelegen, of ſy het lang leven hoog achten ofte niet; want deſe de wereld maer verwilderen ende bederven; en het is niet als te beter dat ſy uyt de wereld zyn: Maer jammer is het dat de verſtandige menſchen ſterven; want een geletterd man, die word ligtelyk gehouden als eenen God op de aerde, en alſoo ook alle andere in haere beroepingen, worden ſeer hoog geacht.

Daer zyn noch andere die gekomen zyn tot eenen ſekeren hoogen ouderdom, ſchoon dat haere maege natuerlyk minder kracht heeft in het verteeren, ſoo willen ſy even-wel niet in ſpyſe verminderen, maer die eerder vermeerderen: En als deſe twee-mael des daegs eeten, ſoo konnen-ſe ſoo veel menigte niet wel verdraegen, daerom nemen ſy voor, in een-mael ſoo veel ſpyſe te eeten, als ſy voor deſen in twee-mael gedaen hebben, ende dus eeten ſy ſoo eene menigte dat de maege overlaeden zynde door te veel ſpyſe, komt te lyden, ende daer door gantſch ontſteld word, ende de overtollige ſpyſe veranderd dat in quaede ofte ſwaermoedige vochtigheden: Ende dit quaed vocht dood den menſch ontydig: Ik hebbe noyt iemand geſien die ſoodaenig een leven heeft geleyd, dat dien lang geleeft heeft: Maer deſe hebben altyd lang geleeft, die met de vermeerderinge van haer jaeren, ook hebben verminderd de menigte van haere ſpyſe, en veel maelen daegs aten, maer weynig op een reys; want de maege der oude kan niet wel de veelheyd verteeren, maer heeft weynig van doen; ook worden de oude lieden wederom in het eeten gelyk als de jonge kinderen, die dikmaels daegs moeten eeten.

Andere ſeggen dat het ſober Leven den menſch wel in geſondheyd kan behouden; maer dat het ſelve 't leven niet kan doen verlangen: Tot antwoorde dient, dat men voor deſen geſien heeft dat het is verlangt geworden; ende nu ſiet men het ook aen my, dat ik myn leven verlange: Men kan immers met waerheyd niet ſeggen dat ſy het leven kan verkorten, gelyk ſy de ſiekten kan doen, en voorwaer daer is geen twyffel aen, dat de Soberheyd de ſiekten kan verminderen; daerom is het veel beter altyd geſond te leven, het welke de oorſpronkelyke vochtigheyd kan bewaeren, als dikwils ſiek te zyn, waer door de ſelve verminderd word: Met reden mag men dan beſluyten, dat het heylig Sober Leven de rechte moeder is van de geſondheyd, ende van het lang leven.

Ik hebbe by myne verhandelinge dit byvoegſel van weynig woorden

willen voegen, maer met andere redenen, want de lange géſchriften worden van weynige doorſien, maer de korte van veele: Ik wenſche dan dat veele het ſelve mogen ſien, op dat het ook aen veele mag hulpe ende voordeel doen.

Vriendelyke aenmaeninge tot het geregelde Sober Leven, om te komen tot eenen hoogen Ouderdom, beſchreven door den Heer Ludovicus Cornarus, *in ſynen Ouderdom van 95. Jaeren.*

OM niet naerlaetig te zyn in myne plicht, daer alle menſchen aen ver-bonden zyn, ende ook om in eene reys niet te verlieſen het vermaek het welke ik neme, om hulpe ende dienſt te doen aen myn even-naeſten, ſoo hebbe ik willen ſchryven ende bekent maeken aen die, de welke noch onkundig zyn, en geene verkeeringe met my hebben, gelyk al die, de welke met my verkeeren, weten ende ſien: Maer om dat aen eenige deſe dingen onmogelyk ſchynen, ende ſwaer om te gelooven, niet-tegenſtaende het waer is, ende ſy het ook inderdaed zouden konnen ſien: ſoo zal ik het ſelve beſchryven, tot het gemeene beſte.

Voor af ſegge ik, dewyl ik (door Gods genade) gekomen ben tot den ouderdom van 95. jaeren, ende my geſond, voorſpoedig, vrolyk ende vergenoegd bevinde, dat ik geduerig de Goddelyke Majeſteyt love ende danke voor ſyne goedheyd ende groote genade aen my beweſen, ſiende doorgaens in eenige andere lieden, dat ſy met groote moeyten komen tot den ouderdom van 70. jaeren, ende dat ſy meeſt ongeſond zyn met weynig welvarentheyd, ſwaermoedig over de gedachten des doods, e[n] vreeſen van dag tot dag te zullen ſterven, ſoo dat het onmogelyk [is] deſe ongeruſte gedachten uyt haer gemoed te verdryven, het welke aen my geenſints hinderlyk is, ook bekommer ik my daer niet over, gelyk ik hier klaerlyk zal aenwyſen: En boven dat zal ik opentlyk doen ſien de verſekeringe die ik hebbe om tot den ouderdom van 100. jaeren [te] leven: Maer om myne beſchryvinge met order te ſchikken, zal ik beginnen van 's menſchen geboorte af, en trachten voort te gaen tot ſyn ſterven to[e].

Oorſaeke van het kort, ofte lang leven der menſchen.

Ik ſegge dan, dat eenige ſoo ongeſond gebooren worden, dat ſy weynig dagen of maenden, of jaeren konnen leven; en d'oorſaeke van [dit] kort leven en kan men niet klaer weten, of het komt, of door gebre[k] van den vader ofte van de moeder in de voortteelinge; of door d[en] omloop der Hemelen; ofte door gebrek van de natuer: Maer alſoo [de] natuer verplicht is aen de Hemelen, daerom kan ik nimmermeer gelo[o]ven dat ſy eene vyandinne van haere kinderen zoude zyn, want ſy is [de] moeder van alle dingen: Nademael men de oorſaeke hier van niet ſek[er] kan weten, ſoo is het noodig dat men ſig ſchikke naer het gene m[en] inder daed dagelyks ſiet, ende de ondervindinge ons leerd.

Andere worden wel geſond gebooren maer met eene ſwaermoed[ige] en ſwakke natuer, ſoo dat eenige der ſelve leven ontrent tot den [ou]derdom van 10 of 20 jaeren; andere tot 30 of 40 jaeren, maer kon[nen] niet geraeken tot eenen volkomen ouderdom: Andere worden geb[oo]ren met eene volmaekte natuer, ende deſe geraeken wel tot eenen h[oo]gen ouderdom; maer ſy zyn voor het meeſte gedeelte oude lieden [die] geheel qualyk geſtelt zyn (gelyk als boven geſien is) en van deſe quaede [ge]ſtelteniſſe en onpaſſelykheyd zyn ſy ſelfs oorſaeke, en dat geſchied daer[om]

dat sy sonder eenige reden haer selven meer beloven als haere
maekte natuer kan geven, en willen op geene wyse veranderen van
ere jeugdige gewoonte, in den staet des ouderdoms, al of sy noch
sig hadden de selve kracht van haere eerste jeugd, daerom leven sy
k soo ongeregeld in haeren ouderdom, gelyk als sy gedaen hebben
al den tyd van haere jonkheyd, noyt denkende dat sy oud worden,
de noch minder dat aen haere natuer kracht ontbreekt.

Sy denken niet dat haere maege iets van de natuerlyke warmte heeft
rlooren, en dat het daerom seer noodig is meer overlegginge te heb-
n op de hoedanigheyd, als mede op de hoe veelheyd van haere spyse
de drank, verminderende die naer de jaeren: Maer in tegendeel ver-
eerderen sy de selve, en seggen, dewyl den mensch syn kracht ver-
st door synen ouderdom, soo is het noodig de selve te bewaeren
oor vermeerderinge van spyse, dewyl het eeten den middel is dat
n mensch in het leven moet behouden; noch hier door bedriegen sy
er selven grootelyks, want gelyk als in den mensch de wamte begint
ontbreken door den ouderdom, alsoo moet men het eeten ende het
rinken wat verminderen, dewyl het seker is dat de natuer sig met
eynig vernoegd, om d'oude lieden te behouden: Dit behoorden sy
oor de reden aen te nemen, maer sy willen het niet gelooven, ende
olgen haer gewoonelyk ongeregeld leven, het welke, indien sy by
ds naerlieten, ende haer schikten naer een geregeld en sober leven,
y zouden oud worden, gelyk als ik ben, in eenen seer goeden staet;
ls die door de genaede Gods gebooren zyn met soo eene volmaekte
atuer, die zouden tot 120 jaeren konnen leven, gelyk veele andere
ebben geleeft, die soodanig een sober leven gehouden hebben, als
vy in veele plaetsen lesen konnen, de welke met goed verstand en
et soodanig eene volmaekte natuer gebooren waeren, van de welke
k mede eenen zoude zyn, indien ik ook soo volmaekt gebooren
was, ik zoude niet twyffelen ofte ik zoude ook tot dien hoogen
uderdom konnen komen: Maer om dat ik gebooren ben met eenen
swakken aerd, soo twyffel ik dat ik niet zal konnen komen boven de 100.
aeren, ende alsoo zouden veele andere mede konnen doen, die ook
gebooren zyn met eene swakke natuer, indien sy haer schikken wil-
len naer een geregeld leven, gelyk als ik gedaen hebbe, sy zouden
haer selven gemakkelyk konnen brengen tot de 100 jaeren en meer-
der, tot welke jaeren ik hope dat ik zal komen.

Soberheyd doet lang leven.

De sekerheyd van veele jaeren te zullen leven, schynt my toe eene schoone saeke te wesen, en van eene seer groote aengelegentheyd; want men vind niemand die eene uere versekert van syn leven is, als alleen de gene die een sober leven houden (*): Welke grondvest en de sekerheyd van het leven gebouwd is op goede en waere natuerlyke redenen, die nimmermeer konnen missen, zynde eene saeke die onmogelyk is in de natuer, dat de gene die een sober en geregeld leven houden, siek zouden konnen worden, ofte sterven voor den tyd, door eene onnatuerlyke dood; want het is noodsaekelyk dat men op synen tyd sterft; maer voor synen tyd kan hy niet sterven, om dat het sober leven die kracht heeft, dat het den mensch kan bevryden voor alle de toevallen die de siekten konnen veroorsaeken; en de siekte kan niet veroorsaekt worden

(*) *Uytgenomen de gene die door droevige toevallen het leven verliesen.*

ſonder-oorſaeke; d'oorſaeke dan weg-genomen zynde, is de ſiekte me weg-genomen; en de ſiekte weg-genomen zynde, is de onnatuerlyke doo mede weg-genomen: En hier is geen twyffel aen, of een geregeld en ſob leven heeſt die deugd en kracht, om ſoodaenige quaede toevallen weg nemen: Zynde deſe die ons te wege brengt dat de vochtigheden de well ons geſond ofte ongeſond houden, den menſch doen leven of ſterven, h ſy dat hy van eene goede of ſwakke natuer is; doch hy ſy van ſoo ſwakk aerd als hy ook mag weſen, ſoo kan hy de ſelve goed en volmaekt maeke want de ſoberheyd heeft deſe macht, om die natuerlyk ſoo te maeke dat ſy met kracht vereenigen, ende ſig ſaemen binden, ſoo dat ſy ni konnen ſcheyden, ofte in groote beweginge of ontſteltenisse gebrac worden, waer uyt daer naer harde koortſen voort konnen komen, d eyndelyk de dood veroorſaeken: Wel is het waer, en men kan het ni ontkennen, dat al hoe wel de menſchen geſchapen zyn met eene goe natuer, dat daerom den tyd die alles ſlyt, de vochtigheden ook niet zoude verteeren en ontbinden; en als de ſelve verteerd zyn, ſoo mo den menſch natuerlyker wyſe ſterven; maer ſonder ſiekten, gelyk aen my (*) zal geſchieden: Ik zal ſterven op mynen tyd, wanne deſe vochtigheden zullen verteerd weſen, die nu noch niet vertee en zyn: Ende het kan niet anders zyn, dewyl ik ſoo geſond, vrolyken vergenoegt ben; ik eete met ſmaek, en ſlaepe geruſt; en dat meer is, myne ſinnen zyn in haere volkomentheyd; het verſtand is meer voor deſen, ſuyver en net; het oordeel vaſt; de geheugeniſſe met ee goede onthoudinge; het hert kloekmoedig, ende de ſtem, die veel ty eerſt verflauwd en afneemt, is in my verhoogd en toegenomen, en helder klinkende geworden; ſoo dat ik my gedrongen voele des mo gens en des avonds met luyder ſtemme myne gebeden te leſen. Nu a deſe dingen zyn ſekere en waere ken-teekenen dat alle de vochtighed goed zyn, ende dat die niet konnen verteeren als met'er tyd; gelyk ſy alle, die met my verkeeren, oordeelen. Och! wat een heerlyk lev is het myne, zynde vol van alle gelukzaligheden die men op de ae kan genieten.

Het aengevangen Werk, uyt enkel gunſt beſchreven,
Dat aen het Vaderland uyt liefde word gegeven
  Ten goede van het volk, dat krygt hier ſyn beſluyt,
  En komt van nieuws geciert gelyk een jonge bruyt.
Het brengt U ſchatten med' en alderley juweelen,
En wilt, al waer het komt, de vrienden mede deelen;
  Gy, Leſer, wie gy zyt, ontfangt het edel pand,
  En bied het over al U trouwe rechter hand.
Al zyn de regels veel, en wilt U niet ontſetten,
'T en zyn niet al-te-mael gelyk als ſtrenge wetten:
  Al wie een konſt beſchryft die geeft de volle maet;
  Maer oordeel met beſcheyd dat brengt-ſe tot de daed.

(*) *Ludovicus Cornarus.*

EYNDE.

TAFEL DER MATERIEN

In het eerste Deel begrepen.

I. HOOFD-STUK. *Pag.*

II. HOOFD-STUK.

III. HOOFD-STUK.

VIII. HOOFD-STUK.

IX. HOOFD-STUK.

X. HOOFD-STUK.

XI. HOOFD-STUK.

Behelsende hoe men met kleyne kosten en door bekende en gemeene Genees-middelen, alderhande Siekten en Krank-heden zal geneesen, &c. 16[illegible]

XII. HOOFD-STUK.

Eynde der Tafel van het eerſte Deel.

LYSTE van Boeken die men te koopen vind by de Gebroeders GIMBLET, op de Koornmerkt.

Godvruchtige en Christelyke Boeken.

Meditatien van den H. Augustinus. 20 stuyv.
Meditatien op de Waerheden der Zaligheyd. 17 st. en h.
Meditatien op het Lyden Christi, door *de Meyere*, 6 deelen, met figuren. 8 g. 8 st.
Onderwys of Aenleydinge door Franciscus de Sales. 15 stuyv.
Verklaeringe van den Mechelschen Catechismus 28 stuyv.
Den Schat der Christelyke Leeringe, *ofte* Verklaeringe van den Catechismus, door *Makeblyde.* 28 stuyv.
Lusthof der Zielen met Godsdienstige Oeffeningen print. 35 stuyv.
Het verschil tusschen het Tydelyk en het Eeuwig. 4 g. 4 st.
Geestelyken Stryd, door P. *V. E. P.* 14 stuyv.
Christelyken Onderwyser, door *Doutreman*, 2 deelen 4 g. 4 st.
Geestelyk Wapen-getuyg met 15 Eygendommen. 12 stuyv.
Naervolginge van Christus, door Thomas à Kempis. 10 st. en h.
De vier Uyterste van den Mensch, met figuren. 12 stuyv.
Des Weirelds Ydelheyd, pynelyk geniet, en elend. uytg. 2 d. fig. 4 g.
Dobbelen Lusthof des Gemoeds. 28 stuyv.
Fonteyne der Levende Wateren. 24 st. en h.
Epistels en Evangelien, met de Gebeden. 21 stuyv.
De Plichten der Ryke en der Aerme. 14 stuyv.
Den Herder van den Kers-nacht, door *Palafox.* 42 stuyv.
Den Bloedigen Bruydegom, met figuren. 21 stuyv.
Miraekelen van den H. Roosen-Krans, met figuren. 7 guld.
Geestelyke Oefferingen van den H. Ignatius de L. 14 stuyv.
Levens der Heyligen voor ideren dag van 't Jaer, met de Gebeden naer elk Leven, 2 deelen. 48 stuyv.
Den Troost der Bedrukte. 7 stuyv.
Besoekingen tot het H Sacrament des Autaers. 14 stuyv.
Duyfken in de Steenrotse, met figuren. 21 stuyv.
Bemerkingen op de Bermhertigheyd Gods. 10 st en h.
Agnes de Sant Amore, *of* de vierige Novitien. 28 stuyv.
Levens der Heyligen, der Patriarchen en Propheten, door *P. A. de B.*, in-quarto. 4 g. 14 st.
Historie des Bybels, met Land-kaerten. 32 st en h.
Item de selve vercierd met 400 schoone figuren. 4 g. 4 st.
Leven der H. Vaders, door *Roswydus*, in folio. 7 guld.
Legende der Heyligen, door *H. Roswydus*, 2 deelen. 14 guld.
Kerkelyke Historie, door *H. Roswydus*, 2 deelen. 14 guld.
Den Bybel, dat is de geheele H. Schrifture, in-folio, &c.

S

Medecyn en Genees-Kundige Boeken.

W. Buchan, Huysſlyke Genees-kunde, *of* Verhandeling ov de Verhoeding en Geneeſing der Ziekten, &c. 2 deelen nieuwen Druk. 1791. 5 g. 18 l

J. Kruger, Phyſiologia, *of* Natuerkundige Verhandeling over he Leven en de Geſondheyd der Menſchen, 2 deel fig 5 g. 5 l

Boerhaeve, Verhandelinge over de kragten der Genees-middels laeſten druk. 56 ſtuyv

Boerhaeve, Genees-kundige Onderwyſingen. 56 ſtuyv

Boerhaeve, Kortbondige Spreuken wegens de Siekten te kenne en te geneeſen, &c. 46 ſtuyv

Boerhaeve, Genees-kundige Verhandelinge van de Venus-Ziekt en geneeſinge deſer Ziekte. 49 ſtuyv

Heiſter, Pratical Genees-kundig Handboek, om de inwendig Ziekten 't beſt te geneeſen, &c. 4 g. 18 l

F. Dekkers, alle de Genees-kundige Werken, 2 deelen in-4to met 24 kopere plaeten. 9 g. 9 b

H. Buyzen, Practyk der Medecynen. 56 ſtuy

Schwenke, Verhandeling over de uytwerking des *Cituca Aqua tica Geſneri*, met de Hulp-middelen. 24 ſtuy

Whyt en Bicker, Verhandeling over de Natuer, oorſaeken e geneeſinge der Zenuw-Siekten, Hypochonderie en Vryſte Siekte, &c. 3 g. 10.

Plenck, Maniere om het Quik-Zilver aen de Lyders met Venus-Siekte beſmet, te laeten gebruyken. 14 ſtuy

Plenck, Verhandelinge over de Venus-ſiekten, tweeden druk vermeerderd door *L. Nolſt*. 1787. 49 ſtuy

P. J van Baveghem, Verhandelinge over de Rotte-Koorts e Roode-loop, 3 deelen. 1789. 8 g. 18

J. Quarin, Genees-wyſe der Koortſen, 2 deelen. 35 ſtuy

G. van Swieten, Genees-wys der Siekten in de Legers 21 ſtuy

G. van Swieten, Genees-wys der Ziekten welke veelſints in Heyr-Legers voorkomen, 1790. 35 ſtuy

J. J. Brauner, Medecinael, ofte Genees- en Heel-Kund Handboek, IV. ſtukken. 4 g. 4

Tiſſots en *Bickers* Raedgevinge voor de Geſondheyd van de gemeenen Man, 2 deelen. Brugge. 42 ſtuy

Tiſſot, Raedgevinge voor de Geſondheyd. Amſt. 56 ſtuy

Tiſſot, Het Onaniſmus, *of* Verhandelinge over de Ziekten, oo ſpronglyk uyt de ſelfs beſmetting. 54 ſtuy

Tiſſot, Raedgeving voor de Geleerden, &c. 56 ſtuy

Tiſſot, Tractaet der in-enting van de Kinder-Pokskens en Maſel. 7

C. Sollingen, alle de Medecinale en Chirurgicale Werken, m curieuſe plaeten. 4 g. 4 l

D. Lyſons, Verhandelinge over de Koortſen, de Water-ſuch Ziekten van de Lever, Koliek, Roo-loop, Vallende Ziekte 35 l

lenbam en *Buyzen*, Geneesſings-wyſe der Siekten. 56 ſtuyv.
chiridion Medicum, of Medecyn-Boeksken. 14 ſtuyv.
ſchryvinge en Genees-wyſe der Venus-ſiekten. 10 ſt. en h.
aniere om 't Scheurbuyk, den Steen, &c. te geneeſen. 7 ſt.

---

nus Minneſieke Gaſthuys, met de natuerlyke eygenſchappen der Mannen en der Vrouwen. 3 g. 10 ſt.
Venette. Tafereel der Houwelyks Liefde, met kopere plaeten, 4 deelen. 6 guldens
ieuwe Beſchryvinge der kleyne Weireld, *ofte* Verhandelinge over de Menſchelyke Natuer, met curieuſe plaeten vercierd, behoorende tot het Tafereel der Houwelyks Liefde 4 g. 14 ſt.

Boeken der Heel-kunde.

chaarſchmidt, Ontleed-Kundige, Ingewand-Kundige, Been-Kundige, Zenuw-Kundige, Klier-Kundige, Vaet-Kundige, en Band-Kundige Tafelen, in VII ſtukken. 1779 7 guldens
erhandelinge over het ſaemenſtel van 't Oog, de eygenſchappen des geſichts, en de Oog-Quaelen. 1792 45 ſtuyv.
. Hoogvliet, Konſt om Wonden te ſchouwen, en over der ſelver doodelykheyd te oordeelen, &c. 2 g. 12 ſt.
Vapen-huys der Chirurgyns, met figuren. 58 ſtuyv.
'an Wy, Heel-kundige Mengel-ſtoffen, 2 deel. fig. 6 guld.
De Gorter, Nieuwe geſuyverde Heel-konſt, 1762 6 guld.
A. Titſingh, de Verdonkerde Heel-konſt der Amſterdammers, uyt hunne eygen Handveſten, tot nut van de Proeve en Leerlingen, in-4to. 5 g. 5 ſt.
J. Kouwenburg, Zee-Chirurgie, in ſeer veel gebreken de Zee-Vaerd overkomende. 49 ſtuyv.
Th. Bartholyn, Anatomie, *ofte* Ontleeding des Menſchelyk Lichaem, met kopere plaeten. 4 g. 4 ſt.
Ph. Verheyen, Anatomie, *of* Ontleed-kundige Beſchryvinge van het Menſchelyk Lichaem, met 52 plaeten. 7 guld.
Dionis, Verhandelinge van alle Chirurgicale Operatien en Genees-middelen, met kopere plaeten. 4 g. 4 ſt.
Wauter van Lis, M. D. Kort Ontleed-kundig Onderwys van 's Menſchens Lichaem, In-4to. 3 guld.
J. Van Meekeren, Heel en Genees-konſtige aenmerkingen, met kopere plaeten. 56 ſtuyv.
Petit, Verhandelinge van de Siekten der Beenderen, 2 deelen, met kopere plaeten. 3 g. 3 g.
Petit, Heel-kundige grond-beginſelen. 42 ſtuyv.
Nuck, Genees, ofte Heel-kundige Handwerken en ondervindingen, met plaeten. 31 ſt. en h.
Schwenke, Verhandelinge van het Bloed, met plaeten. 42 ſtuyv.

§ 2

J. L. Platner, Handleydinge tot de Chirurgie, *ofte* Heel-Konste, 2 deelen, met printen. 5 g. 12 st.
Plenck, Algemeene Heel-kunde, &c. 56 stuyv.
Plenck, Heel-kundig Mengel-werk, 2 deel. plaet. 3 g. 10 st.
Plenck, Schets der Ontleed-kunde, 2 deelen. 1791. 2 g. 7 st.
J. Palfyn, Nauwkeurige Verhandelinge van de voornaemste Handwerken der Heel-konst, 2 deel. in-4to. met plaet. 4 g. 10 st.
J. Palfyn, Ondleedinge van 's Menschens Lichaem, met syne Anatomie, en 42 kopere plaeten. 7 guld.
J. Palfyn, Besondere Heel en Genees-Konst der Oog-siekten, &c. met figueren. 3 guldens
J. Palfyn, Beschryvinge der Beenderen van 's Menschen Lichaem, met schoone figuren. 3 g. 10 st.
J. Palfyn, Ontleed-kundige Beschryving van de Vrouwelyke Deelen, die voor voortteeling dienen, in-4to. fig. 56 stuyv.
J. Vander Haar, Verhandelinge over de Natuer en Aert van de Klier-knoest en Kanker-geswellen. 28 stuyv.
Le Dran, Verhandelinge van de geschoten Wonden, te saemen gesteld uyt eygen ondervindinge. 31 st. en h.
Le Dran, Verhandelinge over de meeste Ziekten die tot de Heel-kunde behooren, &c. 56 stuyv.
Le Dran, Verhandelinge van de Hand-werken en Operatien der Heel konst, en van de geschoten wonden, 2 deel. 5 g. 12 st.
Belloste, de Heel-konstige Verband Huys-Meester, om alle soorten van wonden te geneesen, 2 deelen 3 g. 3 st.
J. D. Slichting, over de ongemakken der Teel-deelen, 3 deelen, met plaeten. 4 g. 4 st.
Maniere om de Etter-geswellen te openen en te behandelen, als mede Hulp-middelen, &c. 56 stuyv.
Vogel, Verhandelinge van alle soorten van Breuken. 42 stuyv.
Ontleedinge des Menschelyken Lichaems door *B. Cabrolius*, met plaeten, in-folio. 4 g. 4 st.
Bericht aen het Volk aengaende de Asphyxia of schanbaere en schielyke dood, raekende de versmoorde lichaemen. 7 stuyv.

Boeken voor de Vroed-Kunde.

W. Smelli, Verhandelinge over het Bespiegelend en Bewerkend deel der Vroed-kunde, 4 d. in-4to, met kop. plaet. 10 g. 12 st.
H. Van Deventer, nieuw Licht voor Vroed-Meesters en Vroed-Vrouwen, met kopere plaeten, in-4to. 7 guld.
C. Plevier, de gesuyverde Vroed-konst, *ofte* wyse om alle Baeringen gemakkelyk te maeken, met plaeten. 3 g. 10 st.
J. Huwe, Onderwys der Vrouwen, aengaende 't baeren 35 stuyv.
F. Mauriceaux, Tractaet van de Siekten der swangere Vrouwen, in 4to. met figuren. 4 g. 18 st.
Verhandelingen over het Ampt der Vroed-Meesters en Vroed-Vrouwen, door *J. Denys*, in-4to. met plaeten. 5 g. 12 st.

Roselt, Bekentmaekinge van eenen besönderen Heef-boom. 14 st.
P. J. Van Baveghem, Tractaet over de berugte Keyser-Snede, met figuren. 28 stuyv.
P. Bradechal, Grond beginselen der Vroed kunde. 18 stuyv.
Raulin, Onderwys op de Kinderbaeringe, met 12 figur. 14 stuyv.
Kelderman, Onderwys voor alle Vroed Vrouwen. 7 stuyv.

Boeken van Konsten en Wetenschappen.

Den volmaekten Verwer, Leerende I. de Bereydinge en Bewerkinge der Ingrediënten noodig tot de Verw-Konst. II. De wyse om Verw-stoffen tot het Verwen wel aen te leggen, en om vier-en-negentig verscheyde soorten van Couleuren volmaektelyk te maeken, benevens de Konst-behandelingen der selve, soo voor de Groot als Kleyn-verwers. III. De Konst om allerley soorten van Wollen, Zyden, Catoenen, Wolle-Lakens, Gaerens, Lynwaeden, Saeyen, Scharlaken, Barcant, Koussens, Mutsen, Hoeden, ende andere Stoffen te Verwen. IV De Geheymen om diversche soorten van Leêren, ende Maroquin in verscheyde Couleuren te verwen V. Verscheyde Geheymen nuttig voor Wolle-Lakens, Zyde, Fluweel, Lynwaed, en andere Goederen: Alles nauwkeurig uyt veel-jaerige ondervindinge opgesteld door *D. F. T.* en *H. L. T.*, hervaere Konst-Verwers en Fabriqueurs; alles seer nuttig en dienstig voor de Verweryen van Wollen, Zyde, Catoenen, Wolle-Lakens, Lynwaeden, Gaerens, en andere Stoffen. Tweeden Druk, aenmerkelyk vermeerderd. Eerste Deel, met figure 1796. 30 st.

Den volmaekten Zyde-Verwer, leerende I. de Konst-bewerkinge der Zyde en de behandelinge der Ingrediënten deser Verwer-Konst. II. Van de Kookinge der Zyde, en van de gene de welke tot Verwen bestemd is, midsgaeders de Aenmerkingen over de Kookinge. III. Van het Wit Verwen der Zyde, de Witmaekinge, de Solferinge en Aluyninge IV De Konst om de Zyde te Verwen in het Blauw Couleur, het Aurora, Oranie, More-dorée, en Isabelle-Couleur; het Rood-verwen, Carmosyn, Ponceau, Incarnaet, en Kersen-Couleur, Vuer en Roose-Couleur; het Groen-verwen, Olyven-Couleuren, Violet en Lila Couleur; het Purper, Kastanie, Kaneel en Wyn-droessem Couleuren; het Noten-Bruyn, Wit Bruyn. Mooren-Bruyn, en andere soort gelyke Couleuren, en het Swart-verwen, &c. V. Van de Carmosyn-zyde van Damascus en Diarbeck, de Verw-wyse der Carmosyn van Genua. VI. De 57. Beredeneerde Proeven wegens het Verwen der Zyde, door middel van Salpeter zuer, en 32 Proeven over het Verwen van Scharlaken; in het licht gegeven door *M. A. C. R.* en *P. J. K. N.*, Lid van verscheyde Konst-Genootschappen: Dit Werk is vermeerderd met de Theorie en Practyke der beste inlandsche

Konstenaers en Handwerk-lieden, tweeden Druk, aenmerkelyk vermeerderd. Men heeft'er bygevoegd eene nuttige en curieuse Verhandelinge over de Zyde-Wormen, en de wyse om de selve op te voeden, te queeken, en haere Zyde te winnen, tweede Deel, met figure 1796. 24 stuyvers en half

Den volmaekten Bier-brouwer, leerende de bereydinge en bewerkinge van het Bier-brouwen, en haere ustencilen en ingrediënten, de wyse om veelderleye soorten van Bieren te brouwen, de geheymen der Bieren, de waerneminge over de Bieren, de selve goed te houden ende te bewaeren, &c. seer nuttig en dienstig voor Brouwers, Bier steekers en alle Leerlingen der Brouwkunde. Alles nauwkeurig uyt veel jaerige ondervindingen opgesteld door W. S. L., Brouwer 1794. 17 st. en half

Den volmaekten Wyn-steker, onderwysende de bereydinge en bewerkinge van den Most, en Gistinge der Wynen, de wyse om allerleye soorten van Wynen te maeken, de selve goed te houden en te bewaeren, de sieke Wynen te genesen, de bedorvene te suyveren en te verbeteren, de geheymen der Wynen, benevens de Konst behandelingen der selve, &c. seer dienstig en nuttig voor Wynhandelaers en alle Liefhebbers der Wynen. Alles nauwkeurig uyt veeljaerige ondervindingen opgesteld, door G. L. H. W. 1794. 24 st. en half

Den volmaekten Brandewyn-Stooker en Distilateur, onderwysende eene volkomen onderrichtinge van alle de instrumenten en werktuygen noodig tot het Brandewyn en Genever-stooken, als mede om den Brandewyn, Genever, Anys, &c. op de beste en voordeeligste wyse te stooken en te bereyden, de festhien geëxperimenteerde geheymen der Brandewynen, benevens de konst-behandelingen der selve, door *J. K. B. P.*, ervaeren Brandewyn-stooker, eerste deel. 1794.

Den volmaekten Distilateur, *of* Distileerder der Liqueuren en fyne Wateren, behelsende de volkomene instructie van de Distileerketels noodig tot de Distileer konst, als mede om de Liqueuren en fyne Wateren op de beste en voordeeligste wyse te distileeren, en de ingrediënten te bereyden; de geheymen der Liqueuren en fyne Wateren, benevens de konst-behandelingen der selve, het rafineeren der Suykers, de wyse om diversche soorten van Syropen en Punch te maeken, de geheymen om Chocolaed en Coffy te bereyden en te maeken, &c. seer nuttig voor Distilateurs, Rafineurs, Parfumeurs, Caffetiers, en alle andere Liefhebbers der Distileer-konst, door *J. K. B. P.* ervaeren Distilateur, 1794 tweede deel. De twee deelen te saemen 42 st.

Den volmaekten Zeepsieder, in-octavo. Amsterdam 1796.

Nieuwen Verlichter der Konst Schilders, Vernissers, Vergulders en Marmelaers, inhoudende XI. Hoofd-stukken, met kopere plaeten, eerste deel. 25 stuyv.

Het tweede deel van den nieuwen Verlichter der Konst-Schilders,

Verniffers, Vergulders en Marmelaers, ook inhoudende XI. Hoofdstukken: Men heeft'er bygevoegd 245 Levens-Beschryvingen der vermaerdste Konst-Schilders van Vlaenderen en Braband, met kopere plaeten, 31 stuyv.

Nieuw Zakboeksken voor alle Handelaers en Liefhebbers van Peerden, behelsende een getal van beproefde Hulp-middelen en Remedien, als ook Remedien om Koeyen te genes. 10 st. en h.

Boeken voor den Koophandel.

Den nieuwen Nederlandschen Negociant van Vlaenderen en Braband, &c. behelsende alle de Gewigten, Elle-maeten, Natte-maeten, Graenen, Haver en Gerste-maeten der Nederlanden met hun verschil, als mede de gene van Holland, Vrankryk, Engeland, Duydsland, Spagnien, Italien, Portugael, met hun verschil tegen de Nederlandsche Maeten en Gewigten, midsgaeders alle de Land-Maeten, Roeden, Bunders, Gemeeten, Dagwanden, Mergen, &c. met hun verschil in de Nederlanden, derden druk, aenmerkelyk vermeerderd, 2 deelen in 8vo. 1787 (Dit Werk mag genaemd worden *den Tresor van Maeten en Gewigten*) eerste deel, word separaet verkocht 31 stuyv. en half.

Item, het tweede Deel van den nieuwen Nederlandschen Negociant, word separaet verkogt 24 st. en h.

Den Negociant voor de Koopmanschappen soo in 't groot als in 't kleyn, ten pryse van, &c. 28 stuyv.

Item, den kleynen Negociant. 17 st. en h.

Den volmaekten Koopman, door d'Heer *Savary*, in-4to. 8 guld.

Het Licht der Koopmans, door *Grauman*, in-4to. Amst. 7 guld.

Koopmans Systema, benevens de beginselen der Koopmans Wetenschappen, soo te water als te lande, door *Ludovici*. 4 g. 4 st.

Handleydinge tot den Hollandschen Koophandel. 35 stuyv.

De Schrandere Hollandsche Koophandelaer, met plaeten 49 st.

Koopmans Géographie, *of* Beschryvinge der voornaemste Producten van Europa, door *A. F. W. C.* 1786 6 g. 6 st.

Boeken tot nut der Hoveniers, Bloemisten, &c.

Den Sorgvuldigen Hovenier, *ofte* den Nieuwen Gendschen Bloemist en Arborist *of* Boomqueeker, behelsende de oprechte Practyke en den grond der Wetenschappen om de Bloemen en Boomen te planten, verplanten, zaeyen, queeken, snoeyen, occuleeren, enten, &c. na de konste der Hofbouwinge en Boomqueekerye, alles na den eysch van ons Nederlandsch climaet, by langduerige ondervindinge in 't licht gegeven door den Eerw. Heer *J. B. Reyntkens*, Relig. Priester, 2 partyen, tweeden druk. 1791. 17 st. en h.

Nederlandschen verstandigen Hovenier over de XII. maenden des Jaers, vermeerdert met de onderwysinge om de Zonnewysers te leeren macken, met plaeten. 14 stuyv.

Den kleynen Herbarius, door *Heym. Jacobi.* 21 stuyv.
Nederlandschen Hoveniers Almanach. 7 stuyv.

Grammaire en Dictionnaire.

Nieuwen Dictionnaire en Vocabulaire, *ofte* Woorden-Boek der Engelsche-Vlaemsche-Fransche en Vlaemsche-Engelsche-Fransche Taelen, door *W. Sewel, J. Holtrop* en *Th. Berry*, als mede de Grammaire, *ofte* nieuwe Engelsche Spraek-konst, behelsende de noodigste en wesentlykste grond-regels om de Engelsche Tael natuerelyk uyt te spreken, leesen en volmaektelyk te schryven, &c. 2 deelen in-8vo. derden druk 1793. Prys van ieder deel is eenen gulden 12 stuyvers en half.

Nieuwen Dictionnaire, *ofte* Woorden Boek der Vlaemsche-Fransche, en Fransche-Vlaemsche Taelen, door *F. Halma*, 2 deelen, nieuwen druk 1787. Ider deel à 26 stuyvers.

Nieuwe Fransche Spraek-konst, door *F. Halma.* 12 stuyv.

Kleynen Dictionnaire Fransch en Vlaemsch, met de Conjugatien, Dialoguen en Brieven. 7 st. Item, sonder Conjugatien. 4 st. en h.

Nieuwe Nederduytsche Spel en Spraek-Konste, 1791. 5 stuyv.

Nouveau Dictionnaire François-Flamand & Flamand François, par F. Halma, 2 *vol in-8vo.* 1787. *Chaque volume 26 sols.*

Nouvelle Grammaire pour apprendre aux François la Langue Flamande. Dunkerque 1793. 16 stuyv. en 1 oordje

---

Nieuwe uytmuntende Tooneel-spelen van den Heer *A. von Kotzebue*, die separaet te bekomen zyn.

Menschenhaet en Berouw. 1 plaet.
De Indiaenen in Engeland. 1 plaet
De Onechte Zoon, met een plaet.
De Papegaey, met een plaet.
Broeder Morits, met een plaet.
De Zonne-Maegd, met een plaet
De Kluysenaer op Formentera, pl.
De Edele Loge, vervolg van Menschen-haet en Berouw, 1 plaet.
Adelaïda van Wulfingen.

Ander soorten van uytmuntende Tooneel-speelen.

De Physionomie, *of* Carel en Sophia
Den Graef van Olsbach, *of* de Beloning der deugd.
Den Burgemeester.
Schyn bedriegt, *of* de Vrouw de Weireld.
Emilia Galotti, Treurspel.
Den Graef van Waltron.
Den Dankbaeren Zoon.
Zoë, Tooneel-spel.
De Tafel Vrienden.
Het Zesthien-jaerig Meysje.
Felix en Antje
De twee jonge Savoyaerds.

Almanach Curieus en Util, *ofte* den Getrouwen Wegwyser der Stad Gend, met veel geriefelykheden. 7 stuyv

Practezyns Dagwyser, tot nut van een ieder. 7 stuyv.

Nieuwen Amsterdamschen Leugenaer, *ofte* Guychelaer, 2 deelen. Ider deel separaet à 5 stuyvers en half.

De nieuwe wel ervaeren Nederlandsche Keuken-Meyd, *ofte* Kok-Almanach, eerste deel. 6 stuyv.

Vervolg, *of* tweede deel van den Kok-Almanach. 6 stuyv.

Twee-Taeligen Sang-Almanach, met schoone Arias. 7 stuyv.

Aengenaeme Nieuw-Jaer-Gifte voor de Nederlandsche Jeugd, met honderd Fabels van *Esopus*, 2 partyen. 14 stuyv.

D. O. M.

DEN TROOST DER ARMEN;

Behelzende ligte en fouvereyne

REMEDIEN

Tegen verfcheyde Ziekten, Wonden, Gezwellen en andere quaelen des lichaems van den Menfch.

DOOR

De ondervindinge goed gekeurd, tot grooten dienft en trooft van vele behoeftige menfchen, welkers quaelen ongenezelyk fchynen te wezen.

Zeer dienftig in alle Familien en Hofpitaelen.

Dezen leften Druk vermeerdert met eenige nieuwe Remedien voor Peerden en Hoornbeeften, midsgaders eene Tafel der zelve.

TOT GEND,

By C. J. FERNAND, op den Reep in S. Augustinus. 1779.

OPGEDRAEGEN

Aen de edele, wyze en voorzienige Heeren, myn Heeren Burgemeester en Schepenen der Stede van Cortryk,

DOOR

Sr. GUILLIAME SIMONS.

Omnia probate, quæ bona sunt, tenete.

VOORREDEN.

IN dit Boeksken en is niet met allen begrepen het welk ik zelve niet en hebbe ondervonden door gebruyk goed te wezen om de ziekten en ongemakken des lichaems weg te nemen en de verloren gezondheyd weder te geven, het welk (zoo ik betrouwe) ook alle die zullen ondervinden, de welke de Remedien in dit Boeksken welgeschreven zullen gebruyken. De reden de welke my beweegt om myne ondervinge aen ider een kenbaer te maeken, en is geene andere als het medelyden het welk ik hebbe met vele ellendige menschen, de welke of door de onwetendheyd der Chirurgyns of andere met groote pynen en kosten zeer dikwils niet genezen worden. Myn verzoek is (gemerkt ik nu een-en-twintig jaeren arme en ryke uyt charitate altyd hebbe gediend) dat alle de gene die door myne Remedien baete of profyt zullen vinden, voor loon myns aerbeyds geven mynder gedagtenisse in hunne gebeden.

GOEDKEURINGE.

DIt Boeksken zal tot hulpe van kranke en ellendige menschen profytelyk gedrukt worden. Actum tot Cortryk den 29 Juny 1712.

JOANNES VERSLYPE,
Pastor en Deken der Christenheyd,
Keurder der Boeken.

TOT DEN LEZER.

MYn opzet is, ô vriend, die zult dit Boeks-
ken lezen,
Te leeren hoe men kan die quaelen heeft genezen:
Eylaes! hoe menig mensch is door d'onwetend-
heyd
Der Chirurgyns geraekt in groote zwaerigheyd!
Den eenen hadde vorst in hand of voet gekregen,
Den anderen gequetst door nagel, mes of degen,
Een schroomelyk gezwel, vol etter en vol brand,
Of ander accident in aenzigt, voet of hand,
Had menig ander mensch op 't onvoorziens be-
vangen,
Men liep, men zond, men riep om hulp met groot
verlangen:
Den regel generael word hier in 't werk geleyd,
Terstond daer word gesneên of corozyf bereyd.
Hier word'er een den teen of vinger afgesneden,
Daer den geheelen voet, de hand of ander leden;
Wat eene droeve zaek voor alle vrouw of man,
Die zonder werken niet den kost bekomen kan!
En is 't ook niet gebeurd dat naer zeer luttel dagen
Veroorzaekt is de dood? den dooden zal 't niet
klagen:
Deês dingen zyn geen konst, dit is zeer ligt geleert,
Die anders niet en kan, word niet met regt geëert.
Dit is de waere konst, genezen zonder snyden,
Dit is het geên ik doen, en wilt het niet benyden:
God lof, tot dezer uer is alles wel vergaen
Met de Remedien die in dit boeksken staen.
Gebruykt-ze vryelyk voor u, voor ander menschen
Die zyn in pyn en angst, die naer genezing
wenschen;
En schroomt deês Zalven niet, z'en zyn niet py-
nelyk,
Zy zyn van groote deugd en onwaerderelyk.

DEN TROOST DER ARMEN;

Behelzende ligte ende souvereyne

REMEDIEN

Tegen verscheyde Ziekten, Wonden, Gezwellen en andere Quaelen des lichaems van den Mensch.

I. ARTIKEL.

Om te maeken den Balsem, men moet nemen als volgt:

Een half pinte Olyf-olie, gezeyd *Boom-olie.*
Een once rood Selder-hout, fyn gestampt of gemaelen.
Een once geêl Wasch.
Een once Peter-olie.
Een once Spyk-olie.
Een half muddeken Rooze-water.
Een half vierendeel Veneetschen Terbentyn.

EERST men neemt eene nieuwe aerde steirt-panne, houdende ontrent dry pinten nat, doet eerst daer in de Olyf-olie met het Wasch wat in stukken gebroken, stelt het op een confoir om te smelten, daer en tusschen doet het Rooze-water in eene schotel, doet daer in Terbentyn en roert zoo lang met een mes, tot dat den Terbentyn wit is; 't Wasch gesmolten zynde in de Olyf-olie, doet dan daer by in de steirt-panne eerst het Selder-hout, dan de Peter-olie en Spyk-olie, dan het Rooze-water met den Terbentyn, laet het al t'saemen koken ontrent een ure, immers de preuve is tot dat het niet meer opkomt en het schuym vergaet; het moet

dan zyn geperſt door eenen dunnen rauwen linnen doek: Nota, op 't vier ſtaende om te koken, moet men altyd zorgen te roeren, op dat het niet over en loopt.

Korte aenwyzinge van de zonderlinge kragt, deugd en eygenſchap van dezen wonderbaeren Balſem, of Unguentum mirabile, *en geneeſt meer in eenen dag als andere Zalven in twee ja dry dagen.*

IN den eerſten ſterkt den Balſem 't hoofd en de complexie der menſchen van wegen zynen edelen reuk, verdryft de zwymelinge en pyne des hoofds, daer mede 's avonds en 's morgens het hoofd beſtrykende daer de pyne meeſt is, ook een weynig in de neus-gaten geſtreken, en den reuk wel in het hoofd getrokken, verdryft de katerne en vogtigheyd des hoofds, zoo ook de loſſe hoofdzweir, dit is te zeggen d'een zyde of d'ander zyde van het hoofd die geaffligeert is, de zelve ſtrykende word op korten tyd genezen.

Dezen Balſem doet ontſluyten de pezen en zenuwen des hoofds, en verſterkt het gehoor der menſchen: neemt wat wolle van een ſchaep met dezen Balſem vet gemaekt en in de ooren geſteken zynde, geeft op korten tyd verligtinge.

Voor de tand-pyne, beſtrykt de kaek of kinne daer gy de pyn hebt met dezen Balſem, het zal u op ſtaenden voet verligtinge geven, en de pyn op korten tyd verdryven.

Dezen Balſem is ook zeer goed voor oude en jonge lieden, die groote pyne ofte ſteking in de leden hebben, aen de borſt of maege, 't zy koude humeuren in armen, beenen of andere plaetſen van het lichaem, met dezen Balſem beſtreken zynde, worden ligt genezen.

Item , die in zenuwen of vleesch-aderen een opstructie krygen , ook die de hand vergrepen , een voet , vinger of hand verstuykt of vertreden heeft , ook daer styvigheyd of gezwolendheyd is in de litten , midsgaders die het paternoster- of rugge-been verrekt mogen hebben , en daer eenige druppelen bloed tusschen de gevrigten waeren gekomen; die stryken hun 's avonds en 's morgens met dezen Balsem , hy heelt ende geneest. In zulk geval is goed ook te leggen een plaester of ciroone van bruyne Zalve Art.2. en als'er ergens brand in is men mengelt wat Tritum Art.5. met den Balsem om den brand te dempen; ook is goed de litten te roeren zoo veel het mogelyk is.

Dezen Balsem verdryft alle joksel, hair-worm, ruydigheyd, schorftheyd en quaed zeer der hoofden. Vrouwen die zweirende borsten hebben , 't zy gebroken of geklofde tepels , die stryken hun twee mael daegs , hy houd de zeeren reyn en heelt uyt den grond op. Nota : dat om de zeere tepels de Brand-zalve Art. 4. nog beter by experientie bevonden word.

Item , is ook goed voor die gevallen heeft , of van een peerd geslaegen is , of met eenen steen geworpen dat het van buyten zwart is , en geronnen bloed tusschen het vel en het vleesch is ; 't zy ook van verheffen of arbeyden , die strykt twee mael daegs daer de pyne is , en zal zeer ligt hersteld zyn.

Item , dezen Balsem is ook goed gestreken op den navel van den buyk en in 't hangen van den buyk , voor de Colyke , voor de wormeu die daer van vergaen, en voor harde dikke buyken, het welk dikwils gebeurt aen jonge kinderen , met dezen Balsem gestreken zynde , doet die verminderen.

Item, dezen Balſem heelt alle verſche wonden; een kind dat een buyle valt, met eens of twee mael te ſtryken het is genezen :ook is goed om verſche wonden, een weynig van de Brand-zalve Art. 4. met wat van dezen Balſem gemengelt, daer mede geſtreken met een plaeſter Art 2. om te genezen; maer men neemt Balſem alleen om de wieken vet te maeken.

Als iemand eenen ſlag of ſtoot in de ooge heeft, dat'er perykel is van de ooge te verliezen, neemt een raepe, ſchrapt die met een mes zoo fyn als 't mogelyk is; doet dat in een aerden ſteirt-panneken met wat Olyf-olie, laet die wat ſlokeren: dat gedaen zynde, neemt daer van wat warm tuſſchen twee fyne doekskens; legt dat op de ooge 's avonds voor den nagt en op den dag: neemt zoo veel Balſem Art. 1. als Tritum Art. 5. mengelt dat wel en ſtrykt daer mede 's morgens (de oogen ſluytende) de ſchelen van onder en van boven, zoo ook op den middag: legt 's avonds wederom van de raepe een weynig gewarmt, en gy zult op korten tyd groote baete vinden.

Voorders als'er in arm, been of andere partye van het lichaem een ſlymagtig of koud humeur valt met eene continuele koude, dat van die partye het vleeſch vergaet en geheel ſlouw word, neemt daer toe van dezen Balſem, en ſtrykt 's morgens en 's avonds zoo verre de koude en debiliteyt ſtrekt, en legt daer op eene ciroone van de Zalve Art. 2. Als men wilt ſtryken, men moet de ciroone afnemen, en naer geſtreken te hebben wederom opleggen. Nu vermaekt hebbende, men legt altyd den zelven doek met de vette zyde naeſt het lichaem, en de geaffligeerde partye word allengskens herſteld.

Dezen Balsem is ook zeer goed voor een, twee, dry, ja vierdendaegsche kortse: neemt 's avonds eene peerde-boone groot, drinkt dat in met wat wyn of brandewyn; neemt eene plaester van eenen duym vierkant van grauw papier dry of vier dobbel gevouwen en met dezen Balsem wel vet gemaekt, legt die op den pols-ader, een manspersoon op den regten en een vrouwspersoon op den slinken arm, laet die liggen met eenen doek daer op genaeyd negen dagen, het zal u met Gods hulpe tot uwe eerste gezondheyd brengen, gelyk het aen honderd en honderd menschen gedaen heeft en nog dagelyks doet.

Wel is waer, dat luttel menschen dien indrinken, en daerom niet en laeten de kortsen (alvoor de negen dagen geëxpireerd zyn) te verliezen; maer als de kortsen te zeer verworteld zyn en naer de negen dagen niet achter en blyven, ververscht de plaester, of legt eene andere, en zy zullen daer mede achter blyven.

Maer om de derdendaegsche kortsen is goed en wel noodig te nemen een kleyn medecynken van Jalap, gelyk hier voorder is beschreven: deze plaesters zyn goed voor jong en oud.

Voorders dezen Balsem is ook goed voor die hem van binnen zoodanig gequetst mogt hebben dat'er eenig geronnen bloed in het lichaem mogt wezen, al of'er eene ribbe gebroken waer, die neme ook eene goede peerde-boone groot in 's avonds met wat brandewyn, en zal 's anderendaegs groote baete vinden; en niet geheel genezen zynde, mag wel twee à dry mael continueren, en ook van buyten stryken daer het meest presseert, hy zal tot zyne voorige gezondheyd komen, gelyk menigmael by experientie bevonden word.

Item, dezen Balſem is ook goed voor die de colyk of het pleuris hebben, die nemen eene goede peerde-boone groot in met wat wyn of brandewyn, en ſtryken de zyde met wat van dezen Balſem daer hun de pyne meeſt preſſeert, de colyke ſtilt op korten tyd en het pleuris zal 's anderendaegs gepaſſeerd zyn. Men moet zig leggen op de zyde daer het pleuris is.

In tyd van peſte of eenige quaede ziekten zynde, is goed de tempels en neusgaten een weynig te ſtryken voor het uytgaen 's morgens, zoo ook in den ſlag van het hoofd, daer en is geene apparentie van zoo ligt bevangen te zyn.

Deſen Balſem is ook zeer goed voor overgevinge, de borſt daer mede wat geſtreken wezende en eene citroone daer op geleyd van de bruyne Zalve Art. 2. en die laeten liggen, dit zal het overgeven doen ceſſeren.

Dezen Balſem is ook eene ſouvereyne remedie voor de chiatique waters. Noteert waer die hunnen oorſprong nemen: als de waters uyt het hoofd komen langs het rugge-been, men moet ſtryken aen den hals; en als die komen van de ſchouderen naer de handen, dan moet men ſtryken aen de ſchouderen: dat is te zeggen dat men altyd maer en moet ſtryken de litten daer zy hunnen oorſprong nemen. Dat 's morgens en 's avonds geſtreken hebbende, men legt eenen doek en men continueert altyd in het ſtryken van den zelven doek te leggen met de vette zyde op het lichaem, en zult op korten tyd genezen worden. Als de waters nederwaerds zinken, men vervolgt in het ſtryken der litten nederwaerds, en worden alzoo uytgedreven, als gebeurd is aen perſoonen die dry weken lang met ſlaep-lakens

hebben moeten verleyd worden, en tot hunne volle gezondheyd gekomen zyn. Maer voor persoonen die wat heet van natureel zyn, moet met den Balsem wat Tritum gemengeld worden om te stryken.

Nota: als iemand eenige vallinge, styvigheyd of koud humeur heeft, hy mag hem met dezen Balsem stryken (maer mag noyt vet gebruykt worden) hy zal zeer ligt genezen; maer als'er de Roose toeslaet, zoo moet men den Balsem achterlaeten, en dagelyks wey van boter-melk maeken, daer in koken eene hand vol groene pellen van vliender-hout (men schrabt eerst de grauwe pellen af, en men neemt de groene) men legt dan van tyd tot tyd warme doeken daer op door dit wey getrokken: als die droog zyn, men moet-ze veranderen en door het water trekken, op dat'er den brand uyt gaet. De Rooze gepasseerd zynde, neemt men zoo veel van de Brand-zalve Art. 5. en mengelt die te saemen om te stryken, om alzoo de Rooze op korten tyd te genezen, gelyk by dagelyksche experientie ondervonden word.

Als'er eenig accident of zweere is in hand, arm, been, opgezwollen voet, of anderzins, strykt met dezen Balsem: in cas het binnen eenen of twee dagen niet en passeert, legt dan ook eene plaester van de bruyne Zalve Art. 2. zal alsoo vergaen of ten hoofde trekken: legt dan een papken van deze naervolgende kruyden op de plaester, om stillekens open te breken (maer en laet noyt eenig accident open snyden) witte maluwe, kervel van d'eerste snede, violette-bladeren, raep-loof, murken-plaene, veugel-kruyd en een weynig boter: open zynde, men

gebruykt den Balſem en plaeſter als boven; maer als'er brand in is, moet men den Balſem met wat Tritum mengelen, om zoo verre het douleur ſtrekt rondom te ſtryken; maer de wieken moeten met Balſem alleen vet gemaekt worden.

Op deze maniere worden ook de borſten van de vrouwsperſoonen gecureerd, als daer eenige vallingen in komen.

Als men de kruyden niet en vind, als in den winter, en die geene kragt en hebben, men laet koken een raepken of twee met het binnenſte loof in boter-melk heel zagt, dat gemorzeld met een kleyn broksken boter, is zeer goed om de accidenten te doen uytbreken, 's morgens en 's avonds veranderende en warm op het accident geleyd, nogte men kan geenen beteren pap maeken om accidenten te doen uytbreken.

Maer op eenig accident fomentatien te leggen of iet dat trekt (gelyk in 't gebruyk is) en pryze ik niet, om reden, men trekt alle de humeuren van het lichaem naer de partye die geaffligeerd is, en men queekt aldaer een groot accident; het accident gequeekt zynde, het eerſte is open ſnyden, de kortſen ſlaen'er in, ſomwylen eenen grooten brand, die men niet weeren en kan, daer mede (*adieu mon hôte*) mynen patient gaet ſtryken, als by diverſche ondervindingen gehoord en gezien is, of ten minſten en ten beſten voorvallende, men zal alzoo den geaffligeerden voor eene maend of twee te bedde leggen.

Als iemand zeer dikke lippen of neuze heeft, zoo van de vorſt of anderzins, men neemt wat van dezen Balſem en Brand-zalve Art. 4. te ſaemen gemengeld, ſtrykt de lippen of neuze daer mede, zy zullen zeer ligt genezen; maer als'er

et is dat ziltige of wateragtige humeuren zyn of
rand, men neemt in plaetſe van Balſem wat Tri-
um Art. 5. met Brand-zalve om te ſtryken; voor
et ſtryken is goed wat te baeyen met een wey-
ig water en azyn of brandewyn, wat gewarmd.
Als iemand ſubitelyk in het lichaem krygt
ene groote pyne, die neme van dezen Balſem
e groote van eene goede peerde-boone met
vat wyn of brandewyn, de pyne zal op korten
yd ſtillen; zoo ook de colyk en pleuris, als by
agelykſche experientie ondervonden word:
et is ook goed te ſtryken met dezen Balſem op
et lichaem daer de meeſte pyne is.
Als iemand, 't zy man of vrouwsperſoon een
ccident in de partye krygt, dat die zeer komt
p te zwellen, als hedendaegs veel gebeurt,
nen neemt zoo veel van den balſem als van de
rand-zalve Art. 4. men moet die te ſaemen
nengelen om de partye te ſtryken, waer mede
y zeer ligt word genezen; maer als'er brand
n is, men moet wat Tritum Art. 5. daer mede
nengelen, van gelyken ook om alle andere lid-
naeten, men kan niet beters appliceren.
Voorders, als de partye, 't zy van man of
vrouws-perſoon komt op te zwellen als eene
blaeze, en dat het water is, men mag dat niet
aftrekken, uyt vreeze van mortificatie; maer
dien perſoon moet nemen een medecynken van
Jalap, hier naer beſchreven, om de wateren af
te dryven, en men moet de partye 's avonds en
's morgens ſtryken met Tritum Art. 5. en brand-
zalve Art. 4. van elks gelyk, te ſaemen gemen-
geld, daer altyd een ſchoon doeksken aendoen-
de, om alzoo op korten tyd te genezen, als by
experientie dikmaels word ondervonden.

Als iemand door accident eenen voet, hand, vinger, knien of ander lidmaet ſtyf ſtaet, 't zy met groote douleur of zonder douleur, en gezwollen is of niet, en doet anders niet als eens daegs ſtryken met dezen balſem en eene plaeſter van de bruyne Zalve Art. 2. daer altyd op leggen; en als'er brand in is, mengelt wat Tritum met den balſem, en zal op korten tyd genezen.

Zoo ook, als iemand word geaffligeerd met eene vallinge van het hoofd tot de teenen toe, dat hy niet een lidmaet en kan verroeren, gelyk het gebeurd is aen eenen landsman tot Moorzeele nevens Cortryk, die eene vallinge gehad heeft in het jaer 1711, wezende gelyk een ſtuk hout, die niet anders gebruykt en heeft als van dezen balſem in dezer voegen: hy heeft ingenomen de groote van twee goede peerde-boonen met wat brandewyn, en heeft laeten ſtryken met den zelven balſem voor een goed vier alle de lidmaeten en plaetſen daer hy de meeſte pyne in hadde, zoo gecontinueert hebbende in het ſtryken eens daegs en eene goede peerde-boon groot in te nemen eenige dagen, heeft bekomen zyne volle gezondheyd, naer dat hy langen tyd te bedde gelegen hadde en geene hulpe en hadde konnen vinden.

Met welke voornoemde quaelen ook heeft geaffligeert geweeſt over veertig jaeren een eerlyk borger van de ſtad Cortryk, die niet een lidmaet en konde roeren; langen tyd alzoo te bedde gelegen hebbende, is eyndelyk zonder hulpe geſtorven.

Ook is het dikwils gebeurd aen verſcheyde perſoonen, die eene vallinge hebben gehad in den arm van den elleboge tot de toppen van de

vingeren, wezende den arm en vingeren als van hout, zonder te konnen roeren, en zyn ook door het ſtryken met deſen balſem op dry dagen tyds herſteld geweeſt.

Van gelyken als iemand word overvallen met eene vallinge over geheel het lichaem of armen en beenen, dat zy hun niet en konnen roeren van de pyne, men moet niet al het bloed aftrekken en ſterk purgeren (gelyk het gebeurt, waer mede die perſoonen kragteloos worden geſteld) maer alleenelyk de leden en litten die grootelyks zeer doen, ſtryken met dezen balſem; en als'er kleyne roode porrekens komen, dat is, als den balſem komt te werken, dan moet men die porrekens ſtryken met Tritum, als men met balſem heeft geſtreken, zoo zullen die porrekens van 's anderdaegs al weg zyn, en met Gods gratie zal den kranken op korten tyd herſteld wezen in zyne voorige gezondheyd.

Men moet ook bezonderlyk bemerken als iemand gevallen of eenige quetſure of ſlagen ontfangen heeft, men moet alsdan op ſtaenden voet ſtryken met deſen balſem, zoo en zullen die plaetſen daer iemand de ſlagen heeft ontfangen niet zwart worden: de pyne zoo haeſt niet gepaſſeerd zynde, ſtrykt twee of dry dagen vervolgens 's avonds en 's morgens, en legt altyd den zelven doek daer gy geſtreken hebt met de vette zyde daer het douleur is; en inwendig gequetſt zynde; men moet innemen 's avonds van dezen balſem de grootte van eene goede peerdeboone met een glas wyn of brandewyn, ſtrykende ook de zyde daer gy de ſlagen ontfangen hebt. Men mag wel continueren van twee of dry mael in te nemen, daer en is niet dat u beter zal ge-

nezen; ja zelfs of'er eene ribbe gebroken waere, gy zult herfteld worden.

Dezen balfem is ook zeer goed voor iemand die zeer in de kele heeft, die ftryke hem twee of dry dagen vervolgens 's avonds en 'smorgens, en word zeer ligt genezen; of zoo den brand te groot is, men moet koken eenen geluwen wortel (of zoo andere zeggen, eene karotte) heel zagt, die morzelen met een weynig boter en daer van wat warm leggen op de kele, als deze met balfem wat geftreken is.

Ook als iemand eene fplinter of doorn in eenig lidmaet heeft ftekende, dat hy ftryke met dezen balfem, en eene plaefter Art. 2. daer op leggende, eens daegs vermaeke: aldus zal hy den zelven doorn uyttrekken.

Voor het graveel is ook goed den onder-buyk met dezen balfem te ftryken.

Dezen balfem is ook zeer goed voor iemand die in eenig lidmaet eenige lammigheyd krygt, die ftryke hem met dezen balfem twee mael daegs, en legge daer op eene ciroone van de Zalve Art. 2. en als'er brand in is, men moet wat Tritum mengelen met den balfem, en als men de lidmaeten wat kan gebruyken, worden te eer herfteld, als dagelyks ondervonden word.

Zoo van gelyken word gebruykt in koude vallingen, 't zy aen arm of been, waer het mogt wezen en lang heeft geduerd; continueert maer die te ftryken met den balfem, en altyd den zelven doek daer op leggende, zullen genezen worden.

Dezen balfem is ook zeer goed voor perfoonen die bloed fpouwen, die nemen eenen lepel brandewyn met van dezen balfem de grootte

van

van eene goede peerde-boone, 's avonds in het slaepen gaen, twee of dry dagen vervolgens, zy zullen daer by groote baete vinden.

Voor persoonen die eenige klieren of vallingen hebben, waer het mogt wezen, met dezen balsem gestreken zynde 's morgens en 's avonds, zullen zeer ligt en zonder ongemak vergaen.

Item, dezen balsem gemengeld met wat Tritum, stilt de onlydelyke pyne des Podagra, gezeyd *Erdentyke*, daer mede 's morgens en 's avonds wat gestreken zynde, waer toe de ciroone van de Zalve Art. 2. ook zeer goed is.

Men laet ook weten dat dezen balsem somwylen eenige porrekens optrekt: in zulk geval moet men niet achterlaeten te stryken, het is een goed teeken dat den balsem zyn effect doet, neemt maer wat Tritum Art. 5. en strykt het accident of wonde, en de porrekens zullen des anderendaegs al weg zyn. Ook van gelyken, als'er ergens eenigen brand is in quetsure of accident, men mengelt wat balsem met Tritum, en zoo word des anderendaegs den brand als uytgetrokken.

Om de nagel-zweere, men neemt wat balsem met Tritum te saemen gemengeld om te stryken, en men gebruykt plaesters van de Zalve Art. 6. om die te genezen.

Als iemand den vyt heeft (gezeyd *gangréne*) men moet niet opleggen, maer alleenelyk stryken met balsem en Tritum te saemen gemengeld en eene plaester van de Zalve Art. 2. daer op leggen; maer ziende dat het niet open en gaet, maekt een papken met de kruyden hier vooren gezeyd pag. 13. tot dat den duym of vinger open is, en gebruykt dan wederom de plaester en de

Zalve om te genezen, als by dagelykſche ex-
perientie ondervonden word.

Dat men zegt dat het moet open geſneden en
het eerſte lid van den vinger of duym afgeze
worden, is abuys; want het anders ondervon
den word.

Dezen balſem is ook zeer goed voor die va
de apoplexie geſlagen zyn, men ſtrykt de party
die geaffligeerd is, en word in ſtaet gehoude
of geneeſt, als ook by experientie bevonden is

Dezen balſem is ook zeer goed als ieman
eenige vallinge of catherne heeft in het hoofd
met eene groote tand-pyne, dat hy die zyd
ſtryke zoo verre als het douleur is 's morgens e
's avonds, met twee of dry mael te ſtryken za
hy genezen of ten minſten zeer geſoulageert zyn
Van gelyken die eene groote verſtoptheyd hee
in het hoofd, die ſtryke het voorhoofd, en h
zal in de herſenen op korten tyd verligtinge e
beteringe vinden; en veel water uyt den neuſ
loopende, mag men dien ook ſtryken, hy za
daer mede genezen.

Die door vallinge ofte tand-pyne eene dikk
kaeke krygt, die en moet niet open geſnede
worden (gelyk men daer toe ook wat ligt is
maer die ſtryke de zelve met Tritum en balſe
te gaeder gemengeld, en zoo die in den mon
zeer gezwollen is, men neemt vyf of zes vyge
die open geſneden zynde, laet-ze koken in w
nieuw gemolken melk, en dan daer van ee
ſtuksken in den mond tegen de kaeke geley
langs de gegraende zyde, zal de gezwollendhey
doen vergaen of ſtillekens uytbreken langs de
mond, en alzoo op korten tyd genezen. Me
moet de vygen alle twee of dry uren verandere

Een accident of koude vallinge die groot en ard is en daer niet veel materie uyt en komt, n moet niet gesneden worden, maer alleenelyk net dezen balsem gestreken zynde, zal allengs- tens vergaen.

Voor eenen persoon die eene quaede borst eeft of eene vallinge op de borst, is goed die vat te stryken met dezen balsem, zoo ook eens f twee mael 's avonds eene goede peerde-boone root in te nemen met wyn of brandewyn, waer nede vele persoonen tot hunne voorige gezond- eyd gekomen zyn.

Als iemand eens gequetst of geschoten is ge- veest, en naer eenigen tyd of jaeren inwendig roote pyne heeft door quaed weder of ander- ins, die neme 's avonds de grootte van eene eerde-boone van dezen balsem met wat bran- ewyn, en stryke op de plaetse van buyten daer e quetsure is geweest, zal 's anderendaegs heel erligt zyn; en niet al gepasseerd zynde, mag wee of dry mael continueren, als naer differen- e experientien bevonden is geweest dat zy her- eld waeren.

Die inwendig in het lichaem eenige quaele, ccident of specie van apostume heeft, die neme wee of dry dagen vervolgens van dezen balsem n de grootte van eene goede peerde-boone als ooren, en ligge om te slaepen op de zyde daer et douleur is, en stryke met wat van dezen alsem daer het douleur van buyten is, leggende enen doek daer hy word gestreken, continue- ende in het stryken altyd den zelven doek te ggen met de vette zyde daer het douleur is, al tot zyne voorige gezondheyd komen.

Men moet noteren, dat in het cureren van ac-

cidenten of quetſuren daer openinge is, niet en moet voorder geſneden worden als'er hardigheyd, materie of kelderken is ontrent de wonde: men moet altyd in het cureren den vinger of de hand ſtryken daer de materie ligt, 't zy van boven, 't zy van onder, 't zy van zyden, men zal die zoo ſtillekens uytdryven door de wonde, en dan eene wieke ſteken in de wonde met dezen balſem vet gemaekt naer proportie van de ouverture, en met wat balſem ſtryken zoo verre het douleur ſtrekt, hoe groot het accident of quetſure mogt wezen; en brand in zynde, men mengelt wat Tritum met den balſem om te ſtryken, en men legt eene plaeſter van de Zalve Art. 2. eens daegs vermaekende, 't en zy als'er te veel materie komt: hoe groot de accidenten zyn, konnen alzoo genezen worden; want den balſem rondom geſtreken zynde, geneeſt genoeg van binnen en brengt de materie voords, als men maer de wonde wel zuyvert en de materie toedryft, zonder ook brandewyn te gebruyken, deze Zalven zyn'er ſuffiſant vooren.

De quaede verouderde beenen die ook vele jaeren geduerd hebben, moeten ook op de voorgaende maniere gecureerd worden, en zullen ook op korten tyd genezen zyn, dan moet men die ſomwylen afbaeyen met wey van botermelk en pellen van vlienderen daer in gekokt, om den brand te weeren en de wonden wat te zuyveren: maer die perſoonen mogen wel ſomwylen een medecynken nemen van Jalap om het lichaem wat te zuyveren.

Immers in het cureren mag men wel den balſem met Tritum mengelen, 't en kan maer goed zyn, dat is om te ſtryken rond de ouverture;

hy zal altyd den brand weeren, zoo in gezwellen als anderzins, als dagelyks meer en meer ondervonden word.

Als iemand eenig accident krygt, dat zeer komt op te zwellen met grooten brand, neemt daer toe een weynig balſem en Tritum, maer meer Tritum als balſem, ſtrykt 's morgens en 's avonds; en den brand daer uyt zynde, neemt dan meer balſem als Tritum, zoo zal de zwellinge vergaen, in wat plaetſe van het lichaem dat het zoude mogen wezen; en als het niet en paſſeert, mogt eene ciroone leggen van de Zalve Art. 2. nogte en moet niet anders gebruyken: zoo ook als iemand eene vallinge in den knien heeft, het welk op dezen tyd dikwils gebeurt.

Dezen balſem mag tot alles gebruykt wezen, gereſerveert tot de vorſt en verbrandheyd, waer toe de Brand-zalve zeer dienſtig is, hier naer beſchreven Art. 3. en de bruyne Zalve Art. 2.

Als eene laetinge in den voet of arm komt te verzweeren, men neemt anders niet als balſem en Tritum te ſaemen gemengeld om te ſtryken, eene bruyne plaeſter daer op leggende. Open gaende, zoo zal daer ſomwylen eenen druppel bloed vyf of zes uytloopen, ter cauſen de laetinge niet wel gezuyverd is geweeſt: men moet continueren met den balſem en plaeſters.

Ik raede andermael een ider die eenige pyne in het lichaem krygt, 't zy aen de maege, de borſt, den buyk, ſteekten in de zyde, als ook forme van pleuris, colyke, immers wat het mogt wezen, dat zy indrinken zouden de grootte van eene goede peerde-boone van dezen balſem met wat wyn of brandewyn, zullen ligt beteringe vinden; en zoo het niet met de eerſte mael al

gebeterd en is, mogen des anderendaegs nog eens nemen. Men komt nog dagelyks meer en meer de deugd en kragt van dezen balſem te ondervinden: ook of'er eene ribbe gebroken waer, zal genezen.

Men laet ook weten dat dezen balſem in het ſtryken niet vet en moet gebruykt worden.

Als iemand zeer aen de maege heeft, waer door den appetyt manqueert en niet eten kan, men moet maer eens of twee mael met dezen balſem ſtryken van den herte-put tot den navel 's avonds in het ſlaepen gaen, en van 's anderendaegs zal de maege geſteld zyn en tot goeden appetyt komen, principaelyk in gedaegde perſoonen die daer aen meeſt ſubject zyn.

Als iemand heeft eene vallinge in de oore, of wat manquement in 't gehoor, men neemt wat van dezen balſem, men ſtrykt het hoofd rond de oore en men ſteekt een kleyn wieksken in de zelve met dezen balſem vet gemaekt, word daer mede herſteld en genezen.

Als iemand door de hand, arm of been word geſteken met priem, degen of mes, die neme van dezen balſem met wat Tritum gemengeld, en ſtryke rond de geaffligeerde plaetſen, ſtekende op weder zyden eene wieke met dezen balſem vet gemaekt, leggende ook op weder zyden eene plaeſter van de Zalve Art. 2. word in korte dagen genezen, als dikwils by experientie bevonden is.

Ook als iemand in de lieſſen of in het hangen van den buyk groot douleur heeft, zoo ook dat het water hem ontloopt, of dat men vreeſt van gebroken te zyn (zoo ook die eerſt gebroken is) die ſtryke hem met dezen balſem 's morgens en 's avonds, en zal herſteld worden.

Als iemand krygt een gezwel of apparentie van eenen wan, dien persoon moet maer met dezen balsem stryken, en altyd gebruykende eene ciroone van de Zalve Art. 2. zal allengskens het gezwel vergaen, als by experientie dikmaels is ondervonden.

Als iemand heeft het flerecyn in den rugge, die stryke hem met dezen balsem, en zal ook zeer ligt hersteld zyn.

Als iemand gequetst is aen de schenen of beenen in den tyd van den winter, en dat de beenen wat van het vier zyn verbrand, men moet wat balsem en brand-zalve te saemen mengelen, daer mede de quetsure stryken, en plaesters van de bruyne zalve daer op leggende, zullen zeer ligt genezen.

Voor de vrouws-persoonen, raede ik maer brand-zalve te gebruyken zonder balsem.

II. ARTIKEL.

Tot het maeken van bruyne Zalve, zeer dienstig tot plaesters en ciroonen.

Een vierendeel ongepynd Wasch.
Een pinte Olyf-olie.
Een half pinte drooge Seruse.
Een once Confora, fyn gestampt.

NEemt eenen nieuwen aerden pot of steertpanne, houdende ontrent de dry potten nat, stelt die buyten het huys op een confoor, doet daer in de Olie en het vierendeel Wasch, wat in stukskens gebroken of met een mes wat gescherft, dat gesmolten zynde en wat gekokt hebbende, doet dan allengskens daer in de half pinte drooge Seruse, laet dat zoo koken ontrent de dry quaert, immers tot dat het wit schuym al is veranderd in bruyne blaezen, het welk

maer ontrent een half quaert zoo mag koken, stelt dan den pot van het vier en laet stillekens (met eenen lepel al roerende) de Confora in eenen pot wat verslegen zynde, van het papier afloopen, en naer een weynig roerens laet het styf worden.

Deze zalve is zeer goed voor vorst, al of het blaeren waeren, als de plaester daer op word geleyd, het zal niet open gaen, maer de vorst doen verdryven: men laet de plaesters daer op liggen, en als het open is van de vorst, men strykt de wonde met wat Tritum en brand-zalve te saemen gemengeld, en eene plaester van de zalve daer op leggende, zult daer mede van de vorst genezen, als dagelyks bevonden word. Men moet maer over ander dag vermaeken.

Ook is goed, als het van de vorst niet open en is, 's morgens en 's avonds te stryken met wat van de brand-zalve; by tyden gestreken zynde, zy doet de vorst passeren.

Als het ook zoodaenig mogt vriezen als het in de maend January 1709 gedaen heeft, dat'er vele menschen vervrozen zyn geweest, en andere de handen, voeten en vingers zoo vervrozen hebben gehad, dat die nog wel zoo dik waeren als ordinaire, andere de handen styf stonden, dat zy niet een lid en konden roeren, andere de voeten open waeren en stonken dat men het niet verdraegen en konde, zy en hebben niet anders gebruykt als met deze brand-zalve over ander dag gestreken en eene plaester van deze bruyne Zalve daer op geleyd, en zyn op korten tyd zeer wel genezen; maer als het bynaer genezen is, men mengelt wat Tritum by de brand-zalve, of'er somwylen wat brand in quame.

De Zalve is ook zeer goed voor de exter-oogen, die wat gesneden zynde en eene plaester daer op geleyd, en zullen in lang geen ongemak aendoen.

Zoo iemand eenige verouderde quaelen heeft die in quaed weder zeer doen, gelyk dagelyks nu gebeurt, de zelve strykende met wat balsem en daer op leggende eene ciroone, zullen op korten tyd gesoulageerd worden.

Zoo iemand een accident of quaele heeft waer toe men zoude moeten gebruyken eene ciroone, zoo raede ik dat men die ciroone zoude maeken van de Zalve, en geene andere ciroone gebruyken, de geaffligeerde plaetse altyd een weynig met van den voorgaenden balsem strykende: zoo daer brand in is, men moet met wat Tritum mengelen, het welk goed gevonden is by vele persoonen die niet een been en konden verstellen.

Met een woord deze Zalve is goed voor alle quetsuren en accidenten; en als'er quaed vleesch op de wonde komt, zoo mag men gebruyken van de groene Zalve Art. 6. hoewel naer alle probatien tot alle deze bruyne Zalve nog voor best gehouden word.

III. ARTIKEL.

Om Zalven te maeken voor de quaede Zeeren in het hoofd.

NEemt voor eenen halven stuyver boter van roozen en een dragma *precipit at rubri*, dat te saemen gemengeld en de zeeren van het hoofd daer mede eens daegs gestreken, zy worden daer mede genezen.

Ook is zeer goed om de zeeren in het hoofd, neemt boter, laet die bruyn worden in eene

panne op het vier, dan die gegoten op wyn-azyn, wel roerende tot dat het ſtyf is, daer mede het hoofd geſtreken, de zeeren zullen zeer wel en op korten tyd genezen.

Maer de beſte remedie is deze om de zeeren in het hoofd te genezen, hoedanig die ook mogen wezen: neemt wat Balſem Art. 1. en zoo veel Tritum Art. 5. mengelt dat te ſaemen, de zeeren daer mede geſtreken zynde over ander dag, zullen op korten tyd, zonder pyne of ongemak, ook zonder afſnyden van het hair genezen worden, als dagelyks gebeurt.

Als de bovenſchreven zalven te koſtelyk zyn voor arme lieden, of die niet en konnen bekomen, zy moeten nemen wat oude boter, hoe ouder hoe beter, die ſmelten in de panne en laeten bruyn worden, dan gieten op azyn; die boter ſtyf zynde, afnemen, dan moet men Celiadone nemen met de wortelen en ſtampen, de boter wederom laeten ſmelten, geſmolten zynde, het Celiadone-zap daer in gieten en continuelyk roeren tot dat het al ſtyf is, daer mede het hoofd eens op twee dagen ſtryken, de drooge roeſſen wat afkammen. dan wederom ſtryken en zoo continueren, de zeeren zullen op korte dagen opdroogen zonder eenig hair af te ſnyden of te moeten door trek-plaeſters (niet zonder groote pyne of ſmerte) uytgetrokken worden.

IV. ARTIKEL.

Om te maeken Zalven tot Verbrandheyd &c.

NEemt een aerde ſteert-panneken, houdende eene pinte nat, doet daer in een vierendeel roet, of eene roete keerſſe van een vierendeel, hoe ouder hoe beter, doet daer by een

muddeken of maetken Olyf-olie, laet dat te saemen een weynig koken, stelt het dan van het vier en laet het styf worden. Als'er iemand verbrand is, zoo is 't dat men maer alleenelyk en moet stryken met deze Zalve 's morgens en 's avonds: als het diep is gebrand, zoo is't dat men daer boven ook mag gebruyken plaesters van bruyne Zalve Art. 2. en worden daer mede (zoo haest zy gestreken zyn) gesoulageerd: naer de eerste of tweede mael gestreken te hebben met de Brand-zalve, is zeer goed wat Tritum met de Brand-zalve te mengelen, het welk zoo te saemen zeer wel geneest: voor het stryken moet altyd zeer wel gezuyverd worden.

Deze Zalve is ook zeer goed voor de zieke die doorlegen zyn, zy en moeten maer eens daegs wat gestreken worden en eene plaester van de bruyne Zalve Art. 2. daer op geleyd. De plaesters afgevaegd zynde, konnen dry of vier dagen dienen, en vele en gebruyken geene plaesters.

Item, is goed voor de vorst, als het niet open en is, strykt maer 's morgens en 's avonds een weynig, het zal wel genezen, en legt eene bruyne plaester daer op, al of het bladeren waeren, 't en zal niet open gaen, en laet de plaester liggen zonder meer naer te zien, de vorst zal genezen.

En open zynde van de vorst, is goed met deze Zalve te stryken en eene bruyne plaester als vooren daer op te leggen, vermaekende over ander dag, hoe zeer iemand van den vorst geaffligeerd is, zal op korten tyd genezen worden, en is ook goed wat Brand-zalve met wat Tritum te mengelen.

Zy is ook goed voor vrouwen die zeere tepels hebben, zy worden op korten tyd genezen, zonder veel pyne of smerte, nog en konnen niet beter doen als met deze Brand-zalve te stryken; en als'er brand in is, men mengelt wat Tritum daer by.

Voor persoonen die de spene hebben of grooten brand aen het fondement, en konnen geen beter remedie vinden dan met deze Zalve te dastryken, zy worden zeer ligt genezen, als dagelyks ondervonden word: ja diversche persoonen die jaeren over hadden geaffligeerd geweest en van de Chirurgyns verlaeten waeren, zyn op twee of dry dagen genezen geworden.

Item, in quaed weder, die armen, handen, beenen, voeten of lippen zeer ruyde gesprongen of van kloven hebben, die stryken de zelve 's avonds in het slaepen gaen, en zullen hun 's anderendaegs genezen vinden.

Deze Zalve is ook zeer goed voor die somwylen water-blaeren hebben, 't zy van verbrandheyd of anderzins, die en geven maer met eene naelde wat opening om het water uyt te loopen en stryken dan met deze zalve, zy zullen op korten tyd genezen zyn, principaelyk vrouws-persoonen in den winter: als'er brand in is, mengelt wat Tritum daer by, zy zullen zeer ligt opdroogen en genezen.

Deze zalve word ook zeer dikwils gebruykt met Tritum, als'er iet is dat maer opdroogen en moet, dat is in de wateragtige humeuren, of daer de accidenten zeer droog en brandagtig zyn, zoo dikmaels gebeurt aen gedaegde persoonen, die en moeten anders niet gebruyken.

Voor de kleyne kinderen die water-blaeren

hebben is deze zalve beter als Tritum, om reden voor de kinderen den Tritum een weynig te pikant is.

Ook is deze Brand-zalve goed wanneer de kinderen onder ſmerten, voor gedaegde perſoonen laete hun de preuve; want naer eens gebruykt te hebben, zullen die meer gebruyken.

Deze zalve is ook zeer goed voor de kertſmerte voor die reyzen moeten en om de voeten te ſtryken die in het reyzen geincommodeerd zyn, met hun wat te precautioneren, en zullen op de voyage geen ongemak lyden.

Voor de kleyne kinderen die grooten brand hebben van onder, neemt venkel-kruyd in wat rivier-water geweekt, dat wat gewarmt en daer mede die gewaſſchen als zy uyt de doeken zyn gedaen, en dat wat geſtreken met deze zalve, worden zeer ligt genezen en den brand paſſeert.

Voor iemand die de lippen of den neuze geaffligeerd heeft, dat hy die ſtryke met deze zalve en een weynig Tritum mede gemengeld, zy is beter als den balſem Art. 1. gementionneerd, naer vele probatien: maer als'er groote zwellinge is, zoo moet ook wat balſem mede gemengeld wezen, om die te doen paſſeren.

Als iemand met eenen kogel geſchoten is, men moet nemen wat van deze brand-zalve met zoo veel balſem en dat te ſaemen mengelen om de quetſure rond te ſtryken, maer neemt balſem om de wieke vet te maeken en gebruykt dan plaeſters van de bruyne zalve daer op, die word daer mede zeer wel genezen.

En dat wel het principaelſte is te bemerken:

De vrouwen die naer het verloſſen van kinderen, of voor den arbeyd geforceerd, of ſom-

wylen door onvoorzigtigheyd de partye wat gequetst worden, met deze brand - zalve wat gestreken zynde tot twee of dry mael, worden genezen en hersteld.

En voor de vrouwen die deze zalve nog willen verbeteren, die nemen van deze brand-zalve zoo veel als van den balsem, mengelen dit te saemen, en als'er brand in is, mengelen ook wat Tritum daer by, tot welken effecte voor de vrouwen de zalve onwaerderelyk is en genoeg geprobeerd.

Immers de vrouws-persoonen van onder komende geaffligeerd te zyn, deze voorschreven zalve gebruykende, worden op korten tyd genezen.

De nieuw geboren kinderen grooteu brand hebbende aen het assfelken, of dat niet genezende, moeten maer met deze brand-zalve gestreken worden.

Ik raede de vrouws-persoonen niet naer te laeten van deze zalve te gebruyken naer het baeren, gemerkt dat zy de partye te ligter zullen herstellen en van pyne en smerte verlost worden.

Als aen iemand eenige quaede humeuren van het lichaem uytslaen, dat zy oploopinge hebben met ziltige waters en een lichaem krygen als eene schorsse, moeten nemen van deze brand-zalve en Tritum te saemen gemengeld, daer mede strykende, zullen op korten tyd genezen worden.

V. ARTIKEL.

Om te maeken goeden Tritum.

NEemt een vierendeel Letarge fyn gemaelen of gestampt, een half pinte azyn, een maet-

ken Olyf-olie, dat te ſaemen gedaen in eene pot-kanne die van boven wyd is en geroert met een ſtoksken in vier deelen geſplet, tot dat het al is in een geroerd en heel dik: het mag wel een weynig warmte van het vuer hebben, het mengelt te beter.

Dezen Tritum is goed tot wateragtige humeuren, of daer de waters hunnen cours nemen, met eens of twee mael daegs een weynig te ſtryken; en als'er gaten zyn, eene groene plaeſter van Art. 6. daer op leggende, zullen ligt droogen en genezen.

Ook als'er eenige accidenten of quetſuren zyn daer grooten brand in is, mengelt een weynig van den balſem Art. 1. met zoo veel van den Tritum om het accident te ſtryken, den brand zal op korten tyd uytgebroken worden.

De gezoute waters en ceters met dezen Tritum geſtreken zynde, worden ook genezen, als ook de jeukte in quetſuren of accident word daer mede verdreven.

Om nagel-zweeren, men ſtrykt maer eenen vinger met de zalve om te droogen, en men legt eene groene plaeſter daer op Art. 6. om te genezen, die hier mede genezen word.

Met een woord, daer brand is of eenige ziltige waters in quetſure of accidenten, met den Tritum de brand-zalve Art. 4. gemengeld, de zelve ſtrykende, zal zeer ligt al den brand uyttrekken en genezen.

Als iemand heeft eene ſpecie van Lazarie, dat het lichaem is vol drooge of natte zeeren, die neme een medecynken van Jalap, hier naer beſchreven, om te purgeren, en ſtryke de zeeren met Tritum, zy zullen al afvallen, opdroo-

gen en alzoo zal hy tot zyne voorige gezondheyd komen.

Voor iemand die zeer heeft aen den neuze dat lang heeft geduert, is goed te nemen een derde balſem Art. I. en twee derden van dezen Tritum, en dat wel te ſaemen te mengelen, daer mede ſtrykende, de zeeren zullen genezen.

Alzoo vele lands-lieden in den ougſt geaffligeerd worden door het quenioen-kruyd, gezeyd *wilde Comamille*, dat zy de handen en armen vol brand en blaeren krygen, zoo verre dat zy niet werken en konnen, zy moeten maer nemen zoo veel Tritum als brand-zalve en die te ſaemen mengelen, daer mede ſtryken twee of dry mael 's morgens en 's avonds, en een doeksken daer aen doende, worden zeer haeſt genezen; maer men mag het niet open leggen, waer door duſdanige perſoonen ſomwylen kreupel worden.

VI. ARTIKEL.

Om te maeken de groene Zalve, particulier om gequetſte ſchenen, en daer die gebruykt word en zal geen quaed vleeſch op de wonde komen.

NEemt een vierendeel ongepynd waſch, laet dat ſmelten in een nieuw aerde ſteert-panneken houdende eenen pot nat; geſmolten zynde, doet daer in het gewigt van een dragma en half ſpaenſch groen kleyn geſtampt, en roert dat, op dat het wel mengele, doet dan daer nog in een maetken olyf-olie, al te ſaemen geſmolten zynde, roert met een ſtoksken tot dat het ſtyf is, en op dat het te beter ſtyf worde, kont gy de ſteert-panne in koud water ſtellen, en zult u met deze zalve zeer wel bevinden.

Het ſpaenſch groen moet voor het ſtampen op eene warme vier-ſchuppe wat gedroogd zyn.

Deze zalve word gebruykt als iemand hem heeft gequetst aen de schenen, zoo ook andere partyen des lichaems, maekende van deze groene zalve eene plaester, midsgaeders als'er in eenige quetsuren wateragtige of ziltige humeuren hunnen cours nemen, van gelyken ook als'er quaed vleesch in eenige wonden komt, in zulk geval is deze zalve dienstiger als de bruyne, ter causen dat zy het quaed vleesch meer wegneemt.

Als'er diepe wonden zyn moet men maeken eene wieke met den voorenstaenden balsem en in de wonde steken, strykende de quetsure zoo verre het douleur strekt met dezen balsem, en daer op leggen eene plaester van deze groene zalve; maer by zoo verre eenigen brand daer in quame, moet men den balsem mengelen met den Tritum, van elk gelyk, om te stryken, maer niet mengelen tot het vetmaeken van de wieke.

WAERSCHOUWINGE.

Als'er eenige persoonen zyn die deze voornoemde zalven, te weten Art. 1. den Balsem, Art. 2. de bruyne Zalve, Art. 3. om de quaede zeeren in het hoofd, Art. 4. de Brand-zalve, 5. den Tritum, Art. 6. de groene Zalve believen te gebruyken in de manieren voorschreven, 't zy in wat geval het mogt wezen, en hebben geene andere medicamenten noodig als de voorschreven zalven, gemerkt dat alle de accidenten quetsuren zonder te snyden of daer op te leggen formentatien of brandewyn in te spyten (die de patienten groote pyne en smerte aendoet) tot nog toe genezen zyn geweest, en met de gratie Gods nog genezen zullen, gelyk by experientie nog zal bevonden worden.

Ik wil den gebruyker van deze zalve wel

waerschouwen dat hy niet bevreesd en moet zyn dat'er ergens eenige mortificatie zal komen door het gebruyken van alle de voorschreven zalven, gemerkt het tot nog toe niet gebeurd en is.

Waer het zaeken dat'er iemand van deze zalven quam te maeken, en dat de quantiteyt voor zyne familie te groot waere, recommandere den armen daer van deelagtig te maeken.

II. DEEL.

Verscheyde Remedien dienstig tot het genezen van vele Quaelen.

Remedien tegen het wild Vier.

NEemt Tritum Art. 5. en zoo veel Brand-zalve Art. 4. die te saemen gemengeld en daer mede het lichaem gestreken hebbende, zult op staenden voet verlichtinge gevoelen en op korten tyd genezen worden, als by dagelykschee experientie blykt. Raekende dat men zegt dat de persoonen die het wild vier hebben zouden moeten met bloed gestreken worden, is abuys.

Voor iemand die het Water heeft.

Neemt een half muddeken franschen brandewyn in een flesken wel gestopt, doet daer in twee dragma Jalap fyn gestampt, somwylen omroerende, het welk in den zomer 24 uren moet weeken en in den winter 48, immers de preuve is, wanneer het bequaem is, den brandewyn word geel als kleyn bier: neemt dan 's morgens de helft, stillekens afgietende zonder dat het poederken afkomt, en zult ontrent twee uren daer naer stillekens purgeren. Men mag zes of acht dagen daer naer de andere helft nemen, en

oo het water niet en passeert, daer mede zig
p die maniere van tyd tot tyd wat onderhou-
en, waer mede vele tot hunne voorige gezond-
eyd zyn gekomen.

En het water in de beenen hebbende, men
noet die stryken met Tritum en brand-zalve te
aemen gemengeld, de beenen zullen daer mede
an opdroogen.

Men moet weten, dat iemand deze medecy-
en genomen hebbende, niet en moet liggen;
nen mag in den winter wat in het warm blyven,
lzoo de medecynen om de koude hun effect
niet en zouden doen.

Men moet noteren dat dit medecynken van
Jalap ook zeer goed is voor eenen persoon die
quaelyk te passe is, 't zy aen de borst, maege,
buyk of anderzins, en geenen appetyd en heeft,
dat hy een medecynken neme van Jalap, zal
zyne voorige gezondheyd en goeden appetyd
op korten tyd bekomen, als by dagelyksche ex-
perientie bevonden word: en niet heel hersteld
zynde, hy mag wel de andere helft nemen zes
of acht dagen daer naer.

In eene goede familie, die belieft een mudde-
ken te stellen met dry dragma Jalap, het is hoe
ouder hoe beter; en als iemand onpasselyk word
moet maer een vierde van een muddeken ne-
men, of die hard is van natureel mag wel wat
meer nemen als het vierde, zonder poeder me-
de te nemen, hy zal zyn zelven groote deugd
doen en zyne voorige gezondheyd bekomen.

Deze medecyne van Jalap is onwaerderelyk
en dagelyks geprobeerd door gemeyne lieden;
doch voor persoonen van conditie moeten kos-
telyke medecynen zyn, maer dikwils met kleyn

effect: die deze medecynen eens hebben gebruykt, en gebruyken geene andere; want ontallyke menschen door de zelve tot hunne volle gezondheyd zyn gekomen.

Eene andere Remedie om het Water, die gebruykt is geweest by diversche persoonen die vier vingeren dikker waeren van het water als eene bier-tonne, en daer mede geholpen zyn geweest.

Neemt eenen grooten bondel maegde-ginst cum blom, die noyt geene kappers gedraegen heeft, hoe jonger hoe beter, verbrand die zonder eenige andere asschen daer by te laeten, de asschen daer van komende moet zyn de quantiteyt van eene schotel, tot de zelve asschen moet men nemen dry stoopen kleyn bier, dat te saemen laeten koken op de helft en daer naer door eenen doek gieten, men moet 's morgens en 's avonds drinken de quantiteyt van een glas, en dat continueren tot dat het uyt is, zoo zal het water van alle kanten van het lichaem uytloopen als fonteynkens: en zoo hy van het water nog niet heel ontlast waere, mag men nog andermael maeken en nemen als vooren gezeyd: en als men gewaer word dat het lichaem nog zoude genegen wezen tot het water, men moet gebruyken van tyd tot tyd het medecynken van Jalap hier vooren gementionneerd, om alzoo het lichaem geheel te zuyveren, het welk door differente persoonen is gebruykt geweest, die van het water verlost en tot hunne volle gezondheyd zyn gekomen.

Om een Lavement te stellen tot wat quael het zy.

Men moet nemen voor eenen grooten persoon een half pond zeem of honig met acht of thien graenen zout, voor een kind van zes of acht jae-

en een vierendeel met vyf of zes graenen zout,
at gebroken warm met kleyn bier.

Maer als het persoonen zyn die grooten brand ebben, men neemt een hand vol violette-bla-eren, succory-bladeren, witte maluwe-blade-en, een hand vol porceleyn, laet die kruyden oken in wey van boter-melk, in plaetse van leyn bier, men perst die uyt door eenen doek, aer in doende zeem of honig en zout als vooren.

Als het iemand is die de Colyke heeft, men noet nemen goed bier met zout en zeem als voo-en, met welke Lavementen differente persoo-en (die met vele kostelyke Lavementen niet n hebben konnen geholpen zyn) zyn met het tellen van twee of dry Lavementen, op deze naniere gemaekt, geholpen geweest en tot hun-e voorige gezondheyd gekomen.

Voor eenen zieken die eenen continuelen snik heeft.

Men neemt wat kanarie-suyker in eenen roes, en daer op gemolken eene geyte, of als nen die niet bekomen en kan, men gebruykt nelk van eene varre koe, en die zoo warm s morgens en 's avonds gedronken, is by expe-ientie goed gevonden.

Voor de Scheurbuyk in de Tanden.

Haelt tot de Apothekers in een wyn-glas voor eenen halven stuyver *Egiptiacum*, doet daer in voor een oord maegde-zeem, neemt dan een fyn doeksken op den top van uwen vinger, roert het daer mede al onder een in het glas, en het tand-vleesch moet van buyten en van binnen den mond gevreven worden tot twee of dry mael op eenen dag, en gevreven zynde, men moet den mond open houden, om het slym uyt

te laeten loopen, zoo zult gy op twee of dry dagen genezen worden, en ook somwylen naer twee of dry mael gevreven te hebben, gelyk ik aen my zelven ondervonden hebbe.

Voor de Wormen.

't Is goed te drinken nugteren een glas witten franschen wyn, vyf of zes dagen vervolgens.

Ook is goed melk gezoden met twee of dry klisters look, en die gedronken.

En de beste remedie is twee of dry mael de navel van den buyk te stryken met Balsem Art. 1. tot den herte-put 's avonds, waer mede de wormen al vergaen.

Voor de Spene.

Neemt een hand vol braem-bladeren, een hand vol violette-bladeren, een hand vol witte maluwe-bladeren, zoo andere noemen *Papel*... en een snedeken witte-brood, dat te saemen gezoden in melk van eene varre koe, en dat pa... ken geleyd op de Spene, is zeer dienstig om ... weeren.

't En zy dat gy liever hebt te stryken met ... Brand-zalve Art. 4. breeder gementioneerd.

Voor iemand die hem heeft verhit of het smeer gesmolten.

Neemt een hand vol peerde-hove, daer v... gemaekt een warm moesken of pottagie met water, zout en wat brood, zonder eenige vettigheyd: men eet dat 's morgens en 's avonds dry of vier dagen vervolgens. Men moet nemen e... men slaepen gaet twee lepelkens van wat pete... celle-wortelen gezoden in water op de helft.

Eene andere Remedie.

Neemt twee of dry dagen vervolgens 's avonds eene goede peerde-boone groot Balsem Art. ...

met wat verſch gemolken melk, en ſtrykt de borſt met Balſem eens daegs, altyd den zelven doek daer op leggende, gy zult met de gratie Gods tot uwe voorige gezondheyd komen, als by experientie dikmaels ondervonden word.

voor de geluwe Ziekte.

Neemt een hand vol kamer-kruyd, een hand vol gras-penen, en laet die koken in twee pinten zoete melk op de helft, giet-ze door eenen doek, doet daer in voor eenen ſtuyver kanarie-ſuyker, drinkt daer van 's morgens en 'savonds t'elkens de helft, continueert dat zoo dry dagen.

Eene andere Remedie tegen de geluwe Ziekte, als men de kruyden niet en vind.

Neemt verſch gemolken melk, laet die koken op het vuer, gekokt zynde, ſtelt die af en doet daer in eenen verſchen koey-drek, roert het ſtyf onder een, en die geaffligeerd is moet daer in met de voeten zitten tot half de beenen zoo warm als hy kan verdraegen, ontrent een half ure, met eenen mantel omgord; of is 't een vrouws-perſoon, met de roken wel geſtopt, twee of dry dagen vervolgens, en worden daer mede genezen.

Particuliere Remedien voor de zeere Oogen.

Neemt wat Tritum Art 5. met zoo veel Balſem Art. 1. dat te ſaemen gemengelt (de ooge ſluytende) daer mede 's morgens en 's avonds de ſchellen van onder en boven wat geſtreken, zult van 's anderdaegs baete vinden en op zeer korten tyd genezen worden, als dagelyks gebeurt aen vele menſchen.

En voor gedaegde perſoonen, die dikmaels met zeere oogen geaffligeerd zyn, is goed geleyd eene ciroone van de Zalve Art. 2. op het hoofd, en die laeten liggen.

Als'er eenig vel, duyſterheyd of peerel op de ooge komt, men neemt daer toe twee dragma wit koper-rood en twee dragma kanarie-ſuyker wat geſtampt, dat in een flesken gedaen met een muddeken franſchen wyn, de ſchelle van de ooge open houdende, zoo moet men trekken langs den appel van de ooge een pluymken van eene penne in dit bouteilleken wat nat gemaekt, dat tot twee mael daegs, 's morgens en 's avonds, zy zullen daer mede klaer en zuyver worden, als dagelyks ondervonden word.

Dit zoo in een bouteilleken geſteld zynde, kan van 's anderendaegs gebruykt worden.

Ik hebbe van mynen tyd honderd en honderd menſchen (door de gratie Gods) met deze Remedien tegen de zeere oogen genezen.

Als'er eene peerel op de ooge komt, men moet branden wat vuyl lynwaed op eenen rooden tichel in den vloer, en daer komt olie uyt, die moet van den ſteen met een pluymken opgenomen worden, men ſteekt dat pluymken met de olie op de peerel in de ooge eens daegs, waer door in twee of dry dagen de peerel word opgeeten. Dit moet eens daegs gedaen worden, en ider mael verſch lynwaed gebrand.

voor de Colyke graveleus.

Neemt de quantiteyt van eenen vingerhoed oud giſte-zaed, of zoo 't andere noemen kromzaed, dat wat geſtampt en met anys-brandewyn ingedronken is zeer goed, doet de pyne paſſeren en de ſteenen afdryven, als by experientie dikmaels bevonden is, of men neemt van den Balſem Art. I. gementioneerd.

Ook in zulk geval is zeer goed zakskens met kruyden geleyd, als hier vervolgens beſchreven

en dikmaels geprobeerd is. Deze Remedie word nog de beste bevonden.

Remedie voor het Graveel.

Men moet nemen kleyne zwyntjens, die op de oude mueren of stallingen te vinden zyn, laetende die wat tyds loopen in een groot glas om wat te zuyveren, daer naer die stellende op eenen warmen oven om te droogen: men stampt die in poeyer, men neemt dry of vier dagen vervolgens 's avonds in het slaepen gaen een half dragma van dit poeyer met een bier-glazeken rynschen wyn, waer mede het graveel word afgedreven: en als'er een steentjen in de passagie is, dat iemand zyn water niet maeken en kan, men moet een heel dragma nemen met een goed glas rynschen wyn, dat zal den steen doordryven, als ook ondervonden is geweest.

Deze zwyntjens zyn ook ligt om bekomen in den zomer op de oude daken van een huys, men legt eenen meel-zak wat besproeyd 's avonds op een dak, waer op zy in den nagt al vergaderen.

Eene andere Remedie voor het Graveel.

Die geaffligeerd is met het Graveel, die neme eenen witten ajuyn of twee, naer proportie dien groot is, snyd dien in kruys open en legt hem in eene pinte rynschen wyn, daer van een glas gedronken 's avonds in het slaepen gaen, doet het Graveel afdryven.

Of wel neemt eenen witten ajuyn of twee, stampt die, perst dan het zap uyt door eenen doek, doet'er by zoo veel rynschen wyn als zap van dien ajuyn, drinkt dat in, het zal het Graveel doordryven: men stelt de reste van den ajuyn in wat rynschen wyn te weeken en men drinkt dan op een ander tyd (in pyne zynde) dien wyn

uyt, den welken ook 't graveel doet doordryven:
Maer als'er eenige steenen zyn die niet en konnen passeren, gebruykt alsdan het zap van eenen of twee witte ajuynen in quantiteyt van een half wyn-glas, drinkt dat uyt, waer mede de steenen al afdryven: wel is waer dat het niet zeer aengenaem en is om drinken, maer de pyne doet alles passeren.

voor die zyn water niet maeken en kan en voor de Colyke.

Neemt een hand vol witte maluwe-bladers, gezeyd *Papelle*, een hand vol porret met het loof, of een hand vol vlotgars, kapt dat te saemen en doet het in twee zakskens als twee matraskens een hand vierkant, doet die koken in eenen pot versch gemolken melk van eene varre koe; de melk niet konnende bekomen, neemt eenen pot groot bier: de zakskens wat uytgekokt zynde met het bier of melk, legt d'een voor, d'ander naer (wat uytgeperst zynde) op den onder-buyk zoo warm als men kan verdraegen, en dat gecontinueerd, is op korten tyd dikwils de lossinge gevolgd.

't Is ook zeer goed zulke zakskens geleyd aen persoonen die de colyk-graveleus hebben, daer zy de meeste pyne lyden: de Remedie is dikmaels geprobeerd en goed gevonden.

Ook is goed een lavement of twee te stellen aen de gene die de colyke graveleus hebben: men neemt daer toe een pinte groot bier en voor eenen stuyver rauwen annys, dien wel gekokt op de helft, door eenen doek gegoten en uytgeperst, dan voor twee stuyvers honig daer in gedaen met wat zout, is ook zeer goed gevonden.

Eene andere Remedie voor die zyn water niet maeken en kan.

Hier vooren word mentie gemaekt om door de kruyden geholpen te wezen; maer alzoo men in den winter of voor-zomer de kruyden niet en vind, men moet den buyk van den navel tot de partye ſtryken met Balſem Art. 1. waer mede vele perſoonen zyn geholpen en 't water afgekomen.

Ter contrarie, die zyn water niet ophouden kan.

Neemt twee potten zoete melk en eenen pot boter-melk, een hand vol petercelle-wortelen en zoo veel donder-blaeren, dit ſaemen laeten koken een half ure, dan gegoten door eene ſerveete en daer in gedaen een vierendeel wynſteen daer van gedronken van tyd tot tyd met of zonder dorſt, en zullen allengskens ophouden.

Ook aen die hun water niet ophouden konnen, door het ſtryken met den Balſem als vooren is de partye verſterkt geweeſt en het afloopen van het water wederhouden. Hier mede nog niet ophoudende, is goed twee of dry mael 's avonds eene boone groot in te nemen met wat verſch gemolken melk, waer mede vele perſoonen herſtelt zyn

Tegen het bloeden.

Is zeer goed geſteken eenen doek in eenen ketel koud ſteenput-water en dien geleyd op de partye, het doet het bloeden ceſſeren.

En de kortſte remedie is, als iemand bloed door het regter neusgat, bind den kleynen vinger van de ſlinke hand tegen de hand met een lint; van gelyken, als iemand bloed door het ſlinker neusgat, zoo moet men binden den kleynen vinger van de regte hand tegen de hand, en zal op ſtaenden voet ophouden.

voor den Kamergang.

Neemt eene pinte melk van eene varre koe,

laet die koken met dry of vier doyeren van eye-
ren en wat kanarie-ſuyker, die gedronken, zult
daer door groote baete vinden op korten tyd:
en voor gedaegde perſoonen mag wel een wey-
nig kaneel mede gekokt worden.

Ook is goed 's morgens en 's avonds voor ee-
nen ſtuyver witte olyf-olie te drinken, waer by
vele menſchen groote baete hebben gevonden;
en niet komende te ceſſeren, kont eenen dag
twee of dry continueren.

voor den rooden Loop.

Neemt een pinte olyf-olie en eenen pot rooze-
water, een vierendeel mannekens-notenmuſca-
ten geraſpt, voor eenen ſtuyver wit ſuyker kan-
dys geſtampt, dat ſaemen geroerd, hier van moet
men nemen 's morgens ontrent acht uren een
dobbel wyn-glas; en zoo het niet op en houd,
neemt 's avonds ten vier uren nog een dobbel
wynglas; en nog niet gedaen zynde, mogt conti-
nueren; maer zal ordinaris zoo lang niet dueren.

Nota. Die in deze geſteltenisse zyn en mogen
geenen brandewyn drinken nog geenen anderen
drank, of moet gezoden zyn met ſuyker; ook
mogen zy geene rouwigheyd eten.

Deze medecyne mag gereed gemaekt ſtæn
daer het koel is, ook in eenen kelder; maer als'er
verſch bier in gedaen word, moet het uytgeſteld
wezen: het moet ſomwylen overroerd worden;
en als het water dik is van de olie, men doet'er
nog wat rooze-water by.

En die belieft t'elkens verſch te maeken, neemt
dry oncen olyf-olie, gezeyd boom-olie, een half
muddeken rooze-water, een ſiſein mannekens-
notenmuſcaten geraſpt, voor een oord wit ſuy-
ker kandys geſtamt: dit moet ſaemen geroerd

zyn en gedronken op den tyd als vooren gezeyt is. Als men geene mannekens-notemuſcaten en vind, neemt andere.

Als het afgaen wat komt te cefferen, in plaetſe van twee mael daegs, men neemt maer eens.

Voor den rooden Loop is ook goed te ſtellen een lavement: neemt een half pinte zoete melk, voor eenen ſtuyver olyf-olie (dat is een half maetken) en den kamergang zal allengskens cefferen: als men groote trekking in den buyk heeft, men doet'er nog by dry of vier doyeren van eyers.

Eene andere Remedie voor den rooden Loop en Kamergang.

Neemt een half muddeken franſchen brandewyn, doet daer in eenen doyer van een ey dat verſch geleyd is, zonder het wit en den keerſt, laet dat ſtaen 24 uren in een glas wel geſtopt, men moet dien doyer (die hard word) eten en den brandewyn daer op drinken, den loop zal op korten tyd ophouden; zoo hy met den eerſten keer niet op en houd, mag korten tyd daer naer nog eens genomen worden.

Den rooden Loop of Kamergang ophoudende en het lichaem van achter wat zeer doende, men moet ſtryken met wat Balſem; en by zoo verre den buyk wat geaffligeerd wierd, men laet koken eenen pot verſch gemolken melk van eene varre koe met wat kanarie-ſuyker en vier doyeren van eyers: dit drinkende, word het lichaem van binnen herſteld.

Nog eene andere Remedie.

Als iemand geaffligeerd is met den rooden Loop of Kamergang, die jaeren en dagen heeft geduerd, en naer gebruyk van alle medecynen niet konnen geholpen wezen, die neme eenen

lap laken en een lams-vel dat bereed is, dat vel moet genaeyd wezen met de wolle tegen het laken, dat hy daer mede zyne leden en over den geheelen buyk hem omgorde en met snoeren van boven aen de borst vastmaeke boven den lyfrok, waer mede verscheyde persoonen op korten tyd tot hunne voorige gezondheyd zyn gekomen, die jaeren over geaffligeerd hadden geweest.

Voor de Rooze.

Neemt eenen pot wey van boter-melk, doet daer in een hand vol groene pellen van vlienderstoken, men schrabt eerst af de opperste pellen van den stok en men neemt van de groene, laet die koken in wat wey eenigen tyd, men neemt dan eenen doek, dien warm door de wey trekkende en leggende op de plaetse daer de Rooze haeren stand neemt, men moet de doeken dikmaels ververschen en door het water trekken al eer die nog eens gebruykt worden; den brand uytgetrokken zynde, men moet Brand-zalve Art. 4. en Tritum Art. 5. van elks gelyk, te saemen mengelen om te stryken, 's morgens en 's avonds gestreken zynde, word op korten tyd genezen, als by dagelyksche experientie blykt; maer op de Rooze formentatien leggen, gelyk dagelyks gebeurt, is accidenten queeken.

In het beginsel als men achterdenken heeft van de Rooze, men strykt met de voorschreven Zalven, waer door ook dikmaels de Rooze ligt passeert, zonder wey te moeten gebruyken, het welk ook dikmaels onderhouden word.

voor de Uytteeringe.

Neemt een half vierendeel saille en zoo veel hysop, die gekokt in eene pinte regen-water tot op de helft, dan wel uytgeperst, doet dan daer

by een half pond maegden-honig en laet dat wederom koken tot dat'er een half pinte overblyft, maer moet geduerig gefchuymd zyn als den honig daer in is: hier van neemt men nugter, naer den noen ten vier uren en 's avonds laet eenen eet-lepel in, zonder iet anders te doen, waer mede vele perfoonen tot hunne voorige gezondheyd zyn gekomen.

voor een vrouws-perfoon die den vloed heeft.

Neemt een vierendeel furkelzaed, dat gedaen in een doeksken niet ftyf gefpannen, en eene pinte wyn-azyn, laet dat faemen koken in een aerde potteken met kleyn vier een kleyn quartier urs; dan eenen doek genomen, daer in wat nat gemaekt en daer mede de partye opgeftopt zoo warm als zy kan verdraegen, en twee of dry uren daer naer eenen anderen doek nat gemaekt en wederom geftopt als vooren.

En men neemt ook van eerft af van gelyken nat gemaekt eenen doek en legt dien op den buyk tot boven den navel zoo warm als zy konnen verdraegen, en moet ook op zynen tyd veranderd wezen. Zoo die compofitie uyt is en niet heel gedaen waer, moet wederom andere gemaekt wezen; doch duert gemeynelyk zoo lang niet, maer dan komen de broken bloed af.

voor de Pokskens.

Stampt wat ruyte met een weynig zout, dat verwarmt op de kele geleyd op eenen doek, zy zullen al uyttrekken en geene in de kele blyven.

voor eenen zieken of iemand die eene rouwigheyd in de kele heeft, of eenig flym of brand.

Neemt wat water en azyn, een weynig gewarmd, gorgelt daer mede, het flym zal al vergaen, zoo ook den brand; of die niet en vermo-

gen dat gewarmt, die nemen wat brandewyn in plaetſe van azyn, het welk beter is, en ook voor die eenen vuylen mond heeft, en dan de kele geſtreken met wat Balſem Art. 1.

Ook als iemand zeer in de kele heeft, zoo verre dat'er eten nog drinken meer paſſeren kan is dit eene ſouvereyne remedie: zoekt eenen zwaluwen-neſt, neemt dien met een hand vol der binnenſte aerde van den zelven, doet dat in een aerde ſteert-panneken nauw geſtopt, doet'er by een muddeken en half wyn-azyn ('t en mag niet te nat wezen) laet dat ſaemen een half quartier koken, de pluymen en aerde wat onder een roerende, dan legt men daer van met eenen doek heel warm op de kele als zy ſlaepen gaen, waer mede zy naer twee of dry uren genezen zyn; of niet al genezen zynde, moet 'sanderdags de reſte leggen, waer mede by experientie al genezen zyn die deze remedie gebruykt hebben.

voor de ſtekinge in de zyde.

Als iemand ſtekinge heeft in de zyde, in maniere van pleuris of anderzins, die den adem beneemt, is goed genomen een dobbele hand vol lynzaed, dit gezoden in een pinte verſch gemolken melk, laet die koken dat het heel dik word, dan gegoten in de blaeze van een zwyn, nauw toegebonden, en geleyd zoo warm als men kan verdraegen op de zyde daer het douleur is, zal op korten tyd baete vinden; en niet al gepaſſeerd zynde, moet wederom verwarmd worden: dit is dikmaels geprobeerd en goed gevonden.

Zoo ook is goed wat Balſem Art. 1. eene peerdeboone groot in te drinken, en van gelyken als'er ſtekingen in het lichaem zyn, van buyten te ſtryken daer het douleur is, het zal op korten tyd beteren.

Eene andere Remedie voor de siekinge in de zyde.

Men moet nemen de bloeysels van hase-noten, die moeten gelezen worden in den winter voor de maend Maerte eer zy bloeyen, die hangen als rupsen aen takskens, zy moeten gedroogd worden op eenen warmen oven en gestampt, daer van moet men nemen de quantiteyt van eenen lepel of het gewigt van een dragma, dat indrinken met wat versch gemolken melk die wat gekokt is, waer mede op staenden voet de pyne cesseert; en niet al gecesseerd zynde, men moet daer de pyne is wat stryken als men slaepen gaet met den Balsem Art. 1. Met deze Remedie worden dagelyks vele menschen geholpen.

voor den Kanker.

Als iemand vreeze heeft voor den kanker, neemt Balsem en Tritum saemen gemengeld om te stryken en legt eene plaester van de bruyne Zalve daer op over ander dag: als den kanker niet te verre en is, zal daer mede genezen; maer te verre vervuld zynde, kan maer onderhouden worden met deze Zalve: maer als men daer aen gaet snyden, dien persoon en zal het niet lang maeken. De geaffligeerde plaetse van den kanker open zynde, moet men leggen wieken van den Balsem vet gemaekt, eene plaester van de bruyne Zalve, en alzoo stillekens onderhouden.

voor eene vallinge op de borst, of heerzigheyd, of specie van asthma.

Als iemand eene vallinge krygt op de borst, 't zy uytwendig of inwendig, die stryke de zelve 's avonds en 's morgens met wat van den Balsem, altyd den zelven doek daer op leggende met de vette zyde op de borst, ook nemende eene goede peerde-boone groot in met wat fran-

ſchen brandewyn 's avonds, en mag wel twee of dry mael continueren.

Om S. Marcoens-zeeren te genezen.

De S. Marcoens - zeeren moeten geſtreken worden met Tritum Art. 5. en Balſem Art. 1. te ſaemen gemengeld, met eene bruyne plaeſter Art. 2 daer op geleyd, eens daegs die vermaekende zoo lang als'er veel materie komt, en niet veel komende, moet maer alle twee dagen vermaekt worden, waer mede zeer vele menſchen genezen zyn: den Heyligen moet daerom niet laeten gediend te wezen.

voor den brand in den mond of tonge.

Als iemand eenen grooten brand krygt in de tonge, mond, aen den neuze of lippen, en vol bladeren, komende ook zeer te zwellen, neemt nat van wey-boter-melk en laet daer in koken wat violette-, witte maluwe- en wegbree-bladeren, dan met dat zop den mond dikmaels gewaſſchen en gegorgeld, zoo zal den mond genezen; den neuze en lippen daer mede gevet zynde en dan geſtreken met wat Brand-zalve en Tritum te ſaemen gemengeld, zullen ook op korten tyd genezen worden; en als de zwellinge niet en paſſeert, moet wat Balſem mede gemengeld wezen, dien doet-ze paſſeren.

Men moet ook noteren, daer grooten brand is quetſuren of accidenten, doeken geleyd in dit zop nat gemaekt, zullen dien uyttrekken.

voor de Worten.

Is goed afſchale gevreven en met het zop daer van de worten geſtreken, waer door zy allengskens vergaen. Maer een vrouws - perſoon op haeren tyd twee of dry mael met eenen druppel of twee die beſtrykende, zy vergaen als den ſneeuw voor de zonne.

voor eene dochter die quelt om haer ordinaire.

Neemt een goede hand vol byvoet, droog of groen, een hand vol tarwe gruys, dry potten gaeren-looge, dit ſaemen laeten koken een half ure, dan gieten heel heet in een nauw potken en ſtellen onder haeren rok al nauw toegeſtopt, zoo dat zy daer van in 't zweet komt; dan wat koele zynde, dat zy de voeten daer in ſtelt, en zoo dry of vier dagen continueert, zal van ſtonden aen daer baete by vinden. Dit moet gedaen worden 's avonds in het ſlaepen gaen, en moet zoo warm gaen ſlaepen.

Als eene vrouwe of jonge dochter die haer ordinaire heeft komt te verſchieten, waer door het komt op te houden en in het hoofd te ſlaen, zoo dat zy indiſpos word, die neme als volgt: Dry of vier potten gaeren-looge, daer in gedaen eene dobbele hand vol byvoet, groen of droog, een hand vol tarwe gruys, dat te ſaemen laeten koken en gedaen als vooren, zal op korten tyd ook tot haere gezondheyd komen.

Als iemand eenige hinderinge heeft in hand, voet, arm of been, waer het mogt wezen, die neme wat Balſem Art. 1. en Tritum Art. 5. te ſaemen gemengeld, daer mede ſtrykende 's morgens en 's avonds, het zal zeer ligt paſſeren.

voor een vrouws-perſoon die eenen boezem wilt doen opdroogen.

Die neme een half once ongepynd waſch, laet dat ſmelten, dan daer in gedaen en ſaemen geroerd een half once olie van zoete amandels en voor een oord popeliere-zalve, daer van eene plaeſter gemaekt en geleyd op den boezem, die laetende liggen met eenen anderen doek daer op.

Om twee boezems moet men dobbel nemen.

Voor de Petitjens.

Neemt een duyve-jong, hoe jonger hoe beter, dat te midden open gesplet in kruys, moet geleyd wezen op de borst met eene serveete nauw toegestopt, dat den zieken de locht niet en heeft, en blyven liggen tot dry of vier dagen, dan afgedaen en een ander geleyd, en dat moet gecontinueerd worden tot dry of vier mael, tot dat den zieken den brand quyt is, het welk zyn zelven genoeg openbaert.

Om den brand in heete ziekten uyt het hoofd te trekken, neemt een duyve-jong, hoe jonger hoe beter, dit moet worden opengesplet en van onder op de voeten geleyd.

Voor de quaede Borst.

Is goed genomen een handvolleken roozemaryn en zoo veel saille, laet dat saemen koken een quartier-urs in eenen pot nieuw gemolken melk en zoo veel water, het mag wel een pinte verzieden, dan gegoten door een zifte en daer in gedaen zoo veel kanarie-suyker tot dat het heel zoet is, daer van 's morgens en 's avonds gedronken eenen kroes heel warm: voorders men moet 's morgens en 's avonds de borst stryken met Balsem Art. 1. eenen doek daer op leggende, en altyd naer gestreken te hebben moet den zelven doek met de vette zyde weder opgeleyd worden

Voor de Kou-pisse.

Als iemand is geincommodeerd met de Koupisse, men strykt wat warm keersroet in den navel, dat een weynig getrokken zynde, doet op staenden voet passeren.

Voor het vliegende Etter.

Als iemand het vliegende Etter heeft in den vinger, men moet met eene naelde wat openin-

ge geven om uyt te loopen, dan den vinger ſtryken met een weynig Balſem en Tritum ſaemen gemengeld en eene plaeſter van de bruyne Zalve Art. 2. daer op geleyd, zal daer mede op korten tyd genezen.

Voor het Flerecyn of Erdentyke.

Neemt een half once olie van zoete amandels en zoo veel olie van voſſen, dit ſaemen gemengeld en met pluymkens geſtreken daer het meeſte douleur is, dan neemt twee of dry raepen, die gebraeden op eenen rooſter en dan wel gemorzeld, die geleyd in een half pinte franſchen brandewyn, daer van geleyd op eenen linnen doek de dikte van twee ſtroyen, die geleyd op de zelve quaele, twee mael daegs ververſchende, zal ligt het douleur verminderd wezen.

Remedie daer mortificatie komt, of in groote accidenten, zoo ook voor quaede verouderde beenen te genezen.

Als'er eenig accident of mortificatie komt, of in quetſure, men moet koken in wat water deze kruyden: Papeele, violette-bladeren, plane, kervel, murken, om met dat ſomwylen het accident wat te waſſchen en te zuyveren, niet twee mael het zelve zop nemende, men doet daer toe wat in eene ſchotel om te warmen en mede te waſſchen; men moet van de wonde geen vleeſch weiren, nog coriſiven nog brandewyn gebruyken, veel min arm of been afzetten, gebruykt alleenelyk den Balſem Art. 1. en Tritum Art. 5. mengelt dat ſaemen half en half en ſtrykt daer mede zoo verre het douleur en zwellinge ſtrekt; maer als'er grooten brand in is, men moet in 't eerſte meer Tritum nemen als Balſem; maer den brand gepaſſeerd zynde, men mag dan

wel wat meer Balſem gebruyken als Tritum om de zwellinge te doen paſſeren ; maer op de ouverture moet men plaeſters leggen van de bruyne Zalve Art. 2. en die vermaeken met van den Balſem zonder wieken te leggen , 't en zy het eene diepe wonde waer , dan legt men wieken met Balſem vet gemaekt : de voornoemde Zalven zoo geappliceerd zynde , zal het verrot vleeſch al uytvallen en in materie vergaen , en het accident herſteld worden.

Voords zegge ik dat, als eenen perſoon met de voorgaende quaele geaffligeerd is, het noodig is te gebruyken een medecynken van Jalap hier vooren beſchreven, om 't lichaem van binnen te zuyveren als het accident ſtaet op 't genezen.

Remedie voor de witte Heylige, of iemand die het aenzigt vol etter en bloed heeft, zoo ook grooten brand of gezoute waters.

Neemt wat water of wey van boter - melk, gekokt met een handvol witte maluwe-bladeren, vogel-kruyd, wegbree-bladeren, groene pellen van vliender-ſtoken : van dat zop wat gewarmd, daer mede het aenzigt gebeſt, dan met eenen anderen doek afgedroogd en geſtreken met wat Tritum Art. 5. 's morgens en 's avonds, word op korten tyd genezen.

Voor de Milte en Opryzinge.

Als iemand geaffligeerd is met ſteekten van de milte, of een vrouws-perſoon die opryzinge heeft, is goed te knabbelen de botten van elzen hout of elzen bladeren, waer door de ſteekten der milte en opryzinge ophouden.

Voor de Galle.

Als iemand dikmaels is geaffligeerd met de galle, die neme een dragma aloë, een dragma

myrrhe, een dragma Jalap, een muddeken brandewyn, daer van (twee dagen ſaemen geſtaen hebbende en ſomwylen wat overroerd zynde) moet genomen worden 's morgens een vierde van een muddeken zonder het poederken mede te nemen, zal daer van purgeren en de galle zeer wel gecorrigeerd worden.

Voor de Croagie ofte Schurftheyd.

Neemt eerſt een half pinte room of zaene van warme melk, voor dry oord (dat is een half quartjen) peper fyn geſtampt of gemaelen, neemt dan groene wortelen van roode doke-bladeren, gezeyd *Lappa minor*, die moeten eerſt geſneden zyn in kleyne ſchyven, dan fyn geſtampt in eenen yzeren mortier; dit alzoo gereed zynde, doet eerſt in den room de peper (al roerende) dan van de voorſchreven wortelen allengskens tot dat het dik is als moſtaerd, daer mede geſtreken en wel gevreven alle de litten die geafſligeert zyn eens daegs voor een goed vier, zullen op korte dagen genezen worden. Men mag niet veranderen van lynwaed zoo lang men ſtrykt.

Als ſommige perſoonen de commoditeyt niet en hebben van de Zalve voor de Croagie te maeken met room, zoo kan die gemaekt worden met bruyne boter, en 's avonds in het ſlaepen gaen het lichaem gevreven wordende daer het meeſt geaffligeerd is, zal op korte dagen ook genezen worden, als ondervonden word.

III. DEEL.

Hoe de voorſchreven Zalven konnen gebruykt worden tot het cureren van de quaelen der beeſten.

GEmerkt dat de lichaemen der beeſten in vele dingen over-een-komen met die der

menſchen, en met merkelyke quaelen en accidenten dikwils worden geaffligeerd, zoo hebbe ik goed gevonden experientie te nemen of de voorſchreven Zalven zoo dienſtig zyn om de beeſten te helpen als de menſchen : het gene ik dies aengaende ondervonden hebbe, wil ik geerne tot trooſt van arme en bedrukte landslieden en andere menſchen aen een ider kenbaer maeken, en niet toelaeten dat myne wetenſchap met my ſterve en begraeven worde.

Alvooren als een peerd vernageld is of in eenen nagel heeft getreden, laet een weynig Balſem Art. 1. ſmelten in eenen lepel, doet dat in de vernagelinge of daer den nagel heeft ingetreden geweeſt, ſtrykende den voet met Balſem, legt eene plaeſter van de bruyne Zalve met een weynig ſtopwerk om reyn te houden, het zal daer mede genezen worden.

Als een peerd of koe geaffligeerd is met de buyk-pyne, men moet nemen voor een peerd een half pinte franſchen brandewyn en voor een koe een muddeken, die ſtellen in een aerde ſteertpanneken op het vier, als den brandewyn wat warm is, ſtels dien van 't vier, doet daer in de grootte van een oker-note van den Balſem, of het gewigt van een ſaiſain met een kleyn bitken zavelboom fyn geſcherft, roert dat ſaemen wel overeen, dat het als water ſchynt te wezen, men moet dat het peerd of koe ingeven en met eene ſarge omgorden, op dat het water verwarmd worde, zoo zal de pyne paſſeren, als by experientie ondervonden is geweeſt.

De peerden die eenige ſchurftheyd hebben, moeten maer met Balſem geſtreken zyn, waer mede zy zeer ligt genezen worden.

De peerden die gequetſt zyn op het ſchot, van de zaele of ſpooren, wat geſtreken zynde met dezen Balſem, worden ook zeer ligt genezen; en als het kan geſchieden, is goed geleyd eene plaeſter van de bruyne Zalve.

Als een peerd een gezwel krygt op de knien, rugge of waer het mogt wezen, moet dezen Balſem wel ingevreven worden; en als'er brand in is, moet met Tritum gemengeld wezen, waer mede de gezwellen dikmaels ligt paſſeren.

Als een peerd hem heeft verrekt, met dezen Balſem geſtreken zynde, word op korten tyd herſteld.

Als een peerd of koe gequetſt is en wieken moeten gebruykt worden, is goed de zelve wel vet te maeken met dezen Balſem, de bruyne plaeſter te gebruyken en rond de ouverture te ſtryken met Balſem en Tritum ſaemen gemengeld in het cureren.

De peerden die dikke voeten hebben, daer altyd water uyt loopt, of die eenige zweeren hebben, met dezen Balſem geſtreken zynde en eene plaeſter van de bruyne Zalve daer op leggende, worden ook genezen.

De koeyen, als die vernieuwen, en den heur zeer gezwollen is, men neemt Balſem en Tritum ſaemen gemengeld, daer mede ſtrykende, doet men dien ontzwellen en op zynen pas komen: men geneeſt hier mede ook de ſpenen en kloven die daer in komen.

Voor het Flerecyn der Peerden.

Alvooren moet men maeken eene Zalve, waer toe men moet nemen zes oncen ragal, eene once vitriol en een half pinte rivier- of regen-water, dat ſaemen laeten koken in eene aerde ſteert-

panne op wat min als de helft, dan moet het van 't vier gezet worden en daer in gedaen een pond zwarte zeepe of een pinte terre, altyd roerende tot dat het eene zalve is.

Als een peerd het flerecyn krygt, men moet stryken de botten van boven, maer niet voorder, want zy zouden open gaen; zoo ook als'er koorden zyn, waer mede zy binnen zes of acht dagen al open gaen en de materie en het quaed vleesch van zelfs uytvalt: als'er botten zyn die binnen twee of dry dagen niet en zwellen, dat is dat die niet getrokken en zyn, zy moeten andermael wat gestreken wezen: de materie en quaed vleesch al afvallende, moet wat gezuyverd worden en gestreken met den Balsem Art. 1. die worden daer mede zeer wel genezen.

Wel is waer, dat dusdanige peerden door 't purgeren en bloed-trekken ook moeten gezuyverd wezen, waer over de Peerde-meesters moeten zorgen.

De botten die onder de kele komen en het snot causeren, mogen ook met deze zalve gestreken worden, en door het uytbreken van de botten word het snot wederhouden.

EYNDE.

Hier volgen eenige geapprobeerde Remedien voor de Hoorn-beesten, door de welke vele beesten genezen zyn.

VOor het eerste zal men kennen en weten dat eene beeste geinfecteerd is van de grassende ziekte, schoon zy nog al eet en drinkt gelyk zy bynaer plagt, als zy begint te kraektanden en eenig zeever of guyt uyt haer bakhuys te lossen of laeten loopen, en dat haere tonge heet en dik word.

Ten tweeden, als zy begint op te houden van haeren drek te ontlaſten, met dit verſchil, dat ſommige beeſten veel meer ontlaſten of drek quyt worden als zy plegen, en dat ſommige dunne wateragtige afgangen krygen, item ſommige bloed en etter, wanneer zy zeer mager en ſlap worden.

Ten derden, als de beeſte in haere oogen vierig en rood word, en het wit geelagtig.

Ten vierden, als de ooren koud en ſluns worden: wanneer men de voorzeyde teekens heeft, zoo hebbe ik bevonden dat deze volgende Remedien de beeſten meeſtendeel geholpen hebben

Men moet de beeſten, om de quaedaerdige ſtoffe, die d'inwendige partyen nu geinfecteerd heeft, naer uytwendig te brengen, en alzoo te diſſiperen en cureren, eerſt voor al van het vier doen ſteken, met vier-wortels of nies-wortels (*Helleborius niger* in 't latyn gezeyd) in 't hangen van alle twee de billen, in de ſchinkels van de twee voorſte beenen en in het hangen van de borſt, met de reflexie dat in elke bil moeten geſteken worden dry ſtukken van den voorzeyden vier-wortel of nies-wortel, eenen vinger van elkanderen, en ook van gelyken in de borſt, maer niet in de beenen of ſchinkels, want daer moet maer eenen in ſteken, en de zelve aldaer laeten ſteken tot dat zy van zelfs uytvallen, met de reflexie, dat de zelve vier-wortels maer en mogen geſteken worden tuſſchen vel en vleeſch, en wanneer de zelve geſteken zyn, dat men alsdan daer boven op moet ſtryken wat verſche boter of verkens-vet.

Ten tweeden, wanneer men hun bakhuys nu bevind heet te worden, van eerſten af moet

men het zelve wasſchen met het volgende, te weten: Men neemt een half pinte ſchoon water en zoo veel azyn, daer in weekende vlier-bloemen, ruyte, donder-bladeren, ganzerik, van elks een handvolleken met een weynig zout, en hier mede dry à vier reyzen daegs den mond wasſchen.

Wanneer zy nu opſtoppen of traeg afgaen, men moet alsdan de beeſten met eenen houten ſchoen ingieten dezen drank, nemende twee potten verſch half bier, daer in mengelende een vierendeel zeepe; en zoo wanneer zy daer mede nog niet behoorelyk af en gaen, zoo moet men dit alzoo twee mael daegs continueren, te weten 's morgens voor dat hun eten gegeven word, en 's avonds ook, met de reflexien, wanneer de beeſten nu beginnen behoorelyk en naturelyk af te gaen, dat men alsdan met die Remedie moet ophouden.

Zoo wanneer de beeſten nu te veel afgaen, of bloed en etter afgaen, zoo moet men de zelve twee mael daegs, te weten 's morgens en 's avonds, ingeven Gal-noté, Bolus Armenicus, Zegel-aerde, of *Terra ſigilata*, van elks om eenen ſtuyver, ſaemen gemengeld en dit in dry reyzen ingegeven met wat warm half bier, bovendien hun ook gevende dagelyks in half bier een once Veneetſchen Triakel. Voorder, zoo wanneer de beeſten met de voorzeyde ziekte bevangen zyn en geenen afgang hebben, moeten zy twee mael daegs, te weten 's morgens en 's avonds, gebruyken en nemen poeders van comyn-zaed, annys-zaed, bakeleer, fenugriek, caliſſie-poeder, genever-beziën, poeder van doke-bladeren of peſt-wortel, van elks een half

vierendeel, dit alles tot poeder geſtampt en van dit poeder de beeſten een goede handvol met een once Veneetſchen Triakel in wat meer als een pinte bier ingeven, en hier mede twee mael daegs continueren tot dat zy genezen zyn.

Voorders moet men de beeſten laeten drinken, nemende twee à dry handvollen tarwe gruys, goudbloemen, een handvol doke-bladeren of peſt-kruyd, in eenen ketel met water gekokt en hier van twee à dry reyzen in hunnen ordinairen drank mengelen.

Daer de ſtallen geinfecteerd zyn, men moet wel obſerveren dat de zelve dagelyks gezuyverd en uytgekuyſt worden, en dat men de gezonde beeſten van de geinfecteerde affcheyd en elders in andere ſtallen tranſporteert. Noteert, dat men de ſtallen moet rooken met gebrande genever-beziën.

Te noteren, wanneer de beeſten niet en willen eten, zoo moet men hun geven voor onderhoud, te weten, nemende twee potten half bier, daer onder mengelende zes eyers met de witten, daer by doende of brokende twee à dry ſneden roggen brood, dit te ſamen laeten koken tot dat het alles wel kleyn gemengeld is, en hun het zelve met eenen houten ſchoen ingeven drymael daegs.

Deze bovenſchreven Remedien zyn gevonden door Lenaerd van de Poel, *voortyds Mareſchal en Peerde-meeſter, reſiderende en woonachtig binnen de Prochie van S. Nicolaes Lande van Waes, door welke Remedien vele Hoorn-beeſten genezen worden, zynde geapprobeerd door de Hoofd-Schepenen van den zelven Lande.*

TAFEL

Der Remedien.

Voor de Beesten.

EYNDE.

